

ארץ חיים

שו"ת

על ארץ ישראל, ירושלים ובית המקדש

מהגאון הרב חיים קניבסקי שליט"א

מתוך מאות תשובות בכת"י שזכיתי לקבל

ובתוספת תשובות שליטת

מספרים רבים

ונלוה אליו

קונטרס שו"ת השואל

תשובות שקיבלתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א בד' חלקי שו"ע

ועניינים שונים

אשר חנן ד' אותי

מרדכי ציון

מחבר ספרים קום התהלך בארץ, שו"ת השואל ג"ח וש"ס

©
תש"פ
כל הזכויות שמורות

ניתן להשיג: ספריית חוה, בית-אל, 90631
טלפון: 02-9973-168
אתר: www.havabooks.co.il

ביאורים, הערות ותיקונים:
מרדכי ציון
ת.ד. 193
ד"נ מודיעין
ישוב נריה 71937

נייד: 054-840-4747
דוא"ל: toratravaviner@yahoo.com

עוד ספרים מהמחבר:
קום התהלך בארץ
קונטרס עולה חדש (כעת נדפס בסוף הס' קום התהלך בארץ)
עלה נעלה
שו"ת ארץ ישראל
בשובי לירושלים – שו"תים על ירושלים בין החומות מהגר"א נבנצל שליט"א
שו"ת השואל חלק א-ג
הגדה של פסח לשנה הזאת בירושלים – א"י בהגדש"פ
שו"ת הכל בסדר על הלכות פסח
הלכות מדי צה"ל
הלכות שטריימל
משה שפיר קאמרת – על גדלותו של הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל

הגהה: ר' אברהם סיידמן
סדר ועימוד: משה קפלן
עטיפה: ישי כהן

תוכן עניינים

פתח דבר	יג
---------------	----

אבותינו וארץ ישראל

א. חזרה לחו"ל לזמן מועט	טז
ב. עולה תמימה בחו"ל	טז
ג. כדי שתהא נוחה ליכבש לפני בניו	יז
ד. קיפול כל א"י תחת יעקב ואיסור ליצחק לצאת מא"י	יח
ה. יציאת מלאכי א"י לחו"ל	יט
ו. קיום תרי"ג מצוות ע"י יעקב אבינו	יט
ז. קניית חלקת השדה בשכם ע"י יעקב אבינו	כ
ח. ישיבת ארץ ישראל של יצחק אבינו ויעקב אבינו	כ
ט. מיצר יעקב אבינו	כא
י. ארץ אברהם או ארץ יצחק	כא
יא. כל ישראל עסקו בקבורת יוסף	כא
יב. קברי בני יעקב	כב
יג. פירות ארץ ישראל שהובאו ע"י המרגלים	כב
יד. מסירות נפש ללקיחת פירות ארץ ישראל	כג
טו. כניסת מרים לארץ ישראל	כג
טז. חיבת הארץ של בנות צלפחד	כג
יז. בקשת אהרן להיכנס לארץ	כד
יח. ראיית הארץ ע"י אהרן ומרים	כד
יט. נשים בכיבוש הארץ	כד

ארץ ישראל ואומות העולם

כ. רש"י הראשון על החומש	כה
כא. נתינת ארץ ישראל לשבעת עממים קודם	כה
כב. דגים מחו"ל	כה

מצוות ישוב הארץ

כג. מצוות ישוב א"י בזה"ז דרבנן או דאורייתא	כה
כד. מצוות ישוב הארץ בכל רגע	כו
כה. ברכה על מצוות ישיבת ארץ ישראל	כו
כו. ברכת שהחיינו לעולים חדשים לארץ	כז
כז. מנהג באי ארץ קודשנו לנשק את אבני ארץ ישראל	כז
כח. נשיקת אבני ארץ ישראל בשבת	ל

כט.	הצהרה שנולד בארץ	לא
ל.	רב בחו"ל או יהודי פשוט בארץ	לב
לא.	רב קהילה בחו"ל שרוצה לשוב לארץ ישראל	לג
לב.	האם רשאי הרב לעזוב את הוריו ובני קהילתו ולעלות לארץ ישראל	לג
לג.	רופא בכיר בחו"ל התומך בישיבה שלמה בארץ או יעלה לארץ ..	לג
לד.	עולה לארץ שיצטרך לבריות	לד
לה.	העולה לארץ על מנת לחזור	לד
לו.	ביקור בארץ לשם טיול	לד
לז.	נסיעה לארץ ישראל רק בשביל לראות את הארץ	לד
לח.	מצוות ישוב ארץ ישראל בלי כוונה	לה
לט.	בניית ארץ ישראל	לה
מ.	עליית יהודים לא דתיים לארץ	לה
מא.	קניית ארבע אמות בארץ ישראל	לה
מב.	שכירות בארץ	לה
מג.	דירת קרקע	לו
מד.	סגולה להשיג דירה בארץ ישראל	לז
מה.	שימוש במעשר כספים לתשלום שכירות בארץ ישראל	לז
מו.	מי שיכול ולא פודה קרקע בא"י	לז
מז.	הקונה בית בארץ ישראל מיהודי האם מקיים מצות ישוב ארץ ישראל	לז
מח.	שוכר בית שכבר גר שם יהודי אם מקיים ישוב ארץ ישראל ...	לז
מט.	בית בחו"ל על עפר א"י	לח
נ.	חנוכת הבית בחו"ל	לח
נא.	עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבל שיקבעו בארץ ישראל	מב
נב.	עיקר מצות ישוב הארץ	מב
נג.	טיפול בעץ פרי בארץ ישראל	מג
נד.	סימון עץ מז' המינים	מג
נה.	עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות	מד
נו.	כיבוש ארץ ישראל ע"י צאן	מד
נז.	חלומו של רבי זירא	מד
נח.	בחומה או כחומה	מד
נט.	רישיון אומות העולם	מה
ס.	ישוב ארץ ישראל וכיבוד אב בגיורת	מה

סא.	מכירת חדר לגוי במכירת חמץ	מה
סב.	בן חו"ל שהגיע לא"י ליו"ט והחליט להשתקע בא"י	מו
סג.	לשון הרע על ארץ ישראל	מח
סד.	גודלה של ארץ ישראל הוא ת' על ת' פרסה	מח
סה.	זכות שפחה כנענית בא"י	מט
סו.	הצלחת מדינת ישראל ובניין הארץ, והצלחת חסידי סאטמאר	
	בחו"ל	מט

אדמת ארצנו

סז.	נשמה חדשה בעלייה לארץ	מט
סח.	הקאת חוטאים מארץ ישראל בזמן הזה	נ
סט.	'ארץ צבי' – רק לענין 'יושביה' ולא לענין נכסיהם	נ
ע.	טיול לראות שבח ארץ ישראל	נ
עא.	כל ד' אמות בא"י - תוספת מצווה או אותה מצווה	נ
עב.	כל המהלך ד' אמות חדשות בא"י	נא
עג.	כל המהלך ד"א בא"י	נב
עד.	כל הנוסע ד' אמות בארץ ישראל	נב
עה.	כל הטס ד' אמות מעל א"י	נג
עו.	כל הנוסע ד' אמות בים בא"י	נג
עז.	אדמת ארץ ישראל בחו"ל	נג
עח.	המוציא לחם מן הארץ ולא המוציא לחם מן האדמה	נד
עט.	ארץ הקודש וארץ הקדושה	נד
פ.	יריקה על אדמת ארץ ישראל	נד
פא.	חיוב שמירת כבוד ארץ ישראל גם בחורבנה	נה
פב.	הורדת מכשולים בארץ ישראל	נה
פג.	השוואת סוכה וארץ ישראל	נז
פד.	אתרוג לא מהודר מא"י או מהודר מחו"ל	נט
פה.	פירות שבעת המינים שיובאו מחו"ל או פירות ארץ ישראל	
	אחרים בט"ו בשבט	נט
פו.	חלה קטנה מארץ ישראל או חלה גדולה מחו"ל	ס
פז.	רב גדול מחו"ל ורב קטן מא"י	ס

מימי ארצנו

פח.	הים - הגבול המערבי של ארץ ישראל	סא
פט.	הברכה על ראיית הים התיכון	סג
צ.	באר מרים בכינרת	סג

צא.	כשרות מי הכינרת	סד
צב.	לא ילבש בהשחרת הזקן בים המלח	סד
צג.	טבילת מצוה בים המלח ובכנרת	סד
צד.	טבילת נדה בים המלח ובכנרת	סה
צה.	היאך נותרו חמי טבריה מהמבול הא לא ירד בא"י	סה

אורא דארץ ישראל מחכים

צו.	אורא דא"י מחכים רק בתורה או גם בדברים אחרים	סז
צז.	אורא דא"י מחכים בביקור בארץ	סז
צח.	אורא דארץ ישראל מחכים יותר בירושלים	סח
צט.	אורא דארץ ישראל בעבר הירדן	סח
ק.	מחלוקת בבלי וירושלמי - הלכה כבבלי	סח
קא.	לימוד תורה בלי חברותא בארץ ישראל	סט
קב.	מה יעשה אדם ויחכם?	ע
קג.	אורא דארץ ישראל מחכים גם באופן פיזי	ע

תורה והלכה בארץ ישראל

קד.	נתינת התורה בארץ ישראל	עא
קה.	מנהגי א"י	עא

נוסח תפילה בימינו

קו.	אמירת "והוא יוליכנו קוממיות לארצנו" בברכת המזון בארץ	קו
קז.	לשנה הבאה בארעא דישראל בסדר פסח	קז
קח.	לשנה הבאה בארעא דישראל בסדר פסח בזמן המשיח	קח
קט.	לשנה הבאה בירושלים הבנויה	קט
קי.	שבע ברכות - "מהרה ד' אלהינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים"	קי
עג.	ירושלים	עג

עיה"ק ירושלים תובב"א

קיא.	ציון דורש אין לה	עד
קיב.	כתיבת ירושלים עם או בלי יו"ד	עד
קיג.	ירושלים השלמה	עה
קיד.	ירושלים תובב"א	עה
קטו.	יישוב ירושלים	עו
קטז.	העיר החשובה להתגורר בה בא"י	עו
קז.	הכל מעלין לירושלים מהרובע המכונה נוצרי לעיר דוד	עז
קח.	לעבור מעיר העתיקה אל עיר אחרת בארץ ישראל	עח

ארץ חיים

ז

קט.	אם לא מוצא דירה בירושלים	עח
קכ.	מה הכוונה הקונה שדה בסוריה כקונה בפרוארי ירושלים	עט
קכא.	סכום גדול לדירה בירושלים	עט
קכב.	מזוזות בשערי ירושלים	עט
קכג.	המזוזה ביציאה מרחבת הכותל	פא
קכד.	עדיפות בנתינת צדקה לירושלים שבין החומות	פא
קכה.	נפילת אפיים בירושלים כשאין ספר תורה ומעין שבע במנין	
פב	לא קבוע או בלי ספר	פב
קכו.	קבר דוד המלך	פג
קכז.	מנהג ירושלים בתזמורת בחתונה	פד
קכח.	עדיפות חתונה בירושלים	פה
קכט.	מנהג ירושלים בתזמורת בחתונה	פו
קל.	"אם אשכחך ירושלים" בראש הזמנה לחתונה	פח
קלא.	שירת "אם אשכחך ירושלים" תחת החופה	פח
קלב.	מעלה ללידה בירושלים	פח
קלג.	ביקור בעיה"ק ירושלים תובב"א או בקבר אימו בטבריה	פח
קלד.	כניסת כהנים לאוהל יזכור ביד ושם	צ
קלה.	ביקור בגן החיות התנ"כי בירושלים	צא
קלו.	כניסה למוסד רפורמי בשביל לבקר במוזיאון שבתוכו	צג
קלז.	הכרזת אמריקה שעה"ק ירושלים ת"ו היא בירתנו	צג
קלח.	פירותיה של ירושלים במעין שלוש	צג
קלט.	בן סורר ומורה בירושלים	צו
קמ.	היכן ייפגשו כהן גדול וממזר	צו

ירושלים במועדיה

קמא.	סיבוב שערי ירושלים מידי חודש בחודשו	צט
קמב.	ברכת הכהנים ההמונית המתקיימת בשלושת הרגלים	ק
קמג.	צמחוני באכילת קרבן פסח	ק
קמד.	תרגול קרבן פסח	קב
קמה.	מינוי לקרבן פסח	קד
קמו.	יציאה מירושלים ערב פסח	קו
קמז.	כיסוי סכינים בשעת אמירת "לשנה הבאה בירושלים"	קט
קמח.	הקרבת פסח שני אם יבוא המשיח בין פסח ראשון לפסח שני	קי
קמט.	נטילת לולב בעליה מול הכותל	קי
קנ.	תפילת הלל ומוסף בכותל מאוחר או קודם בבית הכנסת	קיא
קנא.	בניית סוכות בירושלים	קיב

קנב. נרות חנוכה בכותל קיב
 קנג. קריאת המגילה בירושלים בין מלחמת השחרור למלחמת
 ששת הימים קיג
 קנד. תייר בפורים - י"ד או ט"ו קיז
 קנה. פישוט מגילת אסתר בכותל המערבי קיז
 קנו. רגל אחת בתוך ירושלים ורגל אחת מחוץ לירושלים קיז

עלייה לרגל

קנז. עלייה לרגל בזמן הזה קיט
 קנח. עלייה לרגל ופריצות קכב
 קנט. הבאת בנים קטנים לעלייה לרגל קכב
 קס. ברכה על עלייה לרגל קכב
 קסא. עלייה לרגל ברכב או דווקא ברגל קכג

בית כנסת חורבת ר"י החסיד

קסב. שם בית הכנסת חורבת רבי יהודה החסיד קכד
 קסג. בנין בית כנסת חורבת ר"י החסיד כסימן בנין המקדש קכד
 קסד. "מציב גבול אלמנה" על בית כנסת חורבת ר"י החסיד קכה

קריעה על ירושלים ועל מקום המקדש

קסה. חובת קריעה על ירושלים בימינו קכו
 קסו. קריעה פעמיים קכז
 קסז. קריעה על בגד שעשה בו קריעה מחמת אבילות קכח
 קסח. קריעה אחת על ירושלים ועל חורבן הבית קכח
 קסט. בחורים המסוכים על שולחן אביהם וקריעה על חורבן הבית קכח
 קע. קריעה על החורבן ע"י אנשי ירושלים קכט
 קעא. להקנות את הבגד לאדם אחר לפני ראיית מקום המקדש קלב
 קעב. ראיית מקום המקדש במחשב קלג
 קעג. המגיע לכותל בשבת או חוה"מ קלג
 קעד. קריעה בראש חודש ושאר ימים שאין אומרים בהם תחנון ... קלה
 קעה. קריעה בפורים קלה
 קעו. לבישת בגד קרוע קלו
 קעז. האם שלושים יום נמדד מעת לעת קלו
 קעח. שכח לקרוע קלו
 קעט. אדם שלא מרגיש צער קלו
 קפ. קריעה על כל הבגדים או רק הבגד העליון קלז
 קפא. קריעה בכותל המערבי לקטן קלז

קפב.	קריעה ע"י חתן וכלה	קלז
קפג.	דברי המקל באבלות דירושלים	קלח
קפד.	בענין אבלות על ירושלים	קלח

הכותל המערבי

קפה.	הכותל ככותל של עזרה	קלח
קפו.	לא זזה השכינה	קלט
קפז.	הכותל המזרחי ככותל הר הבית	קמ
קפח.	הכותל הדרומי	קמ
קפט.	מקום קודש הקודשים	קמ
קצ.	תחילת קדושת הכותל	קמ
קצא.	רחבת הכותל המערבי	קמ
קצב.	דין עזרת נשים שבכותל	קמא
קצג.	שהחיינו בביקור בפעם הראשונה בכותל	קמא
קצד.	ביקורים בכותל	קמא
קצה.	תפילה בכותל כל יום	קמב
קצו.	עשרה הראשונים בכותל	קמב
קצז.	כיוון התפילה בכותל	קמב
קצח.	הכותל המערבי כמקום פרוץ	קמג
קצט.	מחיצה בכותל המערבי	קמד
ר.	ביקור בכותל ופריצות	קמד
רא.	נשיאת נשק בכותל המערבי	קמד
רב.	קדושת אבני הכותל	קמה
רג.	להישען על הכותל המערבי	קמה
רד.	הנאה מן הצל של הכותל	קמה
רה.	צילום בכותל	קמו
רו.	פתקים בכותל	קמו
רז.	קריאת פתקים בכותל	קמו
רח.	גניזת פתקים בכותל המערבי	קמז
רט.	ד' שומע תפילה ולא קורא תפילה	קמז
רי.	תפילת ארבעים יום בכותל	קמח
ריא.	תפילה דרך פלאפון	קמט
ריב.	ריקוד ברחבת הכותל המערבי מקום חורבן בית מקדשנו	קמט
ריג.	צמחי הכותל	קנ
ריד.	לקיחת עשבים מבין אבני הכותל כסגולה	קנ
רטו.	ברית מילה בכותל	קנ

רזז.	שמחה באולם מול הכותל המערבי	קנא
ריז.	יריקה בכותל	קנא
ריח.	הפניית גב לכותל	קנא
ריט.	לימוד תורה עם גב לכותל	קנב
רכ.	ישיבה בחדר ארונות ספרי תורה בכותל	קנב
רכא.	ללמוד בכותל	קנב
רכב.	כלב נחייה בכותל	קנב
רכג.	לימוד תורה או הליכה לכותל המערבי	קנג
רכד.	מערת המכפלה, קבר רחל או הכותל המערבי	קנג
רכה.	נוצרים בכותל	קנד
רכו.	כהנים במנהרות הכותל	קנה

הר הבית

רכז.	כניסה להר הבית	קנה
רכח.	מטוס מעל הר הבית	קנו

בית המקדש

רכט.	הכנת כלי המקדש בזה"ז	קנח
רל.	ביקור במוזיאון שבוותיקן לשם ראיית כלי המקדש	קנט
רלא.	הדלקת המנורה במקום המקדש	קס
רלב.	חומות העיר העתיקה בבית שלישי	קס
רלג.	"ולירושלים עירך ברחמים תשוב" בזמן בית המקדש	קס
רלד.	האיך יתכן שהיה שרץ בבית המקדש	קס
רלה.	שימוש בחשמל בבית המקדש	קס

שו"ת מאז ולעתיד - שו"תים בעניין העיר חברון

רלו.	שלושה מקומות שקנו אבותינו	קסא
רלז.	מה קודם בביקור - מערת המכפלה או קבר רחל	קסא
רלח.	קריעה על חברון	קסא
רלט.	תפילות עולות מחברון	קסב
רמ.	תפילת כלב בן יפונה במערת המכפלה	קסב
רמא.	מדוע מערת המכפלה היא בחברון ולא בירושלים?	קסב
רמב.	תפילה באולם יצחק במערת המכפלה	קסג
רמג.	ביקור כהנים במערת המכפלה	קסד
רמד.	כהן במערת המכפלה ועניית אמן לברכת כהנים בקברי	
	צדיקים	קסה
רמה.	תפילה בתוך מערת המכפלה בלי ברכת כהנים או בחוץ עם	קסו

רמו.	איך נכנס יעקב למערת המכפלה הלא היה כהן.....	קסו
רמז.	ויכוח עשו עם יוסף על מערת המכפלה.....	קסז
רמח.	ראשו של עשיו במערת המכפלה.....	קסז
רמט.	מדרגות מערת המכפלה כמקום פרוץ.....	קסח
רנ.	נטילת ידיים לאחר ביקור במערת המכפלה.....	קסט
רנא.	ביקור במערת המכפלה בשבת, יו"ט, ראש חודש וחוה"מ....	קסט
רנב.	ביקור בחברון בחוה"מ בשנת אבל.....	קסט
רנג.	קבר ישי ורות.....	קסט
רנד.	אברהם אבינו בהשלמת מנין.....	קסט
רנה.	אשל אברהם.....	קע
רנו.	חיי שרה בחברון.....	קעא
רנז.	כתיבת מערת המכפלה בגט.....	קעא

שו"ת ערי אלוהינו

רנח.	לעולם ידור אדם בא"י בעיר שרובה גויים.....	קעב
רנט.	עיר הקודש.....	קעג
רס.	תל אביב עיר הקודש.....	קעג
רסא.	ישוב העיר יפו.....	קעג
רסב.	קדושת ערי המקלט.....	קעד
רסג.	בית אל או בית קל?.....	קעה
רסד.	שכם כמקום מוכן לפורענות.....	קעה
רסה.	איסור ביקור בקבר יוסף.....	קעו
רסו.	ביקור בקבר יוסף בזמן סכנה.....	קעו
רסז.	קריעה בראיית בית לחם.....	קעו
רסח.	ביקור כהנים בקבר רחל.....	קעז
רסט.	חוט שני שהוקף בקבר רחל.....	קעח
רע.	שעשה נסים לאבותינו בראיית חומת יריחו.....	קעט
רעא.	מדוע נאמר "מיריחו" ולא עד יריחו.....	קעט
רעב.	דין יריחו בפורים.....	קעט
רעג.	שבח תושבי טבריא.....	קפ
רעד.	למה נקבר רבי מאיר בעל הנס מעומד.....	קפ
רעה.	נוסח האר"י בבית כנסת האר"י בצפת.....	קפ
רעו.	נסיעה למירון בל"ג בעומר.....	קפב
רעז.	ביקור בקבר אחד פעמיים ביום אחד.....	קפד
רעח.	שמה של העיר באר שבע.....	קפד
רעט.	נפילת טילים בירושלים בני ברק ומודיעין.....	קפד

רפ. מערת רבי עקיבא בבני ברק קפה
 רפא. רחוב רפידים קפה

איסור יציאה לחו"ל

רפב. והקב"ה מצילנו מידם - ארץ ישראל המקום הכי בטוח
 בעולם קפו
 רפג. לצאת לחו"ל ללמד תורה קפז
 רפד. יציאה לחו"ל להשתטח על קברי צדיקים קפח
 רפה. חזרה לחו"ל משום קשיים בלימודים קפט
 רפו. האם יצא הת"ח מא"י לזכות במצות סנדקאות קפט
 רפז. יציאה מארץ ישראל לחתונה של אח קפט
 רפח. מניעת בעלה מלצאת לחו"ל קצ
 רפט. מלחמה בירושלים בזמן ביאת המשיח קצ
 רצ. כהנים ויציאה מא"י קצ
 רצא. עקב טיסה לחו"ל קצא

קבורה בארץ

רצב. מדוע רשע הקבור בארץ ישראל מתכפרים לו עוונותיו קצב
 רצג. הבאת מתי חו"ל לקבורה בארץ קצב
 רצד. קבורה בארץ ישראל או נתינת הכסף לצדקה קצב
 רצה. עדיפות לקבורה בירושלים קצג
 רצו. הלנת המת בירושלים קצד

קונטרס שו"ת השואל

תשובות שקיבלתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א בד' חלקי שו"ע ועניינים שונים

פתח דבר

בחסדי ד', יתברך שמו, אני מגיש לפני ציבור מאות תשובות בענייני ארץ ישראל, ירושלים והמקדש, מהגאון הרב חיים קניבסקי שליט"א, שאני הדל שאלתיו במשך שנים, ובענוותנותו השיב לי.

כשהתחלתי לקבל תשובות מהגר"ק שליט"א, התבררה לי מהרגע הראשון אהבתו העצומה לארץ קדשנו, ואיך תשובותיו על כל דבר מדגישות את קדושתה של ארץ ישראל מעל ארץ העמים, ועד כמה יש חובה לעלות לארץ וח"ו לא לצאת ממנה. ראיתי איך שהעלה את ארץ ישראל וירושלים על ראש שמחתו.

זאת ועוד, ראיתי מה שכתב הג"ר אלחנן ווסרמן הי"ד, בקונטרס עקבתא דמשיחא (עמ' מא), ששלושה סדרים בש"ס קשורים בארץ ישראל: זרעים, קדשים וטהרות, ואף חלק גדול משלושת הסדרים הנותנים קשור אף הוא בארץ ישראל. בסדר מועד יש מסכתות אחדות: יומא, שקלים, חגיגה, החלק האחרון של פסחים, פרקי סוכה האחרונים, תענית. בסדר נשים: נזיר, סוטה. בנזיקין: סנהדרין, מכות, הוריות. דבר זה מלמד אותנו שכמעט שני שלישי מהש"ס תלויים בארץ ישראל, ואותו יחס קיים גם בחומש. על פי זה מובן שארץ ישראל היא עניין קיומי לישראל.

ושמעתי פעם איך הגר"ח מבריסק זצ"ל, וכן בנו הגרי"ז הבריסקער רב זצ"ל, התמקדו במסכתות בסדר קדשים, במקום המסכתות "המקובלות" שנלמדו בישיבות, משום אהבתם לארץ ישראל.

כידוע, הגר"ח קניבסקי שליט"א מידי שנה בערב פסח עורך סיום על כל התורה כולה (דבר ששמעתי מרבתי בצעירותי בישיבה והלהיב אותי מאוד לשקוד על התורה). ויותר ממאתים ספרים יצאו מתשובות הגר"ק שליט"א שענה במסירות נפש נפלאה במשך עשרות שנים מכל העולם כולו, וגם כתב חיבורים בתחומים רבים, אבל שמתי לב שרוב ספריו דנים בסדר זרעים וסדר קדשים בענייני ארץ ישראל, ירושלים ובית המקדש: שערי אמונה על משניות שבסדר זרעים, דרך אמונה על הלכות זרעים ברמב"ם, דרך חכמה על הלכות קדשים ברמב"ם, שקל הקודש על הלכות שקלים והלכות קידוש החודש ברמב"ם, ועוד.

כתוב בגמרא כתובות (קיב, א): רבי אבא מנשק כיפי דעכו. פירש רש"י: אלמוגים או סלעים. ויש שואלים: מדוע רבי אבא נישק דווקא את הסלעים ולא את האדמה? מתרצים בשם הגר"א, שסלעים אלו אינם עושים פירות, ואעפ"כ נישקם רבי אבא. לו היה רבי אבא מנשק את רגבי האדמה, סבורים היינו שהוא עושה זאת מפני שהאדמה סופה שתיתן פירות, וחשיבותה וקדושתה של ארץ ישראל רק נובעות מהמצוות התלויות בארץ [תרומות ומעשרות וכו']. אולם, אהבתו של רבי אבא לארץ ישראל הייתה אהבה שאינה תלויה בדבר, וקדושתה הינה עצמית, לפיכך נשק אף לאבנים ולסלעים.

וכן אהבתו של הגר"ח קניבסקי לארץ קדשנו, ירושלים עירנו הק' ובית מקדשנו, היא אהבה שאינה תלויה בדבר, אהבת עולמים.

לכן, סידרתי את התשובות הרבות שקיבלתי מהגר"ח ק שליט"א בעניינים אלה בספר זה כדי שיהיו באכסניא אחת מסודרת, אם כי רובן כבר הוצאתי בספריי הקודמים: קום התהלך בארץ – הלכות טיול בארץ ישראל, שו"ת ארץ ישראל, בשו"ת לירושלים – שו"תים על ירושלים בין החומות, הגדת של פסח לשנה הזאת בירושלים – א"י בהגדש"פ וקונטרס כנוס את כל היהודים – זמן פורים בערי ארצנו הקדושה בכת"י שיצא בעתיד בשו"ת עד דידע (עיין עוד שם בספרים לעוד תשובות מגדולי ישראל והערות בעניינים אלו). וליקטתי עוד תשובותיו בעניינים אלו שראיתי בספרים אחרים. והוספתי הערות ובירורים שמצאתי בספרים. וקראתי לספר בשם "ארץ חיים" על פי דברי הנביא יחזקאל (כו, כ): "ונתתי צבי בארץ חיים", משום שארץ ישראל נקרא "ארץ חיים" (עי' כתובות קיא, א) ושמו של הג"ר חיים שליט"א. וגם שמי מרומז בפסוק: מרדכי "צבי". דורשי רשומות אומרים שארבעה שמות של א"י: ישראל, צבי, חיים, קדושה, הם ראשי תבות "יצחק" – כי יצחק הוא היהודי הראשון שנולד בארץ ישראל ולא יצא ממנה.

גם צירפתי בסוף הספר קונטרס שו"ת השואל, שו"תים בד' חלקי שו"ע ועניינים שונים, שזכיתי לקבל מהגר"ח ק שליט"א במשך השנים, ושנדפסו בספרי שו"ת השואל חלק א-ג.

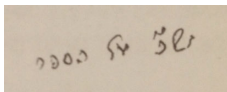
חובה נעימה לי להודות מעומקא דליבא להג"ר חיים קניבסקי שליט"א, שהשיב לי פעם אחר פעם, והקדיש מזמנו היקר, לענות על

שאלותיי. יה"ר שיאריך הי"ת ימיו ושנותיו בבריאות איתנה עד ביאת גואל צדק בב"א. ימים על ימי מלך תוסיף.

אמר הגר"ח קניבסקי שליט"א בהזדמנות שאינו יודע מה יהיה עם ספרו "דרך חכמה", משום שמצטברים אצלו כל יום כשמונים מכתבים שצריך לענות עליהם, והעיר דאליבא דאמת אינו מחויב לענות למכתבים, אלא יכול להשאירם בצד ולהתקדם בכתיבת הספר. ושאלו לרבנו א"כ מדוע באמת עונה, והשיב שכיון שהרבה מהשאלות הם שאלות למעשה איך לנהוג, לא שייך לדחות זאת לזמן אחר.

ופעם אחרת שח רבינו: באו אלי בטענות על שהפסקתי לכתוב את ספרי "דרך חכמה", אמנם אם אכתוב אותו לא ישאר לי פנאי גם לענות לכל המכתבים המגיעים אלי מידי יום ביומו, וללא המכתבים כבר היה מתקדם הרבה יותר, וחושב אני שהתועלת מהמכתבים רבה יותר מכתבת ה"דרכי חכמה", משום שתשובותי מדרבנות את הלומדים ללמוד, וזה חסד גדול בפרט לעודד ולשמח צעירים, ואי אפשר לדעת בזכות מה חיים.

ופעם אחרת כששאלו אחד מנכדיו אולי ימעט בתשובותיו למכתבים הנשלחים אליו ויעסוק יותר ב"דרך חכמה", השיב רבינו כי כל אחד צריך שיהיה לו הרבצת תורה, ואני שלא זכיתי ללמד תלמידים זהו חלקי מהרבצת תורה (ספר 'הספרים' עמ' מז. ומובא בספר חידושי מרן הגר"ח קניבסקי על הש"ס עמ' ג-ד). ועל פי זה, זכיתי להיות מתלמידי הגר"ח! וב"ה לאחר ששלחתי לגר"ח את ספרי שו"ת השואל ח"א, ברכני: "יש"כ על הספר" (והבאתיו בהקדמה לשו"ת השואל ח"ב).

ויש להוסיף שהגר"ח שליט"א כתב לי: "חלילה לסמוך עלי למעשה על מה שאני עונה בקופיא". כלומר, התשובות הן להלכה, אך לא הלכה למעשה.

מרדכי צבי הלוי ציון
ירושלים שבין החומות

אבותינו וארץ ישראל

א. חזרה לחו"ל לזמן מועט

שאלה: מדוע אברהם אבינו ירד מצרימה בזמן הרעב אעפ"י שידע שהוא מסכן את חייו בגלל יפיה של שרה אשתו, כפי שאמר לשרה: "אמרי נא אחתי את" (יב יג), במקום לנסוע לחרן שם הייתה לו משפחה? **הגר"ח קניבסקי** כתב לי: "לא היה סגי לו".

ופעם אחרת נשאל: מדוע אברהם אבינו לא שלח לקנות בר במצרים כמו שעשה יעקב אבינו ע"ה?

הגר"ח ק ענה: "לא מכרו" [פירוש: במצרים לא מכרו תבואה כמו בזמן יעקב אבינו ע"ה] (אשיחה ח"ב עמ' טז).

הגר"י זילברשטיין כתב לי: "אברהם אבינו נצטוו מהשי"ת: 'לך לך מארצך וממולדתך אל הארץ אשר אראך' ובנוסף לכך הוא הוציא משם את כל הנפש אשר עשה, ואין לו יותר מה לעשות שם, אולם במצרים שוב עשה נפשות ביחוד ד'".

ב. עולה תמימה בחו"ל

שאלה: על הפסוק (בראשית כו, ב): "אל תרד מצרימה", מסביר רש"י: "שאתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדאי לך", והרי לא מצינו שאסור להוציא עולה לחו"ל?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא יכול להביאה אח"כ לעולה, שאין מביאין קורבנות מחו"ל". והעיר בנו של הגר"ח ק, הגר"א ש"י: "י"ל דלא כתוב שאסור, רק שאין חו"ל כדאי לך" (חידושי הגר"ח ק - בראשית עמ' פט).

ופעם אחרת **הגר"ח ק** השיב: "אין איסור, אבל אין זה כבוד". ונשאל עוד: "אחד אמר כי כיון שהוקרב כבר חל עליו דין קרבן אחר הקרבה ונפסל ב'יוצא'". והשיב: זה נכון, אף שלא הוקרב, אבל הקרבת האיל נחשב הקרבת יצחק. ואף שאסור לצאת חוץ ממחיצת קדשי קדשים דהיינו מן העזרה, - כיוון שלא היו מחיצות אפשר שכל ארץ ישראל נחשבת מחיצתו (בס' דרך שיחה ח"א עמ' קלב).

ואחרי שפירסמתי כל זה בירחון 'עיתורי ירושלים' (גליון 71), מסר לי הרה"ג מנחם בן יעקב - ר"מ בישיבת 'עטרת ירושלים':

"ואנכי המליץ בינותם (בי"מ ר"ת בן יעקב מנחם) אפרש עפ"י מדרש רבה [שמשם מקור רש"י. ועי' גם בר' אליהו מזרחי כאן] וז"ל: 'אמר ר' הושעיא: את עולה תמימה, מה עולה אם יצאת חוץ לקלעים נפסלת אף אתה אם יצאת לחו"ל נפסלת כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל' וכו'.

ומשמע שלעולה מחיצה לעצמה, היינו חוץ לקלעים, וליצחק מחיצה לעצמו ארץ ישראל. ועוד משמע: הכא במאי עסקינן בעולה שקרבה ע"ג המזבח שאם יוציאנה חוץ לעזרה נפסלת ביוצא, וגם יש איסור להוציאה. ובעולה האיסור להוציא גורם את הפסול. ויצחק – משול לעולה שקרבה ע"ג המזבח, כי כבר היה מוכן להקרבה ע"ג המזבח, ויש לו מחיצה לעצמו והיא ארץ ישראל, ואין חוצה לארץ כדאי לך, והדמיון הוא: כמו שבעולה יש א. איסור להוציא. ב. אם היה יוצא – היה נפסל כלומר יורד ממעלתו ודרגתו, וזאת אעפ"י שאח"כ היה חוזר לא"י.

ומשמע שליצחק האיסור לצאת הוא בגלל הפסול, וזה שיצחק קרוי עולה שכבר קרבה ע"ג המזבח, מוכח גם ממדרש חז"ל על הפסוק: 'וזכרתי את בריתי יעקב, ואף את בריתי יצחק, ואף את בריתי אברהם' אזכור והארץ אזכור' (ויקרא כו, מ).

ושאלו חז"ל: מפני מה נאמרה זכירה באברהם ויעקב ולמה לא נאמרה זכירה ביצחק? ופירשו חז"ל: מפני שאפרו של יצחק צבור ומונח לפניו ע"ג המזבח.

הרי שיצחק נמשלונחשב כעולה שכבר נמצאת ע"ג המזבח, וזאת מכוח מסירות נפש, היא מידת הגבורה של יצחק.

מסקנה: אין איסור להוציא עולה לפני הקרבה אך יש איסור וגם פסול להוציא עולה שכבר קרבה ע"ג המזבח מחוץ לעזרה, וליצחק יש מחיצה לעצמו והיא ארץ ישראל, שלא כמו אברהם ויעקב שירדו לחו"ל מפני הרעב, עכ"ל הרב מנחם בן יעקב.

והרב בן יעקב שלח את דבריו להגר"ח קניבסקי, והוא השיב במילה אחת: "נכון" (שו"ת ארץ ישראל סי' ב).

ג. כדי שתהא נוחה ליכבש לפני בניו

שאלה: בפרשת לך לך, אומר ד' לאברהם אבינו: "קום התהלך בארץ

לארכה ולרחבה" (בראשית יג, יז), ופירשו בגמרא בבבא בתרא (ק, א), "כדי שיהא נוח לכבוש לפני בניו". ובפרשת ויצא, ד' אומר ליעקב אבינו: "הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך" (שם כח, יג), ובגמרא בחולין (צא, ב ומובא ברש"י עה"ת): "אמר רבי יצחק מלמד שקיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו כדי שתהא נוחה ליכבש לבניו". נשאלת השאלה, אם לאברהם אבינו כבר נעשה שתהא הארץ נוחה ליכבש לפני בניו, מדוע יעקב אבינו היה גם הוא צריך לעשות מעשה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "להחזקה".

ופעם אחרת נשאל: איתא בגמ' בבא בתרא (ק, א) מ"ט דר' אליעזר דכתיב קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה, ורבנן התם משום חביבותא דאברהם הוא דקאמר ליה הכי כדי שיהא נוח לכבוש לפני בניו. ופירש רשב"ם כדי שיהא נח וכו', דהוה להו כיורשין ולא כגזלנין ולא יהיה לשטן רשות לקטרג ולא פתחון פה למדת הדין. צ"ב וכי משום שאברהם אבינו הלך בארץ לא תהיה טענה על עם ישראל שהם כגזלנים, הא לרבנן אין הילוך מועיל עד שיחזיק?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "כיון שהבטיחו הקב"ה והחזיק בה הוכחה שהובטח לו" (אשיחה ח"ב עמ' טז).

ד. קיפול כל א"י תחת יעקב ואיסור ליצחק לצאת מא"י

שאלה: על הפסוק "הארץ אשר אתה שוכב עליה" (בראשית כח, יג), כתב רש"י "קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו". ויש להקשות, הרי נאסר על יצחק לצאת מארץ ישראל (שם כו, ב), וכשנטל הקב"ה את ארץ ישראל וקפלה תחת יעקב, נמצא שבאותה שעה לא היה יצחק בארץ ישראל?

תשובת הגר"ח קניבסקי: הכוונה לכוח של כל ארץ ישראל (שאלת רב ח"א עמ' קג).

על הפסוק (בראשית כח, יג): "הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך", כתוב בגמרא חולין (צא, ב): "מאי רבותיה [וכי ארבע אמות משכבו הבטיחו לתת לבניו – רש"י]? אמר רבי יצחק: מלמד שקפלה הקב"ה לכל ארץ ישראל והניחה תחת יעקב אבינו, שתהא נוחה ליכבש לבניו".

הקשה הגאון רבי יוסף, אב"ד בריג: מה היתה קושיית הגמרא 'מאי רבותיה', ומדוע

נזקקו לומר שהקב"ה קיפל את כל הארץ תחתיו, הלא גם בלי זה יש לומר שעל ידי שהציע ושכב עליה – קנה בחזקה זו את הכל, כדברי הגמרא (קידושין כז, א): "מכר לו עשר שדות בעשר מדינות, כיון שהחזיק באחת מהם – קנאם כולם"! ותירץ הגאון רבי עקיבא איגר, שמהלשון "הארץ אשר אתה שוכב עליה", למדנו שרק אותה קרקע ששכב עליה היא שניתנה לו, ולא כל השאר! ולכן היה הכרח לומר שכל ארץ ישראל היתה מקופלת תחתיו כששכב שם (על פי מכתב הגרעק"א בירחון 'שערי תורה' תרע"ג. מובא בס' ושלל לא יחסר – בראשית עמ' שז).

ה. יציאת מלאכי א"י לחו"ל

שאלה: בתחילת פרשת ויצא (בראשית כח יב), רש"י כותב: "מלאכים שליווהו [ליעקב אבינו] בארץ אין יוצאים לחו"ל, אבל בסוף הפרשה (לב ב) רש"י כותב: מלאכים של א"י באו לקראתו ללוותו לארץ", משמע שמלאכי א"י יצאו לחו"ל?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אין יוצאין אבל מלווין".
אחר כך ראיתי שעוד השיב **הגר"ח ק:** "עמדו על הגבול" (לבנימין אמר עמ' קעט והערה טז).

ו. קיום תרי"ג מצוות ע"י יעקב אבינו

שאלה: יעקב אבינו אמר לעשיו (בראשית לב, ה): "עם לבן גרתי", ופירש רש"י: "גרתי בגימטריא תרי"ג, כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצוות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים". אמנם קשה, הרי יעקב אבינו לא קיים את מצוות ישוב א"י וכן מצוות התלויות בארץ?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לעת"ל שבהן נעשות בא"י" (ולא ירדתי לסוף דעתו של הרב).

עוד ראיתי שנשאל כיצד יתכן שיעקב אבינו קיים את כל תרי"ג המצוות, הרי היו מצוות שלא היה בידו לקיימן, כגון מצוות התלויות בארץ?

וענה **הגר"ח ק:** "כשיעקב אבינו למד על המצוות התלויות בארץ, זה כאילו קיימן, כמ"ש בסוף מנחות (קי, א)" (חידושי הגר"ח קניבסקי עה"ת – בראשית עמ' צז).

הגר"י זילברשטיין כתב לי: "האבני נזר מחדש בשו"ת יו"ד תנ"ד שהדר בחו"ל ושולח כספים ליושבי הארץ מקיים מצות ישוב הארץ ישראל מאחר ובזכותו מתקיים ישוב ארץ ישראל. כך גם יעקב אבינו הכין רכוש כדי לשוב עמו לארץ ישראל והרי זה קיום מצות ישוב א"י. בנוסף לכך לימוד ההלכות של כל מצוה נחשבת לקיום המצוה ולכן קיים כל המצוות לרבות 'יבום' ו'הקרבת קרבנות' ע"י הלימוד בהלכותיה".

ובס' דברי אגדה (עמ' צג-צד), תירץ הגר"י ש אלישיב: "אלא אדרבה זה הודיעו [עשו] – להוי ידוע לך עם לבן גרתי עם הרמאי העולמי, וניצחתי אותו. 'ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה' – יצאתי ממנו ברכוש גדול. רק בזה מוצאים חן בעיני עשיו. כלומר אינני בטלן כל כך. אלא אתה חושב שנתייאשתי מארץ ישראל, שוויתרתי על ארץ ישראל על ירושלים והר המוריה, לא כן, אלא 'תרי"ג מצות שמרתי'. אתה חושב שהסחתי דעתי מארץ ישראל, לא כן. כל הימים שהייתי בבית לבן שמרתי – כמו 'ואביו שמר את הדבר' (בראשית לז, יא) – הייתי שואף מתי יבא לידי ואזכה לקיים את כל התרי"ג מצוות – גם את המצוות התלויות בארץ. כל הימים היו עיני ולבי נשואות אל הארץ הקודש".

ז. קניית חלקת השדה בשכם ע"י יעקב אבינו

שאלה: כשיעקב הגיע לארץ מבית לבן, הוא קנה את חלקת השדה בשכם (בראשית לג, יט). כשנפגש עם עשיו, הוא נתן לו את כל הכסף והזהב שהיה לו על מנת לקנות את מקומו במערת המכפלת (רש"י על בראשית נ, ה). מהיכן היה לו כסף?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "חזר והרויח".

הגר"י זילברשטיין כתב לי: "יעקב אבינו היה עשיר מופלג כמבואר בתורה 'ויפרוץ האיש לרוב' וגם נאמר במסכת שבת דף לג. 'ויחן' רב אמר מטבע תיקן להם. ואם כן מסתבר שהיה בידו גם כסף וזהב".

ח. ישיבת ארץ ישראל של יצחק אבינו ויעקב אבינו

שאלה: על הפסוק "וישב יעקב בארץ מגורי אביו" (לז, א), כתב בחידושי החת"ס עה"ת: חנייתו של יעקב בארץ כנען מכונה כאן 'ישיבה' - "וישב יעקב" - ואילו זו של יצחק אביו נזכרת כאן כ'גרות' - "מגורי אביו". שכן, לגבי יצחק נחשבה ישיבתו בארץ ישראל כישיבה של גר, וכתושב שאיננו קבע. ואולם, דיווריו של יעקב נחשבים כאן כישיבה, שכן

לרוב צרותיו ותלאותיו שעבר עד כה, נחשבת גם ישיבה כזו כישיבת קבע לגביו ולא כגרות... עכ"ל.

לכאורה הלא צריך להיות הפוך? יצחק אבינו הוא עולה תמימה שלא יצא מארץ קודשנו ויעקב אבינו יצא כבר לעשרים ושתיים שנה ויצא למצרים עד סוף חייו?!

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לגבי צרותיו נחשבין".

ט. מיצר יעקב אבינו

שאלה: מדוע ירא יעקב אבינו דווקא על שנזקק לצאת מא"י לרדת מצרימה (רש"י על בראשית מו, ג), כשלא מצאנו שירא כאשר יצא מא"י לחרן?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מצרים ארץ טומאה".

י. ארץ אברהם או ארץ יצחק

שאלה: מפני מה נקראת הארץ "ארץ ישראל" ולא "ארץ אברהם" או "ארץ יצחק"?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "יעקב אבינו מובחר שבאבות הוא כמו שאמרו חז"ל בבראשית רבה (עו, א)".

יא. כל ישראל עסקו בקבורת יוסף

שאלה: מדוע צאצאיהם של כל השבטים התעסקו להעלות עצמותיהם לארץ ישראל, וכל עם ישראל הוזקקו להתעסק בעצמות יוסף (ממבואר בסוטה יב ורש"י שמות יג, יט) ולא הניחו הדבר לצאצאיו?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "הם חטאו והוציאוהו".

לשאלה דומה, מדוע משה רבנו לקח את עצמות יוסף ולא לקח את עצמות שבטו, שבט לוי, שהרי לקחו עצמותיהם של כל השבטים?

השיב הגר"ח ק: שבטו לקח (אשיחה עמ' פט).

בס' טעם ודעת (שמות יג, יט), כתב הגר"מ שטרנבוך: "ונראה שיוסף על ידו היתה פליטה לבית ישראל, לפיכך השביע שכלל ישראל, ולא רק צאצאיו, יתעסקו בקבורתו, וזש"נ "כי השבע השביע את בני ישראל". ומשה רבנו היה שליחם של ישראל

להתעסק במצוה, והוא כבודם של ישראל שהגדול שבהם מקיים המצוה המוטלת על הציבור".

יב. קברי בני יעקב

שאלה: האם הקברים הנמצאים בארץ של בני יעקב מלבד יוסף הם באמת שלהם?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אין ידוע לי".

יג. פירות ארץ ישראל שהובאו ע"י המרגלים

שאלה: איך נטלו המרגלים מפירות א"י, הרי כבר כתב רש"י (בראשית יג, ז) שרועי לוט סברו שאין זה גזל לקחת את הארץ, אף שהיא ניתנה לאברהם, שהרי הכתוב אומר "והכנעני והפריזי אז יושב בארץ" ולא זכה בה אברהם. א"כ איך נטלו?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "שלחום לזה וזה שלהם".

ואחר כך ראיתי שהשיב **הגר"ח ק:** "אפשר שנטלו מן ההפקר" (דרך שיחה ח"ב עמ' קסט).

ופעם אחרת, השיב **הגר"ח ק:** "ירושה היא להם מאבותיהם" (אשיחה ח"א עמ' קכה).

הגר"י זילברשטיין כתב לי: "זה היה תחלת הכיבוש, וכשם שהכיבוש מותר, כך גם הריגול. ויעוין ביהונתן בן עוזיאל (במדבר יג, ב) והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ – יתעבדון 'חזקתא'. ויעו"ש גם ברשב"ם".

בס' תורת משה (פ' שלח), החת"ס כבר הקשה איך היו רשאים ליקח הרי הווא גזל, וקימ"ל גזל עכו"ם אסור? ומתריך: "כיוון דקימ"ל [ב"ב קיט] ארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו, לכן לא הווא גזל, וזה שאמר והתחזקתם". אך מקשה החת"ס: עדיין קשה, לפי מה שכתבו התוס' [ראשה השנה יג, א] שיש לגוי חלק במה שזרע? ומתריך: "דמשה רבינו קסבר דמיד יבואו לארץ ישראל ויקנו בס פירות, ומה שזרעו רחמנא אפקריה, והווא בכלל ואכלת שלל אויבך".

בס' אילת השחר (במדבר יג, כ), השיב הגר"א ל שטיינמן: "ואולי הותר להם בהוראת שעה לקחת מפרי הארץ [ובימים שריגלו את הארץ לא ירד להם מן והוצרכו להשיג אוכל בעצמם]".

יד. מסירות נפש ללקיחת פירות ארץ ישראל

שאלה: במדרש רבה (טז, יד) מבואר שהמרגלים לא רצו ליטול מפירות ארץ ישראל, אילולי כלב בן יפונה ששלף את כלי חרבו ורץ לפניו, ואמר להם: אם אין אתם נוטלים - או אתם הורגים אותי או אני הורג אתכם. וכי זה דבר שצריך למסור את הנפש להיהרג או להרוג בעבור שלא לוקחים מפירות ארץ ישראל?

תשובה הגר"ח קניבסקי: "הוא רצה לשמור פקודת משה והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ" (אשיחה ח"א עמ' קכו).

טו. כניסת מרים לארץ ישראל

שאלה: מדוע מרים לא זכתה להיכנס לארץ ישראל? הרי לכאורה לא חטאה, בניגוד למשה רבנו ואהרן הכהן שלא זכו להיכנס בגלל מה שעשו.

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כבר שאל משה זה" (ולא זכיתי למצוא היכן משה רבנו שאל על זה - מ"צ).

טז. חיבת הארץ של בנות צלפחד

שאלה: על הפסוק (במדבר כז, א): "ותקרבנה בנות צלפחד בן חפר בן גלעד בן מכיר בן מנשה למשפחות מנשה בן יוסף", רש"י ע"פ חז"ל מסביר: "לומר לך יוסף חבב את הארץ וכו' ובנותיו חבבו את הארץ". מהיכן למדו חז"ל שבנות צלפחד חבבו את ארץ ישראל, הרי ייתכן שגם אם היה זה בארץ אחרת היו מבקשות חלקן בירושה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא היו להוטים כ"כ".

אחר כך ראיתי שפעם השיב הגר"ח ק: "הרי המרגלים אמרו שהקב"ה אינו יכול להביא את בני ישראל לארץ ישראל, והם ביקשו חלק, הרי שהאמינו שיכול, ואמונה זו מקורה מחביבות אר"י. וזה נכון שנטלו באר"י ולא בעבר הירדן, כמבואר בספר יהושע" (דרך שיחה ח"א עמ' תנא).

יז. בקשת אהרן להיכנס לארץ

שאלה: מדוע אהרן הכהן לא מוזכר כלל שהתפלל להיכנס לארץ ישראל ארץ חמדת אבות, והאם זה בחינה של וידום אהרן?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "אהרן לא חטא מעצמו" (אשיחה ח"א עמ' קמב).
בס' ארצות החיים לרבי חיים פאלאג'י (עמ' 25) שלא ביקש אהרן על כניסת הארץ משום דהיה עתיד להתגלגל בעזרא ואהרן וכ"ב בגימטריא עזרא כי היה אחר כ"ב דורות. וכן מוסבר בס' 'מגלה עמוקות' לרבי נתן נטע שפירא (אופן כח).

יח. ראיית הארץ ע"י אהרן ומרים

שאלה: מדוע לא ניתן גם לאהרן ומרים לראות את ארץ ישראל לפני פטירתם? הרי אפילו ראיית הארץ היא מצווה (משנה הלכות ג, קפט. ועיין עוד בשיחות לספר במדבר עמ' רסג-רסה, שכתב הגר"א נבנצל שבראיית הארץ, משה רבנו קלט את קדושתה המושלמת)?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא הוצרך לכך".
ופעם אחרת הגר"ח קניבסקי השיב: "[אהרן] לא ביקש" (אשיחה ח"א עמ' קלח).

יט. נשים בכיבוש הארץ

שאלה: במלחמת מצווה יוצאת אפילו כלה מחופתה (סוטה מד, ב) וכיבוש הארץ הוא מלחמת מצווה, א"כ איך אמרו בני גד שמשה רבנו אמר שישאירו את הנשים? והם לא הזכירו את נשיהם אלא משה רבנו הזכירן.

תשובת הגר"ח קניבסקי: "היו צריכות לשמור עליהם [הטפים], ובמדרש רבה (ויחי צח, טו) מסופר שבאמת באו להילחם עמם שלש משפחות רעות וניצלו, א"כ היה צריך לפחות שהנשים ישמרום" (דרך שיחה ח"ב עמ' קפו).

ארץ ישראל ואומות העולם

כ. רש"י הראשון על החומש

שאלה: רש"י מביא את דברי חז"ל להצדיק את זכותנו על ארצנו ע"פ הפסוק (תהלים קיא ו): "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים", כלומר ד' ברא את כל העולם ונתן לנו ארץ זו. וכי מה מועילה טענה זו בדין ודברים עם אומות העולם? וכי עשויה היא להישמע באוזניהם ולשכנע אותם?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "זה גם בא מדינים".

כא. נתינת ארץ ישראל לשבעת עממים קודם

שאלה: למה ד' נתן קודם את הארץ לשבעת העממים ואחר כך נתנה לנו? למה לגרום אכזבה לאותם עמים?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מגיע להם".

כב. דגים מחו"ל

שאלה: על הפסוק (בראשית א י): "ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים וירא אלהים כי טוב", פירש רש"י: "והלא ים אחד הוא, אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לטעם דג העולה מן הים באספמיה". וכתב ה'שפתי חכמים': "דבאספמיה הדגים טובים יותר".
למה ד' עשה דגים יותר טעימים בחו"ל?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "שלא ירבו לאכול מהם בארץ ישראל".

מצוות ישוב הארץ

כג. מצוות ישוב א"י בזה"ז דרבנן או דאורייתא

שאלה: האם מצוות ישוב א"י בזה"ז דרבנן או דאורייתא?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "דאורייתא".

פעם יהודי שעלה לארץ מאמריקה אמר **להגר"ח ק**, שלפני שהוא עלה לארץ, היו רבים שאמרו לו שאסור כעת לעלות וצריך לחכות לעת ביאת

המשיח ואז יהיה אפשר לעלות. ושאלתו בפיו, האם הם צודקים? וענה **הגר"ק: "חלילה! זו מצוה לעלות!"**

שאל שוב: האם זו מצוה עשה דאורייתא שנוהגת גם היום?

והשיב הגר"ק: "כן" (פותח את ידך ח"א עמ' תקיא-תקיב).

אמר הגרי"ש אלישיב ב'הליכות והנהגות – בין המצרים' (עמ' 6): שנינו בשלהי כתובות (ק', ב) "הכל מעלין לארץ ישראל", אלא הגבולות שנתפרשו בפרשת מסעי לא רק מציינים את השטח השייך לעם ישראל, אלא גם את התחומים לאווירא דארץ ישראל אשר "חיי נשמות אויר ארצך", הן הגבולות שעליהם שנינו בריש פירקא קמא דמסכת כלים, עשר קדושות הן, ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ואשר הרמב"ן בפרשת אחרי מות (ויקרא יח, כה) ביאר מה שאמר ירמיה (לא, כ) "הציבי לך ציונים" - אלו המצוות שישראל מצוינין בהם. ואמר בספרי על הפסוק (דברים יז, יח) "ואבדתם מהרה ושמתם את דברי אלה", אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוץ לארץ היו מצוינים במצוות, שכשתחזרו לא יהיו עליכם חדשים. אף על גב שהמדובר כאן הן במצוות חובת הגוף כתפילין ומזוזות, מכל מקום עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ד'. והנה הלכה זו דהכל מעלין לארץ ישראל פסוקה ברמב"ם ולא השיג עליה הראב"ד, ובשולחן ערוך (אה"ע ס' עה) ונוהגת גם שלא בזמן הבית, עיין ברא"ש בשם מהר"ם. ואם אחד משני בני הזוג מסרב, הדין הוא דיוציא ויתן כתובת או תצא שלא בכתובה, משום שיש מצוות עשה לשבת בארץ ישראל וכמו שכתב הרמב"ן: "והורשתם את הארץ וישבתם בה, והוא מצוות עשה לדורות מתחייב כל אחד ממנו, ואפילו בזמן הגלות" (עיין בספר המצוות, מ"ע לדעת הרמב"ן מצוה ד').

כד. מצוות ישוב הארץ בכל רגע

שאלה: האם אדם מקיים את מצוות ישוב הארץ בכל רגע שהוא דר

בה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי "כל רגע".

וראיתי אח"כ שכן השיב הגר"ח ק בקובץ תורני הלכתי 'אליבא

דהלכתא' (במדור 'שיח הלכה').

כה. ברכה על מצוות ישיבת ארץ ישראל

השאלה: מדוע אין ברכה על ישוב ארץ ישראל?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "שמצווה זו היא תמידית" (ס' עלינו לשבח –

במדבר עמ' תקנה).

והגר"א נבנצל כתב לי (כמו תשובת הגר"ח"ק): "אולי מפני שהיא מצוה תמידית". והובא שהגר"ר שלמה זלמן אויערבאך תירץ, שייתכן שהטעם שאין מברכים על קיום מצוות ישוב ארץ ישראל, הוא כדי שלא ייראה ששיבתנו בה היא כעול עלינו מפי שנצטוונו על כך, אלא אדרבה, שמחים ומשתוקקים אנו לישוב על אדמת הקודש של ארץ חמדתנו, וכלשון אדוננו הגר"א ז"ל באגרתו "אשר עליונים ותחתונים מתאזים לשכון בה" (ס' הליכות שלמה – מועדים ח"ב, פרק ט הערה 224 וס' חכו ממתקים ח"א עמ' נג).

הגר"ר יצחק זילברשטיין תירץ, שמקומו של עם ישראל הוא בארץ ישראל, וכל יהודי צריך להיוולד כאן ולהישאר בארץ כל ימי חייו, אלא בעוונותינו הרבים גלינו מארצנו ועכשיו אנו חוזרים אל המקור ולכן לא תיקנו ברכה. אמנם גם לדור המדבר שנכנס לארץ, לא תיקנו ברכה, משום שעדיין לא תקנו ברכות המצוות (ס' עלינו לשבח שם).

כו. ברכת שהחיינו לעולים חדשים לארץ

שאלה: האם יש לברך שהחיינו כשעולה לארץ?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "ראוי לקחת פרי חדש".

וכן הגר"א נבנצל כתב לי: "יקח פרי חדש או בגד חדש ויברך". ולעניין ברכה על קיום מצוות תפילין כתב בשונה הלכות (סי' כב סעי' ו): "העושה תפילין לעצמו אינו מברך שהחיינו ויותר טוב שיכניס עצמו להתחייב שהחיינו ויכוין לפטור גם את זה [ד"א דכיון שעשה התפילין בעצמו ולא קנאן מסופר צריך לברך] וכש"כ אם לובש התפילין בפעם ראשונה בימי חייו". וע"ע בחוברת 'ברכת שהחיינו על מצוה בפעם הראשונה' המבאר סוגיה זו מהגמ', הראשונים והאחרונים עד פוסקי ימינו.

כז. מנהג באי ארץ קודשנו לנשק את אבני ארץ ישראל

שאלה: האם יש לנשק את אבני ארץ ישראל בהגיעו אליה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "פוק חזי מאי עמא דבר".

ושאלה זו שאלתי להגר"א נבנצל, וכתב לי: "מי שעושה כן תבוא עליו ברכה". המנהג לנשק את אבני ארץ ישראל כשמגיעים לארץ מבוסס על הגמרא במסכת כתובות (קיב, א-ב). כתוב שם כיצד חכמי התלמוד כיבדו את הארץ כשהגיעו אליה:

רבי אבא מנשק כיפי דעכו. פירש רש"י: אלמוגים או סלעים. ורבי חנינא מתקן מתקליה. פירש רש"י: משווה ומתקן מכשולי העיר מחמת חיבת הארץ שהיתה חביבה עליו ומחזר שלא יצא שם רע על הדרכים. ופירשו התוספות: שוקל אבנים ומוצאן קלות אמר עדיין לא נכנסתי לארץ ישראל, כיוון ששקלן ומצאן כבדות אמר כבר נכנסתי לארץ ישראל. וכן מפורש בתנחומא בפרשת שלח לך: כשעלה רבי חנינא הגדול מבבל בקש לידע אם נכנס לא"י, והיה שוקל אבנים, כל זמן שהיו קלות אמר עדיין לא נכנסתי לארץ ישראל, כיוון שמצאן כבדות אמר אין אלו אלא אבני ארץ ישראל, והיה מנשקן וקרא עליהן את הפסוק הזה (תהילים קב, טו), "כי רצו עבדיך את אבניה". רבי חייא לא רק נישק את אבני ארץ ישראל אלא גם התגלגל בעפרה, שנאמר "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו". הרמב"ם בהלכות מלכים (ה), (י) מביא את הגמרא בכתובות: "גדולי החכמים היו מנשקין על תחומי ארץ ישראל ומנשקין אבניה ומתגלגלין על עפרה. וכן הוא אומר 'כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו'". הרמב"ם, שבדרך כלל אינו מביא דברי אגדה בספרו הגדול, חשב לנכון להביא זאת בהלכות מלכים. לכן, יש מנהג עתיק לבטא חיבת הארץ בנשיקת אבני ארץ ישראל כשמגיעים אליה.

ראיה נוספת לכך שיש ערך לבטא אהבת ארץ ישראל בנשיקה נמצאת בגמרא סוכה (נג, א), שאמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל שכשהיה שמח בשמחת בית השואבה היה נוטל שמונה אבוקות של אור, וזורק אחת ונוטל אחת ואין נוגעות זו בזו. וכשהוא משתחוה נועץ שני גודליו בארץ ושוחה, ונושק את הרצפה וזוקף, ופירש רש"י "שני גודליו" - של שתי ידיו, ונשען עליהן עד ששוחה ונושק את הרצפה, לקיים מה שנאמר "כי רצו עבדיך את אבניה". וכתב המשנה ברורה (תעז, ה) בשם הש"ה: "ראיתי מבני עליה שהיו מנשקין המצות והמרור וכן הסוכה בכניסתו וביציאתו וכן ארבעה מינים שבלולב והכל לחבוב המצוה ואשרי מי שעובד ד' בשמחה". וכן כתב חיי אדם (כלל קל דיני הסדר בקצרה אות ז): ויש שנושקין אותה (המצה), כדי לחבב המצוה בעיניהם. כשבעל 'בית הלוי' היה יוצא מן הסוכה היה מנשק כותליה (סוכת הלויים עמ' רנד).

ובספרו זכרון יעקב (ח"ג עמ' רג), כתב הרב שמואל גרשון מרל: "ועלה בדעתי שיש לדמות הנשיקה על תחומי א"י למנהג לנשק המזוזה בכניסה לבית (ויש מקור לנשק המזוזה עיין רמ"א וברכי יוסף יו"ד סי' רפה, ב) – ואחר זמן שמחתי למצוא רעיון זה מובא בשם הרה"ג ר' שמעון שוואב ז"ל. ועיין ט"ז שם שהבית נשמר על ידי המזוזה וזה נס נגלה, ועוד שהוא היפך טבע העולם שהקב"ה שומר מבחוץ וכו', ועוד הרי אפילו אם אין האדם עושה כלום אלא ישן על מטתו מכל מקום גדולה המצוה

הזאת דאפילו בעידנא דלא עסיק בה מגינה עליו תמיד ע"ש, ונראה שע"י נשיקת המזוזה אדם זוכר סגולות האי מצוה חביבה כפי שנתבאר. וכן בנידון דידן נ"ל שכשמנשקים גדולי החכמים על תחומי א"י בכניסתם לא"י הרי נזכרים בכל אותן המעלות שפרט הט"ז לגבי מזוזה, ומפורש בתנ"ך שיש שמירה מיוחדת בא"י עיין פרשת תשא (לד, כד) 'ולא יחמד איש את ארצך', ועיין פ' תבוא 'וראו כל עמי הארץ וכו' ויראו ממך', ועיין ס' עובדיה (א, יז) 'ובהר ציון תהיה פליטה' וכו', והשתא כל אתי שפיר".

אמנם כתוב בס' עובדות והנהגות לבית בריסק (ח"א עמ' שמב-שמג), שכשהגרי"ז סאלאווייציק בא לארץ ישראל לא נשק האבנים, וכששאלוהו על זה מדוע לא נשק את אבני הקודש, הראה את דברי הרמב"ם בהלכות מלכים (ה, י): "גדולי החכמים היו מנשקין על תחומי ארץ ישראל, ומנשקין אבניה, ומתגלגלין על עפרה" וכו'. הרי כתב הרמב"ם "גדולי החכמים", ולא כל אדם ראוי לעשות כן, אלא מי שבאמת מרגיש קדושה... (וכן מובא במשאת המלך, סוף מסכת כתובות ובשו"ת רבבות אפרים ו, קמז אות ד).

שאל אחד את הג"ר משולם דוד סאלאווייציק בן הגרי"ז, מדברי הרמב"ם בהלכות מתנות עניים (י, ט): "גדולי החכמים היו נותנין פרוטה לעני קודם כל תפילה, ואח"כ מתפללים, שנאמר אני בצדק אחזה פניך". וא"כ וכי נאמר שאנן לא נעשה כן, משום שכתוב בהלכה שרק "גדולי החכמים" נוהגים לעשות כן? וענה: אין זה קושיא, כיוון שלגבי לתת לעני קודם התפילה, עכ"פ הוא מקיים מצוות צדקה, משא"כ לנשק את אבני ארץ ישראל, שנשיקת אבנים גרידא אינה כלום, אא"כ מרגישים בקדושת הארץ, וזהו "גדולי החכמים".

נשאל הגר"ח קניבסקי בס' דרך שיחה (ח"ב עמ' שצו): "שמעתי שכאשר מרן הרב מבריסק זצ"ל הגיע לארץ ישראל, ולא נישקה, אמר שברמב"ם לא כתוב סיפורי מעשיות, והיינו הרמב"ם (הלכות מלכים ה, י) שכתב שגדולי החכמים היו מנשקין על תחומי א"י, והלכה זו שייכת רק לגדולי החכמים. ושמעתי להעיר מרמב"ם (סוף הלכות זכיה ומתנה) שכתב שהצדיקים הגמורים ואנשי מעשה לא יקבלו מתנה מאדם וכו', והרי נאמר ושונא מתנות יחיה, ובגמרא (ב"ב יג, ב) מבואר שזה דין שוה בכל אדם". והשיב: הרמב"ם (סוף הלכות ציצית) כתב שגנאי גדול הוא לת"ח שיתפללו והם אינם עטופים, וכי אטו דין זה נאמר רק לת"ח, ובהלכות דעות (פ"ד) כתב הרמב"ם הנהגה לכל אדם, ושם (פ"ה) הנהגה לחכם, וכי ע"ה א"צ לנהוג כן, אלא יהיה גרגרן וכו', וע"כ דהיינו שת"ח נזהר באלו יותר מע"ה, וה"נ קרא דשונא מתנות יחיה באמת נאמר לכולם, ורק שלצדיקים הגמורים להם שייך יותר, אבל ענין נישוק

ארץ ישראל בזה דוקא סבר הרב מבריסק זצ"ל שזה ל"ש לכל אדם, כי הרי זה ביטוי לאהבת ארץ ישראל, ואין מתאים לע"ה שיראה זאת, כעין מה שאמרו (ב"ק נט, ב) וכי חשוב את לאתאבולי על ירושלים.

ובס' חשוקי חמד (כתובות עמ' תרס-תרג), הגר"י זילברשטיין דן בהנהגת הגר"ז, ומוסיף: "עוד יעוין בספר חרדים (פרק נט במצות ישוב ארץ ישראל) שכתב וז"ל: 'וצריך כל איש ישראל לחבב את ארץ ישראל ולבוא אליה מאפסי ארץ בתשוקה גדולה כבן אל חיק אמו, כי תחילת עווננו שנקבעה לנו בכיה לדורות, יען מאסנו בה, שנאמר וימאסו בארץ חמדה, ובפדיון נפשו מהרה יהיה, כתיב כי רצו עבדיך וכו', ולפיכך היו האמוראים מנשקים עפרותיה ואבניה בבואם אליה, ומה טוב ומה נעים לשיר שיר ידידות אשר חיבר ר' יהודה הלוי אליהם באהבה רבה, יעו"ש באריכות עניין התשוקה לארץ ישראל. וזהו הטעם שרבי אבא נישק את כיפי דעכו. ואם כן אין זה מצווה מצד עצמה אלא דרך להראות אהבה, וכל אחד לפי עניינו: אם הוא מרגיש בנשיקה חיבוב הארץ יש בזה עניין, ואם לא אין בזה שום עניין.

כח. נשיקת אבני ארץ ישראל בשבת

שאלה: מי שהגיע לארץ בשבת, מותר לו לנשק את אבניה בלי לטלטלם, או שמא יש בזה חשש איסור של נגיעה וטלטול מוקצה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מותר".

בחשוקי חמד – כתובות (עמ' תרסג-תרסד), כתב הגר"י זילברשטיין באותו עניין, וז"ל: "אם במה שינשק את האבנים הוא לא יזיזם ממקום, אלא רק יגע בהם, לכאורה הדבר מותר ואין בזה חשש איסור, וכמו שכתב הרמ"א (או"ח שח, ג): 'כל מוקצה אינו אסור אלא בטלטול, אבל בנגיעה בעלמא שאינו מנדנדו, שרי. ולכן מותר ליגע במנורה שבבית הכנסת שנרות דולקות עליו, או בתנור שדולק בו אש'. וכתב המ"ב (ס"ק יז) וז"ל: 'עיי'ן בסימן שי סעי' ו ובמג"א שם, דהיכא דהנגיעה היא לצורך דבר המוקצה, כגון שכופה כלי על המוקצה לשמרה, צריך ליזהר שלא ליגע בה, והגר"א שם בביאורו פסק כהרב המגיד דנגיעה בכל גווני שרי, אם לא יבוא לנדנדו ע"י הנגיעה, עכ"ל. הרי שמותר לגעת במוקצה אם אין חשש שיזוז ממקומו. ואע"פ שכתב בערוך השולחן (שם סעי' סח) שמה שמותר ליגע במוקצה זה הוא רק לצורך קצת אבל שלא לצורך כלל למה יעשה כן, יעו"ש. ובנידוננו הרי יש בזה צורך קצת, משום חיבת הארץ.

אמנם אם יש חשש שהאבנים יזוזו ממקומם על ידי הנשיקה צ"ע אם הדבר מותר.

שהרי כתב השו"ע (או"ח שיא, ח) טלטול בגופו אפי' לצורך דבר האסור, מותר. וכתב המ"ב (סק"ל) וז"ל: 'פירוש שאינו נוגע בידו, כי אם בגופו או בשאר אבריו, מקילין בו יותר משאר טלטול מן הצד, ועל כן מותר אפילו לצורך דבר האסור', עכ"ל. ואם כן בנידוננו שנוגע במוקצה על ידי גופו ולא ידו, אולי מעיקר הדין הדבר מותר כיון שהיו טלטול בגופו.

אך יתכן שלתת נשיקה בפה לאבנים לא נחשב לטלטול בגופו, אלא טלטול כדרכו, וכמו שכתב השו"ע (או"ח שח, טו): 'סנדל שנפסקה רצועה החיצונה בטל מתורת כלי ואסור לטלטלו, ואם הוא בכרמלית, מותר לכרוך עליו גמי לח שהוא מאכל בהמה לתקנו שלא יפול מרגלו, ובחצר שהוא נשמר שם, אסור'. ומבואר במ"ב שהוא משום מוקצה, וביאר במחצית השקל (ס"ק כט) שאין כאן היתר של טלטול בגופו משום שהוא נחשב דרך מלבוש, ואם כן אולי ה"ה בעניננו, כיון שכך נותנים נשיקה, אולי נחשב לדרך. ויתכן לומר שלתת נשיקה לאבנים זה עצמו נחשב שאין דרכו בכך, וצ"ע. ולמעשה ודאי שיש להעדיף את חביבות השבת על פני חביבות הארץ, ולהימנע מהנשיקה, כשיש חשש שיגיע לידי איסור טלטול מוקצה", עכ"ל הגר"י זילברשטיין.

כט. הצהרה שנולד בארץ

שאלה: האם מותר לי להצהיר שנולדתי בארץ ישראל למרות שנולדתי בחו"ל?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מדבר שקר תרחק".

אמנם נראה שאם מתוצאת השבועה יגורש מהארץ, הגר"ח ק היה מתיר וצ"ע. והגר"ר יצחק זילברשטיין כתב: מעשה שהיה, בתקופת שלטונם של התורכים, בחתנו של הגאון הרוגאצ'ובי שעלה לארץ ישראל בצורה בלתי ליגאלית, תפסוהו אנשי החוק התורכיים וביקשו להוציא נגדו צו גירוש. הברירה היחידה שעמדה בפניו היתה להישבע שהוא יליד הארץ, וככזה תינתן לו רשות להישאר.

שאל האיש את חמיו, האם מותר לו להישבע לשקר. הגאון הפתיעו, כדרכו בקודש, בהברקה מיוחדת, ופסק לו להיתר, וזאת על פי הפסוק בהילים (פז, ה) "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה", ונאמר בגמרא (כתובות עה, א): "אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה" (כתובות עה, א). כיוון שעשית מאמצים עליונים להגיע לארץ, הרי ברור שלא היתה לך מטרה אחרת אלא לראות בנחמת ציון בירושלים, ולכן תוכל גם להישבע שנולדת בה (ספר עלינו לשבח - בראשית עמ' קסט).

והגר"י זילברשטיין מביא במקום אחר שכן פסק הגר"ר יוסף חיים זוננפלד בזמן

הבריטים. נשאל הגר"ח, האם מותר להצהיר בבית המשפט על משהו שנולד בארץ, כדי לקבל היתר עלייה לארץ ישראל, מחוץ למכסה הקבועה, וענה: בוודאי שמותר ואף חובה, וגם אין כאן שום שקר, והדברים מפורשים בחז"ל (כתובות עה, א) על הפסוק (תהילים פז, ה) "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה" – אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה". מזה אנו לומדים שכל יהודי המצפה לעלות לארץ ישראל, הריהו כאילו נולד בה, ומותר אפוא להעיד על כך בבית משפט, כי פלוני שהגיש בקשה לעלות לארץ – יליד הארץ הוא, כי כל הכמהים לעלות לציון – ילידי ציון המה (במשווא חמד – כתובות עמ' מב. וכן בספר האיש על החומה ח"ד עמ' 154 ובחכמת חיים עמ' שסט).

ל. רב בחו"ל או יהודי פשוט בארץ

שאלה: מה עדיף - להיות רב בחו"ל או להיות יהודי רגיל בארץ ישראל? יש רבנים רבים בחו"ל המתלבטים אם עדיף להם לכהן כרבנים בחו"ל או לעלות לארץ, שהרי בארץ לא חסרים רבנים.

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "בארץ ישראל".

מסופר שהגר"ר אליעזר יהודה פינקל, ראש ישיבת מיר, היה מגיע מפעם לפעם לדבר עם הגאון טשעבין - הגאון רבי דב בעריש ווידנפלד - בלימוד ולהתייעץ בעניני הישיבה ועניני הכלל. פעם תוך כדי שיחתם נכנס יהודי תלמיד חכם וביקש את מחילתם, שכן בא לבקש את ברכת הגאון מטשעבין לרגל צאתו לחו"ל, שם הוצעה לו משרת רבנות עם רווח רב.

נענה הגרא"י פינקל ואמר לגאון מטשעבין: "לדעתי אין לתת לו לצאת, שכן גם כאן הוא משתכר יפה, ואל לו לצאת מארץ ישראל". הגאון מטשעבין לא ידע מה לעשות, שכן מצד אחד ממתין התלמיד חכם לברכת 'צאתכם לשלום', ומאידך, יושב אחד מגדולי הדור ואומר שיש להמנע מלברכו בכדי שלא יסע.

נענה הגאון מטשעבין ואמר: איתא בגמ' (קידושין לא, ב) שרב אסי רצה לצאת לחוץ לארץ לקראת אמו, וביקש את רשותו של רבי יוחנן, והשיבו רבי יוחנן שאסור לצאת מארץ ישראל, חזר ושאלו: לקראת אמו גם אסור? ענה לו רבי יוחנן: "איני יודע". שאלו רב אסי שוב ואמר לו רבי יוחנן: "נתרצית לצאת, המקום יחזירך לשלום" ויש מחלוקת בירושלמי (ברכות פ"ג ה"א) האם זה נקרא נתינת רשות, או שכוונתו שבאם תסע המקום יחזירך לשלום, אע"פ שאיני מרשה לך.

כאן פנה הגאון מטשעבין לאותו רב ואמר לו: "אף אני אומר לך: "המקום יחזירך לשלום", וכל אחד יפרש כרצונו (בצילו חמדתי עמ' קב. שר התורה עמ' 231-232).

לא. רב קהילה בחו"ל שרוצה לשוב לארץ ישראל

שאלה: אברך מארץ ישראל הלך לאחד מגדולי הדור שליט"א והורה לו לנוסע לחו"ל לשמש שם כרב בקהילה, כמנהל לת"ת ובשעות הערב כראש כולל, ובס"ד האברך דנן עושה שם חיל במשך שנים ומעמיד התורה על תילה. והנה עתה רוצה לשוב לא"י (ובמיוחד כדי לגדל ולחנך את ילדיו בא"י) ואותו גדול שהורה לו בעבר, אינו בקו הבריאות עתה, ועל כן אינו יכול לקבל תשובתו בענין זה. האם הוא יכול לשוב לא"י ולקיים מצוות ישוב א"י? ואם כן, האם רובצת עליו החובה למצוא לעצמו מחליף, או שיכול לבקש מהקהילה לדאוג לכך? או האם עליו להמשיך להחזיק בתפקידו בחו"ל, ואם כן, עד מתי?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "ודאי שיש לשוב לא"י. ואינו מחוייב לחפש מחליף" (פותח את ידך ח"א עמ' תקיא).

לב. האם רשאי הרב לעזוב את הוריו ובני קהילתו ולעלות לארץ ישראל

שאלה: יש רב קהילה בחו"ל שיש לו הורים מבוגרים שגרים על ידו. הרב דנן רוצה לעלות לא"י ולקיים מצוות ישוב ארץ ישראל, אולם הוריו רוצים שישאר בחו"ל לידם וגם בני הקהילה שלו רוצים שישאר בחו"ל להנהיגם. האם צריך הרב להקשיב להוריו ולבני קהילתו וישאר בחו"ל? **תשובת הגר"ח קניבסקי:** אינו צריך להקשיב להם ורשאי לעלות לארץ ישראל (וכפי שאמר הגר"ח, שסובר שמצוות ישוב ארץ ישראל היא מצות עשה דאורייתא שנוהגת בזה"ז. פותח את ידך ח"ב עמ' תמב והערה 92).

לג. רופא בכיר בחו"ל התומך בישיבה שלמה בארץ או יעלה לארץ

שאלה: רופא יהודי שומר תורה ומצוות מאמריקה שנחשב למומחה בין הגדולים בעולם בתחומו ומצליח מאוד. הוא לבדו מחזיק ישיבה שלמה בארץ ישראל שהבן שלו ראש הישיבה). והנה חשקה נפשו של

הרופא לעלות לארץ ישראל, אך אם יעלה לא"י, יצטרך להפסיק את תמיכתו בישיבה. יש בישיבה כחמישים תלמידים והוא התומך הבלעדי שמחזיק את הישיבה. האם רשאי לעלות? וגם אם אכן רשאי, האם אכן כדאי שיעלה או שמא זכות החזקת תלמוד תורה של כל כך הרבה תלמידים עדיף?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "יעלה" (פותח את ידך עמ' תקז. ועיין עוד שם עמ' תקב-תקיא איך הגר"ח השיב שוב ושוב בכל מיני מצבים, כגון שידוכים ועוד, שיש לעלות לארץ או להישאר בארץ).

לד. עולה לארץ שיצטרך לבריות

שאלה: אדם שגר בחו"ל ואם יעלה לארץ ישראל לגור הוא יהיה נצרך לבריות, האם מחוייב לעלות או שפטור?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "חייב".

לה. העולה לארץ על מנת לחזור

שאלה: העולה לארץ על מנת לחזור האם מקיים את המצווה של עלייה לארץ ישראל?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מקיים וחוזר ומבטל".

לו. ביקור בארץ לשם טיול

שאלה: מי שבא לארץ רק לשם טיול, האם מקיים מצווה?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "למה לא"?

לז. נסיעה לארץ ישראל רק בשביל לראות את הארץ

שאלה: האם יש מצוה לנסוע לארץ ישראל רק בשביל לראות את הארץ?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "אפילו רק כדי להיות רגע אחד בארץ ישראל יש מצוה וכדאי, ואפי' אם לא יכול להיות שם בארץ הקודש ורק לראות גם כדאי" (שו"ת ידון משה טז, יד).

לח. מצוות ישוב ארץ ישראל בלי כוונה

שאלה: הגר בארץ ישראל ואינו מכוון לשם מצוות ישוב ארץ ישראל, האם מקיים את מצוות ישוב ארץ ישראל?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "דבר שאין מתכוין".

לט. בניית ארץ ישראל

שאלה: פועלים שבונים כל הזמן דירות ובנינים בארץ ישראל האם הם מקיימים מצות ישוב ארץ ישראל?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "אם הם מכוונים לשם מצוה הם מקיימים מצות ישוב ארץ ישראל" (שו"ת ידון משה טז, קכח).

מ. עליית יהודים לא דתיים לארץ

שאלה: האם יש להעלות יהודים לא דתיים לארץ? הרי בגלות הם מתבוללים ונעלמים.
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כן. בטח [להעלותם]".

מא. קניית ארבע אמות בארץ ישראל

שאלה: במדרש (רות פ"ד) ויאמר בועז ביום קנותך וגו'. וזרע עבדיו ינחלוה (תהלים סט, לו), מכאן אמרו כל הקונה ארבע אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן עולם הבא. צ"ב וכי מה כ"כ קשה לקנות ארבע אמות בארץ ישראל?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "כנראה קשה" (אשיחה ח"ב עמ' שי).

מב. שכירות בארץ

שאלה: האם שכירות שאדם משלם על בית בא"י היא מצווה משום ישוב א"י?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כן".

פעם נכנס יהודי מחו"ל להגרי"ש אלישיב ושאל: האם יש עניין לקנות בית בארץ ישראל גם אם אינני גר כאן? והשיב: בוודאי יש בזה עניין, והוסיף: הרי יש לאו דלא

תחנם (הסכמת נכדו של הגר"ש אלישיב, הרב אברהם צבי ישראלזון, על ספר נחלת ד' – מצות ישיבת ארץ ישראל).

מוסבר שם בהערה: העלה מדברי הגמרא והפוסקים שיש מצווה בקניית קרקע בא"י, אלא שחידש הג"ר אלישיב בזה שיש כאן ענין מצד "לא תחנם". ונראה בכוונתו, שחזינן בלאו דלא תחנם שהקפידה התורה שבעלות הקרקע בארץ ישראל תהיה של ישראל, אע"פ שאינו דר באותה קרקע.

מג. דירת קרקע

שאלה: ע"פ מה שמובא בסוף גמרא כתובות (קיב, א-ב) במה שהאמוראים חבבו את אבני ועפר ארץ ישראל, מי שקונה דירה בארץ האם יש להדר לקנות בקומה שווה לקרקע הארץ ולא למעלה, כדי שיהיה בזה יותר מצוות יישוב א"י וחייבת הארץ?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "ראוי".

אח"כ ראיתי שפעם אחרת השיב **הגר"ח ק:** "אין נ"מ" (שו"ת מים חיים עמ' קעו-קעז).

ועוד פעם אחרת השיב הגר"ח ק: "יתכן" (שו"ת ידון משה טז, יז).

והובא בהערה שהנה מצאנו גם בכמה מקומות בגמרא שגרו בעלייה, כמו שבגמ' שבת (יג, ב): ואלו מן ההלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון שעלו לבקרו וכו'. ובגמ' ראש השנה (כד, א): דמות צורות לבנה היו לו לרבן גמליאל בטבלא ובכותל בעלייתו וכו'.

ובשו"ת ציץ אליעזר (יד, נב) נשאל: האם יש עניין לרכוש קומה צמודת קרקע בירושלים? הרי בשר קרבן הפסח צריך להיאכל בתוך גבולות העיר ירושלים. בגמרא פסחים (פה, ב), אומר רב, כי אין לאכול את בשר קרבן הפסח בקומה שנייה או על הגג, מפני ש"גגים ועליות לא נתקדשו". כלומר, קדושת ירושלים תקפה בקרקע העיר בלבד, לא במבנים המתנוססים אל על, ואפילו בעזרה שבבית המקדש אין קדושת ירושלים בקומה שנייה או בגגות. והשיב שאין לחלק בין דיני אכילת קורבנות לבין קדושתה לגבי המגורים בה. לגבי הקורבנות יש צורך לאכלם במקומות שנכבשו על יד בני ישראל ונתקדשו מכח הכיבוש. ואילו קדושתה הנצחית של ירושלים, מפניה נפסק "הכל מעלין לירושלים" (כתובות קי, ב), אינה מכח כיבוש, אלא נתקדשה ירושלים בקדושה עליונה בידי שמים, והיא קיימת בכל שטחה ואווירה של ירושלים (עיין שו"ת פרי הארץ ח"ג יו"ד סי' ז. שו"ת ציץ אליעזר יג, כב).

מד. סגולה להשיג דירה בארץ ישראל

שאלה: האם יש איזו סגולה להשיג דירה בארץ ישראל, כיוון שהיום קשה להשיג דירה?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "יתפלל".

מה. שימוש במעשר כספים לתשלום שכירות בארץ ישראל

שאלה: אדם שמחיר השכירות בארץ ישראל גבוה בשבילו, האם יכול לחשב זאת ממעשר כספים או לא?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".

מו. מי שיכול ולא פודה קרקע בא"י

שאלה: האם אדם גביר שיש לו אפשרות לפדות קרקע בא"י ולא פודה, הוא מבטל מצוות ישוב א"י?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא ביטל מצווה, יכול ללכת ד' אמות".

מז. הקונה בית בארץ ישראל מיהודי האם מקיים מצות ישוב ארץ ישראל

שאלה: רש"י (גיטין ח, ב ד"ה משום ישוב א"י) כתב: "לגרש עכו"ם וליישב ישראל בה". האם לפי"ז הקונה בית בא"י מיהודי לא קיים מצות ישוב א"י, דהא לא גירש עכו"ם?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "בודאי קיים מצוה ומגרש את כל הגויים" (ספר אריה שאג עמ' שסו).

מח. שוכר בית שכבר גר שם יהודי אם מקיים ישוב ארץ ישראל

שאלה: מה דין השוכר בית היהודי בא"י, שכבר גרים בבית זה יהודים. האם מקיים מצות ישוב א"י? דלכאורה י"ל, שכיון שכבר גרים שם, ומתקיים במקום זה מצות ישוב א"י, אין הוא מוסיף כלום.
תשובת הגר"ח קניבסקי: "הוא גר ומקיים" (ספר אריה שאג עמ' תשי-תשיא).

הגר"א נבנצל השיב: "שעוד אחד מישראל מתיישב סארץ" (שם הערה 808 בעמ' תשיא).

מט. בית בחו"ל על עפר א"י

שאלה: הלוקח עפר מארץ ישראל לחוץ לארץ ודר עליו, האם יקיים מצוות יישוב ארץ ישראל?

תשובת הגר"ח קניסבקי: "לא" (דולה ומשקה עמ' שח).

אגב, יש מנהג שבני חו"ל שמים מעפר ארץ ישראל בקברם [והמהדרים שמים עפר מהר הזיתים שבמזרח ירושלים], ומנהג זה מובא ברמ"א יו"ד שסג. כתב הגר"ר יחיאל מיכל טוקצ'נסקי בספר גשר החיים (ח"א פכ"ג אות י'), שהמקור למנהג הזה מהירושלמי (כלאים ט, ג), רבי בר קיריא ורבי אלעזר היו מטיילים, נראו עיניהם וראו ארונות מתים המובאים מחוץ לארץ לא"י לקבורה. אמר רבי בר קיריא, מה הועילו אלו, קורא אני עליהם (ירמיהו ב, ז) "ותבואו ותטמאו את ארצי", במותם, "ונחלתי שמתם לתועבה", בחייהם. אמר לו ר"א, כיוון שהם מגיעים לא"י נוטלים עפר ומניחם עליהם, ונאמר (דברים לב, מג) "וכפר אדמתו עמו". הקשה הגרי"מ טוקצ'נסקי, אמנם שם מדובר כשהביאוהו לארץ ישראל, אבל עפר ארץ ישראל בחו"ל איפה מצאנו שיש בו משום קדושת ארץ ישראל וסגולתה? וכן ראינו במשנה חלה (ב, ב), שעפר א"י בחו"ל פטור ממצוות התלויות בארץ, ועפר חו"ל בא"י חייב במצוות התלויות בארץ. נראה שהכל תלוי באיזה מקום נמצא העפר, א"כ מה יתרון לשים עפר ארץ ישראל בקבר בחו"ל, והרי דינו כדון עפר חו"ל? תירץ הגרי"מ טוקצ'נסקי שיש בו מסגולת הארץ כיוון שקדושת הארץ חלה על האוויר והאדמה יחד. שניהם יחדיו מהווים את חיוב המצוות התלויות בארץ, כיוון שבלי עפר אין ארץ, והוא גם מהגורמים לחיוב המצוות. לפי זה גם אם אין בעפר כל קדושת הארץ, עכ"פ הרי משהו מקדושת הארץ וסגולתה יש בו. וכן יש בו תועלת לתחייה העתידה, אם מצד עצמו או מצד שאיפת המנוח בקיימו "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו", וגם מצד הכלל שכל דבר ודבר חוזר סוף סוף למקורו ומקומו (וכן כתב במעבר יבק שפת אמת פכ"ז על הקשר בין שימת עפר א"י על המת והפסוק "כי רצו עבדיך את אבניה").

נ. חנוכת הבית בחו"ל

שאלה: מה הדין חנוכת הבית בחוץ לארץ האם זה סעודת מצוה?

תשובת הגר"ח קניסבקי: "לא" (שו"ת ידון משה טז, קטו).

כתב בפסקי תשובות (סי' רכג): והנה רבים נוהגים שלא לברך שהחיינו על בית חדש, והוא עפ"י הרמ"א (כאן סעי' א) שברכות אלו רשות הן, אך גם לנוהגים כן נכון שיעשו סעודה לאוהביהם וקרוביהם ויודו להשי"ת על חסדיו, ויברכו בעת הסעודה שהחיינו על פרי חדש ויכונו על דירתם החדשה, ובארץ ישראל יש לסעודה הזאת דין סעודת מצווה, ולדעת הרמב"ן מצוות ישוב ארץ ישראל נוהגת מן התורה גם בזמן הזה. ודבריו על פי שו"ת באר שבע (ס' ע) שחינוך הבית בארץ ישראל הוא סעודת מצווה, אך לא בחו"ל, והביא ראיה מירושלמי (סוטה פח ה"ד): הבונה בית בחו"ל אינו חוזר ממערכי מלחמה לפי שאין מצווה בחינוכו. ועיין 'מגן אברהם' (או"ח תקסח סק"ה) שהביא דברי ה'באר שבע' בקצרה שחנוכת הבית בארץ ישראל הוי סעודת מצווה אבל לא בחו"ל. וכתב הג"ר נתן גשטטנר בשו"ת להורות נתן (ב, יב) על פי שו"ת חתם סופר (יו"ד ס' קלח. וכ"כ השל"ה סוף מסכת סוכה) שאין לבנות בניינים מפוארים בחו"ל שנראה כמתייאש מן הגאולה, ולכן לא נהגו לברך בחו"ל כי אין זה שמחה שלמה (ועיין מה שכתב רבי יששכר שלמה טייכטהאל שמשמע מדברי הריב"ש דאם אפשר לשוב לארץ ישראל, אסור לנו לבנות בתים בחוץ לארץ. אם הבנים שמחה עמ' יח). אמנם בשערים מצויינים בהלכה (נט אות ה) מביא חידוש משו"ת דברי מלכאל (ד, ח) שחולק על הבאר שבע בטענה שאין ראיה מהירושלמי משום דקרא מיירי כשישראל שרויים על אדמתם, ואסור לצאת לחו"ל כדי לחנוך בית בחו"ל, מה שאין כן בזמננו דכתיב בירמיה (כט) "בנו בתים וישבו בהם" וגו', יש מצווה גם בחו"ל. גם נראה לומר שגם לשיטת ה'באר שבע', מכל מקום חנוכת בית המדרש ובית הכנסת הווי מצווה, דהא אמר בגמרא (מגילה כט, א) עתידים בתי מדרשות להיקבע בארץ ישראל.

ועל השאלה: האם ראוי לברך את חברו הגר בחו"ל ונכנס לבית חדש בברכת "ישוב טוב"? ראיתי בספר גם אני אודך – תשובות הג"ר כפיר ברוך מבורך דדון (יו"ד סי' רצד) השיב: הנלענ"ד שאין לברכו בברכה זו, כי הלא הראוי הנכון והטוב שיבוא ויעלה להתגורר בארץ ישראל, ואם יהיה ישובו טוב בחו"ל ישתקע ולא ירצה לעלות ולהיראות בארץ הקודש, ומעין זה כבר כתב הרב אליעזר פאפו זצ"ל בספרו, פלא יועץ (ערך בנין), שבחו"ל עדיף לאדם לדור בשכירות ולא לבנות בתים כלל, כדי שלא קבע דירה בארץ טמאה, יעו"ש. וכן כתב החת"ס (שו"ת יו"ד סי' קלה, והובא בפתחי תשובה יו"ד סי' קעט) לבאר דברי רבי יהודה החסיד, שלא יבנה אדם בית של אבנים, והכוונה שלא יבנה בית של אבנים שלא לצורך, להרחיב לו משכנות בחו"ל ולהתייאש מן הגאולה, וסיים, וכל זה שלא לצורך, אך צרכינו מרובים, וישיבתנו מצער, והגלות ארוך, וטוב שיחנך הבית בתורה ובתפילה זמן מה, יעו"ש.

וכבר צעק על כך השל"ה הקדוש (סוף מסכת סוכה עמ' השלו"ם) וז"ל: אודיע מה שליבי בועד תמיד, שעושים דירות בעוה"ז ובחו"ל, וזה נראה היסח הדעת מן הגאולה, עכ"ל.

ועל כן יכול לברך את חבריו בעת כניסתו לבית החדש "שתזכה מהרה לעלות לארץ הקודש", ויכול להוסיף "שתהיה השכינה שרויה בביתכם".

ויש להוסיף, שבספר הדרת ישראל (ח"ב עמ' כו-כז), הג"ר ישראל אריה וייסמן, תלמידו של האדמו"ר שפע חיים מצאנו קלויזנבורג ורב ור"מ ביהמ"ד אמרי שפר הר נוף, אמר בד"ת לכבוד סיום מס' כתובות (ט' תמוז תש"ס): בשו"ת הר"י מגאש (סי' לט) ודל"ק, והא דאמרין בשלהי כתובות רבי אמי ורבי אסי הוו קיימי משמשא לטולא ומטולא לשמשא, פירוש מחמת חביבותא דארעא דישראל עליהו, הוו קיימי משמא לטולא ומטולא לשמשא, דכי הוו יתבי בשמשא וקא מתחממי מחמת שמשא וקא מצטערי, הוו קיימי לטולא, כי היכי דלימטי להו רוחא מההוא טולא, ומשכחי הנאה מארעא דישראל, וכי הוו יתבי בטולא וקא מצטנני ומצטערי, קיימי ויתבי בשמשא, כי היכי דלשכוח רוחא דשמשא מההוא צינון דמטא להו, ומטיא להו הנאה מארעא דישראל, ומתחדש להו בה שמחה בכולהו עידנא, עכ"ל.

ולפי"ז אמרתי לתרץ את הערת אחד מהאדמו"רים לבית רוזין זצוק"ל, לכ"ק רבינו האדמו"ר מצאנו קלויזנבורג זצוק"ל זיעועכ"א, בהפגשם יחדיו, ובתוך הדברים אמר כ"ק רבינו זצוק"ל, ב"ה שאנחנו מסוגלים לישב ביחד בלי שום פירוד כלל. אז ענה ע"ז האדמו"ר הנ"ל, מדוע שלא נוכל כהיום לישב ביחד, דהלא השתנה המצב לגמרי, דהלא אני מבאי בית רוזין, גר בדירה בת ב' חדרים, וכבודו מבאי בית צאנז דר בוילה דהיינו ב' קומות, א"כ במה שייך עוד חילוקי דעות בינינו. והנה כ"ק רבינו זצוק"ל בשמעו זאת לא ענה ולא הגיב ע"ז כלום.

[אדמו"ר"ם רבים, ובמיוחד הדברי חיים מצאנז, תקפו בחריפות את אדמו"ר בית רוזין, כולל אדמו"ר"י סדיגורה, על התנהגותם בגינוי מלכות – מ"צ.]

והנה איתא בפירש"י ז"ל על מס' אבות פרק ו', גבי מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם, וזל"ק והעושה סייג לדבריו, שנימוקו עמו ומביא אמתלאות להעמיד דברי רבו לבני אדם, עכ"ל. דהיינו שאחד ממ"ח דברים שהתורה נקנית בהם, הוא להשתדל ליישב דברי רבו לבני אדם, לבל יתקשו על רבו בכלום, ואמרתי לעצמי דאם מחוייב להעמיד דברי רבו, מכ"ש שמחוייב להעמיד מעשי רבו לבל יקשה על רבו בכלום, ולכן אמרתי לאזור חיל וליישב הערת האדמו"ר הנ"ל, דהא דרבינו דר בהרחבה היה רק בא"י, דלפי פירוש הר"י מגאש הנ"ל, הלא איכא מצוה להנות ולשמוח משוב ארץ ישראל, וא"כ הלא אדרבה בזה שדר בבית נאה מקיים בזה מ"ע של ישוב ארץ ישראל בהידור

מצוה, כדאיתא בחז"ל מס' נזיר (ב, ב), ובמס' שבת (קלג, ב) ובמס' סוכה (יא, ב), על הפסוק זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במצות, אעשה לפניו סוכה נאה וכו', עיי"ש. והנה כתיב ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון, וידוע הפירוש של הגאון הקדוש מוילנא זצוק"ל זיעועכי"א, שיש שני מצות בתורה שהם מקיפים את כל האדם, א' מצות סוכה, ב' מצות ישוב א"י, וזה ויהי בשלם, דהיינו מצות שמקיפים את האדם לגמרי, סוכו, דהיינו מצות סוכה, ומעונתו בציון, דהיינו ישוב א"י, עיי"ש.

ולענייננו כמו כן אפ"ל שדומים להדדי מצות סוכה ומצות ישוב א"י, דכמו שאיכא מצוה בסוכה שיהא סוכה נאה, כן יש מצוה במצות ישוב א"י דירה נאה, והוא ק"ו, דהלא חז"ל דרשו במס' סוכה תשבו כעין תדורו, ומי נתלה במי, ואם הדירת עראי של מצות סוכה צריך שתהיה בהידורה, דהיינו סוכה נאה, א"כ מצות ישוב א"י שהיא מצוה של דירת קבע, מכ"ש שצריך להיות באופן של התנאה לפניו במצות, דהיינו דירה נאה, ומשום חיוב א"י כהנ"ל בשו"ת הר"י מגאש. ולכן בארץ ישראל מאחר שיש בה מצות ישוב ארץ ישראל, השתדל כ"ק רבינו זצוק"ל לבנות לו בית גדול בתכלית ההידור, כדי לקיים מצות ישוב א"י מתוך הרחבה ושמחה בקיום המצוה של ישוב ארץ ישראל. משא"כ בחו"ל לא הסכים בשום פנים ואופן שיבנו לו בית חדש, ואף במה שהיה גר, היה דירה פשוטה מאוד בלי שום לוקסוס למיניהם, והרבה שנים היה גר ביוניאן סיטי בבנין הישיבה, שהיה לו שם כמה חדרים עבור משפחתו, ולא היה לו דירה פרטית כלל, וזכרנו כשביקר אצל כ"ק רבינו זצוק"ל אחד מגודלי האדמורי"ם שליט"א שם ביוניאן סיטי, לא היה יכול להאמין מה שעיניו רואות, באיזה דירה פשוטה בתוך בנין הישיבה גר בו, שהוא היה רגיל לבקר אצל כ"ק רבינו זצוק"ל בארץ ישראל, שהיה דירה יפה עד מאוד, ואילו במדינת אמריקא אשר שם הכסף והזהב אין לו אפילו דירה פרטית כלל, והוא גר בבנין יחד עם הבחורים. ועכ"פ מזה אנו מוכיחים בראיה ברורה שכל מה שהסכים כ"ק רבינו זצוק"ל לגור בארץ הקדושה בדירה נאה ובבנין מפואר, היה כל כולה לש"ש כדי לקיים בזה מצות ישוב א"י בהידורה.

ומה שלא ענה זאת כ"ק רבינו זצוק"ל להאדמו"ר הנ"ל זצוק"ל, זה היה מפני עניות יתירה שבו, שלא רצה לפאר עצמו ולומר שמה שהוא דר בדירה נאה אינו מפני תענוג גשמי, אלא כדי לקיים בזה מצות ישוב א"י בהידורה, בית נאה כמו סוכה נאה, וכהנ"ל, והעדיף שישארו בקושיא על התנהגותו, מלפאר עצמו שכוונתו בזה לש"ש, עיי"ש.]

נא. עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבל שיקבעו בארץ ישראל

שאלה: כשהגמרא אומרת (מגילה כט, א) ש"עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבל שיקבעו בארץ ישראל", האם הכוונה לבניינים עצמם או למוסדות?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "הבניין".

ופעם אחרת נשאל: איתא במגילה (כט, א): "תניא, רבי אליעזר הקפר אומר: עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבל שיקבעו בארץ ישראל". דעת המג"א (קנא ס"ק טו) דהבנין והקרקע יקבעו בא"י ובנתיב חיים כתב שרק הקרקע, המור וקציעה כתב דרק הבנין יקבע בא"י. והנה לפי דברי המדרש (פסיקתא רבתי פסקא א): שעתידה ירושלים להיות כארץ ישראל וארץ ישראל ככל העולם העולם כולו, אפשר דהבנין והקרקע לא יצטרכו להיעקר ממקומם כלל, אלא שארץ ישראל "תגיע אליהם" ושפיר יקבעו בתי כנסיות ומדרשו בארץ ישראל (ושמא לכן נקט "יקבעו בא"י ולא אמר "יעברו לא"י" או שאר לשונות כיצ"ב).

תשובת הגר"ח קניבסקי: "נזכה ונראה בס"ד" (ספר פותח את ידך ח"ב עמ' תמ).

הרבי מסאטמאר פירש בהגדה של פסח 'דברי יואל' את האמירה "השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל" ע"פ מאמרם ז"ל שעתידה ירושלים שתתפשט עד שערי דמשק (שיר השירים רבה פרשה ז ד"ה ג אפך כמגדל), ועתידה א"י שתתפשט בכל העולם. אמר הרבי, על זה נאמר 'השתא הכא' - אנו מתפללים שמקום זה שאנו עומדים עליו בחו"ל, יהיה בשנה הבאה בארעא דישראל.

נב. עיקר מצות יישוב הארץ

שאלה: החת"ס מחדש שעיקר מצות יישוב ארץ ישראל זה לנטוע אילנות ולעבוד בגינות (חת"ס בחידושו למסכת סוכה דף לו ד"ה דומה לכוש), מהי דעת הרב האם באמת יש ענין שאדם יקנה גינה בארץ הקודש ויעבוד באדמה?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "ע"י שליח גם טוב" (שו"ת ידון משה טז, ג).

נשאל הגר"ר יצחק זילברשטיין בעשיר שרוצה להשקיע ביישוב ארץ ישראל, במה ישקיע

האם בבתים או בנטיעות של פירות. והביא מהתורה לשמה (סי' שפז) דבית עדיף מגינה כמבואר בתוספתא סופ"ה דערכין דלא יסתור אדם ביתו לעשותו גינה. אך בדעת זקנים בפי' משפטים עה"פ שש שנים תזרע שדך מבואר שיש מצוה לכ"א לנטוע אילנות לקיים בהם מצוות תרו"מ וכלאיים ושמיטה.

ואמר הגר"י זילברשטיין כמ"פ שברמת אלחנן ציוה שינטעו עצי רימונים, שכשיבוא המשיח יוכלו לצלות בהם הקרבן פסח (ואמר ששמע שכן אמר הגר"ד לנדו שליט"א). והסיק דכיון שיש כיום מצוקה גדולה בדיוור, עדיף לבנות בתים לבני תורה שידורו שם (רשימוות חשוקי חמד לרב חיים מלין, העומד לראות אור אי"ה. מובא בקובץ מה טובו אהליך יעקב, גליון יא עמ' קנ).

נג. טיפול בעץ פרי בארץ ישראל

שאלה: מובא בדעת זקנים מבעלי התוס' (ויקרא כה, ג) בשם המדרש שאפילו אין לאדם אלא חורבה אחת בתוך גינתו חייב לעבדה בכל יום. האם אכן אנו סוברים כך, שמי שיש לו עץ פרי בגינתו צריך לעבדו בכל יום?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "אם צריכה יש מצוה לטפל בה בא"י" (שו"ת לבנימין אמר עמ' קצד).

שח הגר"ר יצחק זילברשטיין כי בצעירותו היה אצל הרה"ק ר' אהרן מבעלזא זיע"א והיה ליד ביתו עץ סרק ורצו לעוקרו, ואמר שאולי יבוא המשיח והעץ יוציא פירות וע"כ אין לעוקרו (רשימוות חשוקי חמד לרב חיים מלין, העומד לראות אור אי"ה. מובא בקובץ מה טובו אהליך יעקב, גליון יא עמ' קנ).

נד. סימון עץ מז' המינים

שאלה: למי שיש עץ משבעת המינים, למה לא צריך לסמן, כי אנחנו מאמינים שיבנה בית המקדש, ואז יהיה מצות ביכורים, ויצטרכו לעשות את המצוה?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "אין צריך לסמן כי כולם יודעים זה" (שו"ת הגר"ח"ק סי' קכז).

נה. עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות

שאלה: "עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות" (כתובות קיב, ב), וצ"ב א"כ יהיה אסור נמי להשחית עצי סרק שהרי מהרה יבנה המקדש ויתנו פירות?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "יצמחו חדשים" (ספר אריה שאג עמ' שסא).

וכן הקשה בשו"ת חדות יעקב (מהדו"ת סיק יט). ועי' בערך שי (יו"ד סי' קטז) וכן תשובותיו תשורת שי (סי' קסה) שדן לגבי אילן פירות שעד כה לא צמחו בו פירות ועתידיים לצמוח בו אי כעת שרי לקצוץ אותו ע"ש. וראה בשו"ת שבט סופר (יו"ד סי' צד) ושו"ת התעוררות תשובה (חור"מ סי' לא סק"א) מש"כ בענין זה.

נו. כיבוש ארץ ישראל ע"י צאן

שאלה: האם אפשר לכבוש את אדמות ארץ ישראל גם דרך מרעה צאן?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "למה לא"?

נז. חלומו של רבי זירא

שאלה: איתא בגמרא ברכות (נז, א) אמר רבי זירא אנא לא סלקי לארץ ישראל עד שחזאי שערי בחלמא. יש לעיין מדוע לא עלה מיד כשגמר בדעתו לעלות, ובלאו הכי עצם ישיבת ארץ ישראל הו"א מחילה והעם היושב בה נשוא עוון (כתובות קיא), א"כ למה הוצרך לחלום?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "עדיין לא התפנה".

בשו"ת ציץ אליעזר (י, לב סעי' ז), הג"ר אליעזר וולדנברג הסביר שרבי זירא דחה את עלייתו מכיוון שרב יהודה היה מוחה בו ואסר עליו לעלות לארץ, לכן לא עלה עד שהראו לו בחלום שעורים, שהוא סימן שסרו עוונותיו ואין בידו עוון, ומזה הבין שאין חטא בעלייה לארץ ישראל מבבל בניגוד לדעת רבו, ועלה.

נח. בחומה או כחומה

שאלה: בגמרא כתובות (קיא, א) יש נוסח אחד "שלא יעלו בחומה" ויש נוסח אחר "כחומה". יש נפקא מינה ביניהם?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "היינו הך".

מצאתי שהג"ר חיים דב אלטוסקי, חתנו של הגר"פ שיינברג, בחידושי בתרא (כתובות - מהדורא תנינא אות תרנ, עמ' רצד-רצה) חילק בין הנוסחאות, ומסביר שייתכן שיותר מדויק הוא הנוסח "בחומה" ולא "כחומה" כבימא ט, ב (כהמהרש"א כתובות שם. ועי' רש"ש ז"ל ויעב"ץ ז"ל ששינו באמת הגירסא ל"כחומה"), ש"עליה בחומה" היינו עליה למטרת כיבוש הארץ והתבצרות מאחורי חומה נגד חמת הגויים. יש כמה מיני עליות - יש עליה לטיול, יש עליה להשתטח על קברי אבות וכו' - וכל אלו לא נאסרו. רק עליה בחומה נאסרה משום דבאו לתפוס הארץ ולשמור בחומה על גבולותיה וזה כמרידה נגד רצון הגויים, והלשון "בחומה" היינו שיתבצרו נגד השונאים בין החומות.

נט. רישיון אומות העולם

שאלה: כתבו האבני נזר ורבי מאיר שמחה מדווינסק שמותר לעלות כחומה על ידי רישיון אומות העולם (עיין קונטרס שלא יעלו בחומה עמ' 88). וכן החליט האו"ם. מה יקרה אם האו"ם יחליט ח"ו על הקמת מדינה ערבית בתוך ארצנו?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "נחשוב אז".

ס. ישוב ארץ ישראל וכיבוד אב בגיורת

שאלה: גיורת שאביה הזקן גר בחו"ל וחולה מאוד, האם היא צריכה לנסוע לחו"ל לעזור לו או שיכולה להישאר פה בארץ ישראל?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "יכולה להישאר ותתפלל פה" (פותח את יד ח"א עמ' תקטז).

סא. מכירת חדר לגוי במכירת חמץ

שאלה: איך מותר למכור חדר לגוי במכירת חמץ הרי אסור למכור קרקע בארץ ישראל לגוי? (כך מקשה בשו"ת שואל ומשיב מהדורא תנינא ח"ב סוס"י עז ושו"ת מהרי"א או"ח קכד).
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "פסח מותר".

השואל ומשיב כתב שהרי כל הטעם שאסור למכור קרקע לנכרי הוא משום לא תחנם, וכאן הרי הוא עושה בשביל עצמו שלא יעבור על איסור חמץ, לכן ליכא בזה

איסור לא תחנם, וכעין מה שכתב הר"ן (גיטין לח, ב) לעניין מה ששיחרר רבי אליעזר עבדו להשלימו לעשרה, דכיוון שעשה לצורך עצמו כדי שיהא לו מנין ליכא איסור של לא תחנם, א"כ ה"ה הכא.

וע' חזו"א (שביעית סי' כד אות ד) בחילוק שכתב בדין לא תחנם. וראיתי שבגליון מעדני אשר (גליון תע – פרשת אתחנן תשע"ג) מעיר שאצל הנוהגים רק להשכיר את החדר לגוי, הקושיה אינה מתחילה, שהרי קימ"ל להדיא בשולחן ערוך (יו"ד קנא, ז) שמשכירים בתים לנכרי בארץ ישראל, וקושיית הפוסקים היא רק לשיטות שמוכרים החדר לנכרי.

סב. בן חו"ל שהגיע לא"י ליו"ט והחליט להשתקע בא"י

שאלה: בן חו"ל שהגיע לארץ ישראל ליו"ט ובאמצע יו"ט שני של גלויות החליט להשתקע בא"י, האם חייב מיד להבדיל ולהניח תפילין ולהתפלל מנחה של חול, אע"ג שקידש בערב והתפלל עד עכשיו תפילות של יו"ט? (בשש"כ פ"נ הערה מט, הביא ששמע שהגרש"ז אורבך זצ"ל שהסתפק בזה).

תשובת הגר"ח קניבסקי: "כן".

שאלה: האם גם להיפך יהיה אותו דין, בבן א"י שנסע לחו"ל וביו"ט שני שלהם (אסרו חג שלו) לאחר שהניח תפילין בצנעה בביתו והתפלל תפילת חול החליט להשתקע בחו"ל (ל"ע), האם יהיה מחוייב לשמור את היו"ט ולהתפלל מנחה תפילת יו"ט ובערב להבדיל שוב (לאחר שכבר הבדיל בצאת יו"ט ראשון)?

תשובת הגר"ק: "כן".

ובע"פ לאותה שאלה, **הגר"ק ענה:** "כן, זה נכון". והוסיף: "אבל הוא משוגע ופטור מכל המצוות...!" (מכיון שרוצה לעזוב את א"י ולהשתקע בחו"ל). **שאלה:** אז הוא צריך לעשות גם קידוש באמצע היו"ט (מכיוון שבבילה שעבר הבדיל ולא קידש)?

והגר"ק השיב: "הוא פטור מכל המצוות – הוא משוגע" (פותח את ידו ח"א עמ' תצה).

אם הגיע לא"י באמצע יו"ט ראשון לכו"ע אין צריך לנהוג שוב בקדושת יו"ט שני (יו"ט שני כהלכתה פרק ד סעי' ה בשם סי' עיר הקודש והמקדש והגרש"ז אורבך ועוד).

כתב האדמו"ר ממונקאטש בשו"ת מנחת אלעזר (ג, נט) בבן חוץ לארץ שעולה לארץ ישראל על מנת להשתקע ובא בספינה ביו"ט שני של גליות ובהיותו בספינה נהג קדושת יו"ט במלאכה וקידוש ובתפלה, וכשבא לארץ ישראל באמצע היום ביו"ט שני נראה כיון שקידש כבר על היום בלילה אז לא ינהג בו מנהג חול עוד ולא יניח תפילין עוד ביום ההוא גם בהיותו גם כשבא בבוקר ולא הניח עוד תפילין באותו יום. וכתב ע"ז בשערים מצויינים בהלכה (ס' עב אות א): "והאדמו"ר הגה"ק לא כתב שם טעם לזה אלא שכתב שעוד יכתוב מזה. ולא מצאתי בספריו כלום מזה. וטעמו נראה לי ממה דאיתא בגמרא (ביצה ח, א. ר"ה ל, א) דאם באו עדים מן המנחה למעלה דאין ב"ד מקבלין אותם לקדשו היום, נוהגין בו היום קודש. פרש"י דכיון דכבר קדשו יום זה מאתמול לא מזלזלין ביה אלא גומרין אותו באיסורו ובקדושתו ע"ש. וה"נ יש לדון מזה לנדון דידן כיון דכבר קדשו בלילה בקידוש ובתפלה יגמור היום בקדושה. והגאון מהר"י שטייף זצ"ל העיר לי ג"כ ממה דאמרין בגמרא (ברכות יד, ב) הלכך אנן אתחולי מתחילין וכיון דאתחילין מגמר נמי גמרין". וכן ס' קובץ שיעורים להגר"א ווסרמן (עמ"ס ביצה אות טז-כא), שו"ת בצל החכמה (א, נג), שו"ת באר משה (סוף ח"ז בדיני בני א"י וחול"ל עמ' רפב-רפג) ושו"ת ציץ אליעזר (ט, ל). וכ"כ בשו"ת קול מנחם להאדמו"ר מקאליב (או"ח א, תנד) ויש אומרים דלא מצינו בשום מקום דהואיל ונתחייב בתחילתו נתחייב בסוף, ולכן מאותה שעה ואילך שהגיע ליישוב אינו נוהג ביו"ט שני. וכן שו"ת דבר יהושע להגר"מ אהרנברג (ה, יג) ויו"ט שני כהלכתו (פרק ד סעי' ו) בשם הגרש"ז אויערבאך. אותה מחלוקת קיימת במי שנמצא כבר בארץ ומחליט ביו"ט שני עצמו להישאר. והעיד הג"ר נתן געשטעטנער, ששימש כרבה של שכונת אגודת ישראל בבני ברק ובעל שו"ת להורות נתן: "כשבאתי לארץ ישראל, בעודי בחור, ועדיין לא ידעתי אם אשאר כאן בארץ, ונהגתי משום כך יו"ט שני בחג הסוכות. באמצע היום החלטתי שאני נשאר בארץ, והורה לי מרן החזו"א שאפשר להפסיק את היו"ט שני באמצע היום!" ומחמת גודל הפליאה על שענה על שאלה זו מיד, הגר"נ געשטעטנער שכח לשאול את טעם הדבר, וע' בטעם שהציע לדבר (שו"ת להורות נתן יב, כז. גם מוזכר במעשה איש ח"ד עמ' קכה ובהוראות ונהגות מרן החזו"א איש עמ' מב נדפס בסוף אגרות וכתבים דרך אמונה. ובשו"ת קול מנחם או"ח א, תנד, האדמו"ר מקאליב מביא דעתו של החזו"א בשם החסד לאברהם – לכאורה, מעין ג סוף נהר יד). ועיין עוד פסקי תשובות (תצו אות יא).

סג. לשון הרע על ארץ ישראל

שאלה: בשנת תרמ"ד בא לפני החפץ חיים יהודי לשאול בעצתו בנוגע לעלייה לארץ. אמר הח"ח: דע לך, כי שם, בארץ ישראל, שולט בעוה"ר כוחה של "דיבה רעה", כפי הנראה דיבתם הרעה של המרגלים, לפיכך, אם תזכה לעלות לארץ ישראל, עליך להזהר זהירות יתירה מלשון הרע... (ס' הח"ח – חיינו ופעלו). וצריך ביאור, הרי דיברו על ארץ ישראל, ולא בא"י, ולמה נקבע הענין בא"י?

תשובת הג"ר חיים קניבסקי: בחז"ל איתא שהלכו במחשבה רעה, כחזרתם כן ביאתם, וכבר אז חשבו לדבר לשוה"ר. פ"א בא יהודי לרוג'צ'ובר שיש לו מריבות עם אשתו, ורוצה לעלות לירושלים כי סגולה היא לשלום בית, ענהו: רק בירושלים לא, מספיק מחלוקות יש שם... (דרך שיחה ח"א עמ' תכט).

והגר"ק רגיל לספר שזוג אחד הגיע להגאון מרוגוטשוב כדי להיפרד ממנו, ושאלם להיכן הם נוסעים, והשיבוהו שנוסעים לארץ ישראל, ושאלם מדוע, והשיבוהו מפני שאין להם שלום בית, ומשנה מקום משנה מזל, ובירכסם, אמנם הוסיף וביקשם שמ"מ לא יגורו בירושלים כיון שיש שם מספיק מחלוקת, והוסיף הגר"ק שמטעם זה תיקנו נוסח מיוחד "הפורש סוכת שלום עלינו ועל ירושלים" (הספרים של הגר"ח קניבסקי שליט"א עמ' רכח).

ובספר ישיב משה (עמ' רמא-רמב), נשאל הגרי"ש אלישיב: מתי מותר לדבר לשון הרע על ארץ ישראל. מהו כשזה לתועלת? והשיב: לשון הרע על ארץ ישראל הוא רק כשמדבר על הטבע והאקלים של א"י, אבל על תושבי הארץ אינו נקרא לשון הרע על א"י, ולתועלת אין איסור.

ובספר עלינו לשבח (בראשית עמ' תכט-תל), הג"ר יצחק זילברשטיין מספר על ת"ח אחד שעל המזגן שלו כתוב "מזגנא דרבי אמי ורבי אסי", וכוונתו לדברי הגמרא בכתובות (ק"ב ע"א וע"ב). וכנראה סבל מהחוסר השורר בארצנו בימי הקיץ, וקנה את המזגן במחשבה זו, שלא להוציא לעז על הארץ הקדושה, ולכן ציין על חזית המזגן את הכיתוב הנ"ל.

סד. גודלה של ארץ ישראל הוא ת' על ת' פרסה

שאלה: "ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות

פרסה" (מגילה ג, א). מה הפשט, האם ארץ ישראל זזה ארבע מאות פרסה, או שארץ ישראל שהיא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה מזדעזעה?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "תפוס לשון אחרון" (ספר אריה שאג עמ' שמג).

סה. זכות שפחה כנענית בא"י

שאלה: כתוב בגמ' כתובות (קיא, א) דאמר ר' אבהו: אפילו שפחה כנענית שבא"י מובטח לה שהיא בת העולם הבא, כתיב הכא: לעם עליה, וכתיב התם: שבו לכם פה עם החמור עם הדומה לחמור. צ"ב מדוע אמרו חז"ל שפחה שהיא בארץ ישראל זוכה לעולם הבא?

תשובת הכר"ח קניבסקי: "שעושה מצוות התלויות בארץ" (אשיחה ח"ב עמ' שיא).

סו. הצלחת מדינת ישראל ובניין הארץ, והצלחת חסידי סאטמאר בחו"ל

שאלה: איך אנחנו יכולים להבין את הצלחתנו בהקמת המדינה, בניין הארץ, קיבוץ גלויות, חיזוק הצבא, הכלכלה וכו', הגלות קורסת והולכת ויש התבוללות נוראה, ובאותו זמן דווקא האנטי ציונים, חסידי סאטמאר, הקוטב הנגדי, מתחזקים והולכים בגלות?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לנסותיננו".

אדמת ארצנו

סז. נשמה חדשה בעלייה לארץ

שאלה: ה'חסד לאברהם' (מעין שלישי, עין הארץ, נהר יב) אומר שמי שעולה לארץ מקבל נשמה חדשה בלילה הראשון שישן בארץ, מה משמעות הדבר?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "רק חושב לבוא לארץ כבר מקבל בזה".

ושאלתי שוב: מה הגדר?

וכתב לי **הגר"ח קניבסקי**: "נשמה של ארץ ישראל".

סח. הקאת חוטאים מארץ ישראל בזמן הזה

שאלה: מדוע ארץ ישראל אינה מקיאה את חוטאים מעליה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אם נתחייבו - מקיאה".

הגר"ז סולוביצ'יק בשם הנצי"ב מתרץ שארץ ישראל אינה מקיאה עוברי עבירה, כיוון שטבעה הוא להקיא את כל יושביה, ואם כן תצטרך להקיא גם את הבני תורה שגרים בה, כך שכולם ניצלים בזכותם... (עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ג עמ' נ ונתיבות רבותינו ח"ב עמ' שלד).

סט. 'ארץ צבי' - רק לענין 'יושביה' ולא לענין נכסיהם

שאלה: ראיתי שביאר הגר"ר חיים ירוחם הלוי סולוביצ'יק בן הגר"ז: על ארץ ישראל אמרו חז"ל (גיטין נז, א): 'ארץ צבי' כתיב בה - מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו, אף ארץ ישראל, בזמן שיושבין עליה רווחא [=מתרחבת], ובזמן שאין יושבין עליה גמדא [=מתכווצת]. אך כל זה הוא רק לענין 'יושביה', אבל לא לענין נכסיהם, ולכן נאמר "ולא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם מפני מקניהם דהיינו נכסיהם", וכן הביאור בפרשת לך לך (יג ו): "ולא נשא אותם הארץ לשבת יחדיו כי היה רכושם רב ולא יכלו לשבת יחדיו", הרי ש'ארץ הצבי' היא רק על יושביה, ולא על נכסיה (קובץ ישורון, כסלו תשס"ז, עמ' תריא. מובא בס' ושלל לא יחסר - בראשית עמ' שס-שסא).

האם זה נכון על תכונתה של ארץ הצבי?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אולי".

ע. טיול לראות שבח ארץ ישראל

שאלה: האם יש עניין לטייל בארץ ישראל כדי לראות במציאות את

שבחה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "ביטול תורה".

עא. כל ד' אמות בא"י - תוספת מצווה או אותה מצווה

שאלה: "כל המהלך ד' אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן העולם

הבא" (כתובות קיא, א). כל ד' אמות בא"י זו תוספת מצווה או אותה מצווה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "עוד מצווה".

בסיון תשע"ח, האדמו"ר מצאנז נתניה הגיע לניחום אבלים אצל הג"ר אשר ווייס, מח"ס מנחת אשר, על אשתו. בתוך שיחתם, אמר האדמו"ר מצאנז: כיום ישנם הרבה שבורי לב ל"ע ותמיד אפשר למצוא למי לעזור.

הגר"א ווייס: אבל אין די אנשים שעושים זאת, ובפרט דככל שיש יותר שבורי לב, קשה יותר להשתתף ולהרגיש באמת את הצער של השני, כי מאבדים את ההרגש. אדמו"ר מצאנז: כשהיה מרן אדמו"ר זי"ע [האדמו"ר 'שפע חיים' מצאנז-קלויזנבורג] בביקורו הראשון בארץ ישראל, ביקר אצל הרב מבריסק זצ"ל, ואמר לו על הגמרא (כתובות קיא, א) כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן עולם הבא, שסיבת הדבר הוא כי בארץ ישראל אפשר לפעול הרבה בכל ד' אמות... כך היה אז לפני כשישים שנה, והיום בוודאי אפשר עוד לפעול הרבה (עלון 'בצילא דמהימנותא' - בהעלתך תשע"ח).

עב. כל המהלך ד' אמות חדשות בא"י

שאלה: "כל המהלך ד' אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן העולם הבא" (כתובות קיא, א), הכוונה לד' אמות חדשות?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "לא שמענו מקור לד' אמות חדשות בא"י" (שלהי דקייטא סי' כ).

ראיתי ביאור נפלא על ענין ד' אמות חדשות בארץ ישראל, מספר ארי במסתרים (פר' לך לך) להגה"צ ר' יהודה אריה אלתר בנו של האדמו"ר הפני מנחם מגור זצוק"ל: "שא נא עיניך וראה וכו' ימה צפונה ונגבה וגו'. כי בארץ ישראל עצמה יש הרבה מקומות כי א"י מכוונת כנגד העולמות העליונים ולכן כל אור שיש בעולמות יש מזה גם בא"י כמ"ש א"י מעין עוה"ב וז"ש המהלך ד' אמות בא"י יש לו חלק בעוה"ב, ומורגל בפי העולם שכל ד"א חדשים בא"י יש בזה ענין מיוחד כי כל ד"א בא"י מכוון לענין מאורות עליונים וה הענים שאמר השי"ת לאברהם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה ויזכה בכ"מ לטעום מאור העליון וזה ענין הגדול דישיבת א"י כי ידוע אשר אור בעולם העליון יזכה האדם לו רק אם טעם מעין זה בזה העולם ולכן המהלך בכל א"י זוכה לכל העולמות".

עג. כל המהלך ד"א בא"י

שאלה: כתוב בגמ' כתובות (קיא, א): כל המהלך ארבע אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן עולם הבא. וכי אין לך איש יהודי שאינו זוכה לילך ארבע אמות בארץ ישראל?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "בן חוץ לארץ" (אשיחה ח"ב עמ' שיא).

עד. כל הנוסע ד' אמות בארץ ישראל

שאלה: האם זוכה למצוות הליכת ארבע אמות בארץ ישראל (כמבואר בכתובות קיא, א) גם כשנוסע ברכב? האם מצווה זו היא בהליכה גופא, או שטעמה לזכות לראות ולהרגיש את א"י וזה יכול לעשות גם ברכבו?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "רוכב כמהלך דמי" (קידושין לג, ב. מעלות רבקה עמ' תעג. פותח את ידך ח"א עמ' תקיג).

במסע הרבנים, בראשותם של הראי"ה קוק והגר"ח זוננפלד, למושבנות השומרון והגליל בחורף תרע"ד, הג"ר זוננפלד ירד מהעגלה מזמן לזמן כדי ללכת ברגליו על אדמת הארץ משום חיבת א"י (אלה מסעי עמ' 217. בטוב בירושלים עמ' שצד). מסופר בס' בקדושתו של אהרן (א עמ' תכו) שכשהאדמו"ר הגה"ק ר' אהרן מבעלזא הגיע בשנות המלחמה והשואה לארץ ישראל, ערך את שולחנו הטהור בירושלים בבתי וורשא, ובחוף מסביב לבית המדרש הצטופף קהל גדול שלא יכול היה להיכנס לבית המדרש. כשיצא משם האדמו"ר היה קשה לפלס לפניו את הדרך, לכן חשבו להוציאו על כסא הנישא על ידי משמשיו, ברם הוא סירב ואמר שרוצה ללכת ברגליו כדי לקיים הליכה בארץ ישראל כפי שאמרו חז"ל.

הרב ניסן אהרן טיקוצ'נסקי סיפר על אביו, הג"ר יחיאל מיכל: "מעשה שהיה ובקרו אצלו חכמי ורבני עץ חיים בדירתו שבעיר העתיקה. באמצע השיחה נפל עפר מהתקרה. אמר אחד מהמסובים מדוע כב' גר בדירה כזאת שעפר נופל מתקרתה? הרים אבא את העפר והסתכל על זה מתוך חיבה גדולה ואמר 'על עפר זה דרכו אבותינו הקדושים... נביאנו חזינו התנאים והאמוראים, כמה הליכות של קדושה ספג העפר, הרי זה קדוש וטהור'. הוא לקח את העפר, נשקו והניחו בפינה. הרגש זה הרגיש על אף הליכתו יום יום על האדמה" (עיר הקודש והמקדש ח"א עמ' 17).
 אמר הג"ר מרדכי אליהו על הפסוק הזה (דף שבועי קול צופיך 386/ פרשת ויגש תשס"ז): "באר שבע הוא הגבול הדרומי של ארץ ישראל. כשיעקב אבינו היה בארץ ישראל, הוא הלך ברגל כדי לדרוך על אדמת ארץ ישראל, כי יש חשיבות ומעלה בעפר

הארץ, אבל כשהוא יצא מארץ ישראל, הוא נסע בעגלה". והוסיף על מעלת האדמה: "כשנבחר בני הרה"ג שמואל הי"ו לכהן כרבה של צפת, היינו בטקס ההכתרה, והיה שם רב אחד שאמר: 'הוא יושב על הכיסא של הבית יוסף'. אמרתי לבני שלא יאמר כן, אלא יאמר: אני דורך על עפר שדרך עליו הבית יוסף, אני דורך על עפר שדרכו עליו השל"ה הקדוש והאר"י הקדוש". וכדומה, פעם כשהגר"מ אליהו היה בצפת וחזר מבית הכנסת "אבוהב", אמר: "בשבילי רק ללכת על האבק שדרכו עליו רבי יוסף קארו והאר"י הקדוש, זו סיבה מספיקה לעלות עד צפת" (אביהם של ישראל ב, עמ' 71).

עה. כל הטס ד' אמות מעל א"י

שאלה: אם אדם טס מעל שמי ארץ ישראל, זה נחשב כמהלך ד' אמות בארץ ישראל?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "יכול להיות".

עו. כל הנוסע ד' אמות בים בא"י

שאלה: אדם הנוסע באוניה בים בא"י מקיים מצווה של ד' אמות בארץ ישראל, או צריך ללכת בקרקע?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מצווה". [כלומר, לא צריך מקום ישוב].

עז. אדמת ארץ ישראל בחו"ל

שאלה: בירושלמי (כלאים ט ג) אמרו, רבי בר קיריא ורבי אלעזר היו מטיילים, וראו ארונות מתים המובאים מחוץ לארץ לארץ ישראל לקבורה. אמר רבי בר קיריא, מה הועילו אלו, קורא אני עליהם (ירמיה ב ז), "ותבואו ותטמאו את ארצי", במותם, "ונחלתי שמתם לתועבה", בחייהם. אמר לו ר"א, כיון שהם מגיעים לא"י נוטלים עפר ומניחם עליהם, ונאמר (דברים לב מג), "וכפר אדמתו עמו". וע"פ גמרא זו, מובא ברמ"א (יו"ד סג) שיש מנהג אצל בני חו"ל לשים מעפר א"י בקברם. הלא אנו לומדים מהירושלמי שכשמתו חו"ל מובאים לא"י יש כפרה מאדמת א"י, א"כ מה מועילה הנחת עפר א"י בחו"ל?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "היינו הך".

בס' גשר החיים (ח"א פכ"ג אות י) הקשה הגר"מ טיקוצ'נסקי על המנהג שהובא ברמ"א (יו"ד סי' שסג) לבני חו"ל לשים מעפר א"י בקברם, שאין לעפר א"י בחו"ל כל קדושת הארץ כדמצינו במשנה חלה (ב, ב) שעפר א"י בחו"ל פטור ממצוות התלויות בארץ, ותיירץ שמ"מ יש לעפר א"י בחו"ל קדושת וסגולת הארץ, וגם יש בו מתועלת לתחייה העתידה אם מצד עצמו או מצד שאיפת המנוח בקיומו "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו", וגם מצד הכלל שכל דבר ודבר חוזר סוף סוף למקורו ומקומו.

עח. המוציא לחם מן הארץ ולא המוציא לחם מן האדמה

שאלה: מפני מה מברכים המוציא לחם מן הארץ, ואין מברכים המוציא לחם מן האדמה כדרך שמברכים בורא פרי האדמה?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כי לכך נשאת הארץ, וכל ארץ היא ארץ ישראל".

עט. ארץ הקודש וארץ הקדושה

שאלה: מה ההבדל בין ארץ הקודש ובין ארץ הקדושה?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "זכר ונקבה".

פ. יריקה על אדמת ארץ ישראל

שאלה: האם יש להימנע מלרוק על אדמת ארץ ישראל?
תשובת הגר"ח קניבסקי: בס' חשוקי חמד (כתובות עמ' תרסד-תרסה), כתב הגר"י זילברשטיין: "שמעתי שהיו צדיקים שלא ירקו על אדמת ארץ ישראל מתוך חביבות קדושתה, וכמו שרבי אבא היה מנשק כיפי דעכו, ופרש"י מחמת חיבת הארץ וקדושתה שהיתה חביבא עליו, ומחזר שלא יצא שם רע על הדרכים. וכשסיפרתי דבר זה לגיסי **הגר"ח קניבסקי** שליט"א ושאלתיו האם זו הנהגה הראויה לעשות, העיר מדברי הגמרא ברכות (כד, א) שם נאמר 'אמר רבי חנינא אני ראיתי את רבי שגיהק ופיהק ונתעטש ורק', ופרש"י ש'רק על גבי קרקע', הרי שרבינו הקדוש רק על גבי הקרקע למרות שגר בארץ ישראל, ולכאורה מכאן יש קושיה על הנהגת הצדיקים?

גיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א השיב שאין ראייה מהנהגת רבינו הקדוש, מכיוון ששם היה מדובר באמצע התפילה כמבואר בגמ' שם, ולכן לא רצה להפסיק ולהבליע את הרוק בבגדו, אבל יתכן שאם לא היה זה באמצע התפילה, היה מקפיד להבליע הרוק בבגדו, או ללכת לצדדים כדי שלא לירוק על אדמת הקודש.

יש להוסיף שיש מקרים שיש מצווה לרוק על הארץ, כמו במצוות חליצה, כמבואר בשו"ע (אה"ע קסט, לח). ובוודאי שאם החליצה בא"י יורקים על אדמת הקודש, כי קיום מצווה לא נחשב לביזיון.

עוד מבואר בשו"ע (או"ח שני, ג) שאם רוקו נתלש בפיו ומוכן לזרוק, יש מי שאומר שלא ילך בשבת ד' אמות ברשות הרבים עד שירוק. והוסיף המ"ב (ס"ק יד) שה"ה שלא ילך אז מרשות לרשות עד שירוק. והטעם בכל זה דכיון דלמשדיה קאי, הרוק נחשב למשאו. במקרה זה מותר אף לזרוק על הארץ הקדושה כי בזה יש צורך שלא להיכשל באיסור שבת".

אמנם ראיתי שאמר האדמו"ר ממטרסדורף, רבי בונם יואל טויסיג: "שמעתי מפי הגאון ר' אליהו לפיאן ז"ל, כשעלה לארצנו הקדושה ונתמנה למשגיח רוחני בשיבת קאמיניץ, היה מונע את עצמו מלרוק ברחוב, כי אדמת קודש היא" (בית ישראל ח"ח עמ' מט).

פא. חיוב שמירת כבוד ארץ ישראל גם בחורבנה

שאלה: האם יש איסור ללכלך את ארץ ישראל כשהיא בחורבנה (עי' ביצה ה, ב)?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "כן" (ספר אריה שאג עמ' שטו).

פב. הורדת מכשולים בארץ ישראל

שאלה: כתוב בגמ' סוף כתובות שגדולי אמוראים הורידו מכשולים שהיה בארץ ישראל האם זה רק משום חיבת הארץ, או שיש בפעולה זו גם קיום מצות יישוב הארץ?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "לא מוכרח שיש בזה יישוב הארץ ומסתבר שזה משום חיבת הארץ" (שו"ת ידון משה טז, ט).

"הסבא מסלבודקה, הרב נתן צבי פינקל זצ"ל, גילה חיבה יתירה לארץ הקודש,

שהיתה מתבטאת בצורות שונות. כדאי לציין עובדה אחת. בימים הראשונים להתיישבותו בחברון, יצא בבוקרו של קיץ אחד, בשעה מוקדמת לפני התפילה, לטייל על הכביש הראשי המוליך ירושלימה, ותוך הליכתו התכופך כמה פעמים לסלק אבנים יחידות שהיו מוטלות על הדרך.

מלוויו חשבו שכוונתו להסיר תקלה מרשות הרבים שיש בזה משום מצוה. ברם כששאלו את פיו אם כיונו לדעתו, הסתכל בהם בעינים תמהות ואמר כי זו גמרא מפורשת: "רבי חנינא מתקן מתקליה" [כתובות דף קיב ע"א], ומסביר רש"י: "משווה ומתקן מכשולי העיר מחמת חיבת הארץ שהייתה חביבה עליו, ומחזר שלא יצא שם רע על הדרכים" (ספר תנועת המוסר, עמוד 75).

ויש חידוש נפלא על הגמרא שמובא בשם הרבה גדולי ישראל: הגר"א, הבעל שם טוב [מובא ע"י ר' אריה לוי' בס' איש צדיק היה 310-311], הגרי"מ חרל"פ (שירת הי"ם עמ' 164), השרידי אש (לפרקים ב [ירושלים תש"ע], חלק שישי, עמ' תרכ), האדמו"ר אמרי אמת מגור (האדמו"ר מטאלנא ששמע מהאדמו"ר בית ישראל מגור. ראש גולת אריאל ח"א עמ' שיז. ומובא ניצוצי הש"ס - כתובות קיב, ב אות תקצה), הגר"ר נתן גשטטנר, אב"ד קרית אגודת ישראל בבני ברק ומח"ס שו"ת להורות נתן ("חודש בחודשו", תמוז תשס"ז עמ' ג. ומובא בניצוצי הש"ס שם אות תקצד) ועוד, שרש"י בפירושו לגמרא מביא את הפסוק מתהלים, אך בלי התיבה "שנאמר". וטעמו של דבר, כי רבי חייא בר גמדא התפלש בעפרה של ארץ ישראל לא מפני "שנאמר", אלא מתוך הרגשה פנימית-עצמית, בשל כיסופי החיבה העזים שתקפוהו, משחש שדורך הוא על אדמת ארץ הקודש.

ומסופר ב'מדי חודש בחודשו' (תמוז 97): "פעם אחת כשבא הבעש"ט לברודי ונכנס לקלויז להתפלל, פנה אליו רבי יחזקאל לנדא בעל 'נודע ביהודה', שהיה אחד מחכמי הקלויז בימים ההם, ואמר לו: כפעם בפעם אני רואה כי מר עסוק ביותר בתפילה האם הוא עוסק גם בתורה? השיב לו הבעש"ט: אני אוהב ללמוד חומש עם פירוש רש"י וגמרא עם פירוש רש"י. אם כן אמר רבי יחזקאל יבאר לי מר את דברי רש"י בסוף מסכת כתובות על דברי הגמרא שם: 'ר' חייא בר גמדא מיגנדר בעפרה שנאמר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו'. ורש"י בפירושו שם כתב כדברים האלה: 'כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו', זאת ולא יותר, מבלי להוסיף דבר כלשהו. ומה היתה כוונת רש"י בדבריו אלו? השיב לו הבעש"ט: כדבר הזה אנו מוצאים עוד פעם, בפירוש רש"י למסכת ראש השנה על הגמרא שם (יז ב): "למי נושא עוון למי שמשים עצמו כשירים" כתוב גם כן רק את המילים: "למי שמשים עצמו כשירים" בלי כל תוספת. - האם יודע מר לתת תשובה על שני המקומות

האלה? – כן, השיב הבעש"ט, בראש השנה כוונת רש"י לבאר מה זה "שמשים עצמו כשירים", והכוונה לפי דעת רש"י שאדם מישראל, גם אם הוא חכם גדול בתורה, לא יחשוב שבלעדיו אי אפשר לעולם כולו להתקיים. כל אחד צריך לחשוב שהוא מיותר לגמרי, כמו שהדברים ברש"י גם הם מיותרים לגמרי... ובנוגע לפירוש רש"י בכתובות כאן רוצה רש"י להדגיש שלא בשביל "שנאמר" צריכים לרצות אבניה של ארץ ישראל ולחונן עפרה, אלא גם אם לא נאמר הדבר הזה, צריך אדם בעצמו להבין ולהרגיש כי נדרש מאיתנו לרצות את אבניה ולחונן את עפרה..."

ויש להוסיף שהאדמו"ר מהר"א מבעלזא שח פעם שאביו מהרי"ד סיפר, כי שאלו פעם את המדפיסים של ש"ס מהדורת ווילנא, מדוע לא ידפיסו גם הם את דיבורי המתחיל של רש"י באותיות מרובעיות, כפי שעשו בש"ס המפואר של מהדורת לעמבערג, ענו המדפיסים: "כל דברי רש"י הם סוד אחד, וגם דיבורי המתחיל הם חלק מדברי רש"י ואי אפשר לחלק ביניהם". והפטיר המהר"א, שאביו מהרי"ד שיבח את תשובתם, ואמר שהיא "א חסידיש ווארט" (אף שלא היו חסידים) (ספר משמש בקודש לר' שמואל אפרים זלמן הלוי הופמן עמ' 85).

פג. השוואת סוכה וארץ ישראל

שאלה: איתא מהגר"א ששני מצוות נכנסים בכל הגוף – סוכה וא"י, למה לא נמנה נמי עליית הרגל להיות בבית המקדש?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "שם סגי בראיית הפנים לחוד" [כלומר, אין צריך להיכנס עם כל גופו וסגי שיכנס רק ראשו] (שו"ת מים חיים עמ' קלה-קלו).

ובהזדמנות אחרת, השיב הגר"ח ק לדחות שאין הכניסה למקוה מצוה אלא הכשר מצוה כי אין מצוה בפני עצמה לטבול, אלא המצוה להיות טהור וכדי להיות טהור טובלים תחילה, וגם מה שאמרו (שבת קכא, א) טבילה בזמנה מצוה אין הכוונה שהטבילה עצמה גוף המצוה אלא הטהרה בזמנה מצוה, ולו יצויר שהיה אפשר ליטהר באופן אחר בלי מקוה גם היה מצוה בעצם הטהרה. ומה שמזכירים בנוסח הברכה על הטבילה ולא על הטהרה, מפני שצורת הטהרה היא ע"י הטבילה (שיח הסוכות עמ' כד-כה).

בספר דחזיתיה לרבי מאיר (ח"ב עמ' 343-344), סיפר הרב שלמה מילר, מח"ס על בית בריסק, שבחול המועד סוכות תשע"ה, אביו ביקר אצל הגר"ר מאיר הלוי סולוביצ'יק,

ראש ישיבת בריסק בירושלים, ואביו אמר שאחד שאל אותו על מה שאומרים ששתי המצוות היחידות שעושים אותם עם כל הגוף הוא הכניסה למצוות סוכה, וכן מעונתו בציון - ישוב ארץ ישראל, ושאל הרי הטבילה במקוה היא גם כן מצוה הנעשית עם כל הגוף? ואמר לו אביו דלפי דברי הכסף משנה (סוף פ"ו מאבות הטומאה) הרי אין הטהרה מהטומאה בשעת הטבילה עצמה כאשר האדם נמצא בתוך המים, ואם יגע בו שרץ בתוך המים הרי הוא יהיה טמא, וכל הטהרה היא רק כאשר הוא יוצא וממילא אין זו שאלה [-כי היציאה זה גם בחלק קטן מן הגוף]. והגיב על כך הגר"מ שאלו הטובלים ונמצאים הרבה זמן במים אינם מבינים כלל שאין בזה שום ענין, כי כל הטהרה נעשית רק כאשר יוצאים מן המים...

ובחשק שלמה בריש מס' סוכה העיר שבכל מס' סוכה כתיב סוכה מלא בוא"ו אחר הסמ"ך, ואילו בכל התורה כולה וכן בנ"ך כתיב "סכה", בלא וא"ו. וביתר הקשה על המקובלים שכתבו שהגימטריא של סוכה עולה כמנין צ"א שהם שני שמות הקודש הוי"ה ואדנות, וקשה שהרי "סוכה" חסרה וא"ו בכל התורה, וא"כ לא הוה בגימטריא אלא פ"ה ולא צ"א? וכתב שם ביישובו "יגעתי ומצאתי דדבר השם אמת בפיהם", דמצא בבית הכנסת של ר' אריה לייב ב"ר בער תהלים כתוב על קלף, ושם נמצא כתוב "ויהי בשלם סוכו" עם וא"ו, וידוע שהיה כתוב עפ"י הוראות של רבינו הגר"א. ולפי"ז נתבררו לו כל הדברים, שבאמת בסוכה צריך להיות עם וא"ו, והחסירו מסוכה את הוא"ו בתורה ובנ"ך, משם "שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זרעו של עמלק" (רש"י סוף בשלח יז, טז). אבל מתי יתמלא השם סוכה ויהי ב"שלם" סוכו – שם סוכה יהיה שלם, "ומעונתו בציון", כשבני ישראל יחזרו לציון ותשרה שם השכינה בב"א.

והגר"ר מאיר גולדמניץ תירץ: במקוה הטובל נכנס – ויוצא מיד. סוכה ובארץ ישראל – נכנסים ונשארים! במקוה, כאשר כל גופו בתוך המים, אי אפשר להישאר במצב זה. קל וחומר שלא ניתן לאכול או לישון במצב, בו כל גופו בתוך המים. אך לסוכה ולארץ ישראל אנו נכנסים על מנת להישאר בהן. הכניסה איננה רק לרגע אחד. הכניסה היא על מנת להישאר בארץ ישראל ולחיות בה את מלא עוצמתם של חיינו (עלון 'קדושת ציון' – מוסיף מיוחד סוכות תשע"ף עמ' ג).

סיפר כ"ק אדמו"ר מפשעווארסק זי"ע: אהבה עזה שררה בין הגה"ק מקאלאשיץ, הגאון רבי חנה הלברשטאם זצ"ל, והגאון רבי מאיר אריק אב"ד טארנא. פעם כשנזדמנו יחדיו, תחת אחד השיחים, הג"ר מאיר אריק הקשה לרבי חנה על מאמר זקינו הגאון"ק מראפשיץ זי"ע, שמצות סוכה מיוחדת בזה שכל הגוף נכנס לתוך המצוה לרבות המנעלים, והלא גם במצות ראייה בעזרה עלה כל הגוף לרגל ליראות

את פני ד'. ויען הגה"ק מקאלאשיץ זצ"ל הוא אשר דיבר הרה"ק מרטפשיץ, שלתוך הסוכה נכנסים עם המנעלים. להוציא מצות ראיית העזרה שאסור לעלות להר הבית במנעלים (כמבואר בריש פרק בתרא דברכות), אלא חייבים לחולצם טרם עולים שמה (ספר י"ג אורות ח"א עמ' שמו. ומובא בספר זכרונם לברכה – תשרי עמ' תקכב). ופעם שמעתי פירוש על הפסוק: "כי בחר ד' בציון אוה למושב לו" (תהילים קלב, יג). מה זה "אוה"? לגבי המלחמה בעמלק כתוב: "ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לד' בעמלק מדר דר" (שמות יז, טז). רש"י מסביר שהמילה כסא חסר ונכתב "כס" בלי הא' ושם השם חסר ונכתב בלי ו' וה', שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כולו וכשימחה שמו יהי' השם שלם והכסא שלם. הרי האותיות החסרים הם א', ו', ה', כלומר "אוה". ובפורים כתוב: "נהפוך הוא", והמילה "הוא" הוא הוא המילה "אוה" הפוך! כי הרי באותו יום שניצחנו את עמלק.

פד. אתרוג לא מהודר מא"י או מהודר מחו"ל

שאלה: מה עדיף – אתרוג לא מהודר מא"י או אתרוג מהודר מחו"ל?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מארץ ישראל".

פה. פירות שבעת המינים שיובאו מחו"ל או פירות ארץ ישראל אחרים בט"ו בשבט

שאלה: האם בט"ו בשבט קיימת עדיפות לאכול פירות שנשתבחה בהן ארץ ישראל, אע"פ שהן מתוצרת טורקיה, או שמא עדיף לאכול מפירות שלא נשתבחה בהן ארץ ישראל, אך גדלו בארץ ישראל, כגון תפוז, שהוא 'עולה חדש'?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "פירות מארץ ישראל".

מסופר על אחד שזכה פעם להביא לעיירה בעלז שבגליציה תפוחי זהב [תפוזים] מארץ ישראל שקנה בגרמניה. כאשר הביאם אל האדמו"ר מבעלז, מהר"א, אמר האדמו"ר: "מאוד חשוב!"

והנה, הוסיף והמשיך האדמו"ר ודיבר על אודות מעלת אר"י, בהזכירו את הפסוק שבתהילים (קב, טו): "כי רצו עבדיך את אבניה" וגו', אם אבנים חשובות כל שכן שגם הפירות חשובים! (בקדושתו של אהרן ח"ב עמ' רלג).

פו. חלה קטנה מארץ ישראל או חלה גדולה מחו"ל

שאלה: אם יש לאדם חלה קטנה מארץ ישראל וחלה גדולה מחו"ל, על איזו יבצע?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "שניהם שווה. חצי מזה וחצי מזה".

מסופר שכשחזר האדמו"ר בית אברהם מסלונים, הגאון רבי אברהם וינברג, מארץ ישראל לעיר מגוריו ברנוביץ', הביא עמו מרוב חביבות דקדושה חלה קטנה שנאפתה מעיסה בארץ ישראל וצירפה בשולחנו ביום שבת קודש ללחם משנה לחלתו הגדולה, ונסתפק על איזה מהם לברך, על החלה הגדולה מחו"ל, או על החלה הקטנה מארץ ישראל (כתוב בשולחן ערוך או"ח קסח, ב: "אם ב' שלימות ממין אחד אחת גדולה ואחת קטנה מברך על הגדולה").

לידו ישב הגאון רבי אריה לייב רוגוזניצקי, הרב מנאליבוק, והשיב לו על פי האמור בתורה (בראשית טו, יח) "הנהר הגדול נהר פרת", ופירש"י שאע"פ שהוא קטן יותר משאר הנהרות, מכל מקום משום כבודה של ארץ ישראל קוראים לו גדול, הרי שאף בענייננו אע"פ שהחלה מארץ ישראל קטנה יותר, יש לה מעלה של גדול, ויש לברך עליה.

והוסיף הגר"י זילברשטיין שם שיש מקום לחלק ולומר דדווקא כאשר הנהר זורם ליד ארץ ישראל, הוא נקרא גדול, אבל החלה שכבר יצאה מארץ ישראל, יתכן שאיבדה את מעלת הגדול שלה. מכל מקום אף בלי סברא זו יש מקום להקדים ולברך על החלה מארץ ישראל מפני שקיימו בה מצוות חלה משא"כ בחלה מחו"ל שהחויב להפריש חלה הוא רק מדרבנן, ועוד שקיימו בה מצוות התלויות בארץ (חשוקי חמד – בכורות עמ' תקלב).

פז. רב גדול מחו"ל ורב קטן מא"י

שאלה: מה עדיף אם יש שני אורחים שמחכים ובאו באותו זמן – רב גדול מחו"ל או רב קטן מא"י?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מארץ ישראל".

מסופר על המלבי"ם שפעם אחת הודיעו לו כי שני אורחים מחכים לו, אחד שבא מארץ ישראל והשני אחד מגדולי הרבנים ברוסיה, וציווה המלבי"ם להכניס בראשונה את זה שדר בארץ ישראל. כשנכנס אחר כך הרב מרוסיה היה נעלב מעט ממה שהכניס קודם את היהודי מארץ ישראל, ושאל את המלבי"ם אם שמע ממנו הרבה חידושי תורה. השיב לו המלבי"ם: לא שמעתי ממנו חידושי תורה אבל נזכרתי באותה

שעה במאמר הכתוב על "הנהר הגדול נהר פרת", ורש"י מפרש לפי שהיה דבוק לארץ ישראל קראוהו גדול אף על פי שהוא קטן, ועל אחת כמה וכמה שמי שיושב בארץ ישראל הוא גדול יותר מהגדולים היושבים בחוץ לארץ (חשוקי חמד – בכורות עמ' תקלב).

יש להוסיף שהחתם סופר כותב בדרשותיו (ח"ב דף רלג א, דרוש לשבת הגדול בשנת תקנ"ח ד"ה "ובזה יובן תשובת השי"ת") על מה שנאמר לגבי גדעון "לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין" (שופטים ו, יד): "פירוש – דהנה לתשועת ישראל מיד שונא, צריך ד צדיקים בדור מתחברים בשליחות הישועה, ונקרא 'ארבעה חרשים' (זכריה ב, ג. ועיין סוכה נב, ב), ואנו מתפללים 'ארבע חרשים כבמחזה', ועל זה אמרו 'מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד' (תהלים קלג, א) – אחי"ם ר"ת אהרן חור יהושע משה, וכן בכל דור. והנה, רש"י פירש 'צליל לחם שעורים – צלול כתיב, שהיה הדור צלול מן הצדיקים ולא היה לגדעון שלשה מסייעים בדור ההוא' (שופטים ז, יג). אך, הנה אמרו חז"ל: 'חד מינייהו דבני ישראל כתרי מינן של בני בבל, וחד מינן כי סליק להתם כתרי מינייהו' (כתובות עה, א). נמצא, כל צדיק בחוץ לארץ העולה לארץ ישראל, הרי הוא שקול כארבעה צדיקים. ונראה לי, לאו דווקא שעלה ממש, רק שביקש לעלות ולא עלתה בידו, שהרי כל שחשב לעשות מצווה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה (ברכות ו, א) – והרי הוא כארבעה, וראוי ליעשות נס על ידו לבד. הנה כי כן, הרי היתה הלכה מוסכמת ביניהם, דארץ ישראל היה לה אז דין חוץ לארץ וגדעון הצטער על זה, הרי הוא ממש כמו צדיק שבחוץ לארץ שמצטער לעלות לארץ ישראל ושקול כארבעה ויכול להושיע את ישראל. וזהו 'לך בכחך זה והושעת את ישראל'."

ופעם אמר הג"ר יצחק זילברשטיין דאם יש למורה הוראה כמה שאלות להשיב עליהם, וביניהם שאלות בענייני ארץ ישראל - שאלות אלו קודמות (מלבד שאלות של כהן), והביא מהבית הלוי בפ' בהר גבי בנות צלפחד שבקשו חלק בא"י ולא המתין משה אלא מיד שאל להקב"ה כדי לחלוק כבוד לארץ (רשימוות חשוקי חמד לרב חיים מלון, העומד לראות אור אי"ה. מובא בקובץ מה טובו אהליך יעקב, גליון יא עמ' קנ).

מימי ארצנו

פח. הים - הגבול המערבי של ארץ ישראל

שאלה: האם מותר לשחות בים התיכון, לפי אותם ראשונים הסוברים

שגבול מערב של ארץ ישראל הוא הים התיכון, או האם נחשבת שחייה זו כיציאה לחו"ל?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מרן זצ"ל [החזו"א] פסק שבמקום שאפשר לרחוץ הוא יבשה".

וכן ראיתי בספרים **שהגרח"ק** עצמו שאל את דודו החזון איש: לרבנן החולקים על רבי יהודה (גיטין ח א) וסוברים שהים הוא הגבול המערבי של ארץ ישראל, אם כן איך מותר ליכנס להתרחץ בים, הרי זה יוצא לחוצה לארץ? והשיב לו ה'חזון איש', שהמקומות שנכנסים להתרחץ חשיבי עדיין ליבשה (ספר תודת חיים עמ' כא. ומובא בספר מעשה איש ח"ב עמ' ריח-ריט. ובלקט שאלות המצויות להג"ר יהודה אריה דינר ח"ד עמ' לו).

יש מעשה רב בעניין שהגבול אפילו יותר רחוק מזה: כאשר נסע הרבי מסאטמאר לארץ ישראל בשנת תשי"ב, בלילה לפני הגיעו לשפת חופי ארץ ישראל הודיע הרבי למקורביו שמחר בבוקר הוא רוצה להקדים ולהתפלל קודם שיגיעו לחופי ארץ ישראל. הדבר היה לחידוש בעיני המקורבים, למה זה ממחר הרבי להתפלל, שלא כדרכו תמיד לעסוק בהכנותיו קודם התפילה. בכל הלילה עסק הרבי בהכנות כדי שיוכל להתפלל ברוך יחד כוכבי בוקר, ועלה בידו להתפלל בהשכמה לפני שהגיע לחוף הים, והרבי התפלל אז בהתלהבות גדולה מאוד. אחרי תפילת שמונה עשרה כבר ראו מרחוק את גבול הארץ והיו המתפללים מביטים למרחוק ולא התפללו בקול כראוי, וכאשר הרגיש הרבי בזה אמר בהתרגשות: חבל, חבל, שאין אתם ממהרים להתפלל כאן בכוונה, כי בהיותנו על היבשה בארץ ישראל תחת שלטון הציונים, מי יודע אם נזכה להיות בארץ ישראל האמיתי ולשפוך שם שיח לפני ד', אבל כעת בהיותנו בתוך הים בתוך גבולי ארץ ישראל במקום טהרה ואיננו תחת שלטונם, זה בוודאי הוא ארץ ישראל המוכשר ביותר לקבלת התפילות, ע"כ עלינו למהר ולשפוך שיח לפני ד' בכוונה לפני שנגיע לחוף ארץ ישראל, אז הבינו למפרע למה זה מיהר הרבי כ"כ להתפלל (מושיען של ישראל ח"א עמ' קצב).

נמצא שלפי הרבי מסאטמאר הגבול של ארץ ישראל הוא אפילו בתוך ים התיכון. אמנם שמעתי שכשהגיע הגר"ר יעקב קמנצקי, ראש ישיבת תורה ודעת, לארץ ישראל, הניח תפילין, אעפ"י שכבר הניח במטוס. כששאלוהו על כך, אמר שעכשיו שהוא מניח תפילין של ארץ ישראל!

פט. הברכה על ראיית הים התיכון

שאלה: כיצד מברכים על ראיית הים התיכון?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אין מברכים מספק".

נחלקו הפוסקים אם הים הגדול הוא הים התיכון (הנקרא מעדיטעריינען) הסמוך לארץ ישראל ומפני חשיבות א"י נקרא הים הגדול, או הגדול כמשמעו והיינו האוקיינוס שמקיף את כל העולם. לפי השו"ע (או"ח רכח, א) יש לברך "שעשה את הים הגדול" כשוראים את הים התיכון, ולפי הרא"ש (בתשובותיו כלל ד ס' ד וגם הובא בב"י שם) מברכים "עושה מעשה בראשית".

בשו"ת בצל החכמה (ח"ב ס' יב) פסק שיש לברך שעשה את הים הגדול על הים התיכון שכן דעת המחבר, וגם הרמ"א ששתק לו בזה ומשמע שמודה לדברי המחבר, וכן הלבוש (ס' א), תפארת ישראל (פ"ט דברכות אות ט), הלכתא גבירתא (שם מב), כנסת הגדולה (או"ח שם), ועוד פוסקים. ובס' יג (שם) הביא מכתב מהרב פנחס עפשטיין ראב"ד של ירושלים שהוא גם כן ס"ל שיש לברך שעשה את הים הגדול על ראיית הים התיכון. וכן פסק בשו"ת תשובות והנהגות (א, קצד. חג, עו).

וראייתי עצה נפלאה בשו"ת מנחת יצחק (א, קי) לצאת ידי כל הדיעות וגם להביע שבח והודאה על ארץ ישראל שלדינא נכון לברך עושה מ"ב, שהיא ברכה כוללת כמו שהכול בברכת הפרות, מ"מ לצאת גם כן דעת הש"ע ושאר פוסקים י"ל תוך כדי דיבור של עושה מעשה בראשית "שעשה הים הגדול" (והיא ע"פ ש"ע או"ח רט, ב). וכן כתב בספר הליכות שלמה (תפילה פרק כג, כט) ובספר ועלהו לא יבול (ח"א עמ' קכז) שכך היתה הנהגתו של הגר"ר שלמה זלמן אויערבאך. וכ"כ בפסקי תשובות (רכח אות ב). וכן הגר"א נבנצל כתב לי: "אדמו"ר זללה"ה [הגרש"ז אויערבאך] היה מברך עושה מעשה בראשית שעשה את הים הגדול".

אבל הגר"ח נקט לא לברך משום ספק ברכות להקל.

צ. באר מרים בכינרת

שאלה: האם באר מרים נמצא בכינרת?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "יש אומרים".

אמר הגאון רבי דוד כהן, ר"י חברון – כנסת ישראל בירושלים, בהספד להגר"ש אלישיב: "סיפר לי אחד מבי המשפחה שהסבא הקד' בעל הלשם לקח את הרב אלישיב לטבריה לשתות מבארה של מרים. אמר לי איזה ת"ח חשוב, שחלשה דעתו שעד כה סיפרו על כוח התמדתו וגדלותו של רבנו, ופתאום אומרים שזה מגיע מכך

שטעם מ'בארה של מרים'. וסיפר שביקש מא' הנכדים לשאול את רבנו לפרטי הסיפור. השיב לו רבנו: מימי לא הייתי לא בצפת ולא בטבריה, ולא בקברי צדיקים ולא בתפילות וכו'. מי מדבר על בארה של מרים, גם בקברי צדיקים לא היה לי זמן ליסוע..." (ריש"א דגלותא עמ' רצז).

צא. כשרות מי הכינרת

שאלה: האם מי הכינרת כשרים, למרות שיש שם כל מיני דגים מתים, דלק וכדומה? מה הדין בפסח?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "בטל ברוב [לגבי דגים מתים וכדומה] וספק [לגבי החמץ]".

ובס' וישמע משה (עמ' קנא), נשאל הגר"ש אלישיב: האם אפשר להשתמש במים של הברזים באזור גוש דן וכדומה, כיוון שהם משתמשים במי הכינרת, ובוודאי שבמשך הפסח נופל לשם חמץ, ונכבש במי הכנרת, ובפסח אין ביטול אפילו במשהו? והשיב: האחרונים התירו במשהו חמץ בים, וגם מסברא, מה שאסור במשהו אין הכוונה לזה, דא"כ אין לדבר סוף.

כתב בספר הליכות שלמה (ניסן-אב עמ' סו) שפסק הגרש"ז אויערבאך שמי הנהרות והאגמים, כגון מי ים כנרת וכדומה, אף אם נתערבו בהם משקין של חמץ בפסח, מותר לשתותם, הואיל ואין התערובת מורגשת כלל בחושי האדם.

צב. לא ילבש בהשחרת הזקן בים המלח

שאלה: ידוע שאחד מפלאי ים המלח הוא להשחיר שערות שהלבינו. האם מותר למי שהלבינו שערות זקנו להתרחץ בים המלח כדי שזקנו יחזור וישחיר, או יש בזה משום לא ילבש (שו"ע יו"ד קפב, ו)?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "דשא"מ מותר ופס"ר דלא ניה"ל" [=דבר שאינו מתכוון מותר ופסיק רישא דלא ניהא ליה].

השיב הגר"ש אלישיב: מה שים המלח עושה שחור, זה אינו שחור ממש, ואין בזה חשש לא ילבש (וישמע משה ח"א עמ' רסג).

צג. טבילת מצוה בים המלח ובכנרת

שאלה: האם שרי לטבול בים כנרת או בים המלח טבילת מצוה?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "כן" (ספר אריה שאג עמ' תרנ).

אמנם צ"ע כי בים המלח, אי אפשר לטבול כי מכמות המלח, אי אפשר לעלות אם מצליח לטבול. ובספר מנשים באהל (עמ' רכב), הג"ר עזריאל אורבך כתב: בגמ' ע"ז (עה, ב) מבואר שטבילת כלים צריכה להיות במקוה הראוי לטבילת נשים, והיה מי שרצה לומר שאין לטבול כלים בים המלח דאינו ראוי לטבול בו נשים, ומו"ח (שליט"א) [הגר"ש אלישיב זצ"ל] הגיב בביטול דפשוט שאפשר, ואמר שראה באמרי יושר (עי' מהד"ת סי' לא) שכתב בתוך תשובה דמי יימר שא"א לטבול בנפט, ויל"ע. ועוד שם (הערה 62): ועי' בס' פסקי תשובה (סי' רז) שדן לענין טבילת בנפט, ושם בהסכמת בעל הצפנת פענח זצ"ל הביא הגמ' בזבחים (דף כב) דמטבילים בעינו של דג. וע"ע בהערות חולין (פד, א) בדברי האמ"י הנ"ל. ועי' מנחת שלמה (תנינא סי' עז סק"ד) (המקור מוזכר שם הערה 736).

צד. טבילת נדה בים המלח ובכנרת

שאלה: האם אשה נדה יכול לטבול ולהיטהר בים כנרת או בים המלח?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "למה" (ספר אריה שאג עמ' תרנ).

עיין בסימן למעלה.

צה. היאך נותרו חמי טבריה מהמבול הא לא ירד בא"י

שאלה: "ויסכרו מעינות תהום" (בראשית ח, ב), וברש"י: "כשנפתחו כתיב כל מעינות, וכאן אין כתיב כל, לפי שנשתיירו מהם אותן שיש בהם צורך לעולם, כגון חמי טבריה וכיוצא בהם". וצ"ע הרי בארץ ישראל לא ירד מבול?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "ההבל שלט גם בא"י, עי' זבחים קיג, א

ובתוס' שם" (ספר אריה שאג עמ' ו).

בספר אפיקי איל (עמ' רח-רט), נשאל הגר"א ל שטינמן: מצד אחד בגמ' בזבחים (קיג, ב) פליגי האם המבול לא היה בא"י, ומצד שני כתוב בגמ' בסנהדרין (קח, א) שחמי טבריה, ובלועה דגדר (חמת גדר) נשאר "ממי המבול", ומשמע שהיה שם מבול? השיב הגר"א ל: "זה מדרשים סותרים, אבל בעולם יש עוד הרבה כאלו מעינות חמים כמו 'חמת גדר', ו'חמי טבריה'" (והעורך הוסיף: ואולי יש ליישב כי מעיינות תהום

גם היו במבול, והם היו תחת הקרקע וזה היה גם בא"י, ורק מעל הקרקע לא היה מבול, וכן משמע בחיזוקני שם. שם הערה 38).

אורא דארץ ישראל מחכים

הקדמה: כתוב בגמרא בבא בתרא (קנח, ב) שנחלקו רבי אילא ורבי זירא באיזו הלכה. "כי סליק רבי זירא, קם בשיטתיה דרבי אילא, קם רבה בשיטתיה דרבי זירא, אמר רבי זירא: שמע מינה אורא דארץ ישראל מחכים", וברשב"ם כתב: "שמעליתי לא"י נתתי את לבי לצאת משיטתי הראשונה ולעמוד על אמיתת דברים".

יש חילוקי דעות בין הראשונים מהיכן נובעת הייחודיות של אוורא דארץ ישראל. יש אומרים שזהו עניין טבעי, כי אוורא ממזג וטוב, וזה גורם לחכמה ולבראיות (רד"ק בראשית יד, יח. תהלים מח, ג. קטז, ט). ויש אומרים שסגולת חכמתה נובעת מפאת גודל קדושתה וסגולתה הרוחנית (המבי"ט בספרו בית אלקים שער התפילה פ"ה. מהר"ל בנתיבות עולם נתיב התורה פ"י ונתיב העבודה פ"ח).

הספורנו (בראשית יא, לא) מרכיב את שני הטעמים - סגולת ארץ ישראל הרוחנית עם סגולתה הגשמית-טבעית. הוא כותב בטעם הדבר שתחילה עלה אברהם אבינו טרם ציווי ה' לארץ כנען, והוא משום "שהיתה מוכנת אל גרם המעלות במושכלות, והיתה רצויה מכל הארצות, כאמרו 'ארץ אשר ד' אלקיך דורש אותה', ולא הוזק אוירה בגשם המבול כאויר כל שאר הארצות, כאמרו (יחזקאל כב, כד) 'ולא גשמה ביום זעם', וכבר אמרו חז"ל 'אוירה של ארץ ישראל מחכים'. בדבריו מורכבים שני הטעמים: סגולתה הרוחנית - מפאת היותה רצויה לפני הקב"ה משאר כל הארצות, וסגולתה הגשמית - טבעית - כי לא הוזקה אוירה בגשמי המבול.

אוורא דארץ ישראל מחכים באופן נצחי. חז"ל מוסרים לנו שאלמלי נכנס משה רבנו לארץ ישראל, לא היתה נחרבת לעולם. לפיכך, אוירה של ארץ ישראל, שראה משה מרחוק, נשאר תמיד בקדושתו אפילו בזמן החורבן. ואמנם אמרו חכמינו: "אורא דארץ ישראל מחכים" (ב"ב קנח) – לפי שמבטו של משה רבנו נשאר קיים באויר... (מעינה של תורה – דברים עמ' כו. עיטורי תורה כרך ו עמ' 33).

צו. אווירא דא"י מחכים רק בתורה או גם בדברים אחרים
שאלה: אווירא דא"י מחכים הוא רק בתורה או גם בדברים אחרים?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "רק תורה".

צו. אווירא דא"י מחכים בביקור בארץ
שאלה: האם אווירא דא"י מחכים גם כשבא רק לביקור?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כן [קצת]".

ובנידון זה כתב הגר"י זילברשטיין: כתוב בתורה "ויפל משה ואהרן על פניהם... ויהושע בן נון וכלב בן יפונה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם" (במדבר יד), והקשה בספר 'אמרי שפר' לרבנו שלמה קלוגר, מדוע נאמר 'מן התרים את הארץ', הרי זה מיותר, מי לא ידע דהיו מן התרים את הארץ?

אך, דהנה ענין קריעת בגדים מורה על אבלות ר"ל כידוע, ואבלות לא שייך רק אחרי מיתה, בעניין שנודע שאין עוד כל תקווה. אבל כל עוד שיש תקווה לא שייך קריעת ואבלות, ולפי זה מה שיהושע וכלב קרעו את בגדיהם בעל כרחך שראו שאפסה תקווה, וכבר נגזרה הגזרה ואי אפשר לה להתבטל עוד. ולהיפך משה ואהרן נפלו על פניהם, כיוון שאמרו חז"ל אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו אלא אם כן נענה כיהושע בן נון, אם כן בע"כ מה שנפלו משה ואהרן על פניהם הווי מכוח שסברו שיהיו נענים בתפילתם, ויש לזה עוד תקווה, ובאמת לא נתבטלה הגזרה שלא יבואו המרגלים לארץ, ונמשך מזה חורבן הבית, ואם כן בע"כ שיהושע וכלב ראו יותר ממשה ואהרן. והאיך יתכן זה?

אך באמת אתי שפיר כיוון דאחז"ל: חד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מנייהו (כתובות עה, א), אם כן כיוון שיהושע וכלב כבר היו בא"י, והווי תרווייהו עדיפי כארבעה מינן, ולכך ראו אז יותר ממשה ואהרן. וזה שאמר הכתוב "ויפל משה ואהרן על פניהם", ובע"כ שהם סברו שאפשר לבטל הגזרה, אך יהושע בן נון וכלב בן יפונה מן התרים את הארץ, וכבר נכנסו לא"י ואוירא דא"י מחכים, לכן נתעלו ממשה ואהרן וידעו כי אפסה תקווה, לכן קרעו בגדיהם דרך אבלות ממש כיוון שאין לזה תקווה, לכן לא נפלו על פניהם וד"ל וזה נחמד, עכ"ל.

משמע מדברי רבי שלמה קלוגר שגם הנכנס לא"י באופן ארעי, כמו יהושע וכלב שרק תרו את הארץ - החכימו, אך כתב הגר"י זילברשטיין שיש לדחות דיהושע וכלב נכנסו לא"י על מנת לכבשה ולגור בה לעולם, וצ"ע (פניני הלכה בענייני פסח "חשוקי חמד" עמ' שלד-שלה).

כשהרבי מגור, בעל ה'אמרי אמת', היה בארץ ישראל, שאל אותו רב אחד: אמרו חז"ל (ב"ב קנח, א) אווירא דארץ דארץ ישראל מחכים, האם כבודו מרגיש בזה? ענה לו: סייג לחכמה שתיקה (אבות ג, טז). מובא בגן יוסף לבעל פרדס יוסף עמ' קמז). ועיין זה בספר פותח את ידך (ח"א עמ' תקיג-תקטז).

צח. אווירא דארץ ישראל מחכים יותר בירושלים

שאלה: האם אווירא דארץ ישראל מחכים יותר בירושלים?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "עיר העתיקה".

וכן ראיתי בס' זכרון יעקב לרב שמואל גרשון מרל (ח"ג עמ' קע), שמלשון החת"ס בתשובותיו (חו"מ ריש סי' יב) מבואר שעניין "אווירא דא"י מחכים" נוהג אף בזמנינו, ונ"ל שהחת"ס סובר שהוא דאוורא דארעא מחכים הוה תוצאה מקדושת א"י, והחת"ס לשיטתו (עיין שם יר"ד סי' רלד) שקדושה זו לא תשתנה לעולם אלא שקדושת ירושלים חמורה משאר א"י (ע"ש ד"ה היוצא), ולפי זה חידוש שיש להעדיף הוראת חכם [או ב"ד] בירושלים אף בזה"ז יותר מהכרעת חכם בשאר א"י וכל שכן בחו"ל, משום שקדושת ירושלים חמורה טובא וממילא אויר ירושלים מחכים טפי משאר דוכתי".

צט. אווירא דארץ ישראל בעבר הירדן

שאלה: האם אווירא דארץ ישראל מחכים בעבר הירדן?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא מצאנו".

ראיתי בחוברת 'המאיר לארץ' – בירורים בנושא ארץ ישראל' (ח"ג עמ' 19 הערה 1) על לימוד תורה בגולן, שלפי בעל ה'הפלאה' (בספרו עה"ת פנים יפות, ריש דברים) והביאו גם תלמידו החת"ס (בדרוש לז' אב שנת תקצ"ו, בספר דרשותיו), ש"אוורא דא"י מחכים" שייך גם בעבר הירדן המזרחי, ע"ש, ודלא כתשב"ץ (ג, ר) שס"ל ש"אין זה בחלק גד וראובן".

ק. מחלוקת בבלי וירושלמי - הלכה כבבלי

שאלה: מדוע כשיש מחלוקת בין בבלי לירושלמי לא פוסקים כירושלמי, הרי אווירא דארץ ישראל מחכים? וכן אמרו חז"ל (כתובות עה, א) "דחד מינייהו כתרי מינן" (כן הקשה בשו"ת מהרי"ק סי' פד, צא)?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "הלכה כבתראי".

וכן כתב בספר האשכול (הלכות ספר תורה סי' יד) בשם רב האי שכל מה שמצינו בתלמוד ארץ ישראל מפורש שאין חולק על דבר שיש בתלמודנו, או שמשמע בסתמא ונותן טעם, נאחזנו ונסמוך עליו, דלא גרע מפרושי ראשונים, אבל מה שמצינו שחולק על תלמודנו נעזבנו.

ומקשה האשכול: איך אפשר לסמוך על תלמוד בבלי, הרי איתא בגמרא בבא מציא (פה, א) דרבי זירא קודם שעלה לארץ ישראל צם "דלישתכח ממנו תלמודא דבבלאי", וכן איתא בגמרא סנהדרין (כד, א) על הפסוק (איכה ג): "במחשכים הושיבני כמתי עולם" אמר רבי ירמיה זה תלמודה של בבל, וכן אמרין בגמרא פסחים (לד, ב): "בבלאי טפשאי, משום דיתבי בארעא דחשוכא אמריתון שמעתתא דמחשכו", א"כ איך פסקין כמו הבבלי?

ומתריך: "בזמנם לא נהירא להו מילי דמתניתין כחכמי ארץ ישראל דעדיין היו שם סנהדרין וגדולי החכמים היו בארץ ישראל, וגזרות מרובות היו בבבל, אבל בימי רב אשי ורבינא היה שלום בבבל, ונפיש שמדא בארץ ישראל ואיתמעט הוראה תמן טובא, ונחית מאן דהויא תמן לבבל".

וכן כתב בחידושי הרשב"א (יומא נז, א): "דלאו בכל הדורות תלמוד בבלי מבולבל רק שהיה הצרות, ואח"כ נתישבה הענין, לכן פוסקים כמו הבבלי" (ועיין שו"ת הרשב"ש סי' רנא מה שכתב בעניין זה. וע"ע בדף השבועי "מעדני אשר" גליון תכט – כי תבוא תשע"ב).

קא. לימוד תורה בלי חברותא בארץ ישראל

שאלה: האם מותר ללמוד בלי חברותא בארץ ישראל, כדברי היעב"ץ בסידור, משום אווירא דא"י מחכים?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "נכון, אבל יותר טוב חברותא".

ואחר כך יצא ספר פותח את ירך, שם שאל אותה שאלה, **והגר"ח** השיב: "זה רק לתלמידי חכמים, אם אתה תלמיד חכם תוכל לסמוך על זה" (עיין שם ח"ב עמ' תמה-תמז).

נהג הגר"ש אלישיב לשנן באוזני כל מי שמבקש לשמוע ממנו דברים בדרכי ההצלחה וההתעלות בתורה: "צריך ללמוד עם חברותא". בהזדמנות אחת תלמידו הרב צבי ויספיש העיז פניו ואמר: "הלא הרב'ה עצמו למד כל ימי חייו בבדידות, ללא חברותא"? פתח הגר"ש אלישיב את סגור ליבו ואמר: מגיל צעיר בחרתי בדרך קשה

זו, אך איני מאמין שיש עוד מישהו בדורנו שמסוגל ללכת בדרך זו. אני מבקש לא לקחת ממני דוגמא ולא ללכת בדרכי זאת" (גדולה שמושה עמ' שיז).
 אמנם ראיתי שהגרי"ש אלישיב למד זמן קצר בישיבת תורת חיים בירושלים בין החומות (השקדן ח"א עמ' 35-38), הבנין בו שוכנת כיום ישיבתנו עטרת ירושלים.

קב. מה יעשה אדם ויחכם?

שאלה: כתוב בגמ' נדה (ע, ב): "מה יעשה אדם ויחכם? אמר להן ירבה בישיבה וימעט בסחורה. אמרו הרבה עשו כן ולא הועיל להם. אלא יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו... מאי קמ"ל? דהא בלא הא לא סגיא".
 מדוע לא אומרים לו שילך לארץ ישראל, הרי אווירא דא"י מחכים?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא יכול ללכת". נראה שכוונתו שבעצם זו העצה הכי טובה.

קג. אווירא דארץ ישראל מחכים גם באופן פיזי

שאלה: האם אווירא דארץ ישראל מחכים גם באופן פיזי?
 אחד שאל את **הגר"ח קניבסקי** כבקשתי, והשיב לו: "לא נסית"?
 אמר: "אף פעם לא יצאתי לחו"ל".
 אמר **הגר"ח ק:** "לא צריך לצאת לחו"ל. מספיק להיות כאן להרגיש את זה".

ואמר מה שסיפרתי לו: רבי שמואל סלנט, בהיותו בן שלושים היה חולה מאוד. הרופאים הורו לו להחליף מקום מושבו, והציעו לו כמה מקומות בעלי אוויר מרפא, שבהם אולי יוכל להציל את חייו. אחד המקומות היה ליד אלכסנדריה שבמצרים. את זאת הוא ידע מהחומש, שאלכסנדריה אינה רחוקה מירושלים, לכן אם הוא כבר נוסע, הוא החליט לעלות לירושלים. הוא הגיע לכאן, ובאווירא דירושלים המבריא והמחכים, הבריא מחוליו, והאריך ימים עד למעלה מתשעים שנה. ולא עוד, אלא ששימש כרבה של ירושלים שישים שנה, שזו בוודאי 'חתיכה הראויה להתכבד'.

הגר"ח ק אמר: "נו, נו..." [כלומר, נכון] (שו"ת ארץ ישראל סי' ע).

תורה והלכה בארץ ישראל

קד. נתינת התורה בארץ ישראל

שאלה: מדוע התורה לא ניתנה בארץ ישראל, הרי כתוב שאין תורה כתורת ארץ ישראל (ויקרא רבה יג, ה)?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "שיזכו מן ההפקר".

קה. מנהגי א"י

שאלה: כידוע, נוהגים בארץ ישראל לברך ברכת כהנים בכל יום ולברך ברכת שהחיינו בברית מילה, ויש נוהגים בא"י לומר בכל יום "שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון" ולא "על נהרות בבל" (וכן ראיתי פעם שכך אמר הג"ר יעקב אריאל), האם זה בשל השמחה שמרגישים בא"י, או משום שתלמידי הגר"א ותלמידי הבעל שם טוב היו הראשונים שהתיישבו כאן וקבעו את ההלכה על פי פסקיהם?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "שניהם".

יש לציין מה שכתב הג"ר יצחק יעקב ווייס בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח ס' א-ב) על מה שיש נוהגים שלא לשאת כפיים בכל יום בגליל. ומביא מספר ארץ חיים (קונטרס הכללים ד"ה ואפילו) שאפילו במקום שמרן ה'בית יוסף' ושאר פוסקים כתבו שיש מנהג מסויים בכל ארץ ישראל, ראינו לפעמים שאין האשכנזים בארץ ישראל נוהגים כך. למשל, כתב הב"י (או"ח תכב, ב) שנוהגים בכל ארץ ישראל שלא לברך על הלל בר"ח, וכן הוא מנהג האשכנזים בצפת, אך בירושלים האשכנזים נוהגים לברך. וכתב הב"י (יו"ד רסה, ז) שנוהגים בכל ארץ ישראל שהאב מברך 'שהחיינו' על כל ברית מילה, וכן נוהגים האשכנזים בירושלים, אך בצפת האשכנזים אינם מברכים. וע"כ אומר ה'מנחת יצחק', שאין חידוש שאין נוהגים כדברי ה'בית יוסף' לישא כפיים בכל יום בגליל.

נוסח תפילה בימינו

קו. אמירת "והוא יוליכנו קוממיות לארצנו" בברכת המזון בארץ ישראל

שאלה: האם יש לומר בארץ ישראל "והוא יוליכנו קוממיות לארצנו" בברכת המזון?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אנחנו לא קוממיות".

וסיפר הגר"ר ברוך על אביו הגר"ר שלמה זלמן אויערבאך, כי פעמים רבות במשך השנה, כשלא היה איש בבית זולתם, שמע את הגרש"ז כופל בברכת המזון את התיבות "והוא יוליכנו קוממיות לארצנו", כמה וכמה פעמים בהתעוררות רבה ובערגת הנפש (הליכות שלמה - מועדים ב, פרק יד הערה 11 וחכו ממתקים ח"א עמ' קט).

קז. לשנה הבאה בארעא דישראל בסדר פסח

שאלה: מדוע גם בארץ ישראל אומרים "השתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל", הרי אנחנו נמצאים בארץ ישראל?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "בא"י הבנויה [כראוי]".

ופעם אחרת השיב הגרש"ק: "הכוונה הינה שכולם יהיו בארץ ישראל" (ספר דרך שיחה ח"א עמ' רמא).

קח. לשנה הבאה בארעא דישראל בסדר פסח בזמן המשיח

שאלה: כשיבוא המשיח וכל עם ישראל יגיע לארץ, עדיין נאמר נוסח זה של "לשנה הבאה בארעא דישראל"?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "כשהמשיח יגיע נשאל אותו".

יש להזכיר שמסופר בשו"ת מנחת אלעזר (ח"א ס' לה) על האדמו"ר שר שלום מבעלזא שבעת שאיבת מים שלנו למצות מצווה בערב פסח, אמרו לו חסידיו כדרך המברכים: לשנה הבאה בירושלים. השיב האדמו"ר: מדוע דווקא בשנה הבאה, הלא אנו מאמינים ומחכים שגם במים הללו שאנו לוקחים עתה נזכה לאפות את המצות מחר [ערב פסח] בירושלים ולאוכלם שם בביאת משיח צדקנו לגאלנו. הבעיה היחידה היא מאמר הגמ' בפסחים (פסחים יג, א): "כבר מובטח להן לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובים מפני הטורח" [פ' רש"י - שיש להן לעסוק

בסעודות שבת, ויטרדו בו]. אמנם, אנו יכולים לחכות גם עתה בערב פסח שיבוא הגואל, ואם יוקשה לנו מהגמרא הזאת, הנה כשנזכה שיבוא, יתרץ לנו גם את הקושיא הזו, כשם שיתרץ את כל הקושיות שהיו לנו בגלות".

קט. לשנה הבאה בירושלים הבנויה

שאלה: בהגדה של פסח מבית לוי (עמ' רלג) ובהגדה של פסח שי לתורה (עמ' תיא) מובא שהגרי"ז, אב"ד דבריסק, היה מקפיד על אלה המוסיפים את המילה "הבנויה" כאשר מזכירים את ירושלים, והיה נוהג לומר שלא מצינו בשום מקום נוסחה כעין זו, והיא תוספת של אותם החושבים שכבר הגענו למחצית הגאולה, וכל מה שחסר הוא "הבנויה". האם אמירה זו הינה ביטוי ציוני?

הגר"ח קניסבקי כתב לי: "תלוי למה".

בשו"ת רבי עקיבה יוסף (או"ח ב, שטו), הג"ר עקיבא יוסף שלעזינגער כתב: על נוסח שאומרים לשנה הבאה בירושלים, בשלמא בבן חו"ל שפיר אמרי. אבל מי שנמצא בירושלים הרי זה כתפילת שוא, ואם כוונתו לירושלים של מעלה, א"כ הרי זה כקללה יחשב, כאילו רוצה להיות כבר בירושלים של מעלה.

על כן נ"ל לומר לשנה הבאה בבנין ירושלים, או לומר בירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו, ולא לומר סתם בירושלים, וכן אפשר לומר לשנה הבאה לחיים בירושלים.

ואולי אפשר לומר דהכוונה היא שלא יצטרך לצאת לחו"ל, ומתפללים שנזכה כולם להישאר לחיים בירושלים, ועוד אפשר לומר דהכוונה היא עפ"י תוס' תענית (דף טז) דלעתיד לבוא ירושלים תהיה מלא, משא"כ עתה נקרא ירושלים, ע"כ מבקשים על המלאה ירושלים.

קי. שבע ברכות - "מהרה ד' אלהינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים"

שאלה: איך אנו ממשיכים להגיד בשבע ברכות "מהרה ד' אלהינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים, קול ששון וקול שמחה, קול חתן וקול כלה", הרי בערי יהודה ובחוצות ירושלים כבר מהדהדים קול ששון וקול שמחה, ואנו אומרים את הנוסח הזה כאילו שום דבר לא קרה? אולי יש לשנות את הנוסח ל"לעולם ד' אלהינו ישמע...".

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אותה שמחה אמיתית".

עיה"ק ירושלים תובב"א

קיא. ציון דורש אין לה

שאלה: מדוע חז"ל אמרו (ר"ה ל, א): "ציון אין דורש לה, הרי אנחנו מתפללים כל יום "ולירושלים עירך ברחמים תשוב" וכן בברכת המזון "ובנה ירושלים"?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "דרישה כראוי".

לשאלה זו, השיב הגרי"ש אלישיב: "הלוואי ויכונו למה שאומרים" (קב ונקי סי' קסו).

קיב. כתיבת ירושלים עם או בלי יו"ד

שאלה: האם בספר על הלכות בין החומות בירושלים, יש לכתוב יו"ד בירושלם בין הלמ"ד למ"ם, או שאין צורך? [שאלתי בזמן שכתבתי את ספר בשובי לירושלים – שו"תים על ירושלים בין החומות]

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "פוק חזי מאי עמא דבר, כולם כותבים".

אך ראיתי בשו"ת ויכתוב מרדכי לרב מרדכי אלמקייס (עמ' שדמ), ששאל **הגרי"ק**: איך יותר נכון לכתוב, ירושלים או ירושלם ללא יו"ד? והשיב: ללא יו"ד.

החזון איש והגרי"י קניבסקי (ס' ארחות רבנו ח"א עמ' שכד) היו כותבים את השם ירושלים [לא בגיטין] עם יו"ד. אמנם הג"ר י"מ טוקצ'נסקי כתב בספריו, כגון עיר הקודש והמקדש, "ירושלם" בכתב חסר, וכן נהג הג"ר שלמה זלמן אויערבאך באגרותיו ובספריו (ס' חכו ממתקים ח"א עמ' ערה). וכן הג"ר מאיר הלוי סולוביצ'יק, ראש ישיבת בריסק בירושלים, הקפיד לכתוב ירושלים בלא יו"ד (דחזיתיה לרבי מאיר ח"א עמ' 544).

אגב, יש אומרים, כגון הג"ר פריינד, הגרי"ז מבריסק והאדמו"ר מקלויזנבורג, שצריך להקפיד בתיבת שמות וערים בכתובה כמו בגיטין (סדר חופה וקידושין עפ"י פסקי נתיבות אדם בהערות אוהלי יעקב עמ' סז הערה ד).

אך אחרים, כגון הג"ר חנוך דוב פדווא, גאב"ד לונדון ומח"ס שו"ת 'חשב האפוד', אומרים שאין צריך לדקדק כל כך כמו בגט (הליכות חנוך עמ' קעג).

קיג. ירושלים השלמה

שאלה: האם מותר לכתוב "ירושלים השלמה" בהזמנה וכדומה, או עוד לא שייך?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא נהוג".

קיד. ירושלים תובב"א

שאלה: מובא בס' השקדן (ח"ב עמ' 115-116): בסידור קידושין שכוּבד בו הגרי"ש אלישיב, אירע פעם שהכתובה כבר נכתבה לפני בואו [ע"י תלמיד חכם שהיה ממקורבי הגרי"ש], ולפני החופה קראה הג"ר אלישיב לבודקה אם הכל כתוב כהוגן. כשהגיע למקום בו נרשם "פה עיה"ק ירושלים", העיר במחאה לכותב: "מדוע לא כתוב 'תיבנה ותיכונן במהרה בימינו אמן'? אתה לא רוצה שתבנה במהרה? איך אפשר לרשום ירושלים בלי תובב"א"?! הג"ר המשיך לקרוא את הכתובה, והנה בסופה, שוב נכתב ירושלים לבד, שוב לא עצר בעד מחאתו מנהמת לבו: "איך לא איכפת לך???" והורה מיד לכתוב תובב"א. ראו עליו את הכאב של חורבן ירושלים. האם יש חיוב לכתוב תובב"א אחרי ירושלים בכתובה? ומה עם שאר ערי א"י?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "בירושלים מצווה".

אחרי פטירת הגרי"ש אלישיב, יצא ספר וישמע משה חלק ב', ומסופר שם (עמ' רפז) שנשאל: במה שנוהגים לכתוב בכתובה 'עיר הקודש ירושלים', אם אחד שכח לכתוב את המילים 'עיר הקודש' וכתב רק 'ירושלים', האם זה מעכב וחייבים לכתוב כתובה חדשה, או אין זה מעכב? השיב: לא איכפת לך במה שהחסירו תיבות אלו. ונשאל עוד: האם גם לכתחילה לא איכפת לך, או לכתחילה יש לכתוב עיר הקודש? או – כמו שיש אומרים – אדרבה לכתחילה לא יכתוב עיר הקודש, אלא רק ירושלים?

והשיב: אף לכתחילה אין חילוק בזה, ושניהם שווים כאחד, אם ירצה יכתוב ואם לא ירצה לא יכתוב (וישמע משה ח"ב עמ' רפז).

קטו. יישוב ירושלים

שאלה: האם מצווה לגור בירושלים גם בזמן הזה, והאם זה דווקא בעיר העתיקה או גם בעיר החדשה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "רק בתוך החומה שם מעשר שני היום".

נשאל הגרי"ש אלישיב: האם מצווה לגור בירושלים גם בזמן הזה, והאם זה דווקא בעיר העתיקה או לאו דווקא? והשיב: בכל ירושלים הבנויה יש מצווה ואפילו מא"ש [מאה שערים] ואפילו רמת שלמה יש מצווה לגור (ידון משה ח"ב שאלה מו). ומחבר הספר – הרב משה יהודה לייב קופלוביץ' – סיפר לי שהגריש"א אמר כן כי הוא בעצמו גר במאה שערים, ומשמשו בקודש – הגר"י אפרתי – שנמצא שם, גר ברמת שלמה.

וכתוב בשו"ת ציץ אליעזר (יג, כב. יד, נב) שיש מצוה גם בירושלים החדשה.

קטז. העיר החשובה להתגורר בה בא"י

שאלה: מהי העיר החשובה להתגורר בה בא"י? האם ירושלים, כדברי החת"ס (ס' רלג-רלד)?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אם אפשר. ירושלים היא רק בתוך החומה". ופעם אחרת נשאל: למה הרבה מחכמי ישראל לא עלו לירושלים הרי קיי"ל הכל מעלין לירושלים?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "בירושלים אז היה סכנה מהערביים" (שו"ת ידון משה טז, ח).

סיפר הגר"ח ק שהחזון איש לא קבע מושבו בירושלים, כי רצה להשפיע ביישוב החדש, שלא היה מי שיעשה זאת. בחו"ל היה הגר"ח"ע, אבל כאן הרגיש אחריות, כי לא היה אחר (דרך שיחה ח"ב עמ' תמ).

ועיין שו"ת התעוררות תשובה (ב, רפג), שהסביר שהטעם שלא הקפידו צדיקים להתיישב בירושלים אלא בצפת הוא בגלל שחששו להישאר בירושלים בערב פסח. וכן מסופר על האדמו"ר מבעלזא, הג"ר אהרן רוקח, שכשהגיע לארץ, ביקש לסדר לו דוור בתל אביב, ואמר שהיה לו טעם כמס אותו לא רצה לגלות. יש מסבירים, שהסוד שהאדמו"ר לא רצה להשתקע בירושלים הוא משום שחשש מחובת קרבן פסח (ס' שלחן רבותינו עמ' שלד-שלה. בקדושתו של אהרן ח"א עמ' תו-תט. ח"ב עמ' רכא-רכד. הגדה של פסח מדרש בחידוש עמ' רא בשם אחיו הגה"צ מבולגריי).

ובשו"ת ישכיל עבדי (ד, כד) דן במה שנהגו בצפת וטבריה שטובלים במקווה טהרה מה שלא עושים כן בשאר מקומות, וכתב שבצפת ישנה המקווה של האר"י ז"ל והם מים חיים נובעים וכן בטבריה יש ים כינרת לכן היתה האפשרות לטבול בהן את המתים משא"כ בירושלים עה"ק שם המקוואות ממי גשמים ובוודאי כשטובלים מת במקווה שופכים אח"כ את מי המקווה, ומוזכר בתשובה שכמה מגדולי החסידים קבעו דירתם בצפת רק בשביל זה.

קיז. הכל מעלין לירושלים מהרובע המכונה נוצרי לעיר דוד

שאלה: קיים חידוש של הגרש"ז אורעבאך זצ"ל שיש דין "הכל מעלין לירושלים" מירושלים החדשה לעיר העתיקה, זאת משום שהשכונות החדשות הינן פרברי ירושלים, ולא ירושלים גופא. ומה יהיה הדין אם יש אחד מבני הזוג הרוצה לעבור מהרובע המכונה נוצרי לעיר דוד? האם גם שייך אותו הדין, כי הרובע המכונה נוצרי לא היה בין החומות בירושלים העתיקה ועיר דוד היה בין החומות, או לא שייך כי הם יוצאים מהחומות של היום?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "שייך".

הגר"א נבנצל כתב לי: "ההלכה לפי החומות שנתקדשו בימי דוד". והגר"ז"נ גולדברג כתב לי: "איני יודע אם הרובע הנוצרי הוא מחוץ לירושלים, הנוצרים אומרים שזה חוץ מירושלים, הם באים ליישב איך יתכן מה שאומרים על קברו של אותו האיש, הרי אין קוברים בירושלים, זה באמת מוכיח שהם משקרים, ואיך ניתן לסמוך על דבריהם"?

ויש להזכיר מה שסיפר הג"ר שמואל מאיר גלבר, מנהל ישיבת חכמי לובלין בבני ברק, על גיסו הג"ר שמואל הלוי וואזנר, מח"ס שו"ת שבט הלוי: "אני זוכר היטב את אותה תקופה כאשר רבינו ביקש לעזוב את פרשבורג היות שטען שהוא מרגיש כי האדמה בוערת לנגדו, למרות שרבים תמהו ואף היו שגיחכו על רצונו המוזר כאשר הסכנה לא היה נראית לעין כל, אך הוא התעקש ועמד בכל התקופה על כך שברצונו לעלות לארה"ק.

אבי זצ"ל אף התבטא בפניו באותה עת: 'מדוע הנך עושה צעד שכזה לעלות לארה"ק, הרי אתה יושב עתה בכבודו של עולם, ב"ה אתה סמוך על שולחני וזוכה להרביץ תורה כאן בקהילתנו המעטירה? אבי אף הוסיף ואמר לו: בטוחני שבפרשבורג לא יגיעו הנאצים ימ"ש, הרי מרן החת"ס זי"ע טמון כאן ועל זכותו הגדולה אנו סמוכים

ובטוחים', אולם רבינו ענה לאבי: 'הרשעים הללו לא ישאלו את מרן החת"ס זי"ע', כך הרגיש ברוח הקודש שפיעמה בו אודות האסון הנורא מכל העומד להתרחש. אבי עדיין לא צידד בצעד הזה, ואמר לו: 'תיסע בעצמך, אבל אל נא תיקח רעיתך ואת הילד הקטן עד שתחזור (בנו הגדול הגר"מ שליט"א גאב"ד זכרון מאיר שנולד באותה שנה). אולם, רבינו צוק"ל סירב וענה לו: 'אני איש ההלכה, ומחובתי לדאוג לרעייתי' ואכן כעבור מספר ימים כבר הצטרף להפלגה באניה לארה"ק. לימים סיפר רבינו, כי לנוכח חילוקי הדיעות ביניהם בענין העליה לארה"ק, החליטו יחד ללכת לשאול ולהתייעץ בפני יהודי ת"ח מבוגר וצדיק נשגב מחשובי הקהילה בשם הרה"ג ר' יהודה דונט הי"ד ולקבל את אשר יאמר ויכריע להם. לאחר שמיעת הצדדים בכובד ראש החליט ר' יהודה שהדין עם החתן גיסי צוק"ל, שהרי הכל מעלין לאר"י. אי לכך הוכרע שייסע עם אחותי הרבנית ע"ה, וישאירו את בנם הקטן בבית זקנם עד אשר יגדל ויתאפשר לשלוח אותו לארה"ק" (רב רבנן עמ' תקלה-תקלו).

ק"ח. לעבור מעיר העתיקה אל עיר אחרת בארץ ישראל

שאלה: אחד שגר בירושלים בעיר העתיקה שבין החומות האם מותר לו לעבור דירה אל עיר אחרת בארץ ישראל, הרי הכל מעלין לירושלים וקדושת ירושלים חשובה מכל ערי ארץ ישראל, ואם אין בכך זלזול ח"ו אם עובר דירה למקום אחר בארץ ישראל?

תשובת הכר"ח קניבסקי: "אינו אסור" (אשיחה ח"ב עמ' שנג).

קיט. אם לא מוצא דירה בירושלים

שאלה: אמר הגר"ק לאחד שמחפש דירה בירושלים ולא מוצא, לחפש דירה בבני ברק, וצ"ע דהא כתיב הכל מעלין לירושלים?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "ירושלים זה רק העיר העתיקה" (ספר אריה שאג עמ' תשלד).

וכ"כ משמיה הגראי"י שטינמן בספר אפיקי איל (עמ' קלז). ועי' בשו"ת חתם סופר (ח"ב יר"ד סי' רלג) שמשמע מדבריו שמש"כ הכל מעלין לירושלים, שייך גם בזמנינו, וגם בירושלים החדשה (אריה שאג שם הערה 842).

קכ. מה הכוונה הקונה שדה בסוריה כקונה בפרוארי ירושלים

שאלה: "והקונה שדה בסוריא כקונה בפרוארי ירושלים" (גיטין ח, א). אמאי לא קאמר כקונה בירושלים בעצמה?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "ירושלים אינה נמכרת" (ספר אריה שאג עמ' שסה).

יעויין אבות דרבי נתן פרק לה הלכה ב (שם הערה 458).

קכא. סכום גדול לדירה בירושלים

שאלה: בירושלים השכירות יקרה, האם עבור החשיבות והקדושה שיש בעיר יש הצדקה לשלם סכום גדול? [ראיתי בחת"ס שכתב על רעידת האדמה שהייתה בצפת שזה היה כיוון שירושלים תבעה את עלבונה (תורת משה פרשת אמור. דרשות חת"ס דף שצ). הגר"א שפירא הזכיר כמה פעמים בשם האור שמח זצ"ל ששמע על הליכתם של בני סלבודקא לחברון ומאוד מאוד תמה היאך עזבו את ירושלים לטובת עיר אחרת. ותלו אח"כ את מה שקרה בפרעות תרפ"ט עם הישיבה בקפידא זו (אמרי שפר לרב יצחק דדון עמ' רפב-רפג)].

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כן".

הגר"ח פ' שיינברג דחף אברכים לקנות דירה בירושלים [על פני דירה במקום אחר, כמובן במידת האפשר], אף שידע שזו הוצאה כבדה ושיעבוד גדול, הן משום הקדושה, ועוד הרי הכל מעלים לירושלים ובחת"ס (סי' רלג) משמע שעניין זה שהכל מעלין לירושלים שייך גם בזמננו ואף ירושלים החדשה בכלל זה, כי יסוד העניין הוא להיות קרוב לבית קדשנו ותפארתנו, וגם משום הקירבה למקום תורה הלא היא הישיבה בה למדו (הרב וראש הישיבה עמ' לד).

קכב. מזוזות בשערי ירושלים

שאלה: האם בימינו שערי ירושלים העתיקה חייבים במזוזה, וכמו שכתוב בגמרא יומא (יא, א), אחד שערי בתים ואחד שערי חצרות ואחד עיירות חייבים במזוזה, או שמא מאחר שרוב התושבים בעיה"ק הם נכרים, הרי הם פטורים ממזוזה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אם אין לחוש שייפגמו וייתלשו".

אמנם כתב הג"ר יצחק זילברשטיין: נאמר בשולחן ערוך (יו"ד רפו, א): "אלו המקומות שחייבים במזוזה: אחד שערי בתים ושערי חצרות, מדינות ועירות... ובית השותפים, כולם חייבים". והוסיף הרמ"א: "ודוקא כשבית השותפים ישראלים, אבל בית של ישראל ועובד כוכבים פטור ממזוזה". עוד כתב הרמ"א בשם האגודה וז"ל: "וכן חצירות או עירות שמקצת עובדי כוכבים דרים שם, פטורין ממזוזה". וכתב הט"ז (שם סק"ג) דמבואר באגודה שהטעם ששערי חצרות ועירות פטורות ממזוזה כשיש שם מקצת גויים, הוא משום הסכנה, שיאמר הנכרי שעושין לו כישוף. ולפי טעם זה לכאורה כשיד ישראל תקיפה, חייבים לקבוע שם מזוזה, אפילו שדרים בעיר גויים. אולם יעויין ביומא (יא, א): "אמר ליה אביי לרב ספרא: הני אבולא דמחוזא, מ"ט לא עבדו להו רבנן מזוזה?" ופרש"י: שערי עיר ששמה מחוזא והיו רובן ישראל. וכתב הגבורת ארי' דמשמע מרש"י דאילו רובא נכרים ומעוטא ישראל פטור. ומזה נראה דשיטת רש"י דשותפות עכו"ם פטורה ממזוזה, וכדעת רמ"א (יו"ד רפו, א), ורק ברוב ישראל חייבת, וכן דייק הרע"א (מהדו"ק סי' סו).

אלא שלכאורה הקשה מה בכך דהווי רוב ישראל, הא מ"מ הווי שותפות נכרי, מכוח מיעוט נכרים שיש להם חלק בדירה זו לצאת ולבוא דרך שערי העיר. וביאר ה'אור שמח' (סוף הלכות מזוזה) על פי המבואר בירושלמי דחיוב שערי מדינות ושערי עירות אינם מצד עצמם, אלא מצד שנכנסים בהם לדירה, ומעתה יש טעם גדול לחלק בין בית שיש בו שותפות עכו"ם לבין מדינות ועירות שיש בהם דירות של עכו"ם, דבבית שעיקר חיובו מצד עצמו שהוא בית דירה, בזה כל שיש לנכרי חלק בו ואפילו מיעוט של נכרים פטור, דכל שדר בו אפילו נכרי אחד לא מיקרי ביתך, אבל שערי מדינות דחיובן מצד שנכנסים לבית דירה, ואין חיובם מחמת עצמם, כל שרוב הנכנסים ישראל חייב במזוזה, אבל כשיש רוב גויים פטורה, מפני שהווי כמו שער מדינה של נכרים דאדעתא דרובא אתעבידא הך שער, וכמו דאמרו במסכת שבת (קכב, א): "אדעתא דרובא מחממי, אדעתא דרובא מדלקי", יעו"ש.

ולפי דברי האור שמח עולה שבעיר שרובן גויים בכל מקרה שערי העיר פטורים ממזוזה, ורק כאשר מיעוט העיר הם גויים, מעיקר הדין העיר חייבת, ופטורה רק כאשר יד ישראל אינה תקיפה. ולפי זה שערי ירושלים בזמן הזה פטורים ממזוזה כיוון שדרים בירושלים העתיקה רוב גויים, וכן כתב בספר חובת הדר (פ"ה הערה ב) (חשוקי חמד - יומא עמ' ק-קא).

קכג. המזוזה ביציאה מרחבת הכותל

שאלה: בכותל המערבי נמצאת המזוזה הגדולה בעולם, שנתרמה על ידי שמואל פלאטו שרון, חבר כנסת לשעבר וגם נאשם בצרפת בגניבה ובארץ עבור פשעים בבחירות. האם מותר לתלות מזוזה שתתן בכותל המערבי?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מותר".

וכ"כ לי הגר"א נבנצל.

קכד. עדיפות בנתינת צדקה לירושלים שבין החומות

שאלה: כתב בשולחן ערוך (יר"ד רנא, ג): "ועניי ביתו קודמין לעניי עירו, ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת". והוסיף הרמ"א: "ויושבי ארץ ישראל קודמין ליושבי חוצה לארץ" [אך כתב הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (יר"ד ס' מז) שת"ח היושב בחוץ לארץ ובן ארץ ישראל איש פשוט, הת"ח בן חו"ל קודם, ומה שכתוב בשו"ע (יר"ד רנא, ג) שיושבי ארץ ישראל קודמים ליושבי חוץ לארץ היינו בשניהם שווים]. ובשו"ת חתם סופר (ס' רלג-רלד) כתב שבגלל שירושלים מקודשת מכל ערי א"י, ע"כ היא קודמת בצדקה לשאר ערי א"י. ושמעתי שמסביר רבי נחומ'קה מהורודנה, כי "עניי עירך קודמים", הכוונה לעניי עיר הקודש, שהיא באמת העיר שלנו. וכ"כ הרב שליט"א בדרך אמונה (הלכות מתנות עניים פ"ז ס"ק ק"ב) שיש לתרום לעניי ירושלים יותר משאר עניי ארץ ישראל. האם ישנה עדיפות לתת צדקה לעניי ירושלים שבין החומות מאשר לעניי ירושלים החדשה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כן".

ולפעם אחרת השיב **הגר"ח קניבסקי**: "גם סמוך ונראה כל שקורין המגילה בט"ו" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' מג).

שאלה: יש לדעת האם להחזיקת אברכי כולל שלומדים פה בין החומות ת"ו (הנקרא כולל זאת זכרון לעלוב) יום שלם או חצי יום וגרים בערים אחרות אך לומדים כאן בעיר העתיקה האם יש להחזיקתם מעלת צדקת עניי ירושלים שבין החומות?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "בוודאי שכן".

שאלה: וא"כ אפילו אלו שלומדים יום שלם או אפילו אלו שלומדים חצי יום?

תשובת הגר"ק: "כנ"ל" (שו"ת ידון משה חלק טז סי' יח. ח"כ עמ' קמה).

קכה. נפילת אפיים בירושלים כשאין ספר תורה ומעין שבע במנין לא קבוע או בלי ספר

שאלה: האם נופלים אפיים בירושלים במקום בלי ספר תורה? האם אומרים מעין שבע בירושלים במנין לא קבוע או בלי ספר תורה? האם יש להבחין בין ירושלים בין החומות לירושלים החדשה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אין להבחין בין ירושלים בין החומות לירושלים החדשה לגבי נפילת אפיים בלי ספר תורה", כלומר, אותו דין לשניהם.

אכן נהגו בירושלים לומר תחנון בהטית הראש גם כשאין ס"ת (ספר א"י מהרי"מ טוקצ'נסקי א, ט). והג"ר משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (יר"ד ח"ג ס' קכט) נותן טעם לזה, שירושלים הינה מקום קדוש ומיוחד לתפילה שגם בלי ס"ת שייך לומר בו נפילת אפיים, וממילא כל אדם הבא לירושלים צריך ליפול על פניו אף כאשר אין ס"ת.

בלוח ארץ ישראל (צום גדליה), כתב הג"ר טוקצ'נסקי, שבירושלים ת"ו נופלים אפיים בתחנון אף במקום שאין ס"ת, כמובא במנהגי ירושלים. וכוונתו, בעיר העתיקה בין החומות ובירושלים החדשה. אמנם, דעתו של הג"ר שלמה זלמן אויערבאך הינה, שמה שנופלים אפיים בלי ס"ת, היינו בירושלים העתיקה דווקא, במקום הקדוש לעניין קדשים קלים ומעשר שני, אבל מחוץ לחומות יש ליפול אפים כשיש ס"ת (ועלהו לא יבול ח"א עמ' צו, שמח, רחצ. הליכות שלמה ח"א פרק יא ס' יא. אשי ישראל עמ' רעז הערה לט). בספר ועלהו לא יבול (שם עמ' צו) סיפר הרב נפתלי צבי גלוסקינוס שניגש אל הג"ר אויערבאך ואמר לו שאצלם בתלמוד תורה איתרי בירושלים שמחוץ לחומות נהגו ע"פ הג"ר טוקצ'נסקי ליפול על פניהם למרות שאין להם ס"ת, והוא מבין כעת מהג"ר שראוי שהם ישנו את מנהגם ויפסיקו ליפול על פניהם. אמנם, הג"ר אויערבאך אמר לו, שלא ישנו את מנהגם. אמר לו הרב נפתלי, אדרבה, צריך לחנך את התלמידים שאנו נוהגים ע"פ דעת תורה, ואם צריך לשנות, נשנה. ענה לו הג"ר: "יגידו שאני חולק על הרב טוקצ'נסקי... לא צריך להרבות מחלוקות...", ועמד על כך שלא ישנו את מנהגם שכבר נהגו בו. ובדרך זו

הלך הג"ר אויערבאך לשיטתו, כפי שהובאה בענין תפילת 'מעין שבע' בליל שבת במנין לא קבוע או בלי ס"ת. באופן פשוט, אומרים ברכת מעין שבע דווקא במקום קבוע לתפילה וגם שיש בו ס"ת (ראה מ"ב רסח ס"ק כד). ובירושלים נהגו לומר ברכת מעין שבע במקום הקבוע לתפילה, גם אם אין בו ס"ת (ספר א"י מהרי"מ טוקצ'נסקי ה, ג ובן איש חי פ' וירא י). בטעם הדבר, בבן איש חי (שם) מבואר שמנהג זה היה מזמן הרש"ש והוא ע"פ הסוד. ומובא בשם הגרשז"א, שאפשר שזה רק בירושלים העתיקה שבין החומות שבגלל קדושתה חשובה כבית כנסת (שמירת שבת כהלכתה פרק סה הערה נח. אשי ישראל פרק לו הערה צה ופרק כה הערה לט. הליכות שלמה יד, ו).

הג"ר משה שטרנבוך בשו"ת תשובות והנהגות (ד, מא) לימד זכות על הנוהגים בשאר העיר להקל לומר תחנון בהטית הראש גם כשאינן ס"ת, שיש לצדד ולומר, שמה שצריך ארון וס"ת, זה ע"פ הקבלה, כיוון שעניין תפילה זו הינו שאדם כביכול מוסר את נפשו, ומה יאמר ומה ידבר מי שאין בכוונתו למסור את נפשו? וכיוון שממילא תפילה זו הינה רשות, ע"כ אמרו שכדי שתהא זכות והצלה לאותם אנשים, לא יאמרו תפילה זו אלא במקום ס"ת וארון או בירושלים אף ללא ארון וס"ת. ברם, מהרמב"ם (הלכות תפילה ה, א. יג) נראה שזה שייך לתפילה, כמו הכריעות ושאר פרטי דיני התפילה, ובתוך דברים אלו מנה הרמב"ם את ההשתחויה בתחנון בתור חובה. אם כן, לשיטתו חייבים לומר תחנון אף במקום שאין בו ס"ת, אלא שמ"מ הקילו הפוסקים שבלא ס"ת לא יפול, מהטעם הנזכר, וא"כ כל שיש צד שאין בו קולא זו, כגון כאן בקרבת המקדש אין להקל בזה, ולכן נהגו ליפול בירושלים בכל העיר. וכן יש עוד פוסקים הסוברים שגם החלקים החדשים של ירושלים מתבטלים לעיקרה של ירושלים בזה (חידושי בתרא – הערות על משנה ברורה להג"ר חיים דוב אלטובסקי עמ' כא. ועיין עבודת אפרים עמ' קפט-קצא).

קכו. קבר דוד המלך

שאלה: האם מותר לכהנים להיכנס בקבר דוד המלך?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא" [כלומר, כהן לא יכול להיכנס].

שוב שאלתי: דוד המלך קבור שם?

הגר"ח כתב לי: "בזה חשש".

ואמר הג"ר יעקב קמנצקי, ראש ישיבת תורה ודעת באמריקה, שמקובל אצלו

שהמקום שקוראים היום קבר דוד בירושלים אינו קברו של דוד המלך המלך ע"ה (מחיצת רבנו עמ' רכז).

קכז. מנהג ירושלים בתזמורת בחתונה

שאלה: האם אסור להביא תזמורת לחתונה שמתקיימת בירושלים? האם יש חילוק בין ירושלים בין החומות ובין ירושלים החדשה? הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כן" [כלומר, אסור גם בין החומות ובירושלים החדשה].

בספר שלמת חיים (א, עז) כתב הגר"ר יוסף חיים זוננפלד: "א. כפי ששמעתי, הגאון בעל אמרי בינה אסר, ואחד שלא חשש וזלזל בו נענש קשה רח"ל. ב. שמעתי ממרנא הגאון דבריסק (מהרי"ל דיסקין) זצלה"ה שאמר: 'בוודאי בירושלים ראוי עכ"פ', עכ"ל (עיין שם ח"ד ס' כא אות ג).

גם בס' אות חיים ושלוש (הלכות מילה ס' רסה ס"ק כט), כתב האדמו"ר ממונקאטש: "שמעתי שהמנהג בתוככי ירושלים עיה"ק תובב"א דאף בחתונות נזהרים שם כו' שלא לזמר בכלי שיר במינים ועוגב רק בתוף".

ומובא בס' ועלהו לא יבול (ח"א עמ' רד-רו) בשם הגרש"ז אויערבאך: "מקור מנהג ירושלים [האשכנזים] לנגן רק בתופים הינו תקנה שהגר"ר יוסף חיים זוננפלד אמר בשם הרב מקאליש בעל אמרי בינה, וזה לא כתוב באף מקום, ואין חילוק בזה בין בתוך העיר העתיקה לבין חוץ לחומת העיר העתיקה". ומובא בשו"ת 'דורשי ציון' (סי' יא. מודפס בסוף ס' זכרנו את ציון) שסיפר הגר"ר אלכסנדר הברפעלד – דיין ומו"צ בעדה החרדית – שפעם אחת כשהלך הגרש"ז אויערבאך לחתונה בירושלים, נתלווה אליו אחד מחשובי המו"ץ, וכשהגיעו סמוך לאולם ונודע להם שיש שם תזמורת מלאה, עזבו את המקום ולא נכנסו לאולם. סיפר גם הגר"ר עזריאל אויערבאך, כי היה נוכח פעם בדיון שניסו ללחוץ מאוד את אביו הגרש"ז א להתיר להביא תזמורת בחתונה ולא הסכים בשום פנים ואופן, והיה להגרש"ז צער גדול מזה שרצו להקל בזה [(אמנם) אמר שלזוג בעלי תשובה, וכן למי ששני הצדדים דרים בחו"ל ובאים לערוך החופה בירושלים אפשר להקל].

בקונטרס פניני שבע ברכות (עמ' מז), נשאל הגרי"ש אלישיב, האם מחוץ לחומת ירושלים העתיקה מותר לנגן בחתונה בכלי שיר, מלבד בתופים? וענה: "אסור. וכל השכונות הן בכלל האיסור, הואיל והכל זה עיר אחת". וכ"כ בשמו בס' ישא יוסף (ח, קכ), 'שבות יצחק' על ענייני פורים (פ"ז) ובס' וישמע משה (עמ' שסא). ועיין עוד

בשור"ת ציץ אליעזר (טו, לג אות ג) שדן באותם הנוהגים לא לשמוע כלי שיר בירושלים, האם מותר להם להשמיע כלי שיר מוקלטים, כיוון שאין זה ממש כלי שיר, ע"ש.

ועיין ס' חשוקי חמד להגר"י זילברשטיין על מס' יומא (עמ' צו) שדן במעשה שהיה שהמחותנים הזמינו תזמורת עם חמישה כלי זמר, אך מכיוון שהחתונה אולצה להיות לבסוף בירושלים, אי אפשר היה לנגן בתזמורת זו בגלל החרם הנ"ל שלא לנגן בירושלים בחתונות כי אם בכלי זמר אחד, ונשאל האם המחותנים צריכים לפצות את בעל התזמורת? והשיב: מבואר בשולחן ערוך (ח"מ שלד, א) שאם הפועלים לא יכלו לעבוד בגלל אונס של בעל הבית, בעל הבית פטור מלשלם, ואם היה זה בפשיעת בעל הבית, או שבעה"ב היה צריך לדעת מהאונס והפועלים לא, אז צריך לשלם להם כשכר פועל בטל אם לא יכולים למצוא עבודה אחרת. ואם כן יש לדון בנידוננו אם נחשב לפשיעת בעה"ב שהזמין את הנגנים בלי שיהיה לו עם בעל האולם חוזה חתום עם התאריך, וייתכן שנחשב לאנוס כי סמך על כך שבעל האולם שהוא אדם ישר ות"ח גדול אכן ירשום את שמו בפנקס [וכמו שבאמת עשה] ולא היה צריך לעלות על דעתו שירשום תאריך אחר, וצ"ע. ובעל האולם ודאי פטור מלשלם לנגנים כיוון שהווי גרמא בעלמא.

קכח. עדיפות חתונה בירושלים

שאלה: אדם שיש לו ב' אפשרויות, להתחתן בירושלים או באחת מערי ישראל, במה יבחר? מצד אחד, אולי עדיפה חתונה בירושלים שעליה נאמר "עוד ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה" (כמו שכתב בס' נפלאות מתורת ד' מאמר חופר מטמוני אבות פ"א שהטעם שדוד המלך נמשח למלך דווקא בחברון [ולא בירושלים], הוא מהטעם שהאבנים בחברון שמעו את הברכה וההבטחה לאברהם אבינו "ומלכים מחלצין יצאו" [ולכן האבנים היו צריכות לשמוע ולראות את קיום הנבואה]. מצד שני, יתכן שעדיפה חתונה בשאר ערי ישראל מכיוון שבירושלים הרבה נהגו לנגן רק בכלי זמר אחד, ואם כן יש מעלה במקומות שאפשר לנגן ביותר כלי זמר, ויש בזה ריבוי שמחת חתן וכלה (קושיא זו מובאת בחשוקי חמד – יומא עמ' טט)?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "איפה שנוח יותר".

קכט. מנהג ירושלים בתזמורת בחתונה

שאלה: האם אסור להביא תזמורת לחתונה שמתקיימת בירושלים?
יש חילוק בין המקומות בירושלים?

[בספר שלמת חיים (א, עז) כתב הג"ר יוסף חיים זוננפלד: א. כפי ששמעתי, הגאון בעל אמרי בינה אסר, ואחד שלא חשש וזלזל בו נענש קשה רח"ל. ב. שמעתי ממרנא הגאון דבריסק (הג"ר יהושע לייב דיסקין) זצללה"ה שאמר: "בוודאי בירושלים ראוי עכ"פ", עכ"ל (עין שם ח"ד ס' כא אות ג).

וכן בס' אות חיים ושלום (הלכות מילה ס' רסה ס"ק כט), כתב האדמו"ר ממונקאטש: "שמעתי שהמנהג בתוככי ירושלים עיה"ק תובב"א דאף בחתונות נזהרים שם כו' שלא לזמר בכלי שיר במינים ועוגב רק בתוף".
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כן" [כלומר, אסור גם בין החומות ובירושלים החדשה].

ובקונטרס פניני שבע ברכות (עמ' מז), נשאל הגרי"ש אלישיב, האם מחוץ לחומת ירושלים העתיקה מותר לנגן בחתונה בכלי שיר, מלבד בתופים? וענה: "אסור. וכל השכונות הן בכלל האיסור, הואיל והכל זה עיר אחת". וכ"כ בשמו בס' ישא יוסף (ח, קכ), שבות יצחק על ענייני פורים (פ"ז) ובס' וישמע משה (עמ' שסא). ופעם הג"ר מאיר הלוי סולוביצ'ק, ראש ישיבת בריסק בירושלים, הגיע לחתונה בשכונת בית וגן, וכשנכנס לאולם ושמע מוזיקה בכלי זמר, נחרד והתפלא "מוזיק אין ירושלים"?! ולמעשה מיד אח"כ הופסקה התזמורת, ותלמידו סבר שמאן דהו אמר למנגנים להפסיק, אבל אח"כ התברר שאירעה תקלה במערכת, ונתקיים הכתוב "רצון יראיו יעשה" (דחזיתיה לרבי מאיר ח"א עמ' 544-545). וכשעמדו להכתיר את גאב"ד ירושלים רבי יצחק טוביה ווייס, הסתובבו הרבה מקולים בירושלים עם מוזיקה להודיע על הקבלת פנים וההכתרה, והגר"מ הלוי סולוביצ'ק תמה על זה: הרי הראב"ד הקודם רבי ישראל יעקב פישר אסר לשמוע מוזיקה אפילו בטייפ בלי כלי שיר, וא"כ איך הם עוברים על מה שהוא אסר?! (שם).

ועיין עוד בשו"ת ציץ אליעזר (טו, לג אות ג) שדן באותם הנוהגים לא לשמוע כלי שיר בירושלים, האם מותר להם להשמיע כלי שיר מוקלטים, כיוון שאין זה ממש כלי שיר, ע"ש.

ועיין ס' חשוקי חמד להגר"י זילברשטיין על מס' יומא (עמ' צו) שדן במעשה שהיה שהמחותנים הזמינו תזמורת עם חמישה כלי זמר, אך מכיוון שהחתונה אולצה להיות

לבסוף בירושלים, אי אפשר יהיה לנגן בתזמורת זו בגלל החרם הנ"ל שלא לנגן בירושלים בחתונות כי אם בכלי זמר אחד, ונשאל האם המחנותנים צריכים לפצות את בעל התזמורת? והשיב: מבואר בשולחן ערוך (ח"מ שלד, א) שאם הפועלים לא יכלו לעבוד בגלל אונס של בעל הבית, בעל הבית פטור מלשלם, ואם היה זה בפשיעת בעל הבית, או שבעה"ב היה צריך לדעת מהאונס והפועלים לא, אז צריך לשלם להם כשכר פועל בטל אם לא יכולים למצוא עבודה אחרת. ואם כן יש לדון בנידוננו אם נחשב לפשיעת בעה"ב שהזמין את הנגנים בלי שיהיה לו עם בעל האולם חוזה חתום עם התאריך, וייתכן שנחשב לאנוס כי סמך על כך שבעל האולם שהוא אדם ישר ות"ח גדול אכן ירשום את שמו בפנקס [וכמו שבאמת עשה] ולא היה צריך לעלות על דעתו שירשום תאריך אחר, וצ"ע. ובעל האולם ודאי פטור מלשלם לנגנים כיוון שהווי גרמא בעלמא.

בס' ירושלים במועדיה (בין המצרים עמ' רלח-רלט), אמר הגר"א נבנצל שהתקנה הינה על בני ירושלים בלבד, מפני שהחורבן נמצא לפניהם, והם כמי שמתו מוטל לפניו. עוד אמר בשם הגרש"ז שהתקנה שייכת גם בירושלים החדשה, אבל אין זה עניין של קדושת ירושלים אלא תלוי היכן נתקבל הדבר. בכל מקרה, הדבר נתקבל גם בירושלים החדשה.

ומובא בס' ועלהו לא יבול (ח"ב עמ' רד-רו) בשם הגרש"ז א: "מקור מנהג ירושלים [האשכנזים] לנגן רק בתופים הינו תקנה שהג"ר יוסף חיים זוננפלד אמר בשם הרב מקאליש בעל 'אמרי בינה', וזה לא כתוב באף מקום, ואין חילוק בזה בין בתוך העיר העתיקה לבין חוץ לחומת העיר העתיקה". ומובא בשו"ת דורשי ציון (סי' יא. מודפס בסוף ס' זכרנו את ציון) שסיפר הג"ר אלכסנדר הברפעלד - דיין ומו"צ בעדה החרדית - שפעם אחת כשהלך הגרש"ז אוירבך לחתונה בירושלים, נתלווה אליו אחד מחשובי המו"ץ, וכשהגיעו סמוך לאולם ונדע להם שיש שם תזמורת מלאה, עזבו את המקום ולא נכנסו לאולם. סיפר גם הג"ר עזריאל אוירבך, כי היה נוכח פעם בדיון שניסו ללחוץ מאוד את אביו הגרש"ז להתיר להביא תזמורת בחתונה ולא הסכים בשום פנים ואופן, ושהיה להגרש"ז צער גדול מזה שרצו להקל בזה [אמנם אמר שלזוג בעלי תשובה, וכן למי ששני הצדדים דרים בחו"ל ובאים לערוך החופה בירושלים אפשר להקל].

קל. "אם אשכחך ירושלים" בראש הזמנה לחתונה

שאלה: האם יש עניין לרשום בראש הזמנה לחתונה "אם אשכחך ירושלים"?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אין חייב".

ומסופר על פעם אחת שהגר"מ חרל"פ העיר בעדינותו המיוחדת למי שלא הזכיר את ירושלים בהזמנה לחתונתו ושלא העלה אותה על ראש שמחתו (שירת הי"ם עמ' 176).

קלא. שירת "אם אשכחך ירושלים" תחת החופה

שאלה: האם יש עניין לשיר "אם אשכחך ירושלים" בחתונה תחת החופה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: כרצונך".

הגר"א נבצל כתב לי: "לא, אבל נוהגים לומר את זה".

קלב. מעלה ללידה בירושלים

שאלה: האם יש עניין שהאישה תלד דווקא בירושלים כיוון שיש בה יותר קדושה (וראה כתובות עה, א: "ולציון יאמר איש ואיש יולד בה והוא יכונה עליה" – א"ר מיישא בר בריה דר' יהושע בן לוי: אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה")?

תשובת הגר"ח קניבסקי: שאל: בעיר העתיקה?

אמרוהו: לא. ואם בעיר העתיקה?

הגר"ח ק הנהן בראשו שאולי אכן יש בזה עניין, אך לא ענה בפירוש (ספר בזאת יבוא אהרן עמ' תי).

קלג. ביקור בעיה"ק ירושלים תובב"א או בקבר אימו בטבריה

שאלה: אדם שמגיע לארץ ישראל ומסתפק אם לעלות לירושלים או לבקר בקבר אימו בטבריה, מה קודם? מצד אחד, הכל מעלין לירושלים, שגם שייך בזה"ז (הספד של הג"ר אביגדר נבצל להגרש"ז "אבי אבי" בשיחות ליום הכפורים עמ' ריד, הליכות שלמה – תפלה פי"א הערה 36 [עיין עוד שם] וחכו ממתקים ח"א עמ' נז), אך מצד שני, קיימ"ל (יו"ד רמ, ט) חייב אדם לכבד

אבותיו גם לאחר מותם, אם כן ממילא זו בכלל כיבוד או"א, א"כ זה דרך מצוה וזה דרך מצוה, איזה דרך יש להקדים?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "שניהם".

בשו"ת בית ישראל (אה"ע סי' סא), כתב הגר"ר ישראל זאב הלוי הורביץ, ששימש כאב"ד אוהלה בהונגריה עם בעל ישמח משה ובסוף ימיו בטבריה: בשנת תרט"ז כ"ט יום לתשרי, לסדר הפרשה יציאת נח מן התיבה, יצאתי מספינת חו"ל ובאתי הנה לאה"ק לעיר יפו תל"י. וב"ה שהחיינו וקיימנו לזמן הזה, ויצאה מחשבתי מכח אל הפועל אשר היה כמס עמדי מאז כד הוינא טליא. ונסתפקתי בדין כדת מה לעשות מכאן ולהלאה בנסייעתי אי"ה, באיזה דרך אפנה, ואיזה הוא קדים.

ידוע הוא דעלית ירושלים הוא מצוה, וכמ"ש במתני' סוף כתובות, הכל מעלין לארץ ישראל והכל מעלין לירושלים, והנה אמי ע"ה נ"ע היא ספונה וטמונה בק"ק טבריא, וקיימ"ל (י"ד רמ, ט) חייב אדם לכבד אבותיו גם לאחר מותם, אם כן ממילא זו בכלל כיבוד או"א, א"כ זה דרך מצוה וזה דרך מצוה, איזה דרך ישכון אור להקדים.

ובתחילה עלה בדעתי לומר, הגם דעלית ירושלים הוא מצוה, אעפ"כ הרי אינו מפורש זה בתורה ישיבת ירושלים בזה"ז להיות מצות עשה, ורק הרמב"ן מנאו במנין המצות שלו למ"ע (הוספות לספר המצוות לרמב"ם, מצוה ד', על כללות מצות ישיבת או"י), אבל כל המוני מצות, הרמב"ם וסייעתו, הגם שהפליג הרמב"ם ישיבת או"י וירושלים גם בזה"ז, הוא רק הכל עפ"י סופרים - חז"ל, אבל לא למ"ע יחשב. אבל מצות עשה כיבוד או"א מצוה מפורשת היא בתורה (שמות כ, יב) והם ממצות חמורות כבד את או"א, א"כ ממילא דרך זה ראוי להקדים. אבל לכאורה יש לדחות זה, הגם דכבוד או"א הוא מצוה גדולה, אעפ"כ הרי קיימ"ל דאין כופין למצוה זו, מאחר שהוא מ"ע שמתן שכרה בצידה, למען יאריכון ימך, וכדאיתא בגמ' חולין פרק כל הבשר (קי, ב), אבל בעליית ירושלים הרי איכא דין כפיה, וכמבואר ברש"י שם סוף כתובות (קי, ב) הכל מעלין לירושלים, ופירש"י שם כופין, וכמבואר גם בפוסקים (שו"ע אה"ע עה, ג-ד), א"כ מזה היה משמע לכאורה דעליית ירושלים קודם, אבל באמת מדין כפיה אינו ראייה ע"ז, דהרי אמרו בגמרא בכתובות פרק הכותב (פו, א) דבשאר מצות אם אמר לא נחא לי לעביד מצוה, מכין אותו עד שתצא נפשו, אבל כיבוד או"א הגם דאין כופין אותו ע"ז, סוף סוף הרי מצות עשה דכיבוד או"א הוא גדול יותר משאר מ"ע שבתורה, דהרי הוקש כבודם לכבוד המקום ב"ה, וכמבואר בגמ' פרק אלו מציאות (ב"מ לב, א) להדיא, ושם יש ס"ד בגמ' דמצות עשה של כיבוד או"א דוחה אפילו עשה ול"ת, והגם דלמסקנא לא קאי הכי מ"מ זו נשאר במסקנא

דגוף העשה כיבוד או"א הוא חמור משאר מ"ע, א"כ ממילא דעשה דכיבוד או"א דחי עכ"פ שאר מ"ע שבתורה וכמ"ש בגמרא שבועות (ל, ב) לענין עשה דכבוד התורה האי עשה והאי עשה דכבוד התורה עדיף ודחי עשה דעלמא, א"כ ה"נ כבוד או"א דחי עשה אחרת וכ"ש להקדים. אבל אכתי אינו מוכרח, כי הגם דמ"ע דכיבוד או"א חמור משאר מ"ע היינו אם או"א הם בחיים חיותם, אבל לאחר מות או"א מי יימר דעדיף וחמור כ"כ.

והגם דקיימ"ל דחייב לכבדם גם לאחר מותם, היינו בכבוד זה מה שמצינו בגמ' פ"ק דקידושין (לא, ב) בתוך שנת אבילות הבן על או"א באם מזכיר אותם צ"ל הריני כפרת משכבם, וכן הוא בשו"ע י"ד הלכות כיבוד או"א (רמ, ט), אבל דבר לילך על קברם, כבוד זה לא מוזכר לא בגמרא ולא בפוסקים, ואדרבה הרבה הם נמנעים מלילך שלא יהיה נראה כדורש אל המתים.

סיומא דמילתא כך הוא, עפימ"ש בשם הירושלמי (פאה פ"ז ה"ה) כל מקום דהלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר, דהיינו איך נוהגין. והנה אנחנו רואין התנהגות עולם ומנהג הובא בשו"ע או"ח הלכות (תקסח, ז) דנוהגין להתענות יום שמת בו או"א, דהיינו היארציי"ט, גם מדליקין נר לנשמה וחושבין זה לכבוד או"א לאחר פטירתם, הגם דאותו כבוד אינו מוזכר בגמ'. ולא עוד אלא עפ"י כוונה שהחזיקו בו העולם למצוה, התירו הפוסקים (שו"ע או"ח סי' שמב, בבאר היטב), הגם דקיימ"ל אמירה לנכרי שבות ואסור לומר לו אפילו בע"ש בין השמשות, אעפ"כ מי שיש לו יארציי"ט בשבת ושכח להדליק נר יארציי"ט קודם שבת מבעוד יום ונזכר בבין השמשות התירו זה לומר לגוי להדליק היארציי"ט בבין השמשות, משום דהדלקת נר זה חושבין העולם שהוא מצוה הוי שבות במקום מצוה במה שהעולם מוחזק בו למצוה. ומעתה גם הכא כי הרבה והרבה נוהגין לילך על קברי אבותיהם וחושבין זה למצוה לכבד אבותיהם אחר מותם, ונחשב להם למצוה יותר מעולי ירושלים, הגם שמוזכר במשנה וגמרא אעפ"כ רוב לאו מעולי א"י וירושלים הם כמו יארציי"ט והולכי לקברי אבותם.

ומעתה אהדינן לקמייתא דכבוד או"א הוא קודם לעליית ירושלים, ומי יתן שאזכה גם בנחמת ציון וירושלים עם כל אחינו בני ישראל בב"א.

קלד. כניסת כהנים לאהל יזכור ביד ושם

שאלה: האם מותר לכהנים להיכנס לאהל יזכור ביד ושם שיש שם אפר ממחנות ההשמדה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".

ארץ חיים

צא

וכן שאלתי את הגר"א נבנצל, וכתב לי: "צ"ע אם אין שם עצמות". וכנראה הגר"ח"ק חושש שיש שם עצמות.

אמנם ראיתי את השאלה הזאת בשו"ת במראה הבזק (ה, קב) שהן התשובות שנכתבו ע"י אברכי כולל ארץ חמדה. וכתוב שבמשנה אהלות (ב, ב) נחלקו רבי אליעזר שסובר שאפר שרופים מטמא האוהל ברובע הקב וחכמים מטהרים לגמרי, כיוון שנשרף ונעשה אפר, בטלה טומאתו. ופסק הרמב"ם כחכמים (הלכות טומאת מת ג, י). וכן כתב פתחי תשובה (יו"ד שסט סק"ב) בשם שאילת יעב"ץ (ב, קסט). וכן פסק גם הגר"ר יעקב ברייש בשו"ת חלקת יעקב (יו"ד ס' ריז), והוסיף שלעניין מגע ומשא יש להיזהר מחשש שמא נשאר עצם כשעורה, שמטמא במגע ומשא. על כן אין איסור לכהנים להיכנס לאוהל יזכור. ועוד נשאל בתשובת במראה הבזק אם יש בעיה לכהנים להיכנס לאולם ארכיב השמות ביד ושם המשמש כמעין "זכר" לבית קברות בעבור אלה שלא נקברו או שמקום קבורתם לא נודע, ובוודאי אין איסור שאין שם חשש טומאת מת כלל.

קלה. ביקור בגן החיות התנ"כי בירושלים

שאלה: האם מותר לבקר בגן החיות התנ"כי שבירושלים ובגני חיות אחרים בארץ כגון הספרי שברמת גן, גן גורו שעל יד בית כנסת העתיק בבית אלפא או גן החיות לתנינים בחמת גדר שברמת הגולן?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מותר (לבקר בגן החיות) אבל לא בשבת".

והגר"א נבנצל כתב לי שמותר לבקר בגני החיות.

ספרה בתו של הגר"ח"ק בספר בית אמי (עמ' 327): "פעם רצתה אמא שניסע בחול המועד לגן החיות בתל אביב. אבא לא רצה להצטרף, אולם ר' מרדכי שבשוביץ, ידידו של אבא וחברותא שלו במשך מספר שנים, שידל אותו: 'בגמרא נאמר כי כאשר רואים קוף, מברכים משנה הבריות. וכי אינך רוצה לברך ברכת משנה הבריות'? אבא 'השתכנע', וכולנו נסענו לגן החיות ובירכנו את הברכה על הקוף ועל הפיל. כיון שכבר ביקר שם, סבב עמנו אבא בין הכלובים, וליד כל בעל חיים אמר לנו היכן הוא נזכר בתנ"ך ובחז"ל, כאשר שאר המבקרים בגן החיות שומעים ונהנים, ומתלווים אלינו כדי להוסיף ולשמוע... כך הלכה וגדלה הפמליה מכלוב לכלוב..." ע"כ.

ויש להוסיף מה שנשאל הגר"ש אלישיב ע"י נכדו: האם מותר ללכת לגן חיות שפתוחים בש"ק, כשיש אפשרות להיכנס בחינם. ואמר: תשאל ל"משמרת השבת".

אמר לו נכדו: אני שואל שאלה עקרונית, הם אומרים שזה פתוח בשבת, אבל בדרך כלל העולם אומרים שהאיסור הוא "לתמוך" בהם, דהיינו לשלם כסף, אבל אני נכנס בחינם. והשיב: הרחק מן הכיעור (מפי האיש עמ' קסט. ועיין ספר אוצר פלאות התורה - ויקרא עמ' תנז-תס, שמביא רשימה של גדולי ישראל שביקרו בגן החיות). בשו"ת להורות נתן (ד, סח), כתב הג"ר נתן געשטעטנער, אב"ד אגודת ישראל בני ברק, שהערוגת הבושם (או"ח ס' לט וגם שו"ת פרי השדה ג, קעג), שאוסר ביקור במקומות כמו גני חיות, מיירי בקרקסאות שבה עושים מעשה ליצנות ושחוק עם החיות, אבל כשהולך לראות חיות משונות במקום משכנן ואין עושים בהן מעשי ליצנות ושחוק, בזה לא מצינו איסור. וגם הביא ראהי משו"ת מהר"י ברונא (ס' עא), שיותר לצאת ולראות שמחת הערלים כשממרים ומריצים סוסיהם כל הקודם סוסו ירוויח זהב ואין לדמותו לצידת חיות ועופות בגמ' ע"ז (יח, ב), כי אין זה לשמחה אך ללמוד אומנות ולקנות סוסים לרוץ בהם להינצל מאויבים, וכן ראה מבעלי מעשים, אך מסופק אם מותר לילך ולראות כשממחים יחד לרכוב זה כנגד זה במוטות וכדים, עכ"ל. וכתב הרב להורות נתן שמסופק לו אם מותר לראות כשהחיות מתנגחות זה עם זה, וכשאנו דרך שחוק וצידת חיות אין איסור (וראה תוס' סוכה מה, א ד"ה מיד שהיה מנהג לבחורים רוכבים בסוסים לקראת חתן ונלחמים זה עם זה וקורעים בגדו של חברו או מקלקל לו סוסו. וראה עוד שם ובגמרא ורמ"א חוש"מ שעח, ט ואו"ח תרצו, ו, ומ"ב שם ס"ק לא ועה"ש ס' יב). וכתב שיש לפעמים בהתבוננות בבהמות חיות ועופות ודגים משום מצווה. נאמר בפ' שמיני (יא, מו-מז), "זאת תורת הבהמה והעוף וגו' להבדיל בין הטמא ובין הטהור", ופירש"י (מתורת כהנים) לא בלבד השונה אלא שיהא יודע ומכיר ובקי בהן. ופירשו הרא"מ, "פירוש הא דמזהיר רחמנא בכולה להבדיל בין טמא לטהור, לא בלבד שילמוד וידע הלכותיהם וסימניהם, שאע"פ שלמד כל תורותיהן אינו נפטר עד שיטרח להכירן איזהו הטמא ואיזהו הטהור". וכן משמע ברמב"ם (הלכות מאכלות אסורות א, א), "מצוות עשה לידע הסימנים שמבדילין בהן בין בהמה וחיה ועוף ודגים וחגבים שמותר לאכלן ובין שאין מותר לאכלן שנאמר וגו'". יש פירשו דעת הרמב"ם שאין מצוות עשה בידיעת הסימנים אלא מי שרוצה לאכול מאותו המין (כסף משנה למניין המצוות הרמב"ם עשה קמט ושו"ת הרדב"ז ס' א ד"ה מאכלות אסורות ואפשר דומה לזה במשנה יומא א, ג שערב יוה"כ שחרית מעבירים לפני כהן גדול פרים ואילים וכבשים, כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה), אולם דעת כמה אחרונים דדברי הרמב"ם הם כפשוטם שיש מצוות עשה בידיעת הסימנים והכרתם (דרכי תשובה עט סק"א). עכ"פ כשהולך הכול מודים שבהכרת הסימנים יש

משום ידיעת תורה וא"כ כשהולך למקום משכן הבהמות, החיות, העופות ודגים כדי ללמוד ולהכיר סימני הטומאה והטהרה, יש בזה משום מצווה.

קלו. כניסה למוסד רפורמי בשביל לבקר במוזיאון שבתוכו

שאלה: האם מותר לעבור דרך מוסד רפורמי שברחוב המלך דוד בירושלים כדי להיכנס למוזיאון לארכיאולוגיה הנמצא בתוכו?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אין ראוי".

וכן שאלו על כך את הגר"ר שלמה זלמן אויערבאך (ס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' סז), והשיב שאם זה לצורך לימוד שלא ניתן להיעשות בדרך אחרת - מותר להיכנס. כנראה הגר"ח כתב "אין ראוי", ולא בלשון איסור, כי מותר מעיקר הדין, אבל בודאי שהוא מכוער.

קלז. הכרזת אמריקה שעה"ק ירושלים ת"ו היא בירתנו

שאלה: האם יש משמעות לכך שאמריקה הכריזה קבל עם ועדה שירושלים היא בירתנו בבחינת "אז יאמרו גויים" ו"לב מלכים ושרים ביד ד'" (כסלו תשע"ח)?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "נזכה ונראה".

הרבה העירו שהנשיא טראמפ הכריז על ירושלים כבירתנו בשבוע שאנחנו קוראים פרשת וישב. כתוב בתורה: "ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה" (בראשית לח טו). וכתב בבעל הטורים: "לזונה" - ב' במסורת. "ויחשבה לזונה". "איכה היתה לזונה" (ישעיה א כא). מה תמר תחילתה בבזיון ולבסוף בכבוד, אף ירושלים סופה בכבוד כדכתיב (זכריה ב ט) "ולכבוד אהיה בתוכה". וזהו "זאת קומתך דמתה לתמר" (שה"ש ז ח)!

קלח. פירותיה של ירושלים במעין שלוש

שאלה: אנו אומרים בברכת מעין שלש: "ובנה ירושלים עיר הקדש וכו' והעלנו לתוכה וכו' ונאכל מפריה ונשבע וכו' ונברך עליה בקדושה ובטהרה". מהם פירותיה של ירושלים?

[הקשה הגרי"ז סולוביצ'יק - הבריסקר רב - בפניני רבנו הגרי"ז (עמ' רג-ז) ומובא בהגדה של פסח שירת הלויים מהרב אריה לייב הלוי לופיאנסקי] לכאורה אינו מובן מה שאומרים "ונאכל מפריה" דהיינו מפירות

ירושלים, שהרי איתא באבות דר"נ (לה, ב) שאין נוטעין נטיעות בירושלים, ומהיכן ישנם פירות של ירושלים. ועוד צ"ב הא דאמרין "ונברך עליה בקדושה ובטהרה", היכן מצינו דין מעין זה בברכה, וגם מהו המובן של ברכה בקדושה ובטהרה, ובגמרא ברכות (מד, א) אשר שם המקור לנוסח ברכה זו לא כתבו דבר זה "בקדושה ובטהרה". ותירץ, שאנו מתפללים כאן שנזכה לזמן שבו נאכל פירות של מעשר שני ונטע רבעי שדינם שאינם נאכלים אלא בירושלים, ולכן שפיר נקראים פריה של ירושלים, ואין הפירוש שנאמר ברכה זו בקדושה ובטהרה דמאי שנא ברכה זו משאר ברכות, אלא שנאכל מפריה בקדושה ובטהרה, בקדושה – היינו בתוך חומות ירושלים שהאכילה בתוכן נקראת אכילה של קדושה כדתנן (פ"א דכלים) עשר קדושות הן וכו' לפנינו מן החומה מקודש מהם שאוכלים שם קדשים קלים ומע"ש. וכל קדושת מע"ש היא בזה שיש חיוב לאכלו בירושלים כדפרש"י במס' מכות (טז, ב) דמעשר עני אין בו קדושה שהרי נאכל לזרים ובכל מקום, משמע דקדושת מע"ש היא משום שאינו נאכל בכל מקום אלא בירושלים.]

על תירוצו של הגר"ז שנראה שזהו הפירוש של "בטהרה", אלא מה הפירוש של "בקדושה"?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "הכוונה שאסור בהפסד ובזלזול בה, ויש בה דיני מנהגי קדושה. והוסיף: ועל עיקר הקושיא מאבות דרבי נתן שאין נוטעין אילנות בירושלים – יש לומר ש"ונאכל מפריה" לא קאי רק אירושלים, אלא ובנה ירושלים וכו', וארץ ישראל תהיה בנינה ונאכל מפירות ארץ ישראל" (דרך שיחה ח"ב עמ' רנו).

בשו"ת תשובות והנהגות (ב, קכד), הביא הגר"ח משה שטרנבוך את תירוצו של הגר"ז, וכתב ע"ז, אבל צ"ב שאין זה מבואר כלל להדיא. והציע: "ונראה שלעתיד לבוא כל בית ישראל יהיו קדושים וטהורים, כשנראה התגלות כבוד ד' בעולמנו, ונברך לד' בקדושה ובטהרה, וא"ש הנוסח כפשוטו והעלינו לתוכה ושמחנו בבנינה ונאכל מפריה ונשבע מטובה, ואז נוכל גם לברך לד' בקדושה וטהרה, ולא כמו היום שחסר לנו בעו"ה קדושה וטהרה שאנו טמאי מתים ומגושמים מהשפעת הסביבה".

בשו"ת משנה הלכות (ה, לט. ועיין ז, כט), הקשה על מה שאומרים במעין ג': "ונאכל מפריה ונשבע מטובה" ממה שאמרו בגמרא בבא קמא (פב, ב) 'דברים שנאמרו בירושלים ואחד מהם אין עושים גנות ופרדסים בירושלים, ופסק הרמב"ם בהלכות

ארץ חיים

צה

בית הבחירה (ז, יד), ואין נוטעין בה גנות ופרדסים, ואינה נזרעת ואינה נחרשת שמא תסרח, ואין מקיימין בה אילנות חוץ מגינת ורדים שהיתה שם מימות נביאים הראשונים לקטורת. א"כ מהיכן להם פירות ירושלים שנאכל מפריה כיון שאין זורעין ואין חורשין?

והג"ר קליין כתב שני תירוצים:

א' מה שאמרו אין עושין גנות ופרדסים לא אמרו אלא גנות ופרדסים אבל לא אסרו זריעה ונטיעה בכלל, ומי שזרע בראש גגו על ביתו ליכא בזה איסורא דלאו בכלל גזירה היתה. וידוע שבדורות הראשונים דרכם היה לזרוע על גגותיהם ואולי מהאי טעמא באמת שבירושלים אסור לזרוע ולנטוע מתקנת הנ"נ נהגו לזרוע על הגגות אבל לפ"ז שפיר. ויש לומר "ונאכל מפריה ונשבע מטובה", ובזה מובן נמי לשון בקדושה ובטהרה מה שאנן אומרין לפ"מ שתנן עשר קדושות הן וירושלים מקודשת משאר עירות בא"י ואפילו ממוקפות חומה ומדברים שנאמרו בה שאין מלינין בה את המת ואין מעבירין בתוכה עצמות אדם ואין מקיימין בה קברות חוץ מקברי בית דוד וקבר חולדה ולזה מוסיפים בקדושה ובטהרה.

ב' כתוב בגמרא יומא (לט, ב) תנו רבנן: ארבעים שנה קודם חורבן הבית לא היה גורל עולה בימין, ולא היה לשון של זהורית מלבין, ולא היה נר מערבי דולק, והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן, עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי. אמר לו: היכל היכל! מפני מה אתה מבעית עצמך? יודע אני בך שסופך עתיד ליחרב, וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדוא "פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך" (זכריה יא, א). אמר רבי יצחק בן טבלאי: למה נקרא שמו לבנון - שמלבין עונותיהן של ישראל. אמר רב זוטרא בר טוביה: למה נקרא שמו יער דכתיב "בית יער הלבנון" (מלכים א י, יז) - לומר לך: מה יער מלבלב אף בית המקדש מלבלב. דאמר רב הושעיא: בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב, והיו מוציאין פירות בזמניהן, וכיון שהרוח מנשבת בהן היו נושרין פירותיהן, שנאמר "ירעש כלבנון פרי" (תהלים עב, טז), ומהן היתה פרנסה לכהונה. וכיון שנכנסו גוים להיכל - יבשו, שנאמר "ופרח לבנון אמלל" (נחום א, ד), ועתיד הקדוש ברוך הוא להחזירה לנו שנאמר "פרח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתן לה" (ישעיהו לה, ב). ובמדרש שה"ש (פ"ג) ובירושלמי (יומא פ"ד סוף ה"ד) שמשמעיד צלם בהיכל יבשו. מבואר שאילנות של זהב שנטע שלמה בבית המקדש היו מוציאים פירות וזה היה בירושלים. אלא שלפ"ז שפיר אנחנו אומרים "ובנה ירושלים עיה"ק... והעלנו לתוכה וכו' ונאכל מפריה" היינו מפירות בית המקדש "ונברכך עליה בקדושה ובטהרה" שפשוט כיון שפירות הללו

גדילתן במקדש אסור לטמא ליכנס לשם והרי אסור ליכנס למקדש בלי טבילת שחרית ושפיר אמרו "ונברכך עליה בקדושה ובטהרה".

קלט. בן סורר ומורה בירושלים

שאלה: בתוספתא בנגעים (פ"ו ה"ב) איתא, "ר' נתן אומר אף אין בירושלים משם בן סורר ומורה". האם זהו דווקא כשאכל מעשר שני, וכגמ' סנהדרין (ע, ב), או בכל אופן ס"ל לתוספתא שלא נעשה בן סורר ומורה בירושלים ולכאורה פליג על הגמ' הנ"ל?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "אכל בירושלין אבל דר במקום אחר" (ספר אריה שאג עמ' שצ).

ולפי זה אין בן סורר ומורה בירושלים היינו הדר בה בקביעות. ועיין משך חכמה פרשת פ' תצא (כא, יח) הביאור בזה (ספר אריה שאג שם הערה 479).

קמ. היכן ייפגשו כהן גדול וממזר

שאלה: כתוב במשנה הוריות (ג, ח) סדר קדימת האנשים מבחינת הקדושה והייחוס לכל דבר של רווח או של כבוד (תפארת ישראל). והירושלמי (פ"ג ה"ה) מוסיף גם לפדות, להחיות ולכסות, ואף לישיבה. וכתוב בסוף שממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ. ומוסבר בגמרא שם (יג, א) שנאמר (משלי ג, טו): "יקרה היא מפנינים", ודרשו: יקרה היא התורה מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים. אלא הקשה הגאון מטשבין בשו"ת דובב מישרים (ד, רצג) איך אפשר שיזדמנו יחד כהן גדול וממזר, הרי כתוב ברמב"ם (הלכות כלי המקדש ה, ז) שלכהן גדול אסור לצאת מירושלים, ובאבות דר' נתן (פרק יב) כתוב שאסור לממזר לבא לירושלים! מה דעת הרב?

הגר"ח קניבסקי השיב כמה תירוצים על כך:

[האחרונים דנו בקושיה זו, ובמיוחד הגר"ח ק (בספריו דרך חכמה ודרך אמונה. וכן השיב לי בכתב) והגר"ר צבי הירש מייזליש, אב"ד בניימארק, וויצען, ברגן בלזן ושיקגו (בספריו שו"ת בנין צבי ושו"ת מקדשי השם).]

תירוץ א: פיקוח נפש

הגר"ק כתב לי: "לפיקוח נפש".

תירוץ ב: יציאת כ"ג מירושלים לשם מצוה

תירוץ ב: הגר"ק כתב שלצורך מותר לכה"ג לצאת מירושלים כגון לעריפת עגלה ערופה (לראב"י סוטה מה, א) ולשחוט פרה אדומה (למ"ד ביומא מב, ב לדורות בכה"ג יצאו להר הזיתים) (דרך חכמה הלכות כלי המקדש פ"ה ה"ז אות מא ובביאור הלכה שם עמ' 76). [וכ"כ האדמו"ר בעל חקל יצחק מספינקא. שו"ת מקדשי השם א יד, ועיי"ש בהגהות דבר צבי. שו"ת בנין צבי א מ אות יג] וכן העיר הג"ר יוסף ליברמן, שהרמב"ם (הל' כלע המקדש ה, ז) כתב שכהן גדול ביתו בירושלים ואינו זז משם, וכתב בבית יצחק (אה"ע א, קמג אות ד) שלצורך גדול מיהת יוצא, כשמעון הצדיק שיצא לקראת אלכסנדר (יומא סט, א. שו"ת משנת יוסף ח"א עמ' קסו בהערה. ד נח בסוף).

תירוץ ג: איסור לכ"ג ללון מחוץ לירושלים

הגר"ק מביא ממנחת חינוך בחידושו על הרמב"ם שכתב בשם אחד מתלמידיו לתרץ על פי הידוע שכל הקרבנות צריכים לינה, וא"כ הרי הכ"ג היה מקריב בכל יום מנחת חביתין ולכן היה צריך ללון בכל יום בירושלים. כלומר, יכול כה"ג לצאת ובלבד שיחזור בלילה ללון בירושלים.

[וכ"כ הגרצ"ה מייזליש (שו"ת בנין צבי שם אות יב) ורבי יוסף ענגיל (בספרו גליוני הש"ס ר"ה דף ה).]

תירוץ ד: מותר לממזר להיכנס לירושלים לקיים מצווה

הגר"ק תירץ שמותר לממזר להיכנס לירושלים באופן זמני דאל"כ מפקיעים ממנו מצות עליה לרגל ומצות פסח ומקרא ביכורים ואם יהיה מצורע לא יוכל ליטהר ונזיר לא יכול לגלח במקדש, אלא האיסור לדור בקביעות (דרך אמונה ח"ג הלכות מעשר שני ונטע רבעי פי"א ה"ו בבאור ההלכה עמ' שע).

[וכ"כ הגרצ"ה מייזליש (שם אות ו-ז), והוסיף (שם אות ט-יא) מוסיף שמש"כ באבות דר"נ שאין לממזר להיכנס לירושלים הוא מעלה בעלמא ולא מדינא ואין דוחה מצוות (ומובא שם, אות יד, מהרב דוד צבי קאטצבורג שיתכן שהגמרא שלנו לא ס"ל כן כי

אין שום זכר בכל הש"ס שיהיה אסור לממזר לבוא לירושלים), או הכוונה שלא ידור בקביעות, או הכוונה רק לממזר שנולד מחוץ לירושלים.

ובספר אוצר פלאות התורה (שמות עמ' שח-שי), הג"ר זאב זיכערמאן כתב: באבות דרבי נתן (פי"ב ה"ח) איתא, שאסור לממזר ליכנס לירושלים, שנאמר (זכריה ט, ו) "וישב ממזר באשדוד". הגאון רבי מאיר אריק בהסכמתו לספר נועם מגדים (שחיבר הג"ר דוב בערל הלוי קיממעל, הגהות אות י) כתב לחדש על פי דברי אבות דרבי נתן אלו, שממזר פטור מכל המצות שקיומן בירושלים, כגון הקרבת קרבן פסח, עליה לרגל וקרבתנות הרגל, שהרי אסור לו ליכנס לירושלים, ומסיים: "והוא חידוש גדול" (יש להעיר, שהגאון רבי מאיר אריק לא כתב חידושו אלא לפי מה דאיתא באבות דרבי נתן, אבל בספרו טל תורה [למסכת קידושין עב, ב] כתב דהבבלי לא סובר כן, וכן הרמב"ם לא הביא להלכה דין זה שאסור לממזר ליכנס לירושלים).

אמנם הגאון בעל מחזה אברהם, בקונטרס אחרון על ספר הנ"ל, חולק על חידושו של הגאון רבי מאיר אריק, וכתב: דלא נראה לחדש דבר זה, לפטור ממזר ממצות התורה, דאין איסור לממזר 'ליכנס' בירושלים, אלא 'לישב' שם בקביעות, אבל לעלות לרגל וכדומה לקיים מצות ד', ודאי שמותר ליכנס, עיין שם.

ונראה לי להביא קצת ראיה דמותר לממזר לעלות לרגל וליכנס לירושלים לקיים מצות ד', מהמשנה ריש מסכת חגיגה, שמונה שם אלו הפטורין ממצות ראיה, ולא נמנה ממזר עמהם.

ובהיותי במחיצתו של הגאון רבי חיים קניבסקי שליט"א בחודש סיון תשע"ג, שאלתי לחוות דעתו בנידון זה, ואמר לי: "מסתבר לומר שממזר חייב בכל מצות אלו, שעשה דוחה לא תעשה". וכן השיב לי גם הגאון רבי נסים קרליץ שליט"א. והוספתי ושאלתי את הגאון רבי חיים שליט"א: מה הדין בזמנינו שאין לנו קרבנות, האם יש איסור לממזר להיכנס לירושלים? והשיב לי: "עדיף שלא".

והנה מקשים העולם, דבמסכת הוריות (יג, א) תנן דממזר ת"ח קודם לכה"ג עם הארץ, וקשה דאיך שייך ששניהם יהיו במקום א', והלא הממזר אינו יכול ליכנס לירושלים, והכ"ג אסור לו לצאת מירושלים כמו שכתב הרמב"ם בהל' כלי המקדש (פ"ה ה"ז), ונמצא דלעולם לא שייך דיני קדימה לממזר כהן גדול. ולפי שיטת המחזה אברהם הנ"ל מיושב, שבאמת יכול ממזר להיות בירושלים לצורך קיום מצוה, ורק להתיישב שם אסור, וממילא בהיותו בירושלים לצורך מצוה, יש להקדימו לפני כהן גדול עם הארץ (וכעין זה מצאתי בקונטרס 'רשמי שאלה' שנדפס בספר חידושי הגרי"ז יוסקיביץ [ח"ג עמ' רא] שכתב, דמ"ש דאסור לכהן גדול לצאת מירושלים, הוא רק שלא לצאת מירושלים בקביעות, אבל לצאת מירושלים, הוא רק שלא לצאת

מירושלים בקביעות, אבל לצאת לפי שעה ולחזור מיד מותר, והביא כן בשם השפת אמת זצ"ל. ולפי דבריו, משכחת ליה כהן גדול חוץ לירושלים, ושם יש להקדים הממזר שהוא תלמיד חכם) עכ"ל דברי ספר אוצר פלאות התורה].
ושוב ראיתי עוד שלושה תירוצים:

תירוצ' ה: כ"ג וממזר שהרגו בשוגג

בס' עקבי חיים (סי' סא עמ' שיא), הג"ר חיים קלאפהאלץ תירץ שאפשר שיפגשו כהן גדול וממזר שהרגו את הנפש בשוגג וגלו, שאם רצו אנשי המקום לכבדם יכולים לומר אעפ"כ, כמבואר שלהי פרק אלו הן הגולין, ואז ממזר ת"ח קודם לכה"ג עם הארץ (ודן שם אם כהן גדול שהרג את הנפש מעבירים אותו מגדלותו לעולם).

תירוצ' ו: כה"ג שעבר ומינו אחר תחתיו

האב"ד דקאוועטשהאזא (שו"ת מקדשי השם א טו, ועיי"ש הגהות דבר צבי. שו"ת בנין צבי א מ אות יד) תירץ שאפשר בכה"ג שעבר ומינו אחר תחתיו שיש לו כל דין כה"ג רק שאינו מביא פר' יוהכ"פ ולהמנחת חביתין הנ"ל דאינו יוצא מירושלים משום מנחת חביתין שמקריב בכל יום וא"כ כיון שהמנחה באה מכ"ג המשמש א"כ מותר לו לצאת חוץ לירושלים אף דיש לו דין כ"ג (וכ"כ הג"ר נתן געשטעטנער בפירושו להורות נתן על פרקי אבות עמ' של).

תירוצ' ז: ממזר שנולד בירושלים

הג"ר שמואל אליעזר שטרן, מראשי בית ההוראה של הגר"ש הלוי וואזנער ומח"ס שו"ת 'שביבי אש', כתב לי: "אי נימא דממזר שנולד בירושלים אין משלחין אותו החוצה שפיר משכחת לה. ועיין היטב בבנין יהושע על אדר"נ שם דמדבריו נראה דקדושת ירושלים אינה מאפשרת ישיבת ממזר בה, ע"ש".

ירושלים במועדיה

קמא. סיבוב שערי ירושלים מידי חודש בחודשו

שאלה: האם כדאי להצטרף לסיבוב שערי הר הבית ובית המקדש שמארגנים מידי חודש בחודשו?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כרצונך".

קמב. ברכת הכהנים ההמונית המתקיימת בשלושת הרגלים
שאלה: האם יש עניין להגיע לכותל המערבי לברכת כהנים המונית
 שמתקיימת בימי הרגלים?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כרצונך".

אגב, סיפר האדמו"ר מצאנז נתניה: "כאשר ייסד הרה"ח ר' מנדל גפנר זצ"ל את מעמדי ברכת כהנים, אמר לו מרן אדמו"ר זי"ע [האדמו"ר 'שפע חיים' מצאנז-קלויזנבורג]: אכן ברכת כהנים הוא חשוב מאוד, אבל צריך גם לקרוא פעם את התוכחה... והיינו שצריך את שניהם... שכר ועונש..." (בצילא דמהימנותא - פרשת וארא תשע"ח).

קמג. צמחוני באכילת קרבן פסח

שאלה: בזמן בית המקדש, האם צמחוני יכול לפטור את עצמו מאכילת קרבן פסח בכעין 'מכירת חמץ' בקרקעו בארץ ישראל, כפי דברי התוס' (פסחים ח ב), שמי שאין לו קרקע בארץ ישראל פטור מקרבן פסח? [מסופר בגמרא פסחים (ג ב) על נכרי אחד שהיה עולה לארץ ישראל, מתחזה ליהודי, אוכל קרבן פסח, חוזר ומתפאר איך הוא מרמה את היהודים, ואוכל משופרי דשופרי. אמר לו רבי יהודה בן בתירא: האם נתנו לך לאכול מן האליה? - לא. - אם כן, בפעם הבאה עליך לבקש, כי זהו החלק המובחר. כמובן, אותו גוי לא ידע שאת החלק הזה אין אוכלים, אלא מקריבים למזבח. בשנה הבאה ביקש מן האליה. השתוממו ושאלוהו מניין לו דרישה זו. סיפר שכך אמר לו רבי יהודה בן בתירא. הרגישו שדברים בגו, חקרו אותו, גילו שאכן הוא גוי והרגו אותו. שלחו לרבי יהודה בן בתירא: אתה בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלים. שאלו התוס' (שם ד"ה מאליה): למה רבי יהודה בן בתירא לא עלה לרגל? הרי זו מצוה! והם מתרצים בכמה אופנים, כגון זקן היה שאינו יכול להלך ברגליו דפטור מפסח כמו מראיה. תירוצו אחר הוא שלא היתה לו קרקע בארץ ישראל ורק מי שיש לו קרקע בארץ ישראל חייב בקרבן פסח, כמו שאמר רבי אמי (פסחים ח, ב): "כל אדם שיש לו קרקע - עולה לרגל, ושאין לו קרקע - אין עולה לרגל". לפי התוס', יהודי שאין לו קרקע בארץ ישראל פטור מקרבן פסח. אמנם לא כל הראשונים מסכימים עם תוס' בעניין זה. אכן הרמב"ם לא מביא את הדין של רבי אמי, כמו

שהעיר ב'משנה למלך' על הלכות חגיגה (ב א. ועיין שו"ת חתם סופר או"ח ס' קכד שמיישב השמטה זו ע"י הרמב"ם).

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אז לא היו משוגעים".

הגר"א נבנצל כתב לי: "אין ראוי לעשות כן".

הגר"י זילברשטיין כתב לי: "נאמר בתורה ויראת מאלוקיך, ולכן אסור להתחמק מקיום מצוות. וכ"ש בנו של כ"ש בעניננו, שכל הענין של 'צמחוני' בד"כ נובע מהשקפה של טעות וכפירה של צער בעלי חיים וכדומה, ובודאי שאסור לבטל מצוות בגלל השקפה זו, חוץ מהטעם הקודם. ושאיני חמץ שהתורה רק ציוותה שלא יהיה ברשותו חמץ".

הגר"ר שמואל אליעזר שטרן, מראשי בית ההוראה של הגר"ש הלוי וואזנער ומח"ס שו"ת שביבי אש, כתב לי: "חס וחלילה".

הגר"ז גולדברג כתב לי: "אכן כבר העיר הנוב"י שאין זה כוונת התוס' שאין קשר לאכילת פסח לבעלות על הקרקע אלא כוונת התוס' למה ר' יהודה בן בתירא לא עלה לאכול את פסח ותירצו שהיה בדרך רחוקה ופטור מפסח כמו שכתוב בתורה. רק קשה לתוס' למה לא לעליה לרגל ואם יעלה היה להקדים כדי להקריב הפסח ועל זה תירצו שלא היה לו קרקע ופטור מעליה לרגל. עכ"פ העצה ליפטר מפסח הוא לילך לפני פסח לדרך רחוקה. אמנם המנחת חינוך חולק שחייב בפסח שני אבל בסוף ברור שפטור גם מפסח שני. אמנם אם יעשה תחבולות ליפטר מפסח או מעליה לרגל בעידן ריתתא ענשינן מהעשה [ועיין מג"א במי שנקרע לו הציצית שיפקיר טליתו בשבת ויש להאריך ואין כאן מקומו]".

ויש להוסיף בתפלת שמונה עשרה לג' רגלים, אנחנו מתפללים: "מלך רחמן וכו' בנה ביתך כבתחילה וכו' והשב ישראל לנויהם". הגר"ז מבריסק תמה מה השייכות לבקש על "והשב ישראל לנויהם" כשמתפללים על בנין בית המקדש? ויישב, לפי מה שכתבו התוספות (פסחים ג, ב ד"ה מאליה) שמי שאין לו קרקע בארץ ישראל פטור מהראיה, [ויעיין בגמרא בפסחים להלן (ח, ב) 'דאמר רב אמי כל אדם שיש לו קרקע עולה לרגל ושאיין לו קרקע אין עולה לרגל', וכן איתא בירושלמי (פאה פ"ג ה"ז) 'מי שאין לו קרקע פטור מן הראיה שנאמר ולא יחמוד איש את ארצו'. וביאר הגאון רבי יעקב מקארלין זצ"ל בספרו "קהלת יעקב" שעיקר הטעם הוא משום שאין לו קרקע בארץ ישראל]. וכך אנו מסיימים: "ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך", לכן צריך שקודם יהיה להם בית בארץ ישראל, משום שאם לא כן הרי הם פטורים מראיה. ולכן מתפללים והשב ישראל לנויהם" ואח"כ יהיה שייך "ושם נעלה ונראה וכו' בשלש

פעמי רגלינו" (חידושי מרן הגר"ז הלוי החדשות אות סז. ומובא בסוכת היוצרים עמ' קעח).

קמד. תרגול קרבן פסח

שאלה: בשנים האחרונות יש תרגול קרבן פסח. האם כדאי להשתתף בזה כדי לבטא את הגעגועים לבנין בית המקדש ולהקרבת הקרבנות? הרב שמואל ברוך גנוט, מח"ס שלהי דקייטא, 'משנת תפילין' וש"ס, העביר את שאלתי להגר"ח קניבסקי, והשיב לו: "לא להקריב בפועל. רק ללמוד את הענין מתוך הכתב".

הפוסקים כתבו באריכות גדולה על השאלה אם אפשר להקריב קרבנות בזמן הזה, ובפרט אם אפשר להקריב קרבן פסח בזמן הזה, עד שאפשר לכתוב ספר שלם בעניין, ונזכיר רק את היסודות העיקריים.

התעוררות מיוחדת קמה בהוצאת ספר דרישת ציון להגר"ר צבי הירש קלישר בעניין. אמנם כתב בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רלו) לחותנו הגרעק"א: "ומ"ש מו"ח הגנ"י לבקש משרי ירושלים ליתן רשות להקריב, הוא קפדן גדול כי ההוא אמד לבל יקרב שם מי שאינו מאמונת ישמעאל כי שם נבנה בית עבודה שלהם, ואומרים שאבן שתיה באמצע הכיפה ההיא, ולא יקרב שם איש זר שאינו מאמונתם". ואחר כך, בזמן התחלת שיבת ציון, בשו"ת התעוררת תשובה (סי' רפ) בהערות עקבי סופר מובא חילופי מכתבים בין הגאון רבי שמעון סופר, אב"ד ערלוי, והגאון רבי יוסף חיים זוננפלד, רבה של ירושלים, האם לבקש מהשלטונות לתת ליהודים רשות לחדש את הקרבת הקרבנות בבית המקדש, והגר"ח זוננפלד העיד ש"מקום מקדשינו שועלים הלכו בו, ונמצא כולו בידי הערבים מקדמת דנא דקיימי עלן ככסלא לאוגיא, ושמועות בדויות על דבר רצון של היהודים לקחת מידם את הר הבית כבר גרם שנאה רבה ומשטמה מצד הערבים עלינו, ומכל שכן ח"ו אם באמת יגלו היהודים דעתם על זה". וק"ו בן בנו של ק"ו, אחרי מלחמת ששת הימים, השאלה הזאת עוד יותר מתעוררת. לגבי השאלה עצמה, כתוב גמרא מגילה (י, א) שמקריבים קרבנות אף על פי שאין בית, וכן נפסק ברמב"ם, שקדושה ראשונה [של בית המקדש] קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא (הלכות בית הבחירה ו, יד. הלכות מעשה הקרבנות יט, טו). בשו"ת שאילת יעב"ץ (סי' פט) ובמהר"ץ חיות (כל כתבי ח"ב - קונ' אחרון - עבודת בית המקדש פרק ב-ג) הוכיחו שהיו מקריבים קרבן פסח גם לאחר חורבן בית המקדש, מדברי המשנה במסכת פסחים (עד, א) שרבן גמליאל, שהיה לאחר חורבן בית

המקדש, אמר לטבי עבדו, צא וצלי עלי את הפסח באסכלא של אשכנז, כלומר הקריב קרבן פסח בלא בית המקדש. ומהר"ץ חיות הוסיף להוכיח גם מהמעשה המסופר על רבי יהודה בן בתירא בגמרא פסחים (ג, ב), שהיה לאחר חורבן בית המקדש, שהקריבו קרבן פסח. ואכן, אחד מרבותינו הראשונים, רבי אשתורי הפרחי העיד בספרו כפתור ופרח (פרק ו), על רבנו יחיאל מפריז, שרצה לעלות לירושלים להקריב קרבנות בזמן הזה.

ובכל זאת, צצות שאלות הלכתיות רבות לאפשר את הדבר כולל הקרבת קרבנות ללא נביא וסנהדרין, כניסה בטומאה למקום המקדש, שבזמן הזה אין כהנים מיוחדים לעבודת הקרבנות, בניית המזבח וקניית קרבנות ובגדי הכהונה מכספי שקלים שנאספים רק בזמן שבית המקדש קיים, כיוון בזמן הזה את המקום הראוי למזבח, הכנת בגדי כהונה בהעדר חלזון לצביעת התכלת ועוד.

למעשה, גדולי ישראל התנגדו בתוקף לרעיון של הקרבת קרבן פסח בזמן הזה. עיין ספר עיר הקודש והמקדש להגר"מ טוקצ'נסקי (חלק ה), מקדש מלך להגרצ"פ פראנק, ספר הר הקודש להגר"ר משה נחום שפירא (פרק ג), שו"ת חבצלת השרון (ג, כג), שו"ת דובב מישרים (ה, עא), ותשובות רבות בשו"ת ציץ אליעזר, ספר חבל נחלתו (יא, נה) הכולל הערות מהגר"א נבנצל בעניין הקרבת קרבן פסח בזמן הזה, ועוד רבים.

והגר"ש אלישיב אמר: "אנו פוסקים כרבי יהושע (מגילה י, א) שמקריבים אע"פ שאין בית, דקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא (כן נפסק ברמב"ם, הלכות בית הבחירה ו יד, טו), ומה שאנו לא יודעים מיהו כהן כשר, ואין לנו כהן שיש לו ד' בגדים כי אין לנו תכלת, ואנו לא יודעים למדוד את מקום המזבח (תוס' סוכה מא, א ד"ה דאשתקד. ועיין רמב"ם, הלכות בית הבחירה ב, ב, והוצרכו נביא שיעיד להם על מקום המזבח כמבואר שם הלכה ד), ואם אין מזבח א"א להקריב (תוס' פסחים עא, א ד"ה משלחין); אך כל הסיבות האלו אינן פטור והפקעה במצוות קרבן פסח, אלא גדר של אונס - יש מצווה, רק א"א לקיימה" (משנת אי"ש עמ' ה-ח ובקובץ הערות עמ' 240).

ובשו"ת ציץ אליעזר (י, ה), כתב: "אלא שההלכה בזה הוכרעה ע"י רוב מנין ורוב בנין של רבותינו הגדולים האחרונים ז"ל ובתוכם גם מתלמידיו של הח"ס בעצמו, כי מכמה וכמה נימוקי הלכה עקרוניים ומכריעים אין באפשרות להתיר את ההקרבה למעשה, ובמקו"א כבר כתבתי על כך בקיצור תמציתי וציינתי לדברי הפוסקים בזה, ואף חותי את דעתי שגם הח"ס בעצמו לא כוון בדבריו לכותבם בדרך של הכרעה". ונזכיר שמסופר בהגדה של פסח מדרש בחדוש (עמ' רא): "בשנת תרצ"ד רצה הגה"צ

ר' שמעון סופר ז"ל אב"ד ערלוי, להקריב קרבן פסח בירושלים. וכאשר הוא בקש את בן אחיו הרה"ג ר' חיים דוד שרייבר ע"ה (נשיא כולל א"י - בגליציה) שישתדל אצל השלטון שיוכל להקריב קרבן פסח, שלח הלה את בנו יבלח"ט מ"מ ר' משה שרייבר נ"י שיסע לכ"ק מרן מהר"א [מבעלזא] ז"ל ולשאול אותו אם מותר בזה"ז להקריב קרבן פסח. כשהוא בא לבעלזא לכ"ק מרן ז"ל, ושאל את השאלה הנ"ל, אמר לו מרן שיעיין בשו"ת יד דוד לר' דוד (פרידמן) קרלינר - הנמצא בביהמ"ד - ויאמר לו מה דעת המחבר הנ"ל בנידון. ולאחר שהוא עיין בספר הנ"ל ואמר למרן שה"ד דוד' אוסר להקריב קרבן פסח בזה"ז - אמר לו כ"ק מרן ז"ל שאין להקריב קרבן פסח בזה"ז" (ומובא בשו"ת התעוררות תשובה סי' רפ בהערות עקבי סופר. ובכל זאת, מסופר על האדמו"ר מהר"א מבעלזא, שכשהגיע לארץ, ביקש לסדר לו דיור בתל אביב, ואמר שיש לו טעם כמוס שאינו רוצה לגלות. יש מסבירים, שהסוד שהאדמו"ר לא רצה להשתקע בירושלים הוא משום שחשש מחובת קרבן פסח. הגדה של פסח מדרש בחידוש שם בשם אחיו הגה"צ מבולגריי. ספר שולחן רבותינו עמ' שלד-שלה. בקדושתו של אהרן ח"א עמ' תו-תט. ח"ב עמ' רכא-רכד).

ונסיים עם דברי שו"ת ציץ אליעזר (יב, מז): "לאור כל הבריורים נראה דיש לסמוך בשתי ידיים על מסקנתו של הספר הנפלא עבודה תמה שחובר במיוחד על נושא זה שמסכם וכותב בזה"ל: סיומא דהא מילתא דזהו דבר ברור כשמש בצהרים בלי שום ספק וספק ספיקא שבעולם שאי אפשר להקריב קרבנות בזה"ז בשום אופן שבעולם, ומי שמתיר העבודה בזה"ז עתיד ליתן את הדין, שהוא מכשיל את ישראל, והוא מתיר כמה וכמה איסורים גדולים וחמורים, איסור כריתות ומיתת בי"ד ומיתה בי"ש והרבה לאוין, ואין לנו בתורה איסורים גדולים וחמורים מאלה, וא"א לנו בשום אופן שבעולם להקריב קרבנות עד אשר ישיב ד' את שבותינו ונעלה לציון ברנה, ובית ד' יהי' נכון בראש ההרים וארמון על משפטו ישב עכ"ל".

קמה. מינוי לקרבן פסח

שאלה: האם להמנות על קרבן פסח, הרי זה ביטוי לצפיית הישועה?
הג"ר גמליאל הכהן רבינוביץ, מח"ס 'גם אני אוודך' ו'פרדס יוסף' החדש, כתב לי: "בוודאי שיש בזה משום 'צפיית לישיועה', וכן מראים בזה געגועים עזים לבית המקדש, והשנה התארגנו מכון הנפלא והאדיר 'תורת הקרבנות', לעשות רשימות של מנויים לקרבן פסח, בהשתתפות ובברכת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ששולחים להם 50 ש"ח לקניית

כבש חולין הראוי לקרבן פסח, ואם יבנה המקדש, יקדישו הכבש ויקריבו בבית המקדש. צירפתי כאן מודעה מהתארגנות ב"ה.

פעם כתבתי חקירה יפה ב"ה אדם שהקדיש מאה ש"ח לקרבן פסח, אם יבוא המשיח בערב פסח, ובסוף לצערנו לא הגיע המשיח, מה יעשה אחרי פסח עם המאה ש"ח. וצ"ע. ושאלתי שאלה זו להגאון האדיר רבי חיים קניבסקי שליט"א, וכתב לי בזה"ל: יתכן שאפשר לפדותו על פרוטה ולזרקו לים, ועיין רמב"ם פ"ח מערכין ה"י, וצ"ע."

ועוד כתב לי הג"ר רבינוביץ': "וז"ל הרמב"ם שם: מותר לפדות ההקדשות בזמן הזה לכתחילה, ואפילו בפרוטה, ומשליך אותה לים המלח, וחכמים דנו שיפדה בארבעה זוזים, או קרוב לזה כדי לפרסם הדבר, אבל בזמן המקדש לא יפדה לכתחילה אלא בשויו, עכ"ל. וראה בספרי פרדס יוסף החדש על הגדה של פסח (עמ' רעח). וראה עוד ספרי גם אני אודך על פסח (סימן מ"ג) מה שהבאתי בזה הרבה מכתבים מגדולי ההוראה מה שהשיבו לי בענין זה.

ואגב, לפני כמה ימים ביום ו' ניסן היה היארצייט של כ"ק מרן אדמו"ר משומרי אמונים ציס"ע הגה"ק רבי אהרן ראטה זיע"א, והוא אמר לתלמידיו, שכל יום יטבלו במקוה טבילה אחת, כדי להיות ראויים לראות המשיח, ובזה מקיימים הענין של 'צפית לישועה', עכד"ק. יהי רצון שנזכה בקרוב לראות את משיח צדקנו ותוציאו שו"ת מיוחד עם חקירות בעניני מלך המשיח" עכ"ל הג"ר רבינוביץ'.

לפני כמה שנים, ראיתי מודעות, שאירגנו מינוי לקרבן פסח, בברכת ובהשתתפות הגר"ח קניבסקי, כדי לקנות כבש, בלא להקדישו כלל, כדי שאם נזכה שיבנה בית המקדש השנה יהיה לנו כבש הראוי לקרבן פסח. דבר זה אינו כה פשוט – שהרי כידוע רוב הכבשים בארץ הם בעלי מום בשל הסימון באוזנם. כדי להימנע מתקלות וחששות, אין הכבש מוקנה לרוכשים עד שיבנה בית המקדש. מקום האכילה בעז"ה יהיה ברח' בתי מחסה 9 בשטח הממוקם בקומת קרקע בביתו של רב העיר העתיקה הגאון רבי אביגדר נבנצל.

אגב, סיפר הג"ר חיים קניבסקי כי ברשות אביו הסטייפלר היה מעיל אותו נמנע מללבוש וייעד אותו לקבלת המשיח. וכן סיפר הגר"ח קניבסקי כי הוא נוהג לשמור לפסח שני קילוגרמים של קמח שלא הוכשר לקבל טומאה, על מנת שישמשו להכנת מצות טהורות לאכילה עם קורבן הפסח, אם המצווה תקוים באותה שנה.

קמו. יציאה מירושלים ערב פסח

שאלה: האם ירושלמי צריך לצאת ערב פסח מחוץ לירושלים כדי שלא יהיה מחויב בקורבן פסח ויתחייב כרת?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "למה? וכי פסח יש לנו?"

כששאלתי את הגר"א נבנצל, הוא השיב לי: "רוב הגדולים לא יצאו. והרבה גדולי ישראל הלכו לכותל לומר סדר קרבן פסח".

המנהג לצאת בערב פסח חוץ לירושלים שהוא ע"פ שיטת הרמב"ם במי שהיה טמא או שהיה בדרך רחוקה שהדין שעושה פסח שני, שזו הפקעה ממצוות פסח ראשון, ולא שמחויב גם בפסח ראשון, ורק שהוא אנוס כי הוא טמא או בדרך רחוקה, ולכן כתוב ברמב"ם (הלכות קרבן פסח ה, ב): "מי ששגג או נאנס ולא הקריב בראשון אם הזיד ולא הקריב בשני חייב כרת... מי שהיה טמא או בדרך רחוקה ולא עשה את הראשון, אף על פי שהזיד בשני אינו חייב כרת, שכבר נפטר מפסח ראשון מן הכרת". שיטת הרמב"ם היא שיטה חדשה נגד הרבה ראשונים, למשל הראב"ד שם שכתב: "ומאי שנא טמא ודרך רחוקה והזיד בשני משוגג או נאנס בראשון והזיד בשני". אבל אחדים מזקני יקירי ירושלים – זה הביטוי של הגר"ש אלישיב (משנת אי"ש עמ' ה) - קיימו את שיטת הרמב"ם בפועל, הם נסעו מירושלים בחצי הראשון של ערב פסח כדי שיהיו בדרך רחוקה, ולא יהיה עליהם חיוב קרבן פסח ופטור של אונס, אלא יהיו מופקעים לגמרי מהמצווה.

אנו פוסקים כרבי יהושע (מגילה י, א) שמקריבים אע"פ שאין בית, דקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא (כן נפסק ברמב"ם, הלכות בית הבחירה ו יד, טו), ומה שאנו לא יודעים מיהו כהן כשר, ואין לנו כהן שיש לו ד' בגדים כי אין לנו תכלת, ואנו לא יודעים למדוד את מקום המזבח (תוס' סוכה מא, א ד"ה דאשתקד. ועיין רמב"ם, הלכות בית הבחירה ב, ב, והוצרכו נביא שיעיד להם על מקום המזבח כמבואר שם הלכה ד), ואם אין מזבח א"א להקריב (תוס' פסחים עא, א ד"ה משלחין); אך כל הסיבות האלו אינן פטור והפקעה במצוות קרבן פסח, אלא גדר של אונס - יש מצווה, רק א"א לקיימה, וזה הם לא רצו, לכן הלכו לדרך רחוקה שאז הוא מופקע ופטור מחיוב קרבן פסח.

ואף שדרך רחוקה זה דין רק אצל טהור, משא"כ אצל טמא אין דרך רחוקה (כמבואר בפסחים צג, ב), אבל כבר כתב בתוס' (פסחים פ, א ד"ה משלחין), שכשרוב הציבור טמאים והפסח קרב בטומאה, גם אצל טמא יש דין דרך רחוקה, דטעמא דאין דרך רחוקה לטמא, לפי שכשהוא בירושלים נמי אינו יכול לעשות בעצמו, אבל כשרוב

הציבור טמאין והפסח קרב בטומאה, ואם היה בירושלים היה יכול בעצמו לעשותו, גם בטמא יש דרך רחוקה (כך מוסבר במועדים וזמנים להגר"מ שטרנבוך ח"ג ס' רלט בהערה. והגריש"א במשנת אי"ש עמ' ה-ח ובקובץ הערות עמ' 240).

ואכן יש גדולי ישראל שנהגו כן. ועיין שו"ת התעוררות תשובה (ב, רפג), שהסביר הטעם שלא הקפידו צדיקים להתיישב בירושלים אלא בצפת הוא בגלל שחששו להישאר בירושלים בערב פסח. וכן מסופר על האדמו"ר מהר"א מבעלזא, שכשהגיע לארץ, ביקש לסדר לו דיור בתל אביב, ואמר שיש לו טעם כמס שאינו רוצה לגלות. יש מסבירים, שהסוד שהאדמו"ר לא רצה להשתקע בירושלים הוא משום שחשש מחובת קרבן פסח (ס' שולחן רבותינו עמ' שלד-שלה. בקדושתו של אהרן ח"א עמ' תו-תט. ח"ב עמ' רכא-רכד. הגדה של פסח מדרש בחידוש עמ' רא בשם אחיו הגה"צ מבולגריי). והגרי"ש אלישיב אמר שכן נהג גיסו רבי שמואל אהרן יודלביץ' (משנת אי"ש עמ' ה). וכן אמר הגר"ש דבליצקי שגדול אחד בירושלים נהג כן. וזה מנהג חב"ד (תל תלפיות עמ' מא-מב הערה 94).

הסביר הגרי"ש אלישיב: "הטענה שלי היתה, שהרי כתוב בחינוך (סוף מצוה צה) שבמ"ע של בנין בית המקדש יש תנאי שאינה נוהגת אלא בזמן שרוב ישראל על אדמתן, ולבנות את המזבח זה חלק מבנין בית המקדש, וכל זמן שאין רוב ישראל על אדמתן אין חיוב לבנות מזבח, וכיון שבלי מזבח א"א להקריב, בזה שאין חיוב לבנות מזבח, מונח פטור על חיוב הקרבת הקרבנות.

והרי הטענה שלהם בנויה על זה שהיום יש חיוב להקריב קרבן פסח, רק אנו אנוסים ואין אנו יכולים להקריבה כי אין לנו מזבח וכו', אבל לפי דברינו לא היו דברים מעולם, אין היום חיוב קרבן פסח כלל, כיון שאין רוב ישראל על אדמתן, אין חיוב כלל לבנות בית המקדש ומזבח, וממילא אין חיוב קרבן פסח. אם היה חיוב לבנות מזבח וא"א לבנות מזבח אז יש חיוב קרבן פסח, אבל א"א לקיימה בגדר אונס, אבל אם יש כלל שאם אין רוב ישראל על אדמתן אין חיוב לבנות מזבח, אין חיוב קרבן פסח כלל, ומאי נפק"מ בזה שהולך לדרך רחוקה, הרי בלי זה הוא מופקע מהמצוה", עכ"ל הגריש"א (משנת אי"ש עמ' ה-ח).

ואחד שאל את הגרי"ש אלישיב אם יש ענין לנהוג כמו יקירי ירושלים, ליסוע מירושלים בערב פסח. הגריש"א השיב בבדיחותא, שבגמ' חולין (קה, א) כתוב, שמר עוקבא אמר שכשאבא שלו כאשר היה אוכל בשר, היה ממתין מלאכול גבינה מעת לעת, אבל הוא לא נהג כך, והטעם כי אבא שלו החמיר בעוד דברים, שהוא לא היה מחמיר בהם. וממילא גם בענין זה אם אתה עושה כמו יקירי ירושלים בעוד דברים, הייתה כאן שאלה (שם).

והג"ר משה שטרנבוך מסיק: "אמנם לדעתי אין בדבריו [של ת"ח שהעיר על מנהג זה] ממש, דהא דאסור להביא עצמו לאונס היינו מפני שגרוע במקום שיכול לקיים מצוה בפועל, אבל במקום שבלאו הכי אין מקיימין מצוה בפועל, אין גריעותא בפטור אונס לגבי אחרים שפטורין ושרי לכתחילה, ומעלה היום לזכות להיות בירושלים ערב פסח כמו בכל השנה וזה פשוט לע"ד" (מועדים וזמנים ח"ג ס' רלט בהערה).

ובאופן כללי, היו גדולי ירושלים שלא יצאו בכלל מירושלים. מספר הגר"א אברהם שפירא שהיו אנשים בירושלים של אז, שהקפידו מאוד שלא לצאת מהעיר העתיקה בכלל, וכך היה מנהג סבו המקובל הגאון הצדיק ר' צבי הירש מיכל שפירא - רבו של הגרי"מ חרל"פ - שקיבל על עצמו שלא לצאת מתחום החומות. פעם אחת שמע שהקיסר הגרמני וילהלם, מגיע לארץ ישראל לביקור ומגיע גם לירושלים. הסתפק הגר"א שפירא, שהרי אמרו לעולם ישתדל אדם לרוץ לראות אפילו מלכי אומות העולם כדי שאם יזכה יראה ויבדיל וכו' (ברכות ט ב), ויש לו ברכה ("שנתן מכבודו לבשר ודם") שיפסיד אם לא ילך, אבל מצד שני הרי קיבל על עצמו שלא לצאת מתחום ירושלים העתיקה (וגם שלא היה ברור לו אם לברך)? והתלבט בזה הרבה. אבל כמה ימים לפני הגעת הקיסר, עלה במדרגות רחוב הבטרק ובשתי המדרגות לפני סוף הרחוב, החליק ונפל ושבר את רגלו. אנשים שעברו שם מיהרו וחשו לעזרתו של רבי צבי הירש מיכל, אך לתדהמתם הם רואים שהוא מחייך וצוחק. תמהו האנשים שהרי במצבו זה היה צריך לזעוק מכאבים, והוא יושב וצוחק?! לא ידעו מה פשר הצחוק, עד שנענה להם רבי צבי הירש מיכל ואמר להם: ספק היה לי שמא אני צריך לצאת להקדים פני מלך זה ולברך, או שמא לא אעבור על קבלתי שקבלתי על עצמי שלא לצאת מחוץ לחומות, ולא ידעתי מה אעשה. עכשיו, מששברתי את רגלי, מאושר אני שנפשט ספקי, ושוב אין לי ספק שלא אצא מתחום החומות, שכן, משם חיזקו את קבלתי, ומשום כך אני שמח וצוחק... (ספר אמרי שפר לרב יצחק דדון עמ' שז).

אמנם מובא בספר חכמת חיים (עמ' תלח) שהייתה מסורת אצל הגר"ר יוסף חיים זוננפלד שיש לגרמנים דין עמלק, ומוסיף שהגר"ר שפירא נסתפק אם לקבל את פני הקיסר (נראה משום ספק אם לברך על מלך גרמניה), ומן השמים מנעוהו: יומיים לפני בוא הקיסר נתהפך על רגליו קומקום של חמין, ונמנעה ממנו ההליכה (עיין עוד בעניין המסורת של הגר"ח בס' ארחות רבנו ח"א עמ' צג ובס' והערב נא מהגר"ר יצחק זילברשטיין עמ' 162).

ואומרים על הגר"ש אלישיב, שמצערותו ממש קיבל על עצמו שלא לשהות יממה

(או שלא יעבור עליו לילה) מחוץ לירושלים. וגם קבלה זו היא בהשראת סבו בעל ה"לשם" שאחז זאת לדבר הכרחי במעלות קנין קדושת ירושלים, וכן נהג אביו. סופר כי גם חותנו רבי אריה לוי זצ"ל תלמיד בעל ה"לשם", חפץ לקבל על עצמו הנהגה זו, ובפועל קיבלה עליו אחרי שנעשה "מחותן", כלומר אחרי אירוסי בתו עם הגר"ש אלישיב.

בהקשר לשמועה זו, יצויין כי לשבת השבע ברכות של הג"ר חיים קניבסקי והרבנית, שהיא בתו של הגר"ש אלישיב, שהתקיימה בבני ברק (כנראה מפני שהסטייפלר והחזון איש לא רצו להגיע לירושלים שמשתמשים שם בשבת בחשמל), לא הגיעו הגר"ש אלישיב וזוגתו, ובשבת ההיא הגיעו אורחים לבית הכנסת "תפארת בחורים" לכבוד השמחה והרבנית חילקה קוגל. וכן, בשנים הקדומות כשנסע לחתונות מחוץ לירושלים הקפיד לחזור קודם הלילה, וגם בעת נשואי צאצאיו בבני ברק וכדומה. אמנם במרוץ השנים (עם השתכללות אמצעי התחבורה הבין עירוניים) נשאר יותר זמן בחתונות צאצאיו ולא חשש לצאת בעוד יום בחזרה לירושלים. כמו כן, פעם אחת נסע לסנדקאות בברית של בן אחד ממקורביו בתל אביב בצום י"ז בתמוז, ושם לא חש בטוב ונשאר למנוחה, אך משהגיע עת הערב הוטרד ממנוחתו וכל טירדתו הייתה רק בנוגע לחזרתו לירושלים לפני הלילה... (השקדן עמ' 34-35 הערה 18. 127 הערה 112. אמנם היו כמה שנים בהם הגריש"א נח קצת בעיר נתניה).

קמז. כיסוי סכינים בשעת אמירת "לשנה הבאה בירושלים"

שאלה: האם יש לכסות את הסכין בליל הסדר של פסח באמירת "לשנה הבאה בירושלים" משום שפעם אחת תקע אחד סכין בבטנו כשאמר ובנה ירושלים בברכת המזון (שו"ע או"ח קפ ה)?

[כך שאל הג"ר גמליאל הכהן רבינוביץ, מח"ס 'גם אני אודך' (פרדס יוסף החדש עמ' שסח-שסט אות תרפא).

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".

הגר"ר יצחק זילברשטיין כתב לי: "בשו"ע או"ח סימן קפ סעיף ה כתב, ונהגו שלא לכסותו בשבת ויו"ט, ובבית יוסף כתב על המנהג שלא לכסותו בשבת ויו"ט, ומנהג ישראל תורה הוא, ויעוין בשלמת חיים סימן קפ"ז שמכסים דווקא בברכת המזון, ולא בברכת מעין שלוש, אע"פ שמוזכר בה בניין ירושלים, משום שתקנת חז"ל היתה דווקא בברכת המזון, וכ"ש שלא מכסים בכל מקום שמזכירים בניין ירושלים כמו בליל הסדר".

קמח. הקרבת פסח שני אם יבוא המשיח בין פסח ראשון לפסח שני

שאלה: אם יבוא המשיח בין פסח ראשון לפסח שני ויבנה את בית המקדש, האם יקריבו פסח שני?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "ישאלוהו".

ולשאלה זו, ענה הגרי"ש אלישיב: זה תלוי במחלוקת (ירושלמי פסחים פ"ט ה"א), ולמעשה נקריב פסח שני (עיין שו"ת יוסף אומץ ס' ו שפילפל באריכות בעניין. וישמע משה ח"א עמ' קסג).

והגר"ר צבי כהן, מח"ס טבילת כלים, ציצית וש"ס, כתב לי: "עיין ספרי 'בין פסח לשבועות' (ז), ה: 'אם יבנה בית המקדש בין פסח ראשון לפסח שני, נחלקו תנאים אם יקריבו פסח שני', ועיי"ש בהערה).

ובכינוס בשיבת עטרת ירושלים בחוה"מ תשע"ג, סיפר הג"ר שמחה הכהן קוק, רבה ואב"ד של רחובות ורב בית הכנסת החורבה בירושלים, שאביו, הג"ר רפאל קוק, רבה של טבריה, היה מספר בליל הסדר של פסח שפעם אחד היה אצל האדמו"ר מבעלז, שר שלום, בליל פסח, ובא אח"כ אצל רבי יוסף שאול נתנזון, אב"ד לבוב ובעל שו"ת שואל ומשיב, ששאל אותו מה ראה שמה. אמר שהאדמו"ר מבעלז הקשה מה שהרבה מקשים שכתוב בהגש"פ "זכר למקדש כהלל וכו' לקיים מה שנאמר 'על מצות ומרורים יאכלוהו', דנקט הכתוב דפסח שני, והו"ל לאתויי הכתוב מפסח ראשון 'ומצות על מרורים יאכלוהו', ובנו הגה"ק ר' יהושע תירץ שיתכן יען אין לנו קרבן פסח בפועל, ועכ"פ הננו מחכים לישועת השי"ת כי קרובה לבא ויבנה מקדשו עוד עד זמן הפסח שני, ונקריב הפסח שני, ע"כ אנו אומרים הלשון לקיים משנאמר 'על מצות ומרורים יאכלוהו' לרמז זה, כי אנו מצפים לקיים הכי בפסח שני, וכשנאמרו הדברים לפני הגאון רבי יוסף שאול נתנזון תמה ואמר הרי ציבור אין עושין פסח שני. והשיבו אחד שדברי הרב מפורשים בירושלמי (פ' מי שהיה) ניתן לישראל לבנות בית הבחירה, רבי יהודה אומר ציבור עושין פסח שני (ומובא בשו"ת בית יחזקאל להגר"ר חיים דוב גראס סי' סא. הגדה של פסח בעלזא עמ' קמח). והוסיף הג"ר רפאל קוק שזאת צריכה להיות השאיפה שלנו, כאשר זכינו לסדר אותו, כן נזכה לעשותו, לא לחכות לשנה הבאה, אלא עוד שלושים יום שייבנה בית המקדש ונקריב את קרבן פסח בפסח שני.

קמט. נטילת לולב בעליה מול הכותל

שאלה: מי שמגיע לכותל המערבי ליטול ד' מינים בחול המועד סוכות,

האם אפשר להסתכל על הכותל מהגג של ישיבות בעיר העתיקה הצופות לכותל המערבי ומקום המקדש כשיבת פורת יוסף, ישיבת אש התורה, ישיבת הכותל וכדומה, או אין לעשות כן, כי הרי הרמב"ם (בית הבחירה ו, ז) פסק דגגין ועליות לא נתקדשו בקדושת ירושלים?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "יש לגשת".

הגר"ר שמואל אליעזר שטרן, מראשי בית ההוראה של הגר"ש הלוי וואזנער ומח"ס שו"ת 'שביבי אש', כתב לי: "מעלת דיוור בירושלים לא תליא בקדושה הגגין והעליות, אלא במעלתה העצמית וכמו שכתב מרן הח"ס שו"ת יור"ד סי' רל"ג, עיי"ש".

הגר"ר יוסף ליברמן, מח"ס שו"ת 'משנת יוסף', כתב לי: "ועפ"י מה דנפסק ברמב"ם (בית הבחירה ו, ז) דגגין ועליות לא נתקדשו בקדושת ירושלים. – דבר פשוט שמעלת הדירה בירושלים הוא גם להגרים בקומות העליונות, וכמש"כ בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ד סי' נב אות ג) עיי"ש. ואין פנאי להאריך כעת בהאי מילתא".

ובעת זקנתו, בשנת תשע"ב, הגר"ש אלישיב לא הלך לרחבת הכותל המערבי כמו בכל שנה, אלא נכנס לבנין אש התורה לקומה החמישית, ומשם ראה היטב את הכותל המערבי ונטל שמה ד' מינים. יום אחד בימי חול המועד דיבר עם שמשו בקודש, הגר"י אפרתי בענין אם אפשר לצאת את הענין בקומת הבנין, כי הרי הרמב"ם [בית הבחירה ו, ז] פסק דגגין ועליות לא נתקדשו בקדושת ירושלים. למחרת כשנסע הגר"ר אלישיב למקום המקדש, נכנס שוב לבנין אש התורה ועלה לקומה החמישית כמו כל יום, אבל הנענועים עשה בקומת הקרקע של הבנין, לצאת ידי הסוברים דגגין ועליות לא נתקדשו. וכדומה, נשאל הגר"ח קניבסקי: לגבי המנהג שנוטלים את הד' מינים מול מקום המקדש האם יש ענין לא לעשות במקום של עליות כגון על גג "אש התורה" כיום שעליות לא נתקדשו, או שאין לזה קשר עם ד' מינים? והשיב: "יותר טוב למטה" (ידון משה יא, צט).

קנ. תפילת הלל ומוסף בכותל מאוחר או קודם בבית הכנסת

שאלה: מה עדיף האם להתפלל תפילת הלל ומוסף בכותל מאוחר שלהרמב"ם בכותל זה מן התורה, או שזריזין מקדימין למצוות ועדיף להתפלל קודם בבית הכנסת?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "שווין" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' סו).

קנא. בניית סוכות בירושלים

שאלה: הגאון ר' אליעזר משה הורוביץ בהגהותיו בסוף הש"ס סוכה (דף לא) הקשה, לדעת רבי אליעזר הסובר דיש דין "לכם" גם במצות סוכה כמו במצות לולב, ועל כן לדעתו סוכה שאולה פסולה (סוכה כז, ב), א"כ איך ישבו בסוכות בירושלים? הרי ירושלים לא נתחלקה לשבטים, שהרי אף אם העצים הם שלו הקרקע אינה שלו.

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "הקרקע של כולם".

הגר"ז נגולדברג כתב לי: "לענ"ד יש לומר שגם סוכה של שותפים נקרא, לכן עיין ר"ן נדרים ריש פרק השותפין שתלוי אם יש ברירה, ובשעה שזה יושב או גלוי שהסוכה שלו, שכך דין השותפין שכל אחד יכול לישב. אבל יש לעיין איך ישבו שנים ביחד, ודעת רש"י שאם אין שוויות פרוטה לכל אחד זה אינו שלו. ויש מסבירים מה שכתוב בספר עזרא ונחמיה שלא עשו סוכות בירושלים עד ימי עזרא, ויתכן שבטל דין יובל ולא חזרו לבעלים אז למעשה זה שלו, ויש לברר וצ"ע".

קנב. נרות חנוכה בכותל

שאלה: האם יש להדליק נרות חנוכה בכותל המערבי? אם כן, האם יש לברך?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "ולכאורה מסתבר להדליק בלי ברכה" (שו"ת ידון משה חי"ב שאלה נז).

מעשה בשו"ת רבי עקיבה יוסף (או"ח א, ריז) שבא אחד לכותל המערבי בחנוכה, והביא מנורה, והדליק נרות חנוכה שם בברכה. הגרע"י שלזינגר, בעל לב העיברי, אמר: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד על הברכה לבטלה שבירך, והוסיף: מעכשיו לא ידליק יותר שם בברכה, ואם רוצה להדליק בלא ברכה שפיר דמי.

ומסביר בתשובתו שיש חמישה טעמים שאין להדליק נ"ח בכותל המערבי: א. אין בו אורחים כיון שהוא מעבר לרבים. ב. אין מתפללים שם בקביעות. ג. נ"ח צריך שיעור של חצי שעה, ובכותל מתפללים ויוצאים. ד-ה. זה הוה כמו שוק, משום שהוא מעבר לרבים ומשום שאינו מקורה. ומובא שם בהערות (הערה ו): אם כן בזמנינו ליכא ארבעה טעמים הראשונים: א. יש בו אורחים שנמצאים שם. ב. מתפללים שם בקביעות שלוש תפילות ביום. ג. יכולים להדליק כשיעור כי זה מקור שמור. ד. לא הוה כמו שוק (אמנם באים תיירים מכל העולם, גם גויים רבים, ובזה דומה קצת כשוק). ה. הטעם שאינו מקורה עדיין שייך בזמנינו, ואולי אפשר להדליק בתוך

המקום המקורה בפנים (ואני חשבתי שמשום שיש כתלים, ולכן מותר להתפלל שם ואינו נחשב כמקום פרוץ, גם אפשר להדליק שם – מ"צ). ומסיים בהערה: ולפי זה אין ידוע מה דעתו של רבינו לענין הדלקה בכותל המערבי בזמנינו, ועיין בספר מועדים וזמנים (ה), קמג דפסק דכהיום מותר להדליק בכותל המערבי בברכה). וכתבו בשו"ת אז נדברו (ו עה) ושו"ת רבבות אפרים (ד קסג אות סג) שיש להדליק נרות חנוכה ולברך עליהם בכותל המערבי. הגרי"ש אלישיב אמר, שהמדליקים בכותל המערבי יכולים לברך רק כשמדליקים בתוך המערה, שהיא מקורה ודומה לבית, אבל אין לברך על ההדלקה ברחבת הכותל, כשם שאין ל'הומלס' - חסר בית - לברך על הדלקה ברחוב (איש האיש - מועדים עמ' רסב).

קנג. קריאת המגילה בירושלים בין מלחמת השחרור למלחמת ששת הימים

שאלה: משנת תש"ט עד שנת תשכ"ז, כאשר ירושלים בין החומות לא היתה בידינו והירדנים גרשו את היהודים שגרו בעיר העתיקה, מתי יש לקרוא את המגילה בירושלים החדשה - בט"ו כסמוך ונראה לעיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון או בי"ד כי בעיר העתיקה לא היה קהל מישראל?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "פוק חזי מאי עמא דבר שקראו בט"ו".

בספר ארץ ישראל (סי' ח אות ח), כתב הג"ר יחיאל מיכל טוקצ'נסקי: משנת תש"ט, שאז נכבשה העיר העתיקה של ירושלים על ידי ממשל נכרי ואין שום ישראל נמצא בתוכה (ובירושלים החדשה שחוץ לחומה המקיפה את העיר קיים ממשל וישוב ישראל [ועי' הקדמת ספרו העיר הקודש והמקדש, שזו הפעם הראשונה בהיסטוריה שכך קרה – מ"צ]), החלו רבים וגדולים לפקפק איך לנהוג עכשיו בירושלים החדשה, דהא אמרו בירושלמי (מגילה פ"א ה"א): "חרב הכרך (מיושבי ישראל) ונעשה של נכרים, אם בו (בכרך) אין קורין – חוצה לו קורין? בתמיהה.

והעלינו שאין לשנות גם השתא את הפורים הירושלמי מכמה טעמים:

א - ישנה גירסא אחרת בירושלמי (ראה רמב"ן ור"ן בסוגין).

ב - אפילו לפי הגירסא שלנו יש מפרשים שאין זו בתמיהה אלא בניחותא, רצה לומר, אע"ג שבו אין קורין, חוצה לו קורין (ומובאת דעה זו בהגר"א תרפ"ח), מכיון שמקום הסמוך לחומה הוקבע בתקנת אנשי כנסת הגדולה שיהא לו מוקף חומה, ולא נפקת תקנת המקום כל זמן שיש שם ישוב ישראל.

ג - אפילו אם יהא כרוב המפרשים, שדברי הירושלמי הם בתמיהה, אכתי אפשר לומר שאני ירושלים, שבשביל כבודה (וכבוד א"י) היתה עיקר התקנה לקבוע זמן מוקפות חומה מימות יהושע בן נון (ולא מזמן מרדכי), וכמו קדושתה כך גם תקנתה לא נשתנתה.

ד- ובמיוחד לא נשתנה מצב הסמוך של ירושלים בגלל הר ציון שהוא נשאר ברשות ישראל, ונמצאים שם חיילי ישראל שקורין שם המגילה בציבור בט"ו. ומבלי להיכנס כאן בויכוחים עם כמה חוקרים חדשים על מקומה המדויק של גבעת ציון (שדברנו אודות זה בספרנו עיר הקודש והמקדש ח"ב בפרק מיוחד) הנה לדעתנו על הר ציון זה (דרומית מערבית לירושלים העתיקה) היתה מצודת היבוס שעליה נלחם דוד, והיא היתה מוקפת חומה מימות היבוס ויהושע בן נון.

ולא עוד אלא שלדעתנו גם ציון נתקדשה בקדושת ירושלים אם כי היתה לה חומה מיוחדת שהפסיקה בין ירושלים לבין עיר דוד היא ציון. ובספרנו עיר הקודש והמקדש (ח"ב פ"ג) הבאנו ע"ז הוכחות בכמה מקראות וגם מתוספתא (דנגעים פ"ג) שחשבו בין הדברים הנאמרים בירושלים "ואין מקימים בה קברות חוץ מקברי בית דוד" – הרי מוכח שכל הדברים הנאמרים בירושלים נאמרו על ציון. [ובנוגע לקדושת מחיצות של ירושלים, לאכילת קדשי קדשים ומעשר שני, אשר רבותינו הרדב"ז והכפתור ופרח ועוד חלקו ציון מירושלים - הרביתי להקשות על זה ואין כאן המקום]. וקצת ראייה הבאתי גם מהמלך עוזיהו שנשתלח גם מעיר דוד כשנצטרע (וראייה זו פרסמתי בחוברת "המוריה" עוד מלפני כארבעים שנה), אלא שעל ראייה זו הנוגעת לכל העירות המוקפות חומה הרביתי להתוכח גם מדברי הרמב"ם שיש שילוח מצורע רק מצד העשה "בדד יושב", ושהשילוח אינו קשור לקדושת מחיצות (והארכתי בזה בעזה"י).

ומעידים ומגידים גם שרידי החומה שנמצאו לפני כששים שנה על ידי ד"ר בליס, בשפולי דרום הר ציון, והחפירות שנעשו אחר כך בשנת תרע"ד על ידי מר ווייל ובשנת תרפ"ט על ידי ד"ר סוקניק על היקף החומה העתיקה סביב הר ציון (כאשר דברנו על כל זה באריכות בפרטות בספר עיר הקודש והמקדש ח"ב). ונמצא שגם מצד הר ציון יש לירושלים החדשה דין "סמוך לכרך".

אמנם יש רבנים שהחמירו על עצמם לקרוא השתא בפרברי ירושלים גם ביום י"ד, משום שחששו לשיטת הרמב"ן והרשב"א שפסקו כרבי יהושע בן לוי "כרך שאין בו עשרה בטלנים (קבועים בבית הכנסת) קורין בי"ד", וכדכתבו הברכ"י ויד אפרים להחמיר לקרוא בכהאי גוונא גם בי"ד, אלא שכל הקהל יכול לסמוך על שאר הפוסקים, הרמב"ם והטוש"ע שלא פסקו כן (ראה כ"מ וב"י וטו"א רפ"א והגר"א

ארץ חיים

קטו

תרפ"ח ב) – וגם י"ל שהרמב"ן והרשב"א דברו בכרך שעשרת הבטלנים הם שעשו אותו לכרך, אבל זה שהנהו כרך מצד עצמו, ובו בתי כנסיות רבים, והוא מובטח שיוחזר לנו – יש לומר שגם הם לא אמרו בו שבטלו מיניה דין הכרך.

והכפתור ופרח (פ"ח) מספר ששמע שקראו פעם בירושלים גם בי"ד, והביא שאמרו על זה "הכסיל בחושך הולך". ויתכן שהיה זה בזמן שהיתה ירושלים בידי הנכרים וחששו לחסרון עשרה בטלנים, או שחשבו שמה שכתבו התוס' (כתובות מה, ב) ש"עיר שרובה נכרים בטלה קדושתה" נוגעת גם לקריאת המגילה (אם כי אין קריאת המגילה קשורה לקדושת העיר, ויש לעיין במה שציין הגר"א שם לדברי התוס' הנז' ודברנו על זה במקום אחר). גם על זה הביא הכפתור ופרח שבנוגע לירושלים אין מקום לקריאת המגילה ביום י"ד, עכ"ל הגרימ"ט בספרו א"י.

והברכי יוסף (או"ח תרפח סק"ח) העיר, שכן הוא בירושלמי (פ"ק דמגילה): נחרב הכרך ונעשה של עכו"ם, בו אין קורין, בחוצה לו קורין? אלא שהר"ן בשם הרמב"ן גרס: בו אין קורין, בחוץ לארץ קורין! בניחותא. ופירש שר"ל שהרי מוקפין בחו"ל קוראים בט"ו אף על פי שלא היה בהן ישראל, וכ"ש כשחרב הכרך מעשרה בטלנים שקוראים בט"ו. ולפ"ז כרך של עכו"ם שאין בו ישראל, הנכנס אליו בפורים קורא בט"ו, וה"נ כפר הסמוך לו. אלא הר"ן עצמו להלן דחה גירסא זו, ומסיק שקוראים בי"ד.

ובביאורי הגר"א (שם סק"ב) פירש הירושלמי שלא כמסקנת הר"ן, אלא בניחותא, בו אין קורין, אבל בחוצה לו קורין! והמשנה ברורה בביאור הלכה (שם ד"ה או שסמוכין להם) כתב בשם הברכי יוסף שקוראים בט"ו.

וכתבו הגרצ"פ פראנק בשו"ת הר צבי (או"ח ב קלא) והג"ר יצחק אייזיק הרצוג בשו"ת היכל יצחק (או"ח ס' גס-סב) שהואיל וירושלים החדשה מחוברת ברצף אחד עם העיר העתיקה כעיר שחוברה לה יחדיו, עדיפא טפי מכפר הסמוך לכרך שחרב, שהכל עיר ירושלים היא, שהותר לנו ד' שריד, והיה המחנה הנשאר לפליטה גדולה (ע' ב"ב עה, ב. מהרש"א).

בשנת תש"ט, לאחר שירושלים נחצתה לשנים והעיר העתיקה היתה בידי הערבים, נסתפקו אז מה הדין בכל שאר ירושלים החדשה הסמוך לה, אם קורין את המגילה בי"ד או בט"ו. ובשנה ההיא הסתגר החזון איש בחדרו למשך יום וחצי כדי לברר כל העניין, וכשיצא משם פסק לשואליו, דגם כשרק עכו"ם דרים בכרך מ"מ בסמוך לו קורין בט"ו (עיין חזו"א או"ח ס' קנד סק"ג. מעשה איש ז, קמט).

וכ"כ בהליכות שלמה (מועדים ח"א עמ' שנה) גם בשנים שהיתה ירושלים העתיקה

תחת שלטון הנכרים ולא דרו בה ישראל כלל, לא חשש הגרש"ז אויערבאך לנהוג פורים בשאר שכונות העיר בי"ד. וכן הורה לאחרים לנהוג פורים שם בט"ו. אמנם מובא בעובדות והנהגות לבית בריסק (ח"ב עמ' קא-קב): 'אודות קריאת המגילה בירושלים, שמעתי ממו"ר הגרמ"ד הלוי סאלאוויצ'יק שליט"א, שעד פרוץ המלחמה בשנת תש"ח, קרא מרן הגר"ז זצ"ל רק ביום ט"ו, אולם אח"כ קרא גם ביום י"ד, וזאת מצד שיטת הרמב"ן דהדין 'סמוך לכרך' הוא רק אם יש עשרה בטלנים בכרך. וכן מצד הירושלמי 'כרך שחרב בו אין קורין, סמוך לו קורין'. והגר"א פירש בניחותא, אבל יש שפירשו בלשון תימה, ומרן הגר"ז לא הכריע בזה'. ומביא עוד מה שכתב גאון אחד ממקורבי הגר"ז סולוביצ'יק, 'כי כשנכבשה העיר העתיקה ע"י הערבים עלתה השאלה אם לקרוא בט"ו או בי"ד מכח הדין של חרב הכרך', ופסקו כל הבתי דינין לקרוא בט"ו, וכן נהג מרן הגר"ז, אלא שקרא המגילה ביחידות ובצינעה גם בי"ד. ואני הייתי עמו בקריאה זו בלילה וסגר הדלת. ופעם אחרתי לבוא, והמתין לי זמן מרובה, ונהג שלא לברך, ובשנה הראשונה היה דן בזה אם לברך, כיון דאם זו הקריאה אפשר דיוצא בה, וחזר והכריע שאם יברך בי"ד הרי יאבד את הברכה בט"ו שהיא הקריאה לכו"ע. ושאלתי את מרן הגר"ז זצ"ל: 'אבל סוף סוף אם קורא מצד הספק ואפשר שיצא, א"כ איך יברך בליל ט"ו? ואמר לי כי באמת עיקר הקריאה הוא בט"ו ככולי עלמא, ורק הוא מחמיר לעצמו לקרוא בי"ד, אבל עיקר הקריאה הוא בט"ו. ופעם הבאתי לו את הברכ"י שמסביר את הירושלמי באופן נפלא, ומוכיח לקרוא בי"ד. מרן הגר"ז זצ"ל עיין בזה ונהנה מאוד מישרות הדברים, אבל הוסיף 'אבער מי יבוא אחר המלך'... שכבר הכריע הגר"א זצ"ל לקורא בט"ו' (ומובא בבית אב סי' לד. קונטרס המועדים מתורת בריסק עמ' נא).

ומסופר בס' עדות ביוסף (עמ' רו) ששאל רב אחד את הרבי מסאטמאר אודות קריאת המגילה בעיר הקודש ירושלים האם לקרות המגילה בליל י"ד או בליל ט"ו, משום שעיר המוקפין חומה היא תחת ידי עכו"ם ואז על פי הלכה כהערים הסמוכין לה ואין סומכין על המוקף, והשיב על זה הרבי מסאטמאר שבאמת צריכים לקרות בליל י"ד כדין שלנו וזה יעשו בצינעה, ובליל ט"ו יקראו את המגילה ברבים ע"י אחד שלא קרא בליל י"ד כפסיקת הרבי בברכה, ובכתב לא רצה הרבי לכתוב תשובה בזה כדי שלא ירבו מחלוקת בישראל, רק ציוה לעשות כן בבית מדרשו (וכן מובא במושיען של ישראל ח"ט עמ' תקפ-תקפא. שו"ת תשובות והנהגות ח"ג סוף ס' רלד). וכ"כ הג"ר משה אריה פריינד, גאב"ד ירושלים, במכתבו אל הרבי מסאטמאר (עטרת יהושע – חידושים בסוגיות הש"ס ובהלכה ח"ב סי' נז).

קנד. תייר בפורים - י"ד או ט"ו

שאלה: אדם שבא מחו"ל לא"י לפני פורים ויכול לקיים פורים או בי"ד או בט"ו, מתי עדיף שיקיים?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "בשניהם"

ופעם אחרת השיב **הגר"ח ק:** "זריזין מקדימין למצוות" (שו"ת ידון משה יג, ז).

וכשנשאל אם מי שמעולם לא חגג פורים דמוקפים, אם יש לעניין לנסות לקיים את כל המצוות, והאם שייך בדבר זה גם לקיים כל חלקי ופרטי מצוות שלא קיימם עד היום? השיב **הגר"ח ק:** "אולי" (פותח את ידך עמ' תקמד-תקמה).

ובענין אם תייר יחגוג בי"ד או בט"ו, הגר"א נבנצל כתב לי: "יש מעלה בי"ד ויש מעלה בט"ו". ופעם אחרת, הוא כתב לי: "לענ"ד בט"ו, אבל יש מקום לערער על זה". הגר"ר שמואל אליעזר שטרן, מראשי בית ההוראה של הגר"ש הלוי וואזנער ומח"ס שו"ת שביבי אש, כתב לי: "י"ד זמן קהילה לכל".

הגר"ר שמאי קהת הכהן גרוס, בעל שו"ת שבט הקהתי, כתב לי: "י"ד קודם והוי לרוב העולם וקיי"ל פורים בי"ד גם למי שמסופק באיזה יום לקרוא כרוב העולם". הגר"ר שמחה ב"צ רבינוביץ, מח"ס פסקי תשובות, כתב לי: "מתי שרוצה, כפי מקומו שנמצא".

קנה. פישוט מגילת אסתר בכותל המערבי

שאלה: בשושן פורים בכותל המערבי, הוצבה מגילת אסתר הגדולה בעולם. פשטו את כל המגילה ושמו אותה על כני ציור, כדי שיוכלו לראותה וכן את כתב היד המפואר. הבעל הקריאה קרא ממגילה אחרת, והשומעים הסתכלו במגילה הגדולה. האם מותר לנהוג כן עם מגילה, או שזה בזיון כתבי קודש?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מותר".

הגר"א נבנצל כתב לי: "אם זה כדי שיוכלו כולם לקרוא בה – מותר".

קנו. רגל אחת בתוך ירושלים ורגל אחת מחוץ לירושלים

שאלה: "כתוב בגמרא בבא בתרא (כג, ב) שאם אפרוח בתוך חמישים

אמה מהבית הוא שייך לאותו בית, ואם יותר מחמישים אמה מהבית הוא הפקר. ורבי ירמיה שאל: מה הדין אפרוח עם רגל אחת בתוך חמישים אמה ורגל אחת מחוץ לחמישים אמה? ויש לשאול אותה שאלה על פורים: מה הדין לגבי פורים - אדם שיש לו רגל אחת בתוך ירושלים ורגל אחת מחוץ לירושלים?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "יקרא בט"ו מגילה".

הגר"א נבנצל כתב לי: "איפה הראש ורוב גופו?" הגר"א נבנצל לא ציין מקור לזה, אבל חשבתי שאולי אפשר להביא לכך יסוד מהגמרא בגיטין (כה, א): "האומר לבניו: הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים, כיון שנכנס ראשון ראשו ורובו זכה בחלקו, ומזכה את אחיו עמו". כלומר, אדם נמצא במקום שראשו ורובו נמצאים.

הגר"ר שמואל אליעזר שטרן, מראשי בית ההוראה של הגר"ש הלוי וואזנער ומח"ס שו"ת שביבי אש, כתב לי: "הרגל השניה הרי היא בכלל סמוך ונראה".

הגר"נ גולדברג כתב לי: "עיין מסכת מכות יב דנה הגמ' אם עומד הרוצח על אילן שעיקרו בחוץ ונופו בפנים או להיפך. עיין שם".

הגר"ר שמאי קהת הכהן גרוס, מח"ס שו"ת 'שבט הקהתי', כתב לי: "שם העיקר קובע ראשו ורובו".

הגר"ר פינחס אברהם מייערס, אב"ד האג ובעל שו"ת דברי פנחס, כתב לי: "ראיה מסוכה שהולכים אחר ראשו ורובו".

הגר"ר שמחה ב"צ רבינוביץ, מח"ס פסקי תשובות, כתב לי: "שיכנס או שיצא".
הגר"ר אליהו שלזינגר, אב"ד ורב שכונת גילה ומח"ס שו"ת שואלין ודורשין, כתב לי: "מי ששואל שאלה כזו יש לעשות לו את מה שעשו חכמים לרבי ירמיה ע"ש" (חשבתי שכל הגדולים יענו כן... וכשהראיתי את התשובה להגר"ר גמליאל הכהן רבינוביץ, אמר לי: "הנה בשער הגלגולים (הקדמה ל"ו) איתא שאמר רבינו האר"י ז"ל על רבי ירמיה שאמרו עליו בתלמוד דידן, במסכת ב"ב (דף כ"ג) בעי רבי ירמיה, רגל אחד בפנים ורגל אחד בחוץ מהו, ואמרו שם כי על דא אפקוה לרבי ירמיה מבי מדרשא. וזה היה בענין הגזל המדדה בתוך חמשים אמה במס' יו"ט. וכבר ידעת כי זה רבי ירמיה תמיד היה שואל שאלות, כמ"ש הרבה פעמים בעי רבי ירמיה, והנה להיות כי הוא נתכוין לטובה, להגדיל תורה ולהאדירה בשאלותיו, וביישוהו ואפקוהו מבי מדרשא, לכן יש לו שכר טוב גדול למעלה, כי כל השאלות הנשאלות במתיבתא דרקיע, הוא שואל אותם ונשאלות על ידו. עכ"ל. וזה פלאי פלאים ממש. וע"ע בספרי גם אני אוך

תשובות מהגאון רבי משה רחמים שעיו שליט"א בעל 'מחקרי ארץ' (סימן קי"ט) מה שהאריך עוד בזה".

הג"ר צבי כהן זצ"ל, מח"ס טבילת כלים, ציצית ושא"ס, כתב לי [בפורים]: "הזהר! על כך הוציאוהו מבית המדרש"!!!

ומדוע הוציאו את רבי ירמיהו מבית המדרש? פירש רש"י שם: "שהיה מטריח עליהם". וכן רבינו גרשום שם: "משום דמטריד להו בשאלות שאין בהן ממש". אך ר"ת מסביר שם בתוס', מפני שזו שאלה לא מציאותית שהתפרשה כקינטור כנגד שיעורי חז"ל. ובהגהות וחידושים לרבי גדליה ליפשיץ (בנו של בעל תפארת ישראל) הנדפסים בסוף הגמרא, כתב: "נ"ל דר"ל דשאל דבר שאינו והו"ל ח"ו כחוכא ברבו ובפ"ג דמנחות דל"ז ע"א בבעיא דפלימו מרבי תינוק שנולד עם ב' ראשין וכו' ואף דבעי בכה"ג ספ"ד דעירובין דנ"ב ע"ב רגלו אחת בתוך התחום כו' והכא לא אפשר דקים להו דאינו מדדה יותר, וכן נמי במ' סאה חסר קורטיב דבעי ר"י במס' עירובין ולא אפקוהו לא בפעם ראשון ושני אך כשהרבה לשאול כאלה חששו לחוכא ח"ו".

אגב, שמעתי שפעם אחת הרבי מסטמאר הגיע לישיבה אחת כדי לבחון את התלמידים במסכת בבא בתרא. כשהודיעו לו שבמשך הזמן למדו דפים מועטים, הוא לא היה שבע רצון ורצה ללמדם את חשיבות הלימוד בבקיות. הרבי אמר שמצאנו בבבא בתרא דף כג, שרבי ירמיה נזרק מבית המדרש, ובדף קסה הוא התקבל בחזרה. הרבי שאל: כמה זמן רבי ירמיה היה מחוץ לבית המדרש? התלמידים לא ידעו מה לענות. אמר הרבי: תלוי באיזה מהירות למדו. אם למדו ארבעים דף לחודש, רבי ירמיה היה בחוץ כארבעה חודשים. אם למדו עשרים דף לחודש, הוא היה בחוץ כשמונה חודשים. אבל אם למדו דף לשבוע כתלמידים מסויימים בזמננו, רבי ירמיה היה מחוץ לבית המדרש כשלוש שנים!

עלייה לרגל

קנז. עלייה לרגל בזמן הזה

שאלה: יש אנשים שטוענים שבזמן שהבית המקדש היה קיים עלו להר הבית ולמקדש אבל היום שעולים עד לכותל שזה לא הר הבית ממילא אין ענין של עלייה לרגל?

תשובת הגר"ח קניסבקי: "זה לא נכון" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' סג).

ונשאל עוד: האם הליכה לכותל בשלושה רגלים, יש בה משום עליה לרגל בזמן הזה?

והשיב הגר"ק: "מדאורייתא אין כלל מצוה היום, אבל הר"ן (על הרי"ף תענית ב, א) אומר שנהגו בימינו ללכת במועד".

והגר"ק ביקר אצל חמיו הגר"ש אלישיב, ונשאל: האם עולה לירושלים כדי לבקר את חמיו, ואגב כך הולך להתפלל בכותל, או להיפך, מבקש לקיים מנהג עליה לרגל, ואגב זה מבקר את חמיו? והשיב: "אינני מקפיד בזה כל כך, אבל היות שאני בא לבקר את חמיו, אני הולך גם לכותל" (בסוד שיח עמ' 67).

כתב בשו"ת חתם סופר (יו"ד ס' רלד ובספרו תורת משה פרשת אמור וכן משמע משו"ת נודע ביהודה מהדור"ת או"ח ס' צד) שאין בזמן הזה חיוב לעלות לרגל מפני שלא חייבה אותנו התורה כי אם בזמן קרבן חגיגה ועולות ראייה, אבל מצווה יש. ושו"ת מהר"ץ חיות (ס' עו פרק ג) וחידושי המהר"ץ חיות (גיטין ד, ב ונדרים כג, א) הביא הרבה ראיות שהתנאים והאמוראים, אף לאחר החורבן עלו לירושלים ואף נכנסו להר הבית ומקום המקדש, כי עדיין היה להם אפר פרה לטהר עצמם. כתב הגר"ר משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משה יו"ד ג, קכב), מצוות ראייה פשוט וברור שהוא דוקא כשבית הבחירה בנוי אף אם נימא שראיית פנים הוא מצווה מיוחדת שלא תלוי בקרבן ראייה, ומה שנהגו הקרובים לא"י לבוא לירושלים היה זה בזמן הגאונים לזכר בעלמא ולהעגועים לבנין ציון וירושלים ע"י משיח צדקנו שמחכים לו תמיד. ומשמע שאין מנהג לעלות לרגל בזמן הזה, ודעת המון פוסקי דורנו, ובמיוחד רבני ארץ ישראל, הביאו הרבה מהמקורות מלמעלה שיש מנהג קדום לעלות לרגל אחרי חורבן הבית עד זמנינו: בשו"ת קול מבשר (ב, י) נשאל ע"י מנהל משרד הדתות ד"ר ש"ז כהנא על אלו שלא היו יכולים לבקר בארץ בפסח לתיירות ולעלייה לרגל בגלל איסור לבקר בארץ מארה"ב, והיתה הצעה להכריז על סידור תכנית בפסח שני ביי"ד אייר לאלו לעלות לרגל, והשיב הגר"ר משולם ראטה שעניין עלייה לרגל הוא בוודאי דבר חשוב מאוד גם בזמן הזה, אבל כל זה היינו עלייה לרגל בזמן הרגל, אולם ההצעה לעשות תשלומין לעלייה זו בחודש אייר בזמן פסח שני אין לה שום מקום כלל, כי הקרבת פסח שני אין לה שייכות למצווה של עליית הרגל. ומזה רואים שדעתו שיש מנהג לעלות לרגל בשלושת הרגלים. וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (י, א אות צג) שיש בזמן הזה מנהג וכיסופים עזים ותשוקה קדושה ונוראה של המוני בית ישראל לנהור בלי הרף על יד הכותל המערבי ולהשקיף על מקום המקדש, ובמיוחד

ארץ חיים

קכא

בחג ומועד לא משום שיש חיוב אלא מפני שהמקום הזה הוא מקום שורש יניקת קודש קדושתו של עם ישראל בכללותו ושל כל אחד ואחד מישראל בפרטותו. ודומה לזה שיש עניין של ראיית מקום המקדש בעלייה לרגל הובא בס' מועדים וזמנים (ח"ז ס' רמא הערה א) מהרב עקיבה יוסף שלזינגר שכתב קונטרס מיוחד בעניין זה שהיום אין מצוות ראייה שאי אפשר לנו היום להיכנס לעזרה, מ"מ ענף המצווה יש לנו, והוא לראות את המקום, ואלו העולים לכותל לשם תפילה לבד אין מצווה שעיקר המצווה הוא לראות רצפת קרקע המקדש דווקא.

אגב אזכיר שהרב מבריסק, הגר"ז סולוביצ'יק, היה נוהג בימי חוה"מ ללכת להר הצופים לראות משם את קרקע ביהמ"ק לזכר מצות ראיית פנים העזרה שמצותה הוא לראות את קרקע העזרה. ויש להקשות איך לא חשש הגר"ז לראות את קרקע ההיכל דבגמ' שבועות (טז, א) איתא שכשהיו בונים את ההיכל היו בונים אותו מבחוץ כדי שלא יזונו עיניהם מן ההיכל, והרי קי"ל שקדושת המקדש עומדת במקומה גם בזה"ז? ומובא בספר נאות אפרים להג"ר אפרים שטראוס (ח"ב סי' כז): אמרתי למרן הגר"ש אלישיב (שליט"א) ששמעתי מהגר"מ פיינשטיין (שליט"א) שחותנו מרן הגר"ז זיע"א היה נוהג בימי חוה"מ ללכת להר הצופים לראות משם את קרקע ביהמ"ק לזכר מצות ראיית פנים העזרה שמצותה הוא לראות את קרקע העזרה. והקשיתי להגר"ש איך לא חשש הגר"ז לראות את קרקע ההיכל דבגמ' שבועות (טז, א) איתא שכשהיו בונים את ההיכל היו בונים אותו מבחוץ כדי שלא יזונו עיניהם מן ההיכל, והרי קי"ל שקדושת המקדש עומדת במקומה גם בזה"ז [ע"ש במה שהאריך ודיבר עם הגריש"א בסוגיא זו וכך יצא להם מסוגיא זו, שדין זה שלא יזונו עיניהם מההיכל נוהג גם בזה"ז כי זהו דין בכבוד המקדש]. וביאר הגרי"ש דודאי כשמכוין לראות כדי לקיים זכר למצוות ראיית פנים, אין בזה שום איסור דהא לא מתכוין ליהנות מראייה זו שרואה את קרקע ההיכל (מובא בספר והאר עינינו לרב יעקב מנחם פרידליס עמ' שסה).

ואמר הג"ר שלמה זלמן אויערבאך (ס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' קפג-קפד) שנוהגים ללכת לכותל המערבי בשבועות, וכן היה נוהג. וכשאינם יכולים ללכת בשבועות הולכים באסרו חג או במשך השבוע אחרי שבועות. וכן נהג הגרי"ש אלישיב, ובערוב ימיו היה אומר: ברוך השם שהצלחתי לקיים את המנהג שנהגתי בשנים קודמות (מפי האיש עמ' קטז-קיז).

קנח. עלייה לרגל ופריצות

שאלה: מהי דעת הרב באופן שיש הרבה פריצות בכותל ואדם רוצה לבוא בחול המועד לקיים המנהג של זכר לעלייה לרגל?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "רק בשמירה יתירה ישמור את עיניו" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' ע).

קנט. הבאת בנים קטנים לעלייה לרגל

שאלה: האם יש ענין להביא את הבנים הקטנים לעלייה לרגל בזמנינו?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "אפילו שהיום זה רק מנהג זכר עלייה לרגל, יש ענין להביא קטנים" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' עא).

קס. ברכה על עלייה לרגל

שאלה: מ"ט לא נתקן ברכה לעולה לרגל?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "שהמצוה הכניסה לעזרה" (ספר מועדי הגר"ח ח"א תשו' רמז).

והאדר"ת בקונ' זכר למקדש (פ"ב אות ד) כתב שיש ברכה לעולה לרגל. וכ"כ הגרב"ד פוברסקי בס' בד קודש מועדים תקמ"ח שיש ברכה לעולה לרגל (ספר בד קודש מועדים תקמ"ח).

אמנם בשו"ת רבי עקיבה יוסף (או"ח א, קנט), הג"ר עקיבה יוסף שלעזינגער, הלב העיברי, כתב שאין לברך בעלייה לרגל מחמת ג' טעמים: א. שאין ברור שיש מצוה לראיה בלא קרבו ראייה. ב. כיון דהוה מצוה שאין בה מעשה. ג. כיון שהמצוה נמשכת זמן רב, וחיישינן שמא יארע קלקלה, וגם דחיישינן שמא ימות, שבזמן מרובה יותר מן שלושים יום חיישינן לכו"ע. עוד יש להסתפק אם מברך שהחיינו, דלכאורה תליא בפלוגתא דריש פאה במשנה שם, דקתני אלו דברים שאין להם שיעור וכו' והראיון, שיש אומרים שפירושו ראיית פנים, וזה אין לו שיעור, ואימת דרוצה לבא בא, א"כ לא תליא בזמן. אך יש להשיב ע"ז דודאי יכול לבוא אימת שירצה, מ"מ בשלוש רגלים מחויב, וא"כ שייך היה ברכת שהחיינו. ואין לומר שלא יברך ברכת שהחיינו על מצות הראיה, ויסמוך על ברכת שהחיינו של הרגל, וכמו שאין מברכים על עשיית סוכה ובדיקת חמץ וכמבואר בטור סי' תלב ובב"י שם. מ"מ אינו דומה, דשם סוכה צורך

ארץ חיים

קכג

רגל, ובדיקת חמץ ג"כ צורך הפסח, משא"כ כאן דשני מצוות נפרדות הם. לכן נראה דשפיר יברך שהחיינו על מצות ראייה, עיי"ש.

וכששאלוהו להגרי"ל שטינמן, הוא השיב: ולכאורה הזמן שצריכים לברך הוא כשמגיעים לעזרה. והראו לרבנו דבזכר למקדש מבעל האדר"ת פ"ב אות ד' כתב נראה בעיני דעל מצות ראייה היו מברכים כל אחד כל הבא לעזרה קודם שנכנס ברכת המצוה עם שהחיינו, דמי גרע ראייה מלולב וכיו"ב וצ"ע (עלון כאיל תערוג - שבועות תשע"ז).

קסא. עלייה לרגל ברכב או דווקא ברגל

שאלה: האם יש עניין לקיים זכר לעלייה לרגל ברגליים או מספיק לקיים זה בעלייה ברכב?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "בסוף ירד ברגל" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' סא).

מצד אחד, יש מקורות שיש לעלות לרגל דווקא ברגל: כתוב בגמרא חגיגה (דף ג) מה יפו פעמך בנעלים בת נדיב, כמה נאין רגליהם של ישראל בשעה שעולין לרגל, ומשמע כי אפילו העליה לרגל ממקום רחוק וטרחה רבה אפ"ה היו מדקדקין ללכת ברגליהם, והגם שבדאי הרחוקים הרבה ביותר היו רוכבים עכ"ז נראה שכאשר היו סמוך לירושלים היו הולכין ברגליהם. ועוד נאמר ע"פ הסוד ברבינו האר"י ז"ל בסוד עליה לרגל ברגלים כדי להמשיך כח הרגלים העליונים (מובא בשו"ת תורה לשמה סי' מ). וכן רבינו בחיי עה"ת פ' משפטים (כג - יד) שמביא מדרש: שלש פעמים שלש רגלים ולהלן הוא אומר (ישעי' כ"ו) תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים, אזהרה לישראל שלא יעלו אלא ברגליהם וכן הכתוב אומר מה יפו פעמך בנעלים בת נדיב עכ"ל.

מצד שני, כתוב בירושלמי (פסחים פ"ד ה"ז): רבי יוסי בן ר' יהודה אומר אף הרוצענין (עושין מלאכה בערבי פסחים) שכן דרך עולי רגלים להיות מתקנין מנעליהן וסנדליהן במועד [דמסתמא היו עולי רגלים צריכין לתקן מנעליהם שבלו בהליכתן לירושלים. ק"ע] ובבהמה היו עולין [עלו בבהמה ולא היו הולכים ברגליהם ולא בלו מנעליהם בדרך. ק"ע]. הרי מבואר בירושלמי בפשיטות שמותר היה לעלות לרגל גם ברכיבה, ושכך היו נוהגין רוב עולי הרגל שעשירים היו לעלות בבהמה. ויעוין בהגהות טוב ירושלים מהגאון האדר"ת ז"ל בירושלמי שם שכותב באמת להוכיח מהירושלמי הזה דלא כמו ששמע אומרים ע"ש המדרש, אלא דלא היו צריכים לעלות דוקא ברגליהם. ובשו"ת ציץ אליעזר (יב, יז), כתב לתרץ שבגמרא חגיגה וכן במדרש המכוון בעליה

מירושלים ועד להר הבית שאז צריכים כולם לעלות ברגל ממש, ואילו בירושלמי המכוון ממקומות הרחוקים ועד לירושלים שבזה היו העשירים עולין בבהמה, ומשום הליכה רגלית מועטת מירושלים ועד להר הבית לא היו צריכים ע"פ רוב לתקן משום כך מנעליהם. וכל זה כשבית המקדש קיים, אבל הפוסקים לא מזכירים חיוב זה לגבי המנהג לבקר בכותל המערבי ברגל בזמן הזה.

בית כנסת חורבת ר"י החסיד

קסב. שם בית הכנסת חורבת רבי יהודה החסיד

שאלה: מדוע קוראים לבית הכנסת חורבת רבי יהודה החסיד, הרי הוא בנוי?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "היה חורבה".

מצאתי אח"כ שכאשר האדר"ת עלה לארץ, הוא הביע את צערו על הצמדת השם "חורבת" ר' יהודה החסיד, בשעה שאין זה חורבה, וכתב להגר"ח ברלין: "כבר אמרתי שצריך לשנות את השם של גנאי 'חורבה' ולקרות 'חצר ביה"כ', ובדעתי איה"ש להדפיס פתקאות על זה ולהכריז, והגר"ש סלנט נ"י הסכים לזה" (גאון ההוראה על הגרצ"פ פראנק ח"א עמ' 311).

קסג. בנין בית כנסת חורבת ר"י החסיד כסימן בנין המקדש

שאלה: שמעתי בשם הגר"א שכשבית הכנסת החורבה ייבנה זה סימן שבית המקדש השלישי ייבנה בקרוב. הייתכן?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אולי".

אכן בכינוס בישיבתנו עטרת כהנים בחוה"מ פסח תשע"ג, שמעתי שאמר הגר"ר שמחה הכהן קוק: "תלמידי הגאון מווילנא מסורת היתה בידם שהגאון אמר להם: 'תגורו רק בירושלים', ואח"כ הוא גם אמר להם: 'תבנו את בית כנסת החורבה', והוסיף: 'ואחרי החורבה, ייבנה בית המקדש'. ואני גם שמעתי מפיו של הרב אלישיב". ואחרי שלוש-עשרה שנים של בנייה, ומעמד של ניסים, הגריש"א גם אמר לו שהוא רוצה שהגר"ר שמחה הכהן קוק יהיה רב בית הכנסת, וכשענה שהוא לא ראוי בכלל, אמר הגריש"א: "אתה תדאג שהוא יהיה מקום רק של תורה". וכן הוא.

קסד. "מציב גבול אלמנה" על בית כנסת חורבת ר"י החסיד

שאלה: האם יש לברך "מציב גבול אלמנה" על ראיית חורבת ר"י החסיד ששיפצו ובנו מחדש?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מי אומר שזה חורבת ר"י החסיד".

הגר"ר יצחק זילברשטיין כתב לי: "יעוין בשו"ע או"ח סימן רכ"ד סעיף י וז"ל: הרואה בתי ישראל בישובן כגון בישוב בית שני אומר ברוך אתה ד' אלו קינו מלך העולם מציב גבול אלמנה, וכתב המשנ"ב וז"ל: והרי"ף פירש בתי ישראל בישובן היינו בתי כנסיות שמתפללין בתוכן, וכן נהגו העולם שאין מברכים על שערי בתים, כי אם על בית כנסת כשרואה אותה ביופיה ובתיקונה. והביא המשנ"ב דברי הפמ"ג, דבזמן הזה טוב לברך ברוך מציב גבול אלמנה בלא שם ומלכות, וביאר בשער הציון טעמו, משום שחשש לדעת רש"י המובא בגמרא מס' ברכות דף נ"ח ע"ב, שכתב על דברי הגמרא הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה, וכתב רש"י ד"ה ברוך, כגון בישוב בית שני.

לכן בנדוננו, נראה שיברך בלא שם ומלכות, וכן כתב הגאון ר' משה בראנדסארפער בשו"ת היכל הוראה, או"ח הוראה כ, בשאלה אם מברכים על חורבת ר' יהודה החסיד ברוך מציב גבול אלמנה, והשיב וז"ל: והוריתי שיש לברך הברכה הנ"ל אלא שיברכו בלא שם ומלכות, וכמו שצייד הפמ"ג (או"ח רכד מ"ז) במחלוקת הפוסקים אם הברכה נתקנה דווקא בא"י או גם בחו"ל, וכן אם זה דווקא בחורבה שהיתה קיימת עוד מזמן בית שני או אף בזמן הזה [חורבת רבי יהודה החסיד אינה מזמן בית שני אלא מזמן עלייתו של רבי יהודה החסיד בשנת תס"א], ומצדד הפמ"ג שיש לברך ברכה זו בלא שו"מ אפילו בישוב שבזמן הזה, ואין חילוק בין א"י לחו"ל [ועיין מ"ב שם סקי"ד ובכה"ח] עכ"ד.

ובקובץ רישא דגלותא [דברי מספד על מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל], כתב רב ביהכנ"ס החורבה הגאון הרב שמחה הכהן קוק שליט"א וז"ל: לאחר שקם ביהכנ"ס החורבה, ובס"ד נכנסתי אליו ושאלתי אם צריך לברך ברכת מציב גבול אלמנה, והסיבה לשאלתי משום שלפני חמש עשרה שנה בערך חנכו את שכונת קרית ספר בעיר מודיעין עילית ביחד עם הכנסת ספר תורה, וזכיתי ללכת ליד הרב אלישיב בהכנסת ספר תורה, ושאלתי אותו: בונים כאן עיר של תורה, כולם בני תורה, הכל שמור וגדור, שבת כשרות טהרת המשפחה, מקום שיהיה ממנו נחת רוח להקב"ה, אז אולי שיברכו מציב גבול אלמנה בשם ומלכות? אמר לי הרב זצ"ל, תגיד בלי שם ומלכות. שאלתי מדוע? אמר לי הרב שההלכה היא שרק מקום שהיה בנוי מימי בית שני

שנחרב ובונים אותו שוב מברכים עליו מציב גבול אלמנה. אז שאלנו את ראש המועצה שם שיברר את הענין. שאלו את הקבלנים אם מצאו משהו מבית שני, ואמרו שלא מצאו, א"כ הדין לומר בלא שם ומלכות, אבל בבית כנסת החורבה שאלתי הרי מקום שידוע שהיה מקודש מזמן בית שני, שהרי נמצא לפנינו מן החומות, א"כ לברך בשם ומלכות. אמר לי הרב נחכה אם ישאירו את המקום בקדושתו. אחרי שזכינו שברכתו של הרב נתקיימה והמקום הינו בקדושתו, ברכנו בשם ומלכות את הברכה מציב גבול אלמנה" עכ"ל הגר"י זילברשטיין.

הגר"ר אשר וייס, מח"ס מנחת אשר, כתב לי: "נראה דצריך לברך כמבואר בשו"ע סימן רכ"ד ס"י ובמשנ"ב ס"ק י"ד, ועיין בכף החיים שם ס"ק ל"ה. וכך נהגתי אני בעצמי בחוה"מ פסח תש"ע כאשר ביקרתי בביה"כ הנ"ל".

ומסופר בספר מפי האיש (עמ' צז-צח), בחוה"מ פסח תש"ע, כשנסע הגר"ש אלישיב בדרכו לכותל המערבי, עבר דרך חורבת ר"י החסיד הנבנית מחדש, ונכנס וקרא שם פרקי תהלים. וכשחזר אמר: זה בניין נהדר. והוסיף: הטעם בתחילה שאמרתי שאינני הולך, הוא משום שיש איסור ללכת לבית כנסת לראות יפיו, וכן נמצא בנימוקי יוסף (מגילה כח ב), אכן עכשיו: לעבור דרך שם ולא להיכנס. ושאלוהו: מדוע לא בירך מציב גבול אלמנה? והשיב: כי אי אפשר לדעת מה יהיה מצב הרוחניות שם. עוד אוסיף שסיפר לי הרב רפאל שנוור - רבה של מעלה זיתים ור"מ בשיבת עטרת ירושלים - ששמע מפי הרב ישראל גליס, שהיה נוכח בביקורו של הגר"ש אלישיב בחורבת ר"י החסיד, שהגר"ש ברך מציב גבול אלמנה בשם ומלכות.

קריעה על ירושלים ועל מקום המקדש

קסה. חובת קריעה על ירושלים בימינו

שאלה: להלכה למעשה, האם כיום צריכים לקרוע על ראית ירושלים?

תשובת הגר"ח קניסבקי: "כן" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קב).

ועיין בספר בתי אמי (עמ' 328-329), שאחרי מלחמת ששת הימים, הגר"ח היה מגיע כל ראש חודש להתפלל עם הנץ החמה בכותל המערבי כדי לחסוך את הקריעה כאשר לא ראה את המקום ל' יום. כאשר קרה שהחמיץ הנסיעה, הוא היה קורע. אך כעבור תקופה הגיע הגר"ח למסקנה כי הנסיעות מפריעות לו בלימודו ופסק מכך.

ארץ חיים

קכז

וכשנשאל הגר"י קניבסקי (ס' ארחות רבנו עמ' שיח אות א) על חובת קריעה על ירושלים אחר הכיבוש, השיב ששאלו את זה את הג"ר דוד יונגרייז וענה להם שאמריקאים שולטים ועל פיהם יישק הכול, והחזיק הרב בסברה זו והוסיף שאמריקאיים מעונינים שנחזיק בעיר העתיקה. וכן נהג למעשה (ארחות רבנו עמ' שיח). ומסופר על הגר"י ק: "בשנת תשכ"ז, לאחר המלחמה, כאשר התאפשר ללכת להתפלל בכותל המערבי, הציע אחד ממקורבי רבינו להסיעו לכותל המערבי, ושאר מקומות הקדושים, רבינו שקל את ההצעה וסירב לה, אותו אדם סיפר לרבנית ע"ה, והיא נכנסה לשוחח עם רבינו ולידע את טעם סירובו, ונתברר לה כי לרבינו שני מעילים אחד לחול ואחד לשבת, ובראותו את מקום המקדש וירושלים בחורבנה עליו לקרוע קריעה כדת, ואז ישאר לו רק מעיל אחד לשבת ולחול, והוי זילותא דשבת, ולכך אין באפשרותו לנסוע להתפלל בכותל המערבי, כשהוברר כי אצל בנו שליט"א (הגר"ק) נמצא מעיל ישן של אביו שאפשר לקרוע בו קריעה, הסכים רבינו לנסיעה" (תולדות יעקב עמ' קו).

וכ"כ הג"ר שריה דבליצקי: "אין להקל שלא לקרוע כעת על ירושלים, שהדבר נוטה מאוד שכל זמן שלא נבנה המקדש הרי זה נקרא חורבן לגבי ירושלים (קונטרס אחר כתלנו, הובא בספר הר הקודש עמ' כו). וכן בפסקי תשובות (תקסא אות א). והגר"מ פיינשטיין והגרש"ז אויערבאך נחלקו בידון. בשו"ת אגרות משה (או"ח ד, ע), הגרמ"פ פטר הקריעה מאחר "שבנוי לתפארת ואינה ברשות עכו"ם", אבל בשו"ת מנחת שלמה (א, עג), הגרש"ז א חייב ש"חושבני שכל עוד שרואים עדיין בעיר הקודש את הכנסיות של הנכרים וגם קברי עכו"ם, ואין אנו יכולים למעקר פולחנא נוכראה, עדיין היא בחורבנה".

קסו. קריעה פעמיים

שאלה: וא"כ אדם שבדרך לבוא לכותל לכאורה הוא כבר מחויב קריעה מהכניסה לעיר העתיקה, וא"כ מה יעשה האם יקרע פעמיים או שיכסה עיניו עד בואו לכותל?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "צריך" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קד).

בארחות רבנו (ח"ב עמ' קנא), הגר"ק סיפר שכשהיה נוסע עם אביו הסטייפלר פעם אחת וזה היה ע"י הכותל, וכשנכנסו לעיר העתיקה סגר מו"ר, הסטייפלר, את עיניו ולא קרע. וכן העיר עוד שם (ח"א עמ' שכב) שאמר הסטייפלר שאפשר לעצום את

העינים או להימנע מלהסתכל החוצה עד הכותל ואז לקרוע פעם אחת ודי בזה (ומובא שם בהערה ב).

וכן היה נוהג כ"ק אדמו"ר דברי יציב מצאנו קלויזנבורג שהיה עוצם עיניו בהגיעו בסמוך ע"י החומות של העיר העתיקה עד הגיעו סמוך לכותל (הליכות חיים – מועדים וזמנים עמ' רמא ס"א. ומובא שם).

קסז. קריעה על בגד שעשה בו קריעה מחמת אבילות

שאלה: בגד שעשה בו קריעה מחמת אבילות ר"ל האם הוא יכול להוסיף על הקרע משום ראיית המקדש בחורבנו או שצריך בגד אחר? **תשובת הגר"ח קניסבקי:** "יכול במקום אחר" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קה).

קסח. קריעה אחת על ירושלים ועל חורבן הבית

שאלה: מה הדין מי שראה את ירושלים ולא קרע, ואח"כ ראה את הכותל המערבי, האם יכול לקרוע קריעה אחת על שניהם? **תשובת הגר"ח קניסבקי:** "כן" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קז).

בספר אורחות רבנו (ח"א עמ' שכ) מביא בשם מו"ר הסטייפלר זצ"ל שמסתבר לכאורה שהדין הוא שמה שכתוב שחייב לקרוע מיד זה רק לכתחילה ויכול לשהות עם הקריעה. ומה שפסק בשו"ע (או"ח תקסא, ב) שחייב לקרוע שתיים אחד על ראיית ירושלים ואחד על ראיית המקדש זה רק לכתחילה אבל במעיקרא דדינא אפשר לו להמתין עד הגיעו קרוב למקום המקדש – הכותל המערבי ושם לקרוע עבור שתיהם קריעה אחת. ולפ"ז פסק שאם רוצה שוהה עם הקריעה בהכנסו לירושלים וקורע אח"כ רק ע"י הכותל (ומובא שם בהערה מה).

קסט. בחורים המסוכים על שולחן אביהם וקריעה על חורבן הבית

שאלה: בחורים הסמוכים על שולחן אביהם שנוסעים לכותל המערבי, האם מותר להם לקרוע ללא רשות אביהם?

תשובת הגר"ח קניסבקי: "כן" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קח).

בספר פנינת המקדש (פ"ז הערה פג) מביא מקונטרס שריד בית מקדשנו ששמע

ארץ חיים

קכט

מהגאון ר' עזריאל אויערבאך שבן הסמוך על שולחן אביו אינו צריך לקרוע כי אין לו רשות לקרוע כי אין זה בגד שלו כי אם של אביו. אמנם בשו"ת תשובות והנהגות (ה, קסה), חולק ע"ז בהדיא וכותב שתמוה הדבר, ראשית, משום דמסתברא שהאב נתן לו את הבגד לגמרי במתנה והוי שלו לגמרי וכמו שבאתרוג לא אמרינן שאם הוא סמך על שולחן אביו אינו יוצא בו יד"ח כי אין זה נתינה, כי וודאי נתנו לו במתנה כמו כן הכא. ומוסיף שבלאו הכי הרי יש מצוות צדקה שחייב לספק לו צרכיו הגשמיים וכ"ש הרוחניים שיוכל לקיים מצות קריעה ואין לפטור לבחור כלל. ובשו"ת להורות נתן (ב, לט), הג"ר נתן גשטעטנר מביא שבתחילה חשב שלא לחייבו בקריעה אך שם כתב לבסוף שלקושטא דמילתא הרי מה שנתן לו הוי צדקה וכמבואר (יו"ד רנא, ג), שהנתן לבניו הגדולים הרי זה בכלל צדקה. וכיון שכבר קנאו הרי יכול לעשות עם זה מה שירצה ויכול לקרוע. ובהליכות אבן ישראל להגרי"י (עמ' שצג ס"י הערה 10) שכותב שרשאי לקרוע שאיזה אב לא רוצה שבנו יקיים מצוות, ויכול לקרוע (שם הערה מו).

קע. קריעה על החורבן ע"י אנשי ירושלים

שאלה: מנהג אנשי ירושלים שאינם קורעים קריעה בראיית המקדש אע"פ שלא היו שם שלושים יום מדוע נוהגים כן שלכאורה זה לא לפי ההלכה?

תשובת הגר"ח קניסבקי: "אם לא היו ל' יום חייבים" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קו. קונ' הנהגות רבינו להר' בנימין קירשנער שליט"א - בענייני בין המצרים אות קלז).

כתב המג"א (או"ח תקסא ומובא במ"ב ס"ק יז) שמי שנולד בירושלים אפילו הגדיל אין צריך לקרוע, דבקטנותו פטור וכשהגדיל אין צריך לקרוע שהרי ראה את הר הבית תוך ל' יום. השערי תשובה (שם) מביא את הרדב"ז (סי' תרמו) שכתב שהדר בירושלים ועברו עליו ל' יום שלא ראה את מקום ביהמ"ק חייב לקרוע, אך לא זהירי בזה (וכתב בתשובה אע"פ שאין העם נזהרים בזה השואל יהיה מן הנזהרים), וגם הרב חיד"א בברכי יוסף (תקסא) כתב שלא נהגו כך. כן כתב בספר ארץ ישראל (כב, יא): "תושב ירושלים, אף שעברו עליו שלושים יום שלא ראה את בית המקדש, מקילים שלא לקרוע". וכתב אליה רבה (תקסא, ח) שהדר בירושלים צריך לנסוע משם לל' יום לחייב עצמו בקריעה על מקום המקדש, ומשמע שהדר בירושלים ולא נסע לא חייב לקרוע אפי' לא ראה את מקום המקדש.

והרבה גדולי ירושלים נהזהרו שלא יעברו עליהם ל' יום בלא שיראו את מקום המקדש. וכן נהג המהרי"ל דיסקין לראות בכל ערב ר"ח את מקום המקדש (אורח דוד עמ' קכב הערה 302). וכן הג"ר עקיבה יוסף שלזינגר (תורת יחיאל בראשית עמ' סא), הג"ר דוד בהר"ן (אורח דוד שם) וכן האדר"ת השתדל לבוא לראות מקום המקדש בתוך כל ל' יום אבל משום חולשתו הכביד עליו וסמכו על הפטורים כי מי שגר בעיר וביכולתו לראות כאילו ראה (אזני ירושלים עמ' עד). וכן הגרש"ז אויערבאך (הליכות שלמה תפילה פט"ז הערה 17) והגרי"ש אלישיב (הכותל המערבי עמ' קנב). אמנם הגרי"ש אלישיב הקפיד לראות את מקום המקדש בתוך ל' יום וכתוצאה לא קרע במשך 42 שנה, אלא בשנת תשס"ט משום שהוא היה אושפז בבית חולים לא הגיע בתוך ל' יום, והגיע לכותל ערב פסח בשנת תשס"ט שהיתה גם ברכת החמה וקרע, ולא סמך על המנהג לתושבי ירושלים לא לקרוע (העיתון 'השבוע בירושלים' גליון מס' 627 - ח' ניסן תשס"ט).

הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג עמ' תצו) סובר שמש"כ בספר ארץ ישראל להגרמי"ט ובחיד"א שירושלמי פטור אפי' עבר ל' יום, זה דוקא למי שגר בעיר העתיקה. והתבטא הגריש"א (שם): "מי שיכול ללכת לכותל פעם בל' יום ואינו הולך דומה למי שיש לו אם זקינה ואינו הולך לבקרה" (קונטרס שריד בית מקדשינו עמ' טו. מובא באשרי האיש ח"ג עמ' תצו הערה שה). וכן שו"ת דברי יציב (או"ח א, פט אות ז), ספר ישא יוסף לרב יוסף אפרתי (ד, קמח), שו"ת תשובות והנהגות (ד, קלא), הגר"ש דבליצקי (קונ' אחר כותלנו אות יא) ופסקי תשובות (תקסא אות ד) סוברים שהמנהג של תושבי ירושלים שלא לקרוע שייך רק לתושבי עיר העתיקה ולא תושבי ירושלים החדשה. מסביר הג"ר שטרנבוך שזה משום הקדושה שבתוך החומות, שמכוחה נזכר ממילא בבית המקדש. והגרש"ז אויערבאך הורה, כי הדר בירושלים, ואין הבדל בין תושב העיר העתיקה ובין תושב העיר החדשה שמחוץ לחומות, ואף אלו שהשכונות המרוחקות והחדשות, אין צריכים לעשות קריעה, זאת משום שבבואם לכותל, אין הם מתרגשים כל כך, כיון שתמיד הם יכולים לעלות על אוטובוס ולהגיע בנקל לכותל. מה שאין כן - הוסיף הגרש"ז - אחד הגר מחוץ לירושלים, והגענו לכותל כרוכה במאמץ ובנסיעה ארוכה, וכשהוא מגיע הוא אכן נרגש יותר, צריך לעשות קריעה (חכו ממתקים ח"א עמ' נח). וכן דעתו של הגר"א נבנצל (ירושלים במועדיה - בין המצרים עמ' רמז). הקשה בס' מועדים וזמנים (ז, רנז), אמאי לא זהירי בזה שהרי הוא נגד הגמרא והפוסקים. הגר"מ שטרנבוך מלמד זכות על המקלים שעניין הקריעה הוא מפני צער ועגמת נפש, וע"כ תושב עיר"ק שרואה תמיד חורבן עיר הקודש לפניו, אינו מצטער ומתרגש כ"כ כשרואה את חורבן

ארץ חיים

קלא

המקדש גם לאחר שעברו עליו ל' יום, ולכן לא הקפידו לקרוע. לפ"ז, בפעם הראשונה כשאדם בא לכותל המערבי הרי הוא מתרגש וכואב את חורבן המקדש, ע"כ בזה מקפידים לקרוע כדין, אבל מגודל החורבן שאנו רואים בעינינו תמיד נתייבשו ונמסו בקרבנו הרגשות הצער והכאב עד שלא מרגישים כלל. והיינו מפני שיסוד הקריעה הוא על החורבן הרוחני, וזה מורגש כיום בכל צעד ושעל, יום יום (כגון שלטון יהודי הנוהג כמנהגי העכו"ם ודיניהם, ומחללים שבת בפרהסיא בכל ערי הארץ, ורואים כל מיני טומאות ותועבות), ולכן לא מתרגשים כ"כ כשרואים חורבן המקדש. ואפשר שהדין שלנו דומה לתושבי ירושלים שלא נהגו לקרוע, שאפי' באים לאחר ל' יום לכותל המערבי, לא מרגישים צער וכאב ואבל, ולכן לא מקפידים היום לקרוע. ודומה לזה בשו"ת משנה הלכות (ו, קי ומובא בס' מועדים וזמנים שם) שגם הוא מצדד להקל בזה"ז שמצוות קריעה הוא משום עגמת נפש שנתחדש בו בכל ל' יום אבל בעוה"ר אריכות הגלות גרמה שכבר הורגלו יום יום ואפי' רואים מקום המקדש לא מתרגשים עוד ואין להם עגמת נפש יתרה, וא"כ למה יקרעו? ואדרבה אם יקרעו יש להם עגמת נפש על הבגד שנקרע ולא על המקדש וירושלים, ואולי יש כאן משום בל תשחית על הבגד.

וסיים דבריו שמי שיראת ד' נוגעת בלבבו על חורבן ביהמ"ק ודאי יעשה כהלכה. בכל זאת, כתב הג"ר שטרנבוך שבאדם שלא ביקר במקום המקדש זמן רב, בזה קשה להקל אף שכבר ראה פעם, דהא גזרה על המת שמשכתח מן הלב לאחר י"ב חודש, וא"כ במי שלא ביקר במקום המקדש י"ב חודש נראה שאין להקל. ובזה"ז המדקדקים נהגו לקרוע כפשטות הפוסקים ותבוא עליהם ברכה. כתוב בשו"ת אגרות משה (או"ח ה, לז אות ג) מת"ח גדולי תושבי ירושלים - אין נוהגים לקרוע משום שאפשר לא אסחי דעתייהו לבוא שם, וכתב הג"ר פיינשטיין שאין זה כלום ופשוטו שדין קריעה תלוי לעניין המציאות אם לא היה שם ל' יום יש לו לקרוע, ע"כ. לכן, יש מנהג שתושבי עייה"ק לא קורעים כשלא ראה את מקום המקדש ל' יום והמדקדקים נוהגים לקרוע כדין הגמרא.

אחרי תקופת נגיף הקורונה, שבזמנה לא אישרו כניסה לתפילה ליד שריד בית מקדשנו, הג"ר רבי אלעזר שטרן, חבר בד"ץ קהילות, פסק שחייבים בקריעה, כפי ההלכה הפסוקה בשולחן ערוך, אלא שהרוצה לפטור את עצמו יש בזה עצה שיקנה את הלבוש שלו במתנה לחבירו, וחבירו ייתן לו רשות ללבוש, אבל לא לקרוע (עיין למטה שהגרח"ק התנגד לזה). ומדברי הגרח"ק פשוט שחייבים לקרוע.

קעא. להקנות את הבגד לאדם אחר לפני ראיית מקום המקדש

שאלה: לגבי דין קריעה מול מקום המקדש האם מועיל להקנות את הבגד למישהו אחר?

תשובת הגר"ח קניסבקי: "לא מועיל".

ונשאל שוב: האם בדיעבד כשאין ברירה כן מועילה להקנות את הבגד?

השיב הגר"ח ק: "גם בדיעבד לא מועיל להקנות את הבגד, ומי שעושה זאת הוא עושה שלא כדין".

ועוד נשאל: ואדם שמקנה את הבגד באופן שיכול לקרוע האם בזה שעושה הערמה כזאת שייך לומר שהוא פוגם את תפילתו בכותל?

השיב הגר"ח ק: "יתכן" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קי-קיב).

ופעם אחרת נשאל: ידוע שאין דעת חכמים נוחה מהמשתמטים מחיוב קריעה על כותל המערבי ע"י שמקנים בגדיהם לאחר, וי"א שלא מהני כלל, אם אחד מבקש ממנו שישכים לזכות בבגדו כדי פטור עצמו האם צריך לסרב משום מסייע וכו'. ומה לומר?

השיב הגר"ח ק: שאין רצונך (לבנימין אמר עמ' נא. ובס' אמרי מאיר עמ' מא, אמר: "הערמה ואין מועיל כלל").

יש שפוטרים את עצמם מחובת הקריעה ע"י שמקנה את בגדיו לחברו בקניין סודר כדין, וקונה הבגד נותן לו רשות ללבוש הבגד בהשאלה, ועושה עמו תנאי שאינו רשאי לקרוע הבגד, ובזה שפיר פטור מקריעה כיוון שאין הבגד שלו ולא קיבל רשות על כך, ומצאו עצה כיצד להיפטר מחובת קריעה. כתב הג"ר משה שטרנבוך (מועדים וזמנים ז, רנז. ובשו"ת תשובות והנהגות ד, קלא) דבהאי תקנה עדיין לא יצאנו מידי המבוכה, שהרי אומדנא דמוכח הוא שכל מה שהקנה לחברו הוא רק כדי לפטור את עצמו מחיוב קריעה, ואינו נעשה של הקונה לגמרי כגון לעניין שיוכל להקנותו לאחר או להקדישו, ואיתא בנדרים (מח, א) "כל מתנה שאינה שאם הקדישה תהא מקודשת אינה מתנה", ראה שם בראשונים, א"כ נמצא דכל מתנה זו היא רק הערמה בעלמא, ולא יצאנו בזה מידי המבוכה, עכ"ל. וכן מובא בשם הגרי"ש אלישיב שאין נכון לסמוך על זה (הערותיו על מועד קטן כ, ב. ומובא באשרי האיש ח"ג עמ' תצז הערה שז. וכן בס' ישא יוסף לרב יוסף אפרתי ד קמט) גם הג"ר שלמה זלמן אויערבאך והגרי"י קניבסקי התנגדו לפטור מחובת הקריעה בשאלת בגד חברו (תל תלפיות פרק יג.

ארץ חיים

קלג

מעדני שלמה מועדים עמ' ס. הגהותיו של הגר"א נבנצל על המשנה ברורה ביצחק יקרא ס' תקס"א). וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (ז, עח). וכן בפסקי תשובות (תקסא אות א). והגר"ר דוד מונק (פאת שדך א, נז) מביא ראיה מהשולחן ערוך (יו"ד שמ לד) שהאומר לחברו השאילני חלקך שאבקר את אבא שהוא חולה, והלך ומצאו שמת - קורעו דמסתמא המשאיל סבר וקביל. אבל אם לא הודיעו שילך לבקר חולה אסור לקורעו. וכתב הפאת שדך שהמשאיל בגד לבקר אצל הכותל המערבי, מקום שידוע שיש חובת קריעה, פשוט שהוא לא פטור עם הבגד המושאל.

אפילו אם מעיקר הדין מותר, כתב הגר"ר מרדכי אליהו (הלכות חגים ל, לד) שמן הדין אם הרואים חסים על בגדיהם יכולים להחליף חולצות ביניהם דהיינו שאחד קורע ומעביר את החולצה הקרועה לאחר והוא לובשה ומוסיף בה קרע. ואין זו הדרך הראויה, שראוי לאדם להיות מצר על חורבן ירושלים ולהתאבל ולהתאונן עליה, כי כדאי הוא בית אלהינו לאבד עליו חולצה אחת, וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה ושאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה (תענית ל, ב).

קעב. ראיית מקום המקדש במחשב

שאלה: אדם שראה את מקום המקדש בראייתו במצלמת הכותל שעל ישיבת אש התורה, האם לקרוע? אם לא, אם אחר כך יבקר בכותל בתוך ל' יום, האם לקרוע?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מצלמה אינו כלום".

הגר"ר שמואל אליעזר שטרן, מראשי בית ההוראה של הגר"ש הלוי וואזנער ומח"ס שו"ת 'שביבי אש', כתב לי: "ראיה במצלמה לאו שמיה ראייה".

קעג. המגיע לכותל בשבת או חוה"מ

שאלה: אדם שהגיע לכותל בשבת או חוה"מ אחר שעבר ל' יום שלא ראה את מקום המקדש ולא קרע, ואח"כ בא שוב לאחר חוה"מ, או ביום ראשון לאחר השבת, האם הוא צריך לקרוע או כיון שהיה בשבת יום קודם אי"צ לקרוע?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "לא" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קו).

כ"כ עיר הקודש והמקדש (ג, יז אות ד), שו"ת מנחת שלמה (א, עג), הגר"ר שריה דבליצקי (קונטרס אחר כתלנו עמ' יא) ופסקי תשובות (תקסא אות ג). אבל כתבו הגרע"י שלזינגר (שו"ת רבי עקיבה יוסף או"ח סי' קעה-קעו) והגר"ר משה פיינשטיין

(אגרות משה י"ד ג, נב אות ד) שאם ראה את מקום המקדש בשבת וי"ט צריך לקרוע כשרואה פעם שנית בתוך ל' יום, מכיוון שכשראה בשבת היה אסור לקרוע ולכן כשיראה למחרת צריך לקרוע. כתב הג"ר שלמה זלמן אויערבאך (שם) שיש מקום לדון שיהא אסור לראות בתחילה את המקדש בשבת ובמועד כיוון שהוא צער גדול שבימות החול מתחייב לקרוע. נראה גם שלא נכון משום ששם ראשו בין גדולי הפוסקים אם חייב לקרוע בביקור שנית בתוך ל' יום. מ"מ המנהג שלא לקרוע בתוך ל' יום כשרואה פעם ראשונה בשבת וי"ט (מעדני שלמה עמ' סא הערה כט). וכן הגר"ש אלישיב אמר שאין נוהגין כר' משה בזה (אשרי האיש ח"ג עמ' תצז-תצח). כתב הג"ר יהושע לייב דיסקין בתשובותיו ס' קפה שכשרואה מקום המקדש בשבת או יו"ט יתחייב לקרוע במוצאי שבת וי"ט (וראה מנחת שלמה שם, ושו"ת תשובות והנהגות ד, קלא שתמהו על זה). והג"ר דוד בהר"ן לא היה ניחא בדעתיה מאלו שבאים לראות בפעם הראשונה או לאחר ל' יום את מקום המקדש בשבת, ויש דיון אם זה משום שאז יפקיע מחויב קריעה או לא (עיין אורח דוד עמ' קכג).

ובשו"ת לבושי מרדכי (מהדורא תנינא או"ח קעג) נשאל ברואה ערי יהודה וירושלים וביהמ"ק בחול המועד אם צריך לקרוע. וכתב השואל שאם כי דינם לעניין הקריעה כאביו ואמו, עכ"ז י"ל דהווי אבלות ישנה ואין לקרוע בחוה"מ. הלבוש השיב שאבלות לחוד וקריעה לחוד (מ"ק כו, ב), ולכן לפי מש"כ הרמ"א שבמקום שאין מנהג יש לקרוע בחוה"מ על כל הקרובים, הכי נמי לעניין קריעה על ראיית ערי יהודה וכו', אם אין המנהג ידוע בין תושבי עיה"ק דינא הכי שיש לקרוע. שוב מוסיף ר'איה שכיוון שבברייתא שם (ע"א) נשנו שמועות רעות ס"ת נשרף וכו' כולם בחדא מחתא עם הרואה ערי יהודה וכו' מסתמא חד דינא לכולהו, וכיוון דמבואר בפרמ"ג (ס' תמז) דהעומד בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע גם בחוה"מ, וכיוון דבחדא מחתא מחתינהו הרואה ס"ת שנשרף עם הרואה ערי יהודה וכו' הלכה בזו כבזו. אבל הלבוש מסופק מה באמת המנהג. בס' עיר הקודש והמקדש (ג, יז אות ה), כתב הג"ר יחיאל מיכל טיקוצינסקי ששמע מחכמי הספרדים היודעים מנהגים קדומים, שהמנהג הוא שלא לקרוע בחוה"מ. כן פסק בספרו ארץ ישראל (כב, יא), וכן הגאון החזון איש (הר הקודש עמ' ח), האדמו"ר צאנז-קלויזברג (הליכות חיים - מועדים וזמנים עמ' רסה), הרב מנחת שלמה (א, עג), הגר"י קניבסקי (ארחות רבנו עמ' שיט אות ד), הגר"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג עמ' תצז), הג"ר שריה דבליצקי (קונטרס אחר כתלנו עמ' יא) ובפסקי תשובות (תקסא אות ג).

קעד. קריעה בראש חודש ושאר ימים שאין אומרים בהם תחנון

שאלה: המגיע לכותל בר"ח או בשאר ימים שאין אומרים בהם תחנון, האם הוא צריך לקרוע או לא?

תשובת הגר"ח קניסבקי: "צריך" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קיד).

בספר אורחות רבנו (ח"ב עמ' קמט), כתב שבר"ח סיון תשל"ב נסע הסטייפלר לכותל וקרע, ואמר הגר"ח שכן הוא דעת מרן החזו"א שיש לקרוע אף בר"ח ובימים שאין אומרים בהם תחנון. וכ"כ הגר"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג עמ' תצז), וכן פסק הגר"י פישר (הליכות אבן ישראל עמ' שצב סי"ד), ובס' פסקי תשובות (תקסא אות ג).

ובספר הליכות שלמה (תפילה פט"ז אורחות הלכה הירה יז), כתב שבענין המנהג לא לקרוע בר"ח ובימים שאין אומרים בהם תחנון הגרשז"א לא הורה בזה לא להקל ולא להחמיר, עיי"ש. וכתב בפנינת מקדש (בהוספות חדשות לפ"ז סי' ק), ששמע מבעל השו"ת מחזה אליהו שבאופן כזה יש להקנות הבגדים לאחר זזה טוב לב' צדדים, שמחד אין היתר לנהוג שלא כפי ההלכה ולא לקרוע, ומאידך גיסא אין נכון לילך בשונה מהנהוג, ולכן יקנה הבגדים ולא יתחייב (שם הערה נב).

קעה. קריעה בפורים

שאלה: האם קורעים על מקום המקדש בפורים?

תשובת הגר"ח קניסבקי: "כן" (לבנימין אמר עמ' נב).

כתב הרב בצל החכמה (ה, יב) בתמיהה שלא מצא בשום ספר איך נוהגים בנוגע לרואה מקום המקדש בפורים, אם לקרוע או לא. וכתב ע"פ הרמ"א (או"ח תרצו, ד) שאין אבלות נוהגת בפורים לא בי"ד ולא בט"ו (שהם ימי שמחה ומשתה - אסתר ט, כב. ומגילה ה, ב), והיינו בשני הימים האלה אין מנהג אבלות נוהג לא לבני כרכים ולא לבני עיירות כמבואר בב"י, א"כ בן י"ד שעשה פורים בעירו בי"ד ושוב בא לירושלים בו ביום ורואה מקום המקדש אינו קורע. וכן אם עשה פורים במקומו בי"ד ובא לירושלים למחרתו אעפ"י שהוא באופן שאינו צריך לנהוג שם פורים (ראה ש"ע ס' תרפח), מ"מ אינו קורע על ראיית המקדש, כיוון שאין אבלות נוהג בו אפי' לבני י"ד. גם בלא"ה כיוון שלבני ט"ו שלהם יום פורים אין לקרוע אז, אסור גם לבני פרזים הבאים לשם לקרוע משום חומרי מקום שהלך לשם. וכן הנמצאים בירושלים ועושים פורים בט"ו, לא זו בלבד שאין קורעים בו ביום, אלא אף הבא בי"ד אינו

קורע כיוון שאין נוהגים בו אבלות. וכתב הרב בצל החכמה שדרש כל זאת אצל חכמי ירושלים והגידו לו שכך הוא המנהג שאין קורעים על ראיית מקום המקדש ביום פורים, ע"כ. וכ"כ בפסקי תשובות (תקסא אות ג).
אמנם הג"ר שריה דבליצקי (קונטרס אחר כתלנו עמ' יא ובס' פורים משולש) כתב שיש לקרוע בפורים שנוהג בו כל דיני קריעות. וכן דעתו של הגר"ח ק"ה הנ"ל.

קעו. לבישת בגד קרוע

שאלה: האם אפשר (ראוי) לבוא מלכתחילה עם בגד קרוע כדי שלא יצטרך לקרוע או שאין ראוי?
תשובת הגר"ח קניסבקי: "לא יועיל" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קטו).

קעז. האם שלושים יום נמדד מעת לעת

שאלה: לגבי דין קריעה שלושים יום בכותל, האם זה נמדד מעת לעת או לא?
תשובת הגר"ח קניסבקי: "יכול להיות שזה מעת לעת" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קטז).
עיי' שם הערה נג.

קעה. שכח לקרוע

שאלה: אדם שבא לכותל המערבי והוא שכח לקרוע והוא בא לאחר יומיים או שלוש, האם הוא צריך לקרוע?
תשובת הגר"ח קניסבקי: "כן הוא צריך לקרוע".
שאלה: אדם בא לכותל המערבי ושכח לעשות קריעה אח"כ כשבא לביתו, האם הוא יכול לעשות קריעה?
תשובת הגר"ח ק: "את הקריעה עושים רק במקום המקדש" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קיח-קכ).

קעט. אדם שלא מרגיש צער

שאלה: אדם שלא מרגיש צער כשרואה המקדש האם צריך לקרוע?
תשובת הגר"ח קניסבקי: "חייב" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קכ).

קפ. קריעה על כל הבגדים או רק הבגד העליון

שאלה: אדם שבא לכותל מערבי עם חליפה וחולצה את מה הוא צריך לקרוע, האם את כל הבגדים או רק את הבגד העליון?
תשובת הגר"ח קניסבקי: "מה למעלה, אם המעיל (חליפה) הוא צריך לקרוע את המעיל, ואם הוא רוצה לקרוע את החולצה הוא צריך להוריד את המעיל לפני שבא למקום המקדש" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קכא).

קפא. קריעה בכותל המערבי לקטן

שאלה: האם צריך לחנך קטן לקרוע בכותל ומדוע?
תשובת הגר"ח קניסבקי: "תלביש לו בגד קרוע ויקרע קצת משום חינוך" (אשיחה ח"ב עמ' שנב).

ופעם אחרת השיב הגר"ח ק: "כן" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קיג).
 אמנם הגר"י קניסבקי מסביר שרק על נפטר אמרו שקורעים לקטנים משום עגמת נפש וזה לא שייך בכותל (ארחות רבנו ח"א עמ' שכג. ח"ב עמ' קנד). וכן הגר"ש אלישיב סובר שקטנים אף שהגיעו לגיל חינוך פטורים מקריעה (אשרי האיש ח"ג עמ' תצח). וכ"כ בשו"ת אבני ישפה (ב, נה ענף ה) בשם הגר"ש"א, וכתב סברא שכיון שכשיגדל יש לתלות שיבנה ביהמ"ק בב"א הרי כבר אין לזה מצות חינוך.

קפב. קריעה ע"י חתן וכלה

שאלה: חתן וכלה שבאים לכותל המערבי להתפלל ביום חופתם האם חייבים לקרוע?

תשובת הגר"ח קניסבקי: "כן" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קכב. וכן בספר ישמח לב).

אמנם לעניין שבעת ימי המשתה, כתוב בס' הנישואין כהלכתם (טו, סו) שאף שלא ביקרו בירושלים ובכותל המערבי מעולם - אינם חייבים בקריעה. וכן פסק הגר"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג עמ' תצח. מנשים באהל עמ' קנד. לקט שאלות המצויות להגר"ר יהודה אריה דינר ח"ה שאלה יח). וכן הגר"ז אוערבאך (שלמי שמחה עמ' שסו) והגר"ש דבליצקי (קונ' אחר כתלנו). וכן דעתו של הגר"א נבנצל (ירושלים במועדיה - בין המצרים עמ' רמז). וכ"כ בתל תלפיות עמ' פ. והאדמו"ר מקאליב פסק שיש לקרוע (שו"ת קול מנחם או"ח ג, שיז).

קפג. דברי המקל באבלות דירושלים

שאלה: האם שייך הכלל דהלכה כדברי המקל באבלות לגבי אבלות דירושלים?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "לא מצינו" (ספר מילי מעלייתא עמ' פט).

וע' דברי החזון איש בס' הר הקודש עמ' כ' ובשו"ת תשובות ונהגות ד, קלא וע' פתחי תשובה יו"ד שמ ס"ק א.

קפד. בענין אבלות על ירושלים

שאלה: כתוב בגמ' בבא קמא (נט, ב): "אמר לה את חשיבת לאתאבולי אירושלים". וצ"ב ממה שפסק בשולחן ערוך (או"ח א, ג), "ראוי לכל יראי שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש"?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "צריך להיות ירא שמים" (ספר אריה שאג עמ' שעו).

הכותל המערבי

קפה. הכותל ככותל של עזרה

שאלה: הכותל המערבי האם זה כותל של הר הבית או שזה כותל של העזרה ונפקא מיניה אם מותר לאינם טהורים להיכנס שם?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "החזו"א אמר לי שהפאת השולחן כבר בירר שהכותל המערבי זה לא כותל של בית המקדש אלא זה כותל של הר הבית" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' פה).

הגרש"ז אויערבאך נשאל אם מותר להתקרב קרוב לכותל המערבי, ואמר: "רק הגאון רבי יהושע לייב דיסקין זצ"ל הגאב"ד דבריסק, נזהר היה בריחוק פ"ו אמה מהכותל, ואף לפני כן הלך לטבול במעיין השילוח. פעם אמרו לרבי יהושע לייב שיש חורים בכותל, וכל כולו נזדעזע ששמע על כך". ואמר הגרש"ז, שאין שום צורך להחמיר, והפטיר: "קודם כל שתדענה כל עצמותינו כשנראה שיש חורים בכותל" (חכו ממתקים ח"א עמ' נח).

כשהגיע הרב מבריסק, הגרי"ז סלוביצ'יק, לירושלים, נפגש עם הגרי"מ חרל"פ כדי לברר אודות מנהגי השרף מבריסק. כשנפגשו, שאל הגרי"ז את הגר"ר חרל"פ, מדוע

לא הלך המהרי"ל דיסקין אל הכותל המערבי שריד בית מקדשנו? השיבו רבי יעקב משה, שבצעירותו כאשר שאל בעצמו את המהרי"ל על כך, קרא לו המהרי"ל לחלון ביתו והראה לו את מקום המקדש שנשקף מחלוננו, ואז החל מהרי"ל להזיל דמעות. אמר הג"ר חרל"פ: הבנתי שאם רק מרחוק המהרי"ל מזיל דמעות, מי יודע מה היה קורה לו היה מגיע ממש לכותל (שירת הי"ם עמ' 426).

כתב בשו"ת תשובות והנהגות (א, שלא) מסופר על הרב י"ל דיסקין שלא הלך לכותל המערבי כלל, ואין בידינו בזה טעם ברור, יש אומרים שחשש שהכותל הוא חומת העזרה כשיטת הרדב"ז, וא"כ אנו נכנסים למקום הר הבית, אך זקני ירושלים מעידים שאמר פעם שאינו יכול ללכת שמא מרוב צער עלול הוא להתעלף.

ואמר הגר"א נבנצל: "מהרי"ל דיסקין זצ"ל נמנע מללכת אל הכותל המערבי משום 'ומקדשי תיראו'. פעם אחת הפצירו בו ללכת, ובדרך התעלף מעוצם יראתו. הגר"ח שמואלביץ זצ"ל היה מלמד שלא לבקר בכותל המערבי לעתים קרובות" (הערותיו על מ"ב 'ביצחק יקרא' סוף ח"ו קונטרס ההנהגות עמ' יא).

אפשר שזו כוונת הגר"ר משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב ס' קיג) שכתב שאמרו על הגרי"ז מברסק זצ"ל שלא הלך אל הכותל המערבי מחשש טומאה, ותמה כי מקום שמתפללים שם הוא ודאי קבלה מדורות רבותינו הראשונים שמותר לילך לשם ואיך שייך לחלוק עליהם.

יש להזכיר שהמהרי"ל דיסקין היה מקפיד על אנשים שהזכירו את הכותל המערבי בשם "כותל", שהרי בעוון שני דברים עמי הארץ מתים, ואחד מהם הוא על שקורין לארון הקודש ארנא (שבת לב, א. א. ס' תועפות ראם עמ' 137. ומובא בחכו ממתקים ח"א עמ' נח הערה טו. תל תלפיות עמ' לא).

קפו. לא זזה השכינה

שאלה: ראיתי לרדב"ז שכתב בתשובותיו שלמרות שכתוב שמעולם לא זזה השכינה מכותל מערבי היום שיש שם גויים עם טומאתם כן זזה השכינה?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "לא מסתבר לומר כן, שבכל המדרשים ובזוה"ק משמע שעד היום הזה ממש לא זזה השכינה" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' פט).

קפז. הכותל המזרחי ככותל הר הבית

שאלה: הכותל המזרחי מה דינו לפי הממצאים של היום הוא נחשב ככותל הר הבית (מחוץ לו) האם מותר להיות לידו?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "לא" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' עב).

קפח. הכותל הדרומי

שאלה: הכותל הדרומי מה דינו ישנם דעות שלא נבנה במקומו והוא בשטח הר הבית ואסור להתקרב לכל שטחי החפירות שם אך המנהג הנהוג היום לפי רוב הפוסקים שהוא קיר הר הבית וכן כל הממצאים היום שיש מקוואות רבים לידו ורואים את שערי חולדא האם מותר להתקרב אליו?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "פוק חזי מאי עמא דבר, שניגשים אל הכותל הדרומי" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' עד).

קפט. מקום קודש הקודשים

שאלה: יש מקום באמצע הכותל המערבי שאומרים שהוא מול מקום קודש הקודשים, האם זו דעה ממקור מוסמך?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא ידעתי".

קצ. תחילת קדושת הכותל

שאלה: מהיכן מתחילה קדושת מקום הכותל המערבי, האם מד' אמות סמוך לכותל או ממלוא עיניו?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מלוא עיניו".

קצא. רחבת הכותל המערבי

שאלה: האם לרחבת הכותל המערבי יש דין של בית כנסת, היות ומתפללים שם ג' תפילות ביום?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כן".
שאלה: ואם כן, האם יש לזה דין של בית הכנסת שנעשה על תנאי, או דחמיר כבלא תנאי?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "כבלא תנאי" (שו"ת ידון משה חלק טז סי' נה. ח"כ עמ' פג).

על פי זה, יש מסבירים שיש להדליק נר חנוכה שם בברכה (שו"ת אז נדברו ו, עה. שו"ת רבבות אפרים ד, קסג אות סג).

קצב. דין עזרת נשים שבכותל

שאלה: מה הדין עזרת נשים שבכותל האם יש לה דין של בית הכנסת?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "כן" (שו"ת ידון משה חלק טז סי' נו. ח"כ עמ' פג).

קצג. שהחיינו בביקור בפעם הראשונה בכותל

שאלה: האם מי שמבקר את הכותל בפעם הראשונה יברך שהחיינו?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "שיקח פרי חדש ויכווין גם על זה" (שו"ת ידון משה ח"א עמ' קלד. ח"כ עמ' קלד).

הגר"א נבנצל כתב לי: "לא מברכים שהחיינו. אנחנו מברכים (בלי שם) דיין האמת על החורבן".

קצד. ביקורים בכותל

שאלה: אדם שגר בירושלים אחת לכמה זמן ראוי שילך לכותל המערבי?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "ברגל".

והגר"א נבנצל כתב לי: "לא פחות מפעם בחודש".

פעם היה להגר"ר מיכל יהודה ליפקוביץ, ראש ישיבת פוניבז' לצעירים בבני ברק, תור אצל רופא עינים בירושלים, ולא אך הביקור זמן רב. אחד המלומים אמר: "אולי כדאי לנסוע עכשיו לכותל המערבי? נותר זמן, וראש הישיבה לא היה שם כבר זמן רב". השיב רבי מיכל יהודה: "אי אפשר היום. בהזדמנות אחרת". שאלוהו למה. תמה: "לכותל, ככה סתם? בשביל לנסוע למקום קדוש כל כך נדרשת הכנה מיוחדת!" (מאורם של ישראל עמ' 134-136).

קצה. תפילה בכותל כל יום

שאלה: אדם שגר בעיר העתיקה ויכול להתפלל בכותל כל יום או להתפלל בבית כנסת בעיר העתיקה ולהתפלל בכותל פעם אחת בשבוע מה עדיף אם יתפלל בכותל כל יום יכול להיות שירד ההרגש והיראה למקום הקדוש?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "בכותל" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קעט).

קצו. עשרה הראשונים בכותל

שאלה: בכותל המערבי יש אנשים שבאים כבר בחצות או לפני עלות והם יוצאים מהכותל למקוה ואח"כ כשחוזרים יש כבר הרבה אנשים. האם יש להם אם המעלה של עשרה ראשונים שנוטלים שכר כולם.

תשובת הגר"ח קניבסקי: "כן" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קפב).

בספר שו"ת שערי ציון (ג, יא), הגר"ר שמואל רבינוביץ, רב הכותל המערבי והמקומות הקדושים, מסתפק, שבמעלה להיות מהעשרה הראשונים בביהכ"ס, ביאר רבינו יונה (ברכות ד, א. וכן במהרש"א שם מז, ב), משום שהראשונים גורמים לשכינה לבוא. ולפי זה יש לשאול, האם בכותל המערבי שממנו לא זזה שכינה מעולם (זוה"ק שמות ה, ב. שמות רבה ב, ב), יש גם את המעלה להיות בין העשרה הראשונים?

בספר פותח את ידך (ח"ב עמ' רצז), הרב אהרן יהושע פסין כתב מביא ששאל שאלה זו להגר"ח קניבסקי שליט"א (טבת תשע"ט), והשיב: "לא חשוב".

והוסיף רא"י פסין: בכוונת מרן שליט"א, ביאר בני יקירי אליהו נ"י, דנראה שיש דרגות שונות בהשראת ה"שכינה", שהרי אמרו חז"ל שד' ממלא כל עלמין והוא מקומו של מקום ולית אתר פנוי מיניה, ובמס' תמיד (לב, ב) "כל העוסק בתורה בלילה, שכינה כנגד" ועוד מצאנו מאמרי חז"ל שונים בהמצאות השכינה, ואע"פ כן אמרו ששכינה באה לבתי כנסיות, ולכאורה השכינה כבר שם, אלא ע"כ דיש בזה דרגות שונות ואין לנו אלא מה שאמרו חז"ל שעשרה ראשונים גורמים לשכינה לבוא ואין חילוק בין המקומות השונים בזה.

קצז. כיוון התפילה בכותל

שאלה: בכותל צריכים להתפלל עמידה ישר או כשהגוף נוטה שמאלה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כפי המנהג" [כלומר ישר].

וכשאמרו **להגר"ק** שהיום יודעים איפה קה"ק ולכן יש להתפלל באלכסון, הוא אמר: אין יודעים כלום (לבנימין אמר עמ' פד).
וכן בשו"ת ידון משה (ח"כ עמ' עז), אמר **הגר"ק** שאין צורך שיצדד פניו לכיוון קודש הקודשים.

וכן הגר"א נבצל השיב לי: "ישר מול השכינה. אבל יש שנהגו לפנות שמאלה". וכן מובא בירושלים במועדיה (בין המצרים עמ' רנ).
בשו"ת משנת יוסף (א, ה), הגר"י ליברמן תמה על מנהג ישראל מדור דור שמתפללים כשפניהם מול הכותל המערבי, ע"פ הרדב"ז (ב, תרצא) שכתב שתחת "כיפת הסלע" הוא אבן השתיה בלי ספק, ולכאורה יש לצדד לשם. וכתב שמנהג ישראל תורה שלא לפנות לבית פולחנם. וציין לספר מועדים וזמנים שכתב שאכן רבים מכוונים לכיפת הסלע, ולמעשה הניח בצ"ע (ומובא בתל תלפיות עמ' לב הערה 59).
אבל הגר"מ שטרנבוך כותב שהרדב"ז אומר זאת בשם ערבים ואין לסמוך על ערבים. וכן מביא בשם הזוהר שמקום המקדש גנוז באדמה ולא ידוע. וכן מביא בשם האר"י ז"ל שלא בנוי עליו שום מבנה. בסיכום, לא ידוע מקום המקדש (שו"ת תשובות והנהגות ג, ט).

אגב, יש תשובה של הרדב"ז (ב, תקמח) שהעומד על הר הבית בין קה"ק ובין הכותל (שכמובן לפי כל גדולי ישראל ופסק הרבנות הראשית לישראל הוא דבר אסור בזה"ז) צריך להתפלל מול קה"ק בגלל שהקדושה לא בטלה אפילו בחורבן הבית.

קצח. הכותל המערבי כמקום פרוץ

שאלה: האם בכותל המערבי עדיף להתפלל במקום הסגור והמקורה מאשר ברחבת הכותל הפתוחה, כי אין להתפלל במקום פרוץ (שו"ע או"ח צ ה)?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כדברך" [כלומר, עדיף מקום סגור ומקורה].
וראיתי בס' הזמן ובין הזמנים (עמ' שב), שלאותה שאלה השיב **הגר"ק**: "יתכן שחצר לא נקרא מקום פרוץ. עיין מגילה כו ע"א".
במשנה מגילה (כה, ב) שנינו: "בני העיר שמכרו רחובה של עיר - לוקחין בדמיו בית הכנסת". ובגמרא מבואר הטעם שיש קדושה ברחובה של עיר ד"הואיל והעם מתפללין בו בתעניות ובמעמדות" ע"כ. וכ"ה בתענית טו, א (שם הערה לב).

וכן בשו"ת רבי עקיבה יוסף (או"ח ס"י כט), הגאון רבי עקיבה יוסף שלעזינגער מתיר כי סגור מד' רוחות, ופניו אל הקיר ממש.

קצט. מחיצה בכותל המערבי

שאלה: מדוע אנחנו רואים בציורים ותמונות שלא היתה מחיצה בכותל המערבי?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "שכולם יתפללו" [לכאורה, כוונתו כשכולם התפללו שמו מחיצה, או רק התפללו יחידים].

ר. ביקור בכותל ופריצות

שאלה: הנה לצערנו הרב מקום שריד בית מקדשנו הפך להיות מקום שנשים וגברים מהלכים בו בערבוביא נוראה רח"ל, ועצת היצר היתה לעשות הפרדה רק בכינסה, ואחר כמה מטרים שוב נפרצת חומת הצניעות לגמרי, והפגיעה בעיניים ובנפש שם היא נוראה עד מאוד. האם נכון הוא להימנע מחמת זה לילך שם כלל וכלל, או שיעשה האדם את כל האפשרויות שלא יכשל והעיקר שילך?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "תעלו כמו מו"ח זצ"ל".

שאלה: ועתה שמעתי שמרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל הגם שהיה הולך לכותל, היה הולך בשעות מאוד מאוד מוקדמות שאין שם בני אדם, לא בכניסה ולא ביציאה, האם אמת הוא הדבר?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "נכון".

שאלה: ולא אפשר שיגלה לנו מרן שליט"א מה הוא עצמו נוהג לענין ההליכה לכותל המערבי?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "כן"ל" (שו"ת הגר"ח קניבסקי ס"י פג-קפה).

רא. נשיאת נשק בכותל המערבי

שאלה: חייל הנכנס לכותל המערבי ויש עימו נשק האם מחוייב להצניעו מפני כבוד הכותל או שפטור?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "ודאי ראוי".

הגר"א נבצל כתב לי: "לכסות את פיו, וכן בכל בית כנסת".

רב. קדושת אבני הכותל

שאלה: האם מותר להכניס ידיים בין אבני הכותל או שזה נחשב כניסה להר הבית? האם מותר לנשק את האבנים?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".

פעם אחרת **הגר"ח** כתב לי: "יזהר".

וכן ראיתי שאמר **הגר"ח** בשם החזו"א שנכון ליזהר שלא להכניס ידיו בין אבני הכותל כיוון שהוא כותל הר הבית (הוראות והנהגות מרן החזון איש עמ' קיח נדפס בספר אגרות וכתבים דרך אמונה).

החזו"א בביקורו הראשון בירושלים בשנת ת"ש, ביקר בביתו של הגרי"מ טוקצ'ינסקי ביום ש"ק ושוחחו ביניהם על דבר החשש של ביקור ליד הכותל המערבי. הג"ר טוקצ'ינסקי הסביר לחזו"א את עמדתו שיש לבקר אך אין להכניס ידיים לתוך החריצים בכותל. ולמחרת ביום ראשון ביקר הגאון חזו"א ליד הכותל המערבי והזהיר את מלוויו לא להכניס ידיים לכותל (עיר הקודש והמקדש ח"א עמ' 19. חכו ממתקים ח"א עמ' נט הערה טז).

ראיתי בפסקי תשובות (תקסא הערה 33) שיש נוהגים להקל לנשק את הכותל, כי עובי הכותל לא נתקדש בקדושת הבית.

מובא בשו"ת דברי חכמים (עמ' קסה) בשם הגר"ח פ' שיינברג, הגרי"ש אלישיב, הג"ר העניך לייבוויטש והגר"י קמנצקי שאין צורך להחמיר לא לנגוע או לא לנשק את הכותל היום. והוסיף הגרי"ש אלישיב: "אבל המנהג להחמיר ולא להכניס אצבעות בין אבני הכותל" (אשרי האיש ח"ג עמ' תצט).

רג. להישען על הכותל המערבי

שאלה: מה הדין להישען על הכותל המערבי?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "לא כדאי" (שו"ת ידון משה חלק טז סי' סח. ח"כ

עמ' קנג).

עיינ ספר הר הקודש (עמ' רעג), שנחלקו האחרונים יש אוסרים ויש מתירים. עיי"ש.

רד. הנאה מן הצל של הכותל

שאלה: האם מותר להינות מן הצל של הכותל?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "אסור" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קסב).

רה. צילום בכותל

שאלה: מה הדין להצטלם לעשות תמונה על הכותל המערבי דהיינו להיות סמוך לכותל ולהצטלם מותר או שאסור שנחשב כעין מעילה?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "מעילה זה לא אבל לא כדאי לעשות" (שו"ת ידון משה חלק טז סי' סז. ח"כ עמ' קנב).

רו. פתקים בכותל

שאלה: האם מותר לשים פתקים בחורים שבכותל?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".
ופעם אחרת הגר"ח ק השיב: "לא שמענו" (ספר אריה שאג עמ' תשכז).
 ואמר הגראי"ל שטיינמן שאם לא מכניס את היד למה לא (שפתי איל עמ' לו).

רז. קריאת פתקים בכותל

שאלה: האם מותר לקרוא את הפתקים בכותל?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".

וכן פסק הגר"ר יצחק זילברשטיין (בטובך יביעו ח"ב, הלכות שכנים נדפס בסוף הספר עמ' תצב).

ות"ח אחד סיפר לי מה ששאל את הגר"א נבנצל: אחד מקרובי, היה פעם בכותל המערבי, ולידו הגיע ברק אובמה (בזמן שהיה מועמד לנשיאות ארה"ב) והטמין בין אבני הכותל פתק. מיד אותו "חברהמן" שלף את הפתק לעצמו. ולפתע ניגש אליו עיתונאי חילוני (שליווה כנראה את אובמה בטיולו בארץ) וצעק עליו שהוא גנב, ושהוא יסגיר אותו למשטרה (היו במקום כמה שוטרים אך לא התיחסו. "החברהמן" דגן נבהל והתבלבל. ואז העיתונאי שאל אותו בשקט אם הוא מוכן למכור לו את הפתק תמורת 1000 ש"ח. הוא בעודו מבוהל מהצעקות וכו', שמח להתפטר מהמכתב של הגוי הזה, ועוד הרויח, 1000 ש"ח מזומן. שמח וטוב לב הלך הביתה. אחר כך במשך כמה ימים התחוללה סערה בכלי תקשורת שונים על זה שהסתכלו במכתב של איש חשוב. המשטרה הבטיחה לחקור, עד שהשתקע הענין לגמרי.
 ובסערת אותם ימים, אנשים מסוימים (אספנים וכדומה) הסכימו לשלם על המכתב הזה פי כמה וכמה מ-1000 ש"ח שהמוצא קיבל על כך, עד כאן סיפור הדברים. המוצא הנ"ל ביקר בביתי לפני מספר ימים, והתעוררנו לכמה שאלות.

ארץ חיים

קמז

ובין השאר, שאל: האם בזמנינו יש חרם דרבינו גרשום על מכתבים?
תשובת הגר"א נבנצל: כן.

שאלה: האם החרם בכלל גם על מכתב של גוי?
תשובת הגר"א נבנצל: איני יודע.

שאלה: ואם ת"ל שיש גם בזמנינו איסור חדר"ג, וגם על של גוי, מכתב שהיה ברור לכותב שיפתח, (ואלי אף מעונין בכך לצורכי תקשורת וכדומה. וגם מנוסח הבקשה משמע יותר שמתכוון לגרף קולות של מצביעים יהודים בארה"ב) ומסתמא נכתב ע"ד שיפתח האם אסור לפתוח?
תשובת הגר"א נבנצל: לא.

שאלה: העתונאי שניסה כנראה לתפוס ראשון את המכתב וה"חברהמן" הקדימו, איים עליו ולבסוף הציע 1000 ש"ח וקנה את המכתב. למעשה הונה אותו כי זה שווה פי כמה וכמה, האם זו חמסנות?

תשובת הגר"א נבנצל: מי אמר שהמכתב שווה יותר?
שאלה: האם יש בכך חילול ד' שפותחים מכתבים שכביכול מיועדים להקב"ה?
תשובת הגר"א נבנצל: כן (בע"ה אפרסם תשובה זו בקונטרס ברוך מרדכי סי' לג בנדפס בסוף שו"ת השואל ח"ד).

רח. גניזת פתקים בכותל המערבי

שאלה: בכותל המערבי אנשים מניחים הרבה פתקים עם בקשות, האם צריך לגנוז את זה?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "אם זה תשמישי מצוה צריכים לגנוז, אבל סתם בקשות ומשאלות אין צריך לגנוז" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' כא).

בשו"ת שערי ציון (א ס' ד), הרב שמואל בן ציון רבינוביץ, רב הכותל המערבי והמקומות הקדושים, דן בשאלה מה לעשות בפתקי תפילה המצטברים בכותל ובקברי צדיקים, לשורפם או לגונזם, ומסיק שיש להמשיך במנהג לגנוז אותם משום כבודם. ומביא מכתב מהגר"ר משה שטרנבוך שמותר לשים אותם באשפה אבל לא בדרך בזיון, ומכתב נוסף מהגר"ר אשר וייס שמן הדין מותר לשים באשפה בשק נייר וכדומה, אבל אם המנהג לגנוז אותם ראוי לנהוג כך.

רט. ד' שומע תפילה ולא קורא תפילה

שאלה: לגבי הנחת הפתקים בכותל המערבי, מהי דעת הרב, שיש

אומרים שכתוב שהקב"ה שומע תפילה, ולא כתוב קורא תפילה, האם הטענה נכונה?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "זה לא טענה" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' כד).

ר. תפילת ארבעים יום בכותל

שאלה: האם יש ענין וא"כ מהו המקור לתפילת ארבעים יום בכותל?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "ואתנפל על ד' ארבעים יום וכו'".

שאלה: ואדם שקיבל על עצמו ארבעים יום בכותל, ולא היה יכול לבוא בשבת לכותל כגון שהיה מחוץ לעיר, האם יכול לבוא במוצאי שבת ולהשלים ויחשב לו ארבעים יום?

תשובת הגר"ח ק: "יכול".

שאלה: ואם הוא בא לפני השקיעה ונשאר עד לאחד השקיעה, האם זה נחשב לו לשני ימים?

תשובת הגר"ח ק: "יכול להיות שזה נחשב לשני ימים".

שאלה: אדם שקיבל על עצמו ארבעים יום בכותל, ויום אחד הוא לא יכול לבוא, האם יכול לעשות שליח ויועיל השליח ליחשב שהמשלח התפלל ארבעים יום?

תשובת הגר"ח ק: "מצוה שבגופו".

ופעם אחרת השיב הגר"ח ק: "יעשה התרת נדרים בפני שלושה על מה שקיבל על עצמו ללכת לכותל, אבל לא מועיל שליח" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קלב-קלג).

על המנהג תפילת מ' יום בכותל המערבי, הגרי"ש אלישיב אמר שכל תפילה בכותל המערבי שלא זזה ממנו שכינה – היא סגולה ולא ידוע מקור למנהג מ' יום דווקא (ספר השקדן ח"ב עמ' 109). ובשו"ת תשובות והנהגות (ה, קסד), הג"ר משה שטרנבוך כתב שיש ענין להתפלל ארבעים יום בכותל, ולאו דווקא בכותל, אלא הוא הדין אם הולך לבית הכנסת על איזה ענין ארבעים יום ומתפלל רק על הענין הזה, גם בזה יש ענין של ארבעים יום.

ובשו"ת מנחת חן (ב, לא), הג"ר נח אייזיק אהלבוים, רב ואב"ד דק"ק נחלת יצחק דהומנא בקיו גארדענס היללס נ"י, כתב בשאלה זו: כתב המקובל רבי יצחק פרחי: קבלה בידינו שהתפילה בכותל המערבי מתקבלת ברצון ואינה חוזרת ריקם. יש

ארץ חיים

קמט

שמקובל בידם המנהג להתפלל ארבעים יום רצופים ליד הכותל המערבי על דבר מסויים, והיא סגולה מפי קדושי עליון ומועיל להרבה דברים. מקור הדברים נמצא בדברי האריז"ל שהפנה אדם להתפלל על צרתו במשך ארבעים יום בכותל המערבי. וידוע ומפורסם שהרה"ק ר' שלמה מזוועהיל זי"ע היה נוהג בעצמו כן וכן היה מורה לאחרים לעשות כן. ויש המביאים מקור לדברים מנועם אלימלך (צעטיל קטן) ובית אהרן (קרלין, פרשת נח) שכתבו בשם הזוהר חדש שמי שמבקש על איזה דבר ארבעים יום בודאי נענה. איתא במדרש רבה (ואתחנן ב, יז) וז"ל: "יש הנענה לארבעים יום כמו דאיתא במשה רבינו ע"ה ארבעים יום וארבעים לילה". ויש שהקפידו לתת ח"י מטבעות כל יום בתפילה במשך אותם ארבעים יום, עכ"ל.

ריא. תפילה דרך פלאפון

שאלה: אנשים מניחים בכותל המערבי או במקומות הקדושים פלאפון ואומרים לאדם הנמצא על הקו תבקש מה שאתה צריך האם יש כזה ענין?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "זה שגעון" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קלו).

ריב. ריקוד ברחבת הכותל המערבי מקום חורבן בית מקדשנו

שאלה: האם מותר לעשות ריקוד של שמחת מצוה כגון בחול המועד סוכות ברחבת הכותל המערבי?

תשובת הכר"ח קניבסקי: "יש לשאול לחכמי ירושלים המנהג" (אשיחה ח"ב עמ' שנג).

שאלה: בכותל המערבי במוצאי יו"כ"פ יש שרוקדים בקידוש לבנה וטענו שאין שייך לרקוד בשעה שמתו מוטל לפניו מהי דעת הרב בזה?
תשובת הכר"ח קניבסקי: "שמחים שיבואו בחזרה לביהמ"ק" (שו"ת ידון ח"כ עמ' ס).

בספר הליכות שלמה (תפילה פ"ו אורחות הלכה 40), מובא שהגרש"ז אויערבאך אמר דמן הראוי לימנע מזה, שהרי זה כמתו מוטל לפניו, אלא אין למחות כלל שכך היה נהוג מקדמת דנא.

ובספר מועדים וזמנים (ח"ה סי' לז), הג"ר משה שטרנבוך יצא חוצץ נגד אותם הריקודים בכותל שהוי בגדר שמתו מוטל לפניו, והאיך נרקוד בשעה שבית המקדש

חרב לעינינו וצריך שתהיה עגמת נפש והרגשת צער על חילול כבוד ד' ושכינתו בשעה שהגויים נמצאים בבית קדשי הקדשים ר"ל. ובספר אשת התורה (ח"א עמ' רסד) מובא תשובת מהגאון רבי אשר ווייס שכתב בשם רבו הדברי חיים שהמשיל זאת למי שנשרף כל ביתו ונשאר כסא אחד ושמח בו הלא כשוטה יחשב.

ריג. צמחי הכותל

שאלה: מותר לחתוך את צמחי הכותל?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "יזהר".

עיינן תשובה מהגר"ש אלישיב אל הרב גץ, רב הכותל המערבי והמקומות הקדושים (קובץ תשובות ג, כ), בעניין ניקוי אבני הכותל המערבי. וסיפר הג"ר מרדכי אליהו על הכותל המערבי ישנם עשבים הגדלים בין האבנים, ולעתים באות יונים וגורמות לכלוך רב ובזמנו הרב מאיר יהודה גץ – רב הכותל ומקומות קדושים בא"י – שאל כמה רבנים האם מותר להוריד את העשבים הללו, כי היה חשש שאם יתלשו אותם יצא חלק מהעפר שהוא למעשה קודש. וכל רב ענה לו תשובה אחרת. וכשהוא שאל אותי, אמרתי לו שיקנה חומר מסוים וירסס על העשבים, והם יתייבשו ויפלו לארץ לבד, וכן עשה (אביהם של ישראל – דברים עמ' 110).

ריד. לקיחת עשבים מבין אבני הכותל כסגולה

שאלה: האם מותר לקחת עשבים מבין אבני הכותל כסגולה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".

רטו. ברית מילה בכותל

שאלה: אם עושים ברית מילה בכותל המערבי האם מותר לתת כיבוד

שם או שאסור?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מותר".

רטז. שמחה באולם מול הכותל המערבי

שאלה: האם יש עדיפות לעשות שמחות באולם שמול הכותל המערבי מאשר לעשות בסתם אולם, או אין הבדל?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "יש ודאי עדיפות לעשות באולם שמול הכותל שיש שם יותר קדושה" (שו"ת ידון משה טז, נג).

ריז. יריקה בכותל

שאלה: האם מותר לרוק ברחבת הכותל המערבי?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "בעלינו לשבח (לנוהגים כן) מותר אבל סתם כך אין ראוי" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קנא).

כתב הט"ז (יר"ד קעט סק"ה): "מה שנוהגין ברקיקה קודם ואנחנו כורעים, שם הכל יודעין שהרקיקה היא לבזיון הגילולים של עובדי כוכבים, והיא כבוד שמים שמזכיר אחר כך". ובס' שאלת רב (עמ' רלב) מובא שראה הגרי"ש אלישיב כשאמר "שהם משתחווים" וכו', שכמדומה עשה תנועה עם הפה כאילו ירק, אבל לא ירק ממש. והאדמו"ר אמרי סופר מערלוי היה יורק יריקה קטנה. ובספר הגן מגדיר רקיקה הוצאת הלשון בין השפתיים ובזה די. וקרוב לכך היה נוהג האמרי סופר. הליכות והנהגות אמרי סופר ח"א עמ' פו ובהערה ג. במחיצת זקני עמ' רלד. ופעם אישה טלפנה אל הגר"ר מרדכי שמואל אשכנזי, רבה של כפר חב"ד, ואמרה, כי שכחה לירוק בעלינו. ענה הרב: "תירקי כעת"... (ספר הרב מרדכי שמואל אשכנזי עמ' 686). ועיין למעלה עם מותר לירוק על אדמת ארץ ישראל.

ריח. הפניית גב לכותל

שאלה: מותר להפנות את הגב לכותל המערבי?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".
שאלה: כשאדם יוצא מהכותל המערבי, האם יש ללכת עם הפנים לכיוון הכותל?
הגר"ח ק כתב לי: "ילך לאחור [אם יכול]".

וכן נהג הסטייפלר (ארחות רבנו ח"א עמ' שכ. ח"ב עמ' קנ. אשכבתיה דרבי ח"ב עמ' קסח). אמנם הובא שהגרש"ז אויערבאך לא הקפיד בדבר (הכותל המערבי הלכות ומנהגים עמ' מ).

ריט. לימוד תורה עם גב לכותל

שאלה: בכותל המערבי יש שיעור תורה, בו יש שיושבים בצד הפוך מהכותל דהיינו גבם לכותל שהם רוצים לשמוע השיעור טוב?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "צריך להיזהר למרות שזה לצורך למוד שזה לא דרך כבוד" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קמט).
 בספר הר הקודש (עמ' רעג), כתב: יש להיזהר שלא לעמוד ואחוריו אל הכותל המערבי, כי אם לצורך תפילה כמו בקבלת שבת בפזמון בואי בשלום (מובא שם הערה עג).

רכ. ישיבה בחדר ארונות ספרי תורה בכותל

שאלה: בכותל המערבי יש חדר שכל החדר הוא ארון קודש מכל צדדיו, האם מותר לשבת בחדר הזה, שהיכן שרק ישב יהא גבו לצד ארון קודש?
תשובת הר"ח קניבסקי: "לא כדאי לשבת" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קצו).

רכא. ללמוד בכותל

שאלה: האם יש עניין גם ללמוד בכותל המערבי או רק להתפלל?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "גם ללמוד קצת".
 ופעם אחרת השיב **הגר"ח ק:** "זה דבר טוב". ונשאל שוב: והאם זה יותר מחכים? השיב: "אם יתנו לו ללמוד" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' קפא).

רכב. כלב נחייה בכותל

שאלה: מה הדין אנשים עיוורים ר"ל וצריכים ללכת עם כלב, מה הדין ליכנס עם כלב לכותל המערבי?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "שיעמדו ברחוק ד' אמות מהכותל" (שו"ת ידון משה חלק טז סי' סט. ח"כ עמ' קנד).
 הראשון לציון הג"ר שלמה עמאר והג"ר יוסף ליברמן בעל שו"ת משנת יוסף אסרו, והגר"א נבנצל נוטה להתיר (שו"ת שערי ציון לרב שמואל רבינוביץ, רב הכותל המערבי והמקומות הקדושים ב, יח).

רכג. לימוד תורה או הליכה לכותל המערבי

שאלה: האם עדיף ללמוד תורה או ללכת לכותל המערבי?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "ללמוד".

וכך נשאל הגר"ח פ' שיינברג: האם עדיף ללכת לכותל המערבי או ללמוד תורה? והשיב: הכותל הוא קודש, אך הסטנדר הוא קודש קודשים (מגד גבעות עולם עמ' א).

רכד. מערת המכפלה, קבר רחל או הכותל המערבי

שאלה: מי שיש לו שתי אפשרויות לתפילה – במערת המכפלה שהוא מקום מוחלט של האבות או במקום קבר רחל, עליה כתוב הוא מצבת קבורת רחל עד היום, שפירושו שכלל ישראל יוכלו להתפלל על קברה תמיד, ומצד שני יכול ללכת לכותל המערבי, אשר מעולם לא זזה משם שכינה, היכן עדיף להתפלל?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "פעם כאן ופעם כאן".

הגר"ש אלישיב השיב: "שבכותל המערבי יש השארת השכינה, וזה עדיף לתפילה". ושאלו: שידוע בשם בעל ה'לשם שבו ואחלמה' זי"ע סבו של הגריש"א שיש השראת השכינה מיוחדת במקום קבר רחל עד היום הזה? והשיב: "שבכותל כל שכן שיש השראת השכינה עד היום הזה" (וישמע משה ח"ב עמ' נד-נה).

ופעם אחרת אחד סיפר להגריש"א שבתו הכלה חושבת לנסוע לתפילה על ציון רבי שמעון בר יוחאי במירון. האם כדאי? והשיב: "יותר טוב שתגיד תהילים". ושאל: "גם במירון תגיד תהילים". והשיב: "אם אתה אומר שהיא נוסעת, שיהיה בהצלחה! אבל אם אתה שואל האם לנסוע, עדיף שתתפלל בכותל". ושאל: "כלומר, עדיף הכותל על מירון"? ואמר: "מעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי" (כידוע ביקש הגרי"ז סולוביצ'ק מבריסק בעת מחלתו מהגרא"מ שך שיסע למירון עם מנין תלמידי חכמים להתפלל לרפואתו. אכן היה זה בשנים שלא היתה אפשרות ליהודים להתפלל בכותל המערבי. עיין ספר הרב שך א' 482-483. גם הסטייפלר נסע למירון להעתיר עליו. ובערב יו"כ, באו אליו ואמרו לו שהמצב של הרב מבריסק חמור מאוד, ואמר שאין לו כ"כ מה לעשות, אבל אחד אמר: ניסע לקברו של החזו"א! הם נסעו ומצאו את בית הקברות נעול. הסטייפלר בזריזותו קפץ מעל הגדר וניגש להתפלל אצל קבר גיסו החזו"א. תולדות יעקב עמ' כג). ושוב שאל: הרי ה'לשם' [סבן] אומר [בשם הגר"א] שהשכינה שורה בקברי צדיקים. והשיב: "זה 'כמו' השראת השכינה, ואילו הכותל זה

השראת השכינה ממש". ושאל: "ואם במירון תתפלל יותר בכוונה?" ואמר: "זו גופא השאלה: מדוע? הרי השכינה שורה בכותל".

גם הג"ר אלישיב אמר שעדיף הכותל מקברי אבותיו (פניני תפילה מהגר"צ הכהן קוק עמ' קיג-קיד). וכשנשאל האם מותר לצאת מארץ ישראל לחו"ל כדי להשתטח על קברי צדיקים, אמר הגריש"א: "איני מבין, הלא יש לך את הכותל המערבי כאן בסמוך, למה לך לנדוד לחו"ל כדי למצוא מקומות קדושים?" (גדולה שמושה להג"ר צבי ויספיש עמ' קמב).

וכן שמענו שכשנשאל אם מותר לנסוע לאומן בר"ה, השיב: "לך להתפלל בכותל". בפעם הראשונה שהגיע לארה"ק הג"ר מרדכי גיפטר [ראש ישיבת טעלז], שאל אותו ת"ח אחד אם כבר היה בכותל המערבי ובקבר רחל? והשיב שהיה שם. שאלוהו: היכן התרגש יותר. ענה: שאמנם התרגש בקבר רחל, אבל הרבה יותר התרגש בכותל המערבי. אמר לו אותו ת"ח ששאל זאת להרבה אנשים וכולם ענו שהם התרגשו יותר בקבר רחל, וגם הוא עצמו מבין כך. אמר לו רבי מרדכי זצ"ל: אני אסביר לך, אתם אנשים צעירים, גם הצעירים מרגישים ש"מאמא רחל" בוכה עליהם ומבקשת מהקב"ה רחמים עבור בניה, לכן קל מאוד להתרגש במקום זה. אנשים צעירים שלא ראו מימיהם עולם קודם חורבן ועולם לאחר חורבן – אינם יכולים לתאר מה זה חורבן. אני למדתי בטעלז באירופה, ראיתי את הקהילות הקדושות של כלל ישראל. ראיתי גדולי תורה ויראה. ראיתי את היכלי התורה. הבנתי מה זה "שיבה בוחר" באמת. ראיתי מה זה אלול וימים נוראים, וכל זה נחרב בעוונותינו הרבים – ואני יודע ששורש כל החורבנות מונח בחורבן בית המקדש ומשום כך אני בוכה כשאני רואה את בית המקדש בחורבנו... (בזכרנו את ציון עמ' שצז).

רכה. נוצרים בכותל

שאלה: באים לכותל מכל העולם, כידוע, ולפעמים באים שם נוצרים עם צלבים ר"ל ורוצים להעיר להם שלא יבואו האם הסדרנים יאמרו להם שלא יבואו?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "אם זה יועיל שיאמרו".

שאלה: וכן הם עושים השתחוות האם גם על זה להעיר?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "גם על זה אם יכול להעיר להם" (שו"ת ידון

משה ח"כ עמ' קלח).

ומוסבר שם הערה (סג): נראה לבאר דאם לא יועיל ה"ז כמתגרה באומות ועוד שהרי

ארץ חיים

קנה

כתוב בגמרא (יבמות סה, ב) ואמר רבי אליעזר משום ר' אלעזר בר' שמעון כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע, ולכן רק אם זה יועיל יכולים להגיד להם שזה לא ראוי כמו שבבית תפילתם הם לא מכניסים ספרי תורה.

רכו. כהנים במנהרות הכותל

שאלה: האם מותר לכהנים להיכנס למנהרות הכותל?

אמנם הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא, שנטמאים".

ובכלל, פעם אמר נכדו להגר"ש אלישיב: יש ההולכים להתפלל בתוך מנהרות הכותל מול קודש הקודשים. והגיב הגר"ש"א: האם מותר ללכת שם מצד הדין...? הרי אי אפשר לדעת במקומות חדשים כאלו, אף שאולי באמת מותר ללכת שם, אבל האם בכלל יש אפשרות לברר דבר כזה? (מפי האיש קטז). אך ראיתי הרבה תמונות של גדולי ישראל שביקרו במנהרות הכותל כולל הגר"ע יוסף והגר"מ אליהו.

הר הבית

רכז. כניסה להר הבית

שאלה: כידוע שכל גדולי ישראל אסרו להיכנס להר הבית, ויש אנשים שר"ל עולים להר הבית, שטוענים שכיום הם יודעים היכן מותר להיכנס שם, מהי דעת הרב בזה?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "ודאי שיש בזה חשש איסור דאורייתא".

שאלה: ידוע שכל גדולי הדור אסרו להיכנס לשטח הר הבית, מרן הרב שך זצ"ל, ומרן הסטייפלר זצ"ל, ומרן הגר"ש אלישיב זצ"ל, לצערינו יש אנשים שכן נכנסים וטוענים שהם כן יודעים את המקום שמותר והיכן שאסור, האם הם בכלל פורץ גדר ישכנו נחשב, שהרי כל גדולי הדור אסרו זאת בתוקף ללא שום חילוק?

תשובת הגר"ח"ק: "כן".

שאלה: והאם יש מצוה להעמיד שומרים שיעמדו על המשמר ויאמרו לכל יהודי שבא שידע שזה איסור חמור וחשש כרת ר"ל?

תשובת הגר"ח"ק: "נכון".

שאלה: ואלו שר"ל כן עולים להר הבית האם חוץ מהאיסור עצמו זה גם בכלל חילול ד' שכולם רואים אנשים עם לבוש חרדי שעולים למקום שנאסר ע"י כל גדולי הדור?

תשובת הגר"ח ק: "כן".

שאלה: עד כמה צריך להשקיע ממון כדי לנסות למנוע מיהודים להיכשל מאיסור חמור זה האם עד חומש או כל ממונו, עד כמה השיעור?

תשובת הגר"ח ק: "אין לו שיעור".

שאלה: כל יהודי שמפרסם ומודיע האיסור האם הוא מקיים מצוה של מורא מקדש בזה שמזהיר שלא לפגום בקדושת המקום?

תשובת הגר"ח ק: "כן" (שו"ת וידון משה ח"כ עמ' ו, יד-טו).

רכה. מטוס מעל הר הבית

שאלה: האם מותר לטוס במטוס או מסוק מעל שטח הר הבית, או שאסור כיוון שקדושת הר הבית מגעת עד לרקיע?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "יש מחמירין, וצ"ע".

ופעם אחרת הגר"ח ק השיב: "מתירים" (שו"ת ידון משה ח"כ עמ' טז).

בכסלו תשע"ח, הגאון המקובל רבי יעקב עדס, מח"ס דברי יעקב, ביקר בישיבתנו עטרת כהנים, ובתוך שיחתו על האיסור להיכנס להר הבית, הוא אמר: "סיפר לי תלמיד ישיבת חברון שאבא שלו היה בין החיילים שכבשו את הר הבית ב'ששת הימים', ופעם בהפסקה בין תפילות יום כפור תאר לחברים שלו מה שהיה במלחמה. בבית הכנסת ישב ולמד הגאון רבי בן-ציון אבא שאול זצ"ל, והם לא ידעו שהוא שם לב למה שמדברים. פתאום כשהגיע החייל לשלב בו תאר כיצד נכנס ועלה לתוך הר הבית, רץ אליו הרב אבא שאול בחרדה ואמר לו: עשית על זה כבר תיקון כרת? אמר לו החייל: כן. נרגע הרב ושב למקומו. האוזניים שלנו כשהן שומעות על אחד שכבש את הר הבית מתחילות להתעניין איך היה? כמה פצצות זרקו? כמה ערבים היו? מה הרגשתם ומה ראיתם? וכו'. אבל פה היו אוזניים אחרות, הן שמעו משהו אחר. שמא החייל שהה במקום מעבר לצרכי המלחמה? זו רגישות מיוחדת של פוסק הלכה" (ע"ע שו"ת אור לציון ח"ג עמ' רעט ד"ה 'ומי שנכשל'). והוסיף בסוף: "אמרתי פעם לאחד שהתווכח איתי: בכל דבר שאני פוסק, אם יבוא אליהו הנביא ויגיד שטעיתי

ארץ חיים

קנז

אצטער, אך בזה שאני אומר שאסור להכנס להר הבית - אם יבוא אליהו הנביא ויגיד שטעיתי אשמח מאוד, ארוץ לטבול ואעלה בטהרה להיכן שהוא יכריע שמותר, במהרה בימינו אמן. נקווה שבמהרה יבוא המשיח ויהיה לנו אפר פרה ונוכל לעלות להר הבית בטהרה בהיתר גמור".

ובספר ופריו מתוק (במדבר עמ' 92-94), נשאל הג"ר יצחק זילברשטיין על ידי מנהל אחד המוסדות: נדיב גדול מחו"ל תרם למוסדותינו סכום נכבד. כמחווה עבור התרומה הגדולה, הזמנתי אותו לביקור בכותל המערבי, ועלה בליבי רעיון ייחודי על מנת לשמח ולרגש את האיש: חשבתי להציע לו לכתוב על גבי פתקאות את שמו ושמות כל בני משפחתו, ובכל פתקה הם יפרטו את בקשותיהם ותחינותיהם לבורא יתברך.

את הפתקאות נניח בפיהם של 'יוני דואר', והן הפרחנה מעל להר הבית, במקום ששם שער השמים ודרכו עולות כל התפילות לפני ד' יתברך (חיי אדם כב, י), ושם היונות תשלכנה את הפתקאות, ובכל בע"ה ייפקדו האיש וביתו בדברי ישועה והצלחה.

אלא, התעוררנו בשאלה, האם מותר להכניס פתקי בקשות למקום המקדש? והגר"י זילברשטיין השיב: א. נפתח בחידה: הטיס מזל"ט (-מטוס זעיר ללא טיס) ביום חול, ועבר על איסור חמור וחייב מלקות (הגם שלא הזיק לשום בריה) - הכיצד? התשובה היא: מבואר בספר אשרי האיש - פסקי הלכות של הגרי"ש אלישיב (או"ח ח"ג עמ' תצט) ובשו"ת קנין תורה (ג, נח), שאסור להטיס מזל"ט לא מאויש מעל הר הבית! וזאת על פי דברי הרמב"ם (הלכות ביאת המקדש פ"ג הט"ז), שהזורק כלים טמאים למקום המקדש, עובר על איסור תורה וחייב מלקות. והיות וכלי הטיס עשוי ממתכות שקיבלו טומאה, ודין האוויר שמעל מקום המקדש כדין הקרקע (כיון שקדושת ההיכל והעזרות עולה עד לרקיע), ממילא מטיס המזל"ט עבר על איסור תורה ולוקה!

אמנם בנידון שאלתנו, אין חשש איסור מצד הכנסת דבר טמא להר הבית, כי חתיכת הנייר אינה מקבלת טומאה (כמבואר בביכורי יעקב תרכט, א. חזו"א י"ד פט, ב. חוט שני - נדה עמ' קנז), וגם היונה אינה מקבלת טומאה מכיון שהיא "חיה" (וכידוע, בעלי חיים אינם מקבלים טומאה, כל זמן שהם חיים, בשונה מן האדם).

ב. אף עך פי שאין בההכנסת הפתקים חשש הכנסת דבר טמא להר הבית, כפי שנתבאר, מכל מקום הורה הג"ר יצחק זילברשטיין, שבשום פנים ואופן אין לבצע את הרעיון הנ"ל, וזאת משום שלפנות אל הקב"ה על ידי השלכת פתקים למקום המקדש, זו דרך חוצפה. הגה עצמך: אילו אדם היה משליך פתקי בקשות אל תוככי

הבית הלבן, משכנו של הנשיא האמריקאי, ובהן בקשות ותחינות אל הנשיא, וכי היו בקשותיו מתקבלות בצורה שכזו?!... ויש לתמוה על הוגה הרעיון המוזר – מדוע להציע לזרוק את הפתקים בצורה מבוצה על מקום בית מקדשנו, במקום להציע לגביר לנהוג בדרך נורמאלית ולהניח את הפתקים בין נדבכי הכותל המערבי, כפי הנהוג אצל רבים!?

ג. והנה, נאמר במסכת ברכות (לד, ב): "אמר רב כהנא: חציף עלי מאן דמצלי בבקתא" (חצוף עלי אדם שמתפלל בבקעה, דהיינו במקום פרוץ), וביאר בן איש חי בספרו בניהו: נתאר לעצמנו שאדם מהלך בדרך, ולפתע פוגש מלך בשר ודם, אם יאמר למלך 'ברצוני לשוחח עמך, הבה ונערוך כאן (ברחובה של עיר) פגישה' – כולם יאמרו לאדם זה שנוהג שלא כדרך מנהגו של עולם, וייחשב כחצוף על כך שביקש לשוחח עם המלך באמצע בדרך, כי כידוע עם אדם כה חשוב אין הדרך לדבר אלא רק כשמגיעים להיכלו. ואם כן, כל שכן שכלפי מלך מלכי המלכים הקב"ה זו חציפות לעמוד לפניו בתפילה ברחוב, בפארק וכדומה.

בדומה לכך נאמר גם בענייננו – אם לזרוק פתקים למשכנו של מלך בשר ודם זו חציפות, בוודאי שאין לנהוג כן כלפי ד' יתברך! לסיכום: אין להפריח פתקי תפילות ובקשות בשטח הר הבית, עכ"ל.

בית המקדש

רכט. הכנת כלי המקדש בזה"ז

שאלה: האם מותר להכין את כלי המקדש בזה"ז? מצד אחד, אסור לעשות כלים שצורתם כצורת כלי המקדש (עבודה זרה מג, א. שו"ע יו"ד קמא, ח), אבל הם לצורך בית המקדש עצמו. **הגר"ח קניבסקי** כתב לי: "אין לעשות כן".

וכן הגר"א נבצל כתב לי: "לא". ושמעתי מהגר"ר צבי שכטר, מראשי ישיבת רבנו יצחק אלחנן בניו יורק, שכשדיברו אנשי מכון המקדש עם הג"ר אהרן סולוביצ'ק, הוא לא הגיב כדי לא להתווכח, אלא אחרי שיצאו אמר להגר"ר שכטר שזה אסור. הגר"צ שכטר רץ החוצה להגיד להם. הם אמרו: קיבלנו היתר מהרבנים שלנו בארץ ישראל, כי אנחנו עושים אותם לשם בית השלישי.

ובס' הליכות חיים (ח"ב עמ' קיח), נשאל הג"ר חיים קניבסקי: מי שניתן לו מנורה

בת ז' קנים וקי"ל ביו"ד קמא, ח שאסור לעשותו ולהשהותו, האם יש עצה לסתום פי אחד מן הקנים בפקק של מתכת או שום דבר אחר, ואת"ל דלא מהני, מה צריך לעשות? והשיב: מהני. ומובא בהערה (אות רג): עיין בברכי יוסף (יו"ד קמא, ח), שכתב בזה"ל: "וזכורני בימי נעורי שעשו בבית הכנסת שבעיר העתיקה ירושלים מנורה של מתכת בת שבעה קנים, ומורינו הרב מהר"א נחום ושאר הרבנים זכר כולם לברכה, אסרו לקיימה וצוו לתקנה תיכף והוסיפו קן לה, וכן ראוי להורות", עכ"ל. וע"ע בקובץ שיעורים להגרי"ש אלישיב ח"א ס' עח על איסור עשיית מנורה של ז' קנים.

ובס' מפי אליהו (עמ' 259) מספר הג"ר מרדכי אליהו: פעם הביאו מנורה בת שבעה קנים לבית הכנסת 'רבן יוחנן בן זכאי' בעיר העתיקה, והרבנים אסרו להכניסו. הציעו להוריד ממנה קנה אחד. אבל כיון שהוקדשו כל שבעת הקנים לבית הכנסת אי אפשר היה לפגוע במנורה, משום "לא תעשון כן לד' אלקיכם". מה עשו? הביאו את המנורה לאומן, שהוסיף קנה אחד. כך הפכה המנורה לבת שמונה קנים, ומנורה כזאת מותרת.

רל. ביקור במוזיאון שבוותיקן לשם ראיית כלי המקדש

שאלה: האם מותר לבקר במוזיאון שבתוך הוותיקן, כי יש אומרים שכלי המקדש נמצאים שם?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "חס וחלילה".

והגר"א נבנצל כתב לי: "מה שיותר מעניין שיש הרבה ספרים משלנו בוותיקן. אם יתנו רשות לצלם שם זה דבר גדול". והגר"ר יוסף ליברמן, מח"ס שו"ת משנת יוסף, ענה לי ע"ז, וכתב בתוך דבריו: "וראה אריכות דברים בשו"ת משנ"י (ח"ח סי' קלב) בענין כלי המקדש בזה"ז, ושם (בהערה) מה ששמעתי מפי זקן (מסיח לפי תומו, שעשה עלי רושם מהימן) שבצעירותו ביקר ברומי בכל הלשכות ועתיקות הוותיקן, וכן חקר ודרש אצל הפקידים הממונים על העתיקות, ואין שם שום דבר מכלי המקדש. וזה מוכיח את המובא באנציקלופדיות שונות, שמרומי הוגלו כלי המקדש לבזינץ (קושטא בירת תורכיה) שנלחמה עם רומי ושללה את אוצרותיה, י"א שישר מרומי הוגלו לקושטא, וי"א שהעם ההוני (ששלטו בצפון אפריקה) שללו, וממלכת ביזנץ שללו מהם, ומביזנץ י"א שבאו לידי יהודים שהביאום לא"י, וגנזום בעפר א"י, ומקומם לא נודע לאיש, עד כי יבוא תשב"י" (וראה עוד שם במילואים בסוף הספר).

רלא. הדלקת המנורה במקום המקדש

שאלה: האם הגיע הזמן לחדש הדלקת המנורה במקום המקדש?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "חס וחלילה".

רלב. חומות העיר העתיקה בבית שלישי

שאלה: בבית שלישי, האם אפשר שאותן החומות של עיר העתיקה יעמדו במקומן או צריך חדשות במקומות אחרים?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "נזכה ונראה בס"ד".

רלג. "ולירושלים עירך ברחמים תשוב" בזמן בית המקדש

שאלה: מה נתפלל בשמונה עשרה במקום ברכת "ולירושלים עירך" וברכת "את צמח" וכו' בזמן שבית המקדש יהיה קיים?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "נזכה ונראה בס"ד".

רלד. האיך יתכן שהיה שרץ בבית המקדש

שאלה: כתוב במשנה תמיד (תמיד ה, ה): "ושלושה דברים היתה משמשת, כופין אותה על השרץ". צ"ב, דהא אף זבוב לא היה נראה בביהמ"ק, והיאך יתכן שהיה נראה שם שרץ?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "עלה מתחת לאדמה כשחטאו" (ספר אריה שאג עמ' תטו).

רלה. שימוש בחשמל בבית המקדש

שאלה: האם בבית המקדש שיבנה בב"א ישתמשו בחשמל?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "חלילה".
ובפעם אחרת הגר"ח ק ענה: "נזכה ונראה" (ספר אריה שאג עמ' תשכ).
הגר"ח א נבצל השיב: "לא" (שם הערה 824).

שו"ת מאז ולעתיד - שו"תים בעניין העיר חברון

הקדמה: במסכת תמיד (ל, א) ובמסכת יומא (כח, ב) כתוב: "מתיא בן שמואל הממונה על הפייסות אומר האיר פני כל המזרח עד שבחברון" וכו', כדי לעורר את זכותם של ישני חברון, ועל זה אמר הגר"ח קניבסקי: "הרי לנו שעצם איזכור שמה של חברון ושל הצדיקים הקבורים בה, מביא תועלת" (טובך יביעו ח"ב עמ' יז-יט).

רלו. שלושה מקומות שקנו אבותינו

שאלה: ידועים דברי המדרש (בראשית רבה עט, ז): "שלושה מקומות אין אומות העולם יכולים להונות את ישראל לומר גזולים הם בידכם, ואלו הם – מערת המכפלה, ובית המקדש וקבורתו של יוסף". א"כ מדוע יש דווקא על שלושת המקומות הללו טענה של הגויים?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מה קשה...".

רלז. מה קודם בביקור - מערת המכפלה או קבר רחל

שאלה: היכן יש לבקר קודם – במערת המכפלה או בקבר רחל?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "היינו הך".

כתוב בס' מושיען של ישראל (ח"ט עמ' שצח-שצט), שכאשר ביקר הרבי מסאטמאר בארץ ישראל ונסע להשתטח על קברי צדיקים, עבר בעיר בית לחם סמוך לקבר רחל ולא עצר, כי מבואר בספרים הקדושים שכשנוסעים לקברי אבות ואמהות יש להקדים וללכת לחברון למערת המכפלה, ורק אחר כך ללכת לבית לחם לקבר רחל שהיתה בדור שלאחריהם, עכ"ל. ויש להביא ראיה מהמדרש (פתיחתא איכה רבה כד) ומהקינה לט' באב "אז בהלוך ירמיהו", שירמיהו הנביא קודם הלך למערת המכפלה לעורר האבות והאמהות לבוא ולבקש מד' להחזיר את עם ישראל לארץ ישראל ורק אחר כך הלך לקבר רחל לעורר את רחל אמנו.

רלח. קריעה על חברון

שאלה: האם צריך לקרוע את החולצה כאשר רואים חלקים של חברון תחת שלטון ערבי ח"ו?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כן".

דנו הפוסקים אם יש לקרוע בכלל על ראיית חברון תחת שלטון עכו"ם ח"ו. כתוב בשערי תשובה (או"ח תקסא) וז"ל: כתב ברכי יוסף בשם מז"ה בעל חסד לאברהם, נהגו העולם שלא לקרוע על חברון תוב"ב, שמעתי בשם גדולים לפי שחברון ערי מקלט שנתנו (ראה יהושע כ, ז) ולא מערי יהודה מקריא, וכתב בגליון בר ברתה הרב הגדול בדורו מוהר"ר אברהם יצחקי ז"ל שדברים חלופים הם, עכ"ל, ואף אנא אמינא דאין לסמוך ע"ז, ע"כ. וכן מובא בפסקי תשובה (סי' צא), והוסיף: "ולענ"ד ד"ז תלוי ברבוותא ה"ה הרמב"ם ובר פלוגתיה הראב"ד בפ"ד מה' עכו"ם, דהרמב"ם כתב אין אחת מערי המקלט נעשית עיר הנדחת שנאמר 'באחת עריך', אולם הראב"ד השיג עליו וכתב דלא נאמר זה אלא על ירושלים, אבל כל ערי המקלט נתנו השבטים מחלקיהם". וראה בספר עקבי הצאן (עמ' קה-קו), שהג"ר צבי שכטר פסק שיש חובת קריעה על חברון כשם יש חובת קריעה על שאר ערי יהודה, אבל בספר משנת יעבץ (ס' מח) הג"ר יעקב בצלאל ז'ולטי מצדיק את מנהג העולם שלא לקרוע על חברון. ראה שם באריכות.

רלט. תפילות עולות מחברון

שאלה: היינו בשבת חיי שרה בחברון ושמעתי שהג"ר שמעון מנשה, שהיה רבם של עדת החסידים בחברון בשליחות האדמו"ר האמצעי, קיבל מכתב מהאדמו"ר שכתוב בו שכל התפילות עולות למעלה דרך חברון, והרי נפסק בשו"ע (או"ח צד א-ב) שאנו מתפללים בכיוון מקום המקדש, לכן לכאורה התפילות עולות מירושלים?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מחברון מגיעות לירושלים".

רמ. תפילת כלב בן יפונה במערת המכפלה

שאלה: מדוע התפלל כלב במערת המכפלה כדי לא להיות חלק בעצתם של המרגלים ולא על הר הבית בירושלים, מקום תפילת האבות הוא שער השמים?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא עלו שם".

רמא. מדוע מערת המכפלה היא בחברון ולא בירושלים?

שאלה: לדעת אלו שסוברים שיש עדיפות להקבר בירושלים כיוון

ארץ חיים

קסג

ששם תהיה תחיית המתים (שו"ת ציץ אליעזר יא, עה. שו"ת יחיה דעת ד, נז. דלא כשו"ת דברי יואל ח"א יו"ד ס' קג ושו"ת חלקת יעקב יו"ד ס' רד), יש להקשות על אברהם אבינו מדוע חשק לרכוש את מערת המכפלה שבחברון ולקבור שם את שרה אמנו ולא בירושלים?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "עתידה ירושלים שתתפשט עד דמשק".

בשו"ת עשה לך רב (ח"ד ס' ז), תירץ הג"ר חיים דוד הלוי שחשק אברהם אבינו את מערת המכפלה כיוון שזה מקום קבורה היסטורי שבו נקברו לפני כן אדם וחיה (עירובין נג, א). מבואר בדברי 'הזהר' (בראשית נז, ב) שאדם הראשון ראה אור בתכלית הדקות נכנס לשם מגן-עדן והתאוה ליקבר שם סמוך לפתחו של גן-עדן. ועוד (פרשת חיי שרה דף קכז, ב) שאברהם אבינו הכיר אותה מערה וראה אדם וחיה טמונים שם, וראה אור זוהר במערה ונתאוה ליקבר שם. מכל זה כתב הגר"ח ד הלוי שהווי אומר שמערת המכפלה לא נתקדשה מפני שנקברו בה האבות, אלא להיפך, האבות רצו להיקבר שם מפני קדושת המקום.

סניף לזה מופיע בפירוש העמק דבר על הפסוק (בראשית כד, יט) "ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה על פני ממרא הוא חברון בארץ כנען". מסביר הנצי"ב: כל זה מיותר שהרי כבר ידענו זאת בראש הפרשה. אלא בא ללמד דכמו שאותה מערה הנקראת מערת המכפלה היא מיוחדת בסגולה למקום קבר והנקבר בה הוא במעלה גבוהה ביותר וכמו שכתוב להלן מח, ז ו-מט, ל, כך חברון בכלל יש בה ג"כ איזו מעלה וסגולה לקבורה, ואם שאינו שווה למעלת המערה עצמה, ואת זה פירש המקרא "בארץ כנען" ללמד שכלל הארץ יש לה ג"כ סגולת קבורה, ואם שאין לה ערך המערה.

רמב. תפילה באולם יצחק במערת המכפלה

שאלה: אולם יצחק במערת המכפלה פתוח רק עשרה ימים בשנה ליהודים, האם מותר להתפלל שם למרות שהוא משמש כמסגד לישמעאלים במשך כל שאר השנה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מותר [אאמו"ר זצ"ל התפלל חוצה] אבל מדינא אין אדם אוסר דבר שאינו שלו".

עיין אורחות רבנו (ח"א עמ' שז-שח) ודרך שיחה (ח"א עמ' תכז). בספר שלהי דקייטא

(סי' סה אות יב ובסי' פט), שהסטייפלר אמר שאין להתפלל בתוככי מערת המכפלה, מפני שמשמש מסגד לערבים.

ונהג הג"ר שלמה זלמן אויערבאך למעשה (ס' ועלהו לא יבול ח"א עמ' פא-פה) כשביקר במערת המכפלה נכנס לכל האולמות שבתוך המערה - לאולם אברהם, לאולם יצחק ולאולם יעקב - ובכל אחד מהאולמות אמר פרקי תהלים במשך כחמש דקות, וכשהראו לרב גם את אולם אדם וחווה כדי שיאמר גם שם תהלים [נראה שהתכוונו לעץ הדקל בחצר הפנימית], הגיב הרב ש"זה מדרש" שאדם וחווה קבורים במערת המכפלה, ולכן לא עצר לומר שם תהלים.

יש להוסיף מה שראיתי בשו"ת קול מנחם (או"ח ג, נז), שנשאל האדמו"ר מקאליב: האם יש איזה עניין לא להתפלל תפילת שחרית וכו' במערת המכפלה, מאחר ואין שם חלונות, כמו שכתב האריז"ל הקדוש? והשיב: "כל השערים נפתחים בזכות האבות הקדושים, מי אנו בכלל שנשאל כאלה שאלות, הלא הם ראו מסוף העולם ועד סופו, ומה יהיה עד סוף כל הדורות".

רמג. ביקור כהנים במערת המכפלה

שאלה: האם יש היתר מיוחד לכהנים לבקר במערת המכפלה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי : "רק בריחוק ד' אמות".

וכן הגר"א נבנצל כתב לי שאסור לכהנים להיכנס למערת המכפלה ע"פ דברי התוספות (ב"ב נ"ח ב' ד"ה) מציין כתבו שקברי אברהם אבינו ואדם הראשון מטמאים על אף היותם קודם מ"ת".

נראה פשוט שאסור לכהנים להיכנס למערת המכפלה ע"פ הגמרא במס' ב"ב (נח, א) שרבי בנאה הוה קא מציין מערתא דאברהם היינו מערת המכפלה ופי' כמה ראשונים (ריטב"א שם, נימוקי יוסף ב"ב לא, א בדפי הרי"ף) דקא מציין מערתא כדי לידע כמה צריכין הכהנים להרחיק בשביל הטומאה. ודומה לזה במס' ב"מ (פה, ב ורש"י שם) שריש לקיש דהוה מציין מערתא דרבנן, שלא יפסלו כהנים לעבור עליהן ולהאחיל שלא תאדע תקלה על ידי צדיקים. וכתב בס' פאת השולחן (הלכות א"י ב, יח), "יש למנוע מנהג איזה בני אדם כהנים שהולכים על קברי צדיקים, התנאים ואמוראים וגאונים, באמרם שקברי צדיקים אינם מטמאים, וטעות הוא בידם, כי מי גדולים צדיקים מאבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב, אדם וחווה והאמהות הק' ויוסף הצדיק, אמרו רבותינו בגמרא שעצמותיהן מטמאין". וכן כתב הג"ר ציץ אליעזר (י, א, פרק ט אות מד) אזהרה מיוחדת לכהנים שאסור להם להיכנס בבניין של מערת

המכפלה, והוסיף שנימוק מיוחד לאיסור במערת המכפלה כתוב בשו"ת מנחת אלעזר (ג, סד), שיש בעיה אחרת במערת המכפלה חוץ מהשאלה אם צדיקים מטמאים וזה ע"פ המדרש בסוטה (יג, א ודומה בבראשית רבה פ' ויחי), שחוששים בן דן שקל קולפיה מחייה ארישא דעשו ונפל רישיה למערת המכפלה, ע"ש.

רמז. כהן במערת המכפלה ועניית אמן לברכת כהנים בקברי צדיקים

שאלה: בענין מה שהרב פסק שאסור לכהן להיכנס לקברי צדיקים, כולל מערת המכפלה וקבר רחל, האם יענה אדם אמן על ברכת כהנים בקברי צדיקים? האם לסמוך על הפוסקים המתירים או שאסור משום שהיא מצווה הבאה בעבירה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא [לענות]".

עוד שאלתי: אם כהן יעלה ראשון בקריאת התורה בקברי צדיקים יש לענות אמן?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".

בשו"ת אבני ישפה (ח, קלח אות ג), נשאל הגר"ר פסח פיינהדלר: האם יענה אמן על ברכת כהנים בקברי צדיקים כמו בקבר רשב"י? והשיב: כיוון שהכהן מברך ברכת כהנים במקום שאסור לו להיות, שהרי המקום בחזקת טומאת מת, נראה שיש כאן מצווה הבאה בעבירה, שהרי כדי שהוא יוכל לברך ברכת כהנים במקום הזה, הוא צריך לעבור עבירה שהרי בלי זה לא יברך במנין זה. כיוון שדעה זו, שמותר להטמא לצדיקים, היא דעה שנדחתה לגמרי מן הפוסקים, כיוון שמוכח בחז"ל שהדבר אסור (עיין שם אות ב), ממילא אין לענות אמן על ברכת כהנים במקום של קברי צדיקים. אבל כתב שמסתבר שלענין לעלות לתורה אין איסור מצד שהוא קברי צדיקים, שהרי מותר לכל אדם לעלות לתורה במקום הזה, ואין שאלה רק מצד שאסור לו להיות כאן כיוון שהוא כהן, אבל אין לו איסור מיוחד לעלות לתורה, כי גם לישראל מותר לעלות לתורה. לכן מותר לענות אמן על ברכת הכהן שעלה לתורה במנין שמתקיים בקברי צדיקים.

כן השיב הגרי"ש אלישיב, שאין לענות אמן על ברכת כהנים בקבר הרשב"י, כיוון שזו ברכה לבטלה, שהרי עוברים אז על איסור (וישמע משה עמ' שכב).

מעניין לעניין באותו עניין: בשו"ת שבט הקהתי (ג, סה) נשאל הרב שמאי קהת הכהן גראס על הכהנים כשהם אצל הקבר של רשב"י במירון ועומדים שם על המרפסת

מבחוץ ואינם נכנסים לפנים משום קדושת כהנים, האם הם יכולים לישא כפיהם כשעומדים בחוץ והעם עומדים בפנים ושומעים ברכתם? והשיב: קי"ל (שו"ע או"ח קכח, כד), עם שאחורי כהנים אינם בכלל ברכה, אבל מלפניהם ובצידיהם אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת. עיי"ש ב"ח ובמג"א, דמשמע מדבריהם דזה דווקא כשהם אנוסים ואינם יכולים להתברך פנים כנגד פנים, דבלא"ה בעינן שיהא פנים כנגד פנים בלי הפסק, עיי"ש.

וע"כ בנידון דידן, דהכהנים אינם יכולים ליכנס לפנים והעם ג"כ אין יכולים לצאת לחוץ, דהא הם באמצע תפילתם שמתפללים מבפנים, שפיר יכולים הכהנים לברכם כשעומדים מבחוץ ואפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת, ובתנאי שיש שם עשרה אנשים בחוץ, דאין נשיאת כפיים בפחות מעשרה. ברם, כיוון דיש שם דלת ליכנס להציון, וגם יש שם חלונות, יעמדו הכהנים נגד הדלת והחלונות הפתוחים, והעם ג"כ יעמדו שם כמה דאפשר, ואז שפיר הווי פנים כנגד פנים וכשרואים אלו את אלו אז אין צריך מדינא שיהא עשרה. עיין סי' נה סעי' יד ובמ"ב שם, ואם א"א לעמוד נגד הדלת והחלון שפיר יכולים לברך אע"פ דיש מחיצה המפסקת כיוון שהם אנוסים ובתנאי דיש בחוץ עשרה אנשים דאין נשיאת כפים בפחות מעשרה וכהנים מן המניין, כדאמרינן (ברס"י קכח).

רמה. תפילה בתוך מערת המכפלה בלי ברכת כהנים או בחוץ עם

שאלה: המתפלל במערת המכפלה, ובחוץ יש ברכת כהנים ובפנים אין, היכן יתפלל?

תשובת הגר"ח קניבסקי: במקום שיש ברכת כהנים (ויכתוב מרדכי עמ' שמב).

רמו. איך נכנס יעקב למערת המכפלה הלא היה כהן

שאלה: "ושמה קברתי את לאה" (בראשית מט, לא). וצ"ע איך נכנס יעקב אבינו ע"ה למערת המכפלה לקבור את לאה, הא היה כהן (כמבואר בבעל הטורים בראשית פרק כח: "מלמד שיעקב היה כהן גדול, כדאיתא בב"ר אמר הקב"ה למיכאל אתה עשית ליעקב כהן גדול שלי בעל מום שהוא צולע על ירכו. חייך שאתה צריך להיות כהן גדול למעלה במקומו. ביל"ש ח"א רמז קלב").

תשובות הגר"ח קניבסקי: "כהן מטמא לקרובים".

שאלה: וצ"ב, הא מה שמטמא לקרובים זהו דווקא בשעת מיתתו, ובמערות המכפלה מתו זה מכבר?

תשובת הגר"ח ק: "שלוחו של אדם כמותו".

ופעם אחרת הגר"ח ק ענה: "עדיין לא ניתנה תורה ואין דין כהן" (ספר אריה שאג עמ' מג).

הגר"א נבנצל השיב: "אולי קבר ע"י בניו" (שם הערה 76).

רמז. ויכוח עשו עם יוסף על מערת המכפלה

שאלה: מבואר במדרש שעשו נתווכח עם יוסף על המקום במערת המכפלה, שכבר קיבל יעקב את מקומו בזה שקבר את לאה. וצ"ב, שהרי מערת המכפלה מקום גדול הוא?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "עמוק ולא גדול".

ופעם אחרת הגר"ח ק ענה: "המקומות מצומצמים זה תחת זה".
ופעם שלישית הגר"ח ק ענה: "בסמוך לשאר האבות" (ספר אריה שאג עמ' מד).

והגר"א נבנצל השיב: "היה בו רק מקום לעוד קבר אחד" (שם הערה 77).

רמח. ראשו של עשיו במערת המכפלה

שאלה: מדוע ראשו של עשיו נקבר במערת המכפלה, הרי אין קוברים רשע אצל צדיק, קל וחומר אצל צדיקים וצדקניות?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "בראש יש לו גרים".

וראיתי אח"כ שפעם אחרת השיב הגר"ח ק: "בחז"ל (ירושלמי נדרים פ"ג ה"ח) אמרו שלעתיד לבוא כשישבו הצדיקים, עשו יבוא לישב עמהם עד שהקב"ה יוציאו, ואיך ישב שם? כנראה שיש בו משהו, והמשהו הזה אפשר סגי כדי שראשו ישאר במערת המכפלה" (דרך שיחה ח"א עמ' ק).

ופעם אחרת השיב הגר"ח ק: "בראשו היה לו קצת קדושה שהיה בנו של יצחק אבינו, ויצאו ממנו כמה גרים צדיקים" (אשיחה ח"ב עמ' סב).

ובאיילת השחר, תירץ הגרא"ל שטיינמן: א. משום שכיבד את אביו זכה להיקבר שם.
ב. כיון שנפל שם לא הוציאו אותו. עוד מפרש במעדני אשר שאולי לא נקבר בתוך ד' אמות שלהם, וכל האיסור הוא רק בתוך ד"א של הצדיק (שם הערה עט).

יש שמביאים רמזים מהתורה לקבורת ראש עשיו במערה: מובא בשם הגר"א (ס' הארץ הטובה עמ' 195 ופנינים משלחן הגר"א עמ' סב-סג), שבפרשת קניית המערה נזכר שבע פעמים לשון קבורת מת, בשש מהן לשון קבורה קודמת ללשון מת, לרמז על ששת הצדיקים הקבורים בה שאף במיתתם קרויים חיים, ועל כן קבורתם קדמה למיתתם. ואילו בפעם השביעית לשון מת קודם ללשון קבורה, לרמז על עשיו הרשע שקדמה מיתתו לקבורתו. בס' 'אגרא דכלא', פ' חיי שרה, אמר רמז נוסף לזה ש"ויקם שדה עפרון" הוא ר"ת "עשו". וייתכן שיש גם רמז לראשו של עשיו במבנה מערת המכפלה עצמו: בכניסה ליהודים בזמן הזה יש מצבת "יוסף". מצבה זו היא תוספת מוסלמית, ואיננה מצבת יוסף, לפי שקבר יוסף הצדיק נמצא כידוע בשכם, ויש מסבירים שייתכן שנשמר כאן הד לאגדה שראשו של עשיו נקבר במערה. פעם כשהייתי במערת המכפלה שאלתי מדריך סיורים תושב חברון על כך והוא השיב שפשוט שראשו של עשיו נקבר עם יעקב אבינו כמו שכתוב בגמרא שראשו נפל אכרעא דיעקב (סוטה יג, א ודומה בבראשית רבה פ' ויחי).

רמט. מדרגות מערת המכפלה כמקום פרוץ

שאלה: לאלו שמתפללים במדרגה השביעית במערת המכפלה [כגון הגר"י קניבסקי הסטייפלר, שאפילו אחר הכיבוש נמנע להיכנס למערת המכפלה בטענה שעשו שם תפלה ושהווי כבית ע"ז שלהם, ואמר שיש להתפלל במדרגה השביעית. ארחות רבנו ח"א עמ' שז-שח. דרך שיחה ח"א עמ' תכז. והרב משה קופלוביץ, מח"ס ידון משה, מסר לי בשם הרב אברהם ישעיה קניבסקי בן הגר"ק שהסטייפלר התפלל במדרגה השביעית גם משום שלדעתו אסור להתפלל בתוך מסגד וגם משום שהיתה לו מסורת ששם ממול מקום קבורת אבותינו] כיצד נוהגים כך, והלא מקום פרוץ הוא, ואסור להתפלל במקום פרוץ?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא נקרא מקום פרוץ".

לאותה שאלה, השיב הגר"ש אלישיב: "שזה נחשב כחלק ממערת המכפלה ויכולים להתפלל שם" (וישמע משה ח"א עמ' מא).

זה דומה למה שמביא כה"ח (סי' צ אות לא) בשם הריטב"א (פסלים ח, א) שבמקום פרוץ שרבים מצוינים שם אם היו מתפללים שם עשרה אין בו משום פרוץ.

רנ. נטילת ידיים לאחר ביקור במערת המכפלה

שאלה: האם צריך ליטול ידיים לאחר ביקור במערת המכפלה?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "נהגו ליטול".

רנא. ביקור במערת המכפלה בשבת, יו"ט, ראש חודש וחוה"מ

שאלה: האם מותר להיכנס למערת המכפלה בשבת או שבעייתי להיכנס לבתי קברות בשבת? הרי כתוב בקונטרס 'זכרון ישי' (עמ' מ - שנימצא בסוף ספר מעבר יבוק) בשם 'שער הייחודים' לרח"ו שאין תועלת להתפלל שם מכיוון שהאבות אינם נמצאים שם בשבת, יום טוב, ראש חודש וחול המועד. אולם הגמרא בבבא מציעא (פה, ב) אומרת שבכל ראש חודש, אליהו הנביא בא ומקים את האבות כדי שיתפללו. האם לפי גמרא זו יש מנהג לבקר ולהתפלל במערת המכפלה כל ר"ח?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "הרי הוציאם".

רנב. ביקור בחברון בחוה"מ בשנת אבל

שאלה: האם מותר לאבל לבקר בחברון בחול המועד אם יש שם מופע מוסיקלי?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אין ראוי".

רנג. קבר ישי ורות

שאלה: מדוע רות נקברה עם ישי ולא עם בועז?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "שהאריכה ימים".

רנד. אברהם אבינו בהשלמת מנין

שאלה: כתוב בספר 'עמק המלך' שאברהם אבינו השלים מניין. ויש מספרים שפעם א' חסר עשירי למניין בתפילת יום הכיפורים בבית הכנסת שבחברון ובא אברהם אבינו להשלים מניין ובעקבות המעשה קראו לבית הכנסת אברהם אבינו ושכונת אברהם אבינו נקראת כך שהיא בנויה כחצר גדולה לבית הכנסת. תמוה איך אברהם אבינו שכבר נפטר יכול להשלים מניין?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "צדיקים במיתתן קרואיים חיים".

בס' גשר החיים (ח"ב פכ"ז אות ג), כתב הגר"מ טוקצ'נסקי ע"פ רבי יהודה החסיד שנשמה שיש לה רשות לרדת בלבוש גשמי, הרי היא כשאר בני אדם וחייבת במצוות. אך הנשמות לא יכולות לבקש כן. והמקרים שהיו זה רק בדעת עליון שהיה צורך בדבר, עיי"ש.

ובספר פתגם המלך (על מס' מגילה ועניני פורים ומגילת אסתר עמ' תסג), הגר"ר צבי אלימלך טייטלבוים שליט"א כותב: מצינו ענין של "מנין" אצל אברהם אבינו, והוא כששלח את אליעזר עבדו להביא זוגו של יצחק, כתיב (בראשית כד, י) "ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו". והחזקוני מבאר מדוע דווקא "עשרה": כדי שיוכל לברך ברכת אירוסין בעשרה. הרי שהקפיד אברהם אבינו שיהיו עשרה למנין.

והשתא לפי מה שיצא לנו שאצל אברהם אבינו מוזכר לראשונה בתורה ענין של המנין, הרווחנו בזה להבין מה דמצינו בכלב בן יפונה כשהלך לחברון להשתטח על קברי אבות, החל ביחוד אל קבר אברהם אבינו דייקא (כ"כ באגרא דכלה (פר' שלח ד"ה ויבא עד חברון) שהלך ביחוד להשתטח על קבר אברהם אבינו], ולפי זה אתי שפיר, כיון שאברהם אבינו היה הראשון שהשריש כוחה וחשיבותה של מנין עשרה, ע"כ עתה כשרצו העשרה מרגלים לנצל את כח המנין לרעה, הלך כלב בן יפונה להשתטח על קברו של אברהם דייקא ולהתפלל שלא יהא חלילה בעצתם.

ואפשר להוסיף עוד, דמסופר בספר עמק המלך [מובא בתפארת שלמה פר' לך (ד"ה ואעשך)], שבעיר חברון אירע פעם בערב יום כיפור לפנות ערב, שהיה חסר איש אחד כדי להשלים למנין עשרה יהודים, והצטערו יושבי העיר מאוד. עד שאירע להם נס גדול, שבא אברהם אבינו בדמות אדם רגיל, עובר אורח, ועמד עמם בתפילה עד גמר תפילת נעילה. ותיכף כשסיימו נעלם ואיננו.

ולהנ"ל אפ"ל שדייקא אברהם אבינו הוא שהשלים את המנין, שהרי הוא פעל בשמים שכשיתפללו עשרה מישראל יתקבלו תפלתם, והן קל כביר ולא ימאס", עכ"ל הגרצ"א טייטלבוים שליט"א (ועיין ספר אוצר פלאות התורה - בראשית עמ' רכז-רל).

רנה. אשל אברהם

שאלה: שמעתי שיודעים איזה עץ הוא אשל אברהם. האם זה נכון או שזו מסורת נוצרית?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא שמענו".

ובספר חוט המשולש (עמ' קיח) הובא מעשה נפלא: כשנתמנה מרן החתם סופר זי"ע

ארץ חיים

קעא

לנשיא של צדקת ארץ ישראל תובב"א, שלחו לו הגבאים מתנה מארץ ישראל, חתיכה עץ מן העץ אשר תחתיו נשענו המלאכים כשהגיעו לאברהם אבינו ע"ה. לקח החת"ס את האיזמל אשר מל בו רבו הגאון הקודש רבי נתן אדלער זי"ע, ונתנו לאומן שיעשה מן העץ הזה בית יד לאיזמל משובץ בכסף טהור, וחקוק עליו "והנה שלושה אנשים נצבים עליו". ואמר החתם סופר זי"ע: כי מעת שהשתמש באיזמל זה לא אירע לו שום מכשול ותקלה כשמל את ילדי ישראל (ומובא בספר אוצר פלאות התורה - בראשית עמ' רסט-ער).

רנו. חיי שרה בחברון

שאלה: יש עניין לנסוע לחברון בפרשת חיי שרה?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא שמענו".

רנז. כתיבת מערת המכפלה בגט

שאלה: נהגו בכתיבת גיטין לכתוב שם הנהר שע"י העיר שלא יאמר עיר אחרת (ע' שו"ע אה"ע ס' קכח), ומציינים דווקא בנהר שלא נעלם מעולם, מה שאין כן בבניינים. אבל ראיתי שבגט שנכתב בחברון כותבים "מתא חברון דאצל מערת המכפלה יתבא וממי מעינות מסתפקא" (קונטרס הארץ לעריה מהרב מנחם מנדל סנדרוביץ עמ' סג).

ידועים דברי המדרש (בראשית רבה עט, ז): "שלושה מקומות אין אומות העולם יכולים להונות את ישראל לומר גזולים הם בידכם, ואלו הם – מערת המכפלה, ובית המקדש וקבורתו של יוסף". א"כ למה לא מזכירים הר הבית או הכותל שממנו לא זזה השכינה בגט הנכתב בירושלים או קבר יוסף בגט שנכתב בשכם? או במקום קדוש אחר כגון בבית לחם לכתוב קבר רחל?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "שם ידוע".

פעם שמעתי שהסביר הג"ר מרדכי אליהו שכן ההלכה בכתיבת גט בחברון שמערת המכפלה שייכת לבני ישראל לדורי דורות.

שו"ת ערי אלוהינו

רנח. לעולם ידור אדם בא"י בעיר שרובה גויים

שאלה: הרמב"ם פוסק בהלכות מלכים (ה, יב), ע"פ הגמרא, שלעולם ידור אדם בא"י בעיר שרובה גויים, ולא בחו"ל בעיר שרובה יהודים. כלומר, החשש מקלקול רוחני נדחה על הסף, בגלל מעלת מצות יישוב הארץ. ואילו בהלכות דעות (ו, א) פוסק הרמב"ם, שאם אדם חושש שסביבתו תשפיע עליו לרעה בעבודת השם - ילך לגור במדבר. מדוע הוא לא פחד שאדם שחי בעיר שרובה גויים בא"י, לא יושפע לרעה ממעשיהם ודעותיהם של הגויים? הרמב"ם אף לא ציין בדבריו חילוק בין יהודים לגויים, משמע שהכוונה היא גם ליהודים לא יראי שמיים שישיפעו עליו לרעה!

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "חוץ מארץ ישראל".

על הגמרא בכתובות (קי, ב): "לעולם ידור אדם בא"י אפי' בעיר שרובה עובדי כוכבים, ואל ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל", מובא בספר עובדות והנהגות לבית בריסק (ח"ב עמ' קפט), שאמר הרב פנחס ביברפלד, רבה של מינכן, לגר"ז מבריסק: איתא בגמרא, ונפסק ברמב"ם, שלעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה גויים, ולא ידור בחו"ל אפילו בעיר שרובה ישראל. השיב הגר"ז: עיר שרובה גויים נאמר, עיר שרובה כופרים לא נאמר!... וכ"כ הרבי מסאטמאר בס' ויואל משה (עמ' 233).

ויש מביאים הוכחה לדברי הגר"ח מתשובת רבי אליהו קלצקין בספר דבר הלכה (ס' לח עמ' כח), שדינא דגמרא שייך אפילו במקום בארץ ישראל שרובו מומרים ואפיקורסים. הוכחתו מהגמרא בעירובין, שם מופיע הדין שאי אפשר לעשות עירוב חצרות עם צדוקי, ולכן יש שם כמה עצות מה לעשות אם גרים באותו בית (עירובין סא, ב - סב, א ונפסק בשו"ע או"ח שפה). אבל לא מוזכר שום איסור לגור איתו ביחד, ושחייבים לגור במקום המשומר ביהדות. עוד מביא רבי אליהו קלצקין (שם), שהוא העניין בגמרא ברכות (י, א), שחזקיהו המלך נמנע מפרייה ורבייה, כי ראה ברוח הקודש שיצאו ממנו בנים לא מעולים. אמר לו ישעיהו הנביא: מאי דמפקדת אבעי לך למעבד! עליך לעשות מה שאתה מצווה מפי ד', "כאילו נתנה רשות להתחכם נגד ד'!" (דבר הלכה שם).

רנט. עיר הקודש

שאלה: מה ההגדרה של עיר בארץ ישראל עבורו תקבל את התואר "עיר הקודש"?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כל עיר [בא"י]".

אמר הג"ר יצחק זילברשטיין בשם החת"ס דאמר בשעה שהיה רעידת אדמה נוראה בצפת וטבריה, דכתיב (ירמיה ל, ז) ציון דורש אין לה, דכיון דבאותו הדור עזבו כולם את ירושלים וכל החכמים והצדיקים גרו בצפת וטבריה, ירושלים תבעה עלבונה. ושאלהו אם מותר לכתוב או לומר על בני ברק וכיו"ב עיר הקודש בני ברק או דהוי בזיון לירושלים עיה"ק, ואמר שיש להקפיד בזה, וכן ראה לרבותיו שהקפידו בזה. ושאלוהו על צפת וטבריה, ואמר שבזה יש מקילים, אך מ"מ רבותיו הקפידו לכתוב רק על ירושלים - עיר הקודש (רשימוות חשוקי חמד לרב חיים מלין, העומד לראות אור אי"ה. מובא בקובץ מה טובו אהליך יעקב, גליון יא עמ' קנ).

כשהג"ר אברהם צבי ווייס הוכתר כאב"ד נווה אחיעזר בבני ברק, האדמו"ר מהר"א מבעלזא הורה לשמשו ר' שלום פויגל: "מעתיק אל הכריז כמקודם - בעת השטעלן וויין [בשולחן הטהור] בתואר 'סאטמארער דיין' [שהיה מלפנים דיין בעיר סאטמאר], אלא הכריז 'נווה אחיעזרער רב'".

ר' שלום תמה ואמר: "הלא העיר סאטמאר, עיר ואם בישראל היא, ונווה אחיעזר שכונה קטנה היא בפאתי בני ברק". ואם כן יתכבד הרב יותר באם יקרא על שם קהילת 'סאטמאר' המעטירה?

השיבו האדמו"ר מבעלזא: "א קליינינער מקום אין ארץ ישראל, איז חשוב'עא ווי א גרויסער מקום אין חוץ לארץ" ("ישוב קטן בארץ ישראל גדולה מעלתו משוב גדול בחו"ל" (ספר מדור לדור - מערכת בית בעלזא עמ' שמא).

רס. תל אביב עיר הקודש

שאלה: לפעמים אני שומע אנשים שמדברים נגד תל אביב שהיא כעין מדינה בפני עצמה ויש שם כל מיני בעיות וכו'. איך להגיב על כך?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "עיר ככל עיר".

רסא. ישוב העיר יפו

שאלה: האם יש חרם לדור בעיר יפו משום יישוב ירושלים?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".

בשור"ת יין הטוב (ח"א ס' מ"ז) נשאל הגר"ר יצחק נסים אם יש הסכמה שלא לדור ביפו משום יישוב ירושלים, והשיב שבספר תנובת חיים (בדה"ב י, א) כתב הרב חיים פאלאג'י וז"ל מרן מהריק"א (נראה שהכוונה לבעל השולחן ערוך): "וכל קדושים עמו החרים שלא ידורו דירת קבע בשכם משום שאר ארצות הקדש המפורסמות שיש בהם כמה גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם", וסיים: "ובזמנינו זה כמו ארבע שנים יצא לישע ת"ח אחד מתושבי א"י והשתדל לסובב נתיבות כדי לעשות ישוב בשכם בבית כנסת ובית טבילה ות"ח וכיוצא ולא אסתייעא ליה מלתא כי לקח אותו אלהים בעודו עסוק בזה הוא היודע הנסתר בהדי כבשי דרחמנא למה לך", עכ"ל. אך לא נתבאר אם מפי השמועה שמע על החרם שלא לדור בשכם או שראה באיזה ספר ולא ציין אותו. הגר"י נסים כתב שלא מצא את המקור היסודי לדבר זה וגם לא ראה אם יש עוד הסכמה לדבר זה, גם לגבי שכם ויפו. עיין בשור"ת ציץ אליעזר (יא, יב), שציטט מ"ש הגר"י נסים וגם הוסיף גוף דברי הרב פלאג'י שהביא הכלל מספר גדי מקולס, שמקום שנעשה בו עברה עושה רושם להיות מקום לפורענות וכו' שהרי דינה נטמאה עם שכם, ודבר זה עשה חבורה במקום ההוא ונגרר שמשכם גבוהו ליוסף, ושוב נחלקה שם המלכות וכו'. עוד כתב הגר"י נסים שבנו ידידו כה"ר מאיר בניהו, הראה לו שבלוח לונץ של שנת תרנ"ט (עמ' 72) כתוב בשם ר"י גאלדמאן כי החרם החרים חו"ר הספרדים בירושלים, ושם כתב העורך (בעמ' 79) ששאל את זקן חכמי הדור הראש"ל ר"י אלישר אודות החרם הזה, והשיב לו שלא שמע מזה מעולם. בשור"ת שאלת שלמה לר"ש ורטהיימר (ב, נג) כתב ש"שמע מפי חכמים וסופרים שלא ישבו יהודים ביפו בעבור יישוב ירושלים, והרב אגין התירו בזמנו ומינה את ר"י הלוי לרב ביפו. ואף אם נניח שבאמת החרים והדבר מתמיה שהגר"ש אלישר לא ידע מזה, מ"מ אין זה אלא בזמן מאוחר", עכ"ל. אף על פי כן, בוודאי שהיום החרם הזה מבוטל לגמרי.

רסב. קדושת ערי המקלט

שאלה: כתב במנחת חינוך (מצוה תח) שסיבת היות ערי הלוויים ערי מקלט היא אולי תכפר על הרוצח אדמתם המקודשת בקדושתם. אם באמת יש קדושה מיוחדת לערי הלוויים משאר ארץ ישראל מדוע לא נמנה הדבר בין עשר הקדושות במס' כלים (א, ו)?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא קדושה דיליה. היא רק לרוצחים" (שו"ת ארץ ישראל סי' קלג).

ואחר כך ראיתי, שפעם אחרת הגר"ח ק השיב: "לא מנה הכל" (שו"ת לבנימין אמר עמ' קצו).

רסג. בית אל או בית קל?

שאלה: האם יש קדושה לשם היישוב בית אל או לא, ואם יש הבדל אם נכתב במילה אחת: ביתאל, או בשתי מילים: בית אל?

הגר"ח קניבסקי כתב: "בית אל".

וראיתי בספר דרך שיחה (עמ' ח"א מז), שנשאל הגר"ח ק האם מותר לקרות ליישוב בית אל באל"ף, והשיב שעל פי דין מסתמא מותר. אמנם סיפר שפעם קיבל מכתב מהיישוב הנ"ל, ולא השיב, כי אסור לומר או לכתוב עם אל"ף, וזה יתגלגל בביזיון, ואם יכתוב "קל" - לא יגיע ליעודו. ואם תשמע מי שאומר עם אל"ף - תאמר לו שאסור לומר כך, והוסיף שאפילו כתוב בית אל-ל עם מקף לא ברור שזה מועיל, שהרי מבורר שכוונתו לכתוב תיבה אחת.

ובס' עלינו לשבח (שו"ת בסוף בראשית ס' מו), כתב הגר"ר יצחק זילברשטיין שבוודאי שם היישוב בימינו בית אל חול הוא ומן הדין אין בו קדושה ומותר לומר בית אל ולזרוק מעטפה עם שמה. אמנם בס' אוצר כל מנהגי ישורון (עמ' 343) כתב שהרבה נוהגים לקרוא לאליהו אליע, לאליעזר לייזר, לגדליהו גדליע, ליהודע יודל וכו' משום שבשמות אלו נמצאים שמות הקב"ה. לכן נוהגים בהם כבוד ויקר. ולפי זה יש מקום לנהוג במידת החסידות ולומר בית קל. והרוצה לצאת מכל חשש יכתוב על המעטפה "ביתאל" בתיבה אחת ובזה בוודאי אין קדושה, מאחר ולא נכתב כמו שקראו יעקב בית אל בשתי תיבות.

רסד. שכם כמקום מוכן לפורענות

שאלה: על הפסוק: "וישלחו מעמק חברון ויבוא שכמה" (בראשית לז, יד), פרש"י: מקום מוכן לפורענות, שם קלקלו השבטים, שם ענו את דינה, שם נחלקה מלכות בית דוד. א"כ אמנם יש מצווה לגור בכל מלוא רוחב הארץ, ומדוע לא נמנעים מלגור שם אם יש אפשרות?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "צריך לתקנה".

רסה. איסור ביקור בקבר יוסף

שאלה: הכפתור ופרח (פרק יא) כותב: "ואל זה השדה שבו יוסף הצדיק ע"ה מיום שעמדתי על חקירת א"י מנעתי רגלי להכנסו ומרובעו גדור באבנים, וזה מפני הקדושה שהרי ה' שם מזבח וכו'". האם יש לחשוש לדעה זו?

הרב משה קופלוביץ, מח"ס שו"ת ידון משה, מסר לי שדיבר בענין עם **הגר"ח קניבסקי**, ואמר שאין חוששים לזה (שו"ת ארץ ישראל סי' קלו).

וכן אמר לי שדיבר בענין עם הגרי"ש אלישיב שאין חוששים לזה, והוסיף שייתכן שזו חומרה של ה'כפתור ופרח', כי לא מצאנו דין קידשה לעתיד לבוא אצל מזבח (שם).

וכתב הג"ר שמואל הלוי וואזנר בשו"ת שבט הלוי (ו, קפח) בתשובת להגר"ר משה הלבברשטאם, חבר בבד"ץ העדה החרדית: "מעלתך עמד על שאין נזהרים בזה, ואמנם היא הערה נכונה, אבל חומרת הכו"פ אין לה שום שורש בהלכה, דמה שהיה פעם מזבח זה לא מחייב שיעור קדושה עד שיהי' אסור לכנוס כיון שאין עכשיו המזבח שם, דאפי' בירושלים ומקום המקדש ממש פליגי אי קדושה לשעתה וקידשה לדורות, וגם לדידן דקיי"ל קידשה לעולם הוא דין מיוחד בירושלים שאין אחריה היתר לא לענין להקריב במק"א ולא להפקעת קדושת המקום עיין זבחים קי"ב ע"ב ומגילה יו"ד ע"א וכמה מקומות אין העת לזה עתה... ועיין במ"ר פ' וישלח דזה אחד מג' מקומות שאין לאומות העולם טענת גזלה עליו וקאמר מערת המכפלה - מקום המקדש - וקבורתו של יוסף - יע"ש, דכך נקרא לדורות עולם, ע"כ להלכה לא ראיתי מקום לחשוש, והכפתור ופרח רק לרוב צדקתו לעצמו חשש לזה". עיין עוד שם.

רסו. ביקור בקבר יוסף בזמן סכנה

שאלה: האם כדאי לבקר בקבר יוסף בשכם למרות הסכנה?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "ישב וילמד".

רסז. קריעה בראיית בית לחם

שאלה: האם צריך לקרוע את החולצה בראיית בית לחם שהועברה לאוטונומיה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "יתכן".

רסח. ביקור כהנים בקבר רחל

שאלה: האם יש היתר מיוחד לכהנים לבקר בקבר רחל?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "רק בריחוק ד' אמות".

לפי רוב הפוסקים אין מקום להתיר לכהנים להשתטח על קברי צדיקים. אמנם כתב הגר"ר יעקב חי זריהן אבד"ק טבריה בס' ביכורי יעקב (י"ד ס' כ) שהוא היה באהל קבר רחל אמנו ושאל שם את הרב החסיד רבי שאול הכהן דוויק הי"ו על מה סומכים הכהנים להיכנס למעון הקדושים של צדיקים, והשיב שהוא היה הנזהר בזה דווקא ושוב נודע לו שפתח המערה של קבר רחל אמנו פתוח לחוץ ומאותו זמן מאילך הוא נכנס. וראה שם באריכות שהרב זריהן משתדל ללמד זכות על הכהנים שביקרו בקברי צדיקים, וכן לגבי קבר רחל אמנו, ולא מצא שום טעם מספיק להיתר. ובספר מסעות ירושלים (עמ' פב) והוא ספר המתאר מסעותיו לא"י של האדמו"ר ממנוקאטש בעל מנחת אלעזר אשר חיברו אחד מהנוסעים בחבריא, נכתב שבאחד מהפגישות של האדמו"ר עם הסבא קדישא, הגאון רבי שלמה אליעזר אלפאנדרי, שאלו בענין הליכת כהנים לקבר רחל, והשיבו: "יש לי על זה תשובה ארוכה ללמד זכות על הכהנים שנוהגים היתר עוד מאבותיהם תלמידי חכמים ויראי אלקים לילך על קברות אבות ואמהות ושאר קברי צדיקים, אבל להורות למעשה היתר לכתחילה אינני מתיר לשואלי בזה". ומה שכתב "יש לי על זה תשובה ארוכה" מסתמא היא התשובה הנדפסת בשו"ת הסבא קדישא (א, כג).

ופסק הגר"ר ציץ אליעזר (י, א פרק ט אות מד) בשם הרב זית רענן (ח"ב י"ד ס' כו) וכן הגר"ר שמואל סלנט שאסור לכהנים להיכנס לקבר רחל אמנו, והעלו שם שיש איסור דאורייתא בלא שום צד היתר (וכן מובא באדרת שמואל עמ' שס). וכן כתב הגר"ר עקיבה יוסף שלזינגר (שו"ת עקיבה יוסף י"ד ס' קפז). וכן פסק האדמו"ר משיניווא בסוף ספרו דברי יחזקאל (בקונטרס התשובות סי' א. ומובא בארץ חמדה להרב יחיאל מיכל שטרן עמ' ריט-רכ). מ"מ הגר"ר ציץ אליעזר דן בשאלה הזאת גם בתשובה אחרת (ח, טו, ס' ח) וכתב שכבר פסקו המון פוסקים לאסור על כהנים לבקר בקברי צדיקים, אבל הזדמן לו ספר אהבת השם מאת הרב יצחק אלפיה והמחבר מעיד שקבר רחל נבנה תחת השגחת הרבנים הגדולים שבירושלים עם חלל גדול בתוך הכיפה שעל הקבר כדין וכהלכה ועל גבי הכיפה של החלל ההוא בנו להם המצבה הגבוהה הזאת העולה עד החלונות ומשום כך כל הכהנים אפי' המדקדקים נכנסו בלי שום פקפוק ונדנוד מחשש עבירה. ואז, מסופק בדבר הגר"ר ציץ אליעזר שמצד אחד, איך ידיעה מציאותית חשובה ונחוצה כזאת נעלמה מעיני כל העדה ואיך

אנחנו יכולים לסמוך עליו? ומצד השני, המחבר הוא איש חסיד ומעיד בטוב טעם ודעת ואיך לא לסמוך עליו? וכתב שייתכן שאלו שדנו בעניין כניסת כהנים לקבר רחל היה הדבר לפני שבנו הקבר באופן מיוחד לכניסת הכהנים ואילו המיעוט שדנו אחר זמן ההקמה היה זה בהעלם דבר. ומובן שיחיד לא יכול להכריע בזה כעת, וההכרעה על כך יכולה להיות רק במושב זקנים של גדולי תורה ויראה ולאחר שיוסיפו להתחקות על כך בדרכים מקובלים.

והגרי"ש אלישיב התיר כניסב לחצר קבר רחל, אבל לא אל הקבר עצמו (שו"ת אבני אשפה ג, קא בשם גאון אחד והכוונה להגריש"א).

רסט. חוט שני שהוקף בקבר רחל

שאלה: יש שנותנים חוט שני כסגולה בכותל המערבי או במקומות אחרים, בטיעון שהוקף בקבר רחל. האם הוא מותר, אסור משום דרכי אמורי או הבל?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אין בו ממש".

ראיתי שהובא בס' שלהי דקייטא (סי' קט): "אולם בשו"ת רב פעלים (יו"ד ב, כט) האריך בשם כמה מן הראשונים והפוסקים דאין לחוש לדברים שהובאו לאסור בתוספתא משום דרכי האמורי ויש לאסור רק מהמובא בש"ס בענין זה. ויעויין בשו"ת חות יאיר (סי' רלד) דכתב וז"ל: ולענין הלכה למעשה נראה דכל מה שנתפשט אצל הנשים מנהגו, הנח לישראל. ונהרא נהרא ופשטיה. וממו"ר הגר"ח קניבסקי שמעתי דאין לקשור חוט אדום על פרק זרועו". ובס' סגולות רבנו (עמ' 383), השיב **הגר"ח ק:** "לא שמענו סגולה זו [חוט אדום מקבר רחל] ואולי זה מדרכי האמורי".

מובא בס' חכו ממתקים (ח"א עמ' רפא. הערה ב): על אודות הסגולה שמקיפין את קבר רחל אמנו בחוט, והמעוברת נושאת אותו כדי שתשלים ימי עיבורה מבלי להפיל ולדה, עורר הגרש"ז אויערבאך שלא להקיף ולשאת חוט אדום שהוא דרכי אמורי. והוא ע"פ התוספתא שבת (פ"ח ה"ד) "הקושר חוט [ע"ג] אדום, ר"ג אומר: אינו מדרכי האמורי, ור"א בר צדוק אומר: הרי זה מדרכי האמורי". וב'ראשית חכמה' (פרק דרך ארץ) הובא, בשם רבי צדוק, שהקושר חוט אדום על ידו, הרי זה מדרכי האמורי. ועיין מה שנשא ונתן בעניין זה בשו"ת שרידי אש (ב, לט).

אמנם נשאל בשו"ת באר משה (ח, לו אות ג) האם יש מקור למנהג לקשור חוט שני

ארץ חיים

קעט

מפני עין הרע על התינוק ועגלתו וכיוצ"ב? והגר"מ שטרן השיב: כן היה המנהג, והכל עשו כן. כן דקדקו לקשור חוט שני אדום על עגלה או מטת התינוק מפני עין הרע, וכל אלו הג' מנהגים בכלל מנהג נשים זקנות שעליהם כ' הרשב"א שאל יזלזלו בדבריהן ובמנהגיהן כי בודאי יסודם בהררי קודש גם אם נעלם הטעם ממנו. וכן התירו הגר"א גרינבלט בשו"ת רבבות אפרים (ח, נא) והגר"ר יוסף ליברמן בשו"ת משנת יוסף (יא, סו) מפני שהוא מנהג עתיק.

רע. שעשה נסים לאבותינו בראיית חומת יריחו

שאלה: האם מברכים שעשה נסים לאבותינו בראיית חומת יריחו?
הרב משה קופלוביץ, מח"ס שו"ת ידון משה, מסר לי ששאל את הגר"ח קניבסקי: האם מברכים בראיית חומת יריחו, והשיב לו: "לא יודעים איפה זה". ונשאל שוב: חוקרים אומרים שכן יודעים? והשיב הגר"ח ק: "הם לא יודעים מה הם אומרים" (שו"ת ארץ ישראל סי' קמ).
כן כתב הגר"ר חיים דוד הלוי בס' מקור חיים השלם (ח"ב פרק צג, א), שבזמננו פשוט שאין אנו מכירים כלל את המקומות שבהם נעשו לאבותינו נסים שהוזכרו בהלכה זאת.

רעא. מדוע נאמר "מיריחו" ולא עד יריחו

שאלה: "מיריחו" היו שומעין קול שער גדול שנפתח" וכו' (תמיד ג, ט). לכאורה היה צריך לומר "עד" יריחו היו שומעין (עי' מלאכת שלמה מש"כ)?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "הבאים מחו"ל" (ספר אריה שאג עמ' תיד-תטו).
הגר"א נבנצל השיב לשאלה זו: "הכוונה אפי' מיריחו, ולפי הראב"ד דווקא מיריחו, שזה היה נס מיוחד לכבוד מעלת יריחו, שהיא תחילת כיבוש ארץ ישראל" (ספר אריה שאג שם הערה 515).

רעב. דין יריחו בפורים

שאלה: האם לעיר יריחו יש דין של מוקפת חומה בפורים, דהא נפלה בימי יהושע בן נון (היא אינה מופיעה ברשימת ערי הספק מוקפת חומה בלוח ארץ ישראל)?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "כמדומני שהאי ספק" (שו"ת ידון משה טז, לו).

רעג. שבח תושבי טבריא

שאלה: בגמ' מגילה (ו, א) איתא "רקת זו טבריא כנרת זו גינוסר ולמה נקרא שמה רקת שאפילו ריקנין שבה מלאין מצוות כרימון", וצ"ע מדוע דווקא טבריא נשתבחה בכך, הלא בגמ' סנהדרין (לז, א) איתא "ר"ל אמר מהכא בפלח הרימון רקתך אפילו ריקנין שכך מלאים מצוות כרימון" מבואר דזה בכל ישראל ולא דווקא ביושבי טבריא?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "לא כל הריקנין שוין" (חידושי הגר"ח ק על הש"ס עמ' קנו).

בחת"ס בחידושיו למגילה שם כ' ליישב דאולי י"ל דהרבנותא בטבריא שאעפ"י שגם היתה טובה ראיתה בגנות ופרדסים (עי' תוס' ד"ה שטובה) ויש לילך אחרי תאות ליבם ואפ"ה מלאים מצות כרימון, ויש להוסיף בזה שכיון שבטבריא יש חמי טבריא שהוא תענוג (עי' פסחים ח, ב) והנמשך אחר תענוגות ורחיצה משכח תלמודו (עי' שבת קמז, ב) ואשמועין דבכ"ז מלאים מצות כרימון. ועיין עוד שם בחידושי הגר"ח ק בהערות (הערה קמח), שהג"ר יצחק אוהב ציון מתרץ קושיה זו באופנים רבים.

רעד. למה נקבר רבי מאיר בעל הנס מעומד

שאלה: בשער הגלגולים (הקדמה לז דף עה ע"ב) מבואר שרבי מאיר בעל הנס קבור מעומד. צ"ע איך קברוהו מעומד הרי להלכה קי"ל דלא קוברים מעומד (ב"ב קב, א-ב)?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "לא היה בכדי שיעשה, שהובא מחו"ל" (ירושלמי כלאים פ"ט ה"ג. אשיחה ח"ב עמ' רפד-רפה).

יש אומרים שמשום כך הקבר של רבי מאיר בעל הנס נמשך מהמתחם הספרדי למטה ועד הקבר האשכנזי למעלה, משום שהוא עומד ולא שוכב.

רעה. נוסח האר"י בבית כנסת האר"י בצפת

שאלה: המתפלל בבית כנסת האר"י בצפת, האם עליו להתפלל נוסח האר"י, כי הוא מרא דאתרא? וכן המתפלל בבית כנסת של הרמ"א בעיר קראקא, האם עליו להתפלל בנוסח אשכנז, כדי שלא לשנות באתריה דמר מכפי שהנהיג שם?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אין מוכרח".

בספר המאור ושמך מסופר: "בהיות הגה"ק מו"ה יחזקאל שרגא משינאווא זי"ע פעם בראש חודש בבית הכנסת הישן [בקראקא], ורצו חסידיו לומר כתר במוסף בנוסח ספרד, סירב הגה"ק ואמר: 'חייבין לנהוג מנהג המקום', אלא אחר התפילה ניזל לבית המדרש של ר' אורן [מקראקא, בנו של המאור ושמך] ושם נאמר כתר, שהוא ענין גדול" (הובא בתהלת חיים. ובספר דברי יחזקאל המבואר עמ' שסג). וכל זה לגבי הש"ץ, מה שאין כן היחיד שיכול להתפלל בלחש את הנוסח שלו.

ובאותו ענין כותב כ"ק האדמו"ר ממונקאטש בספרו נמוקי או"ח (תרסט, א וע"ש באריכות): "ושמעתי מאדמו"ר סבא קדישא זי"ע משינאווא, שהתפלל בקראקא בביהכ"נ הישן בליל ש"ק עם קהל גדול לאלפים, וצוה להש"ץ שלא לשנות כל דהו מהנהוג שמה" (אם כי הוא התפלל לעצמו גם שם נוסח ספרד שהוא רגיל) וסיפר מעשה נורא על זה מביהכ"נ המהרש"ל ז"ל זי"ע בלובלין (ומובא בדברי יחזקאל החדש עמ' שטו).

ואמר הגר"ר משה אריה פריינד, גאב"ד העדה החרדית בירושלים, כי בבית הכנסת של הרמ"א בעיר קראקא, יש להיזהר להתפלל בנוסח אשכנז, כדי שלא לשנות באתריה דמר מכפי שהנהיג שם. ופעם התפלל הרה"ק משינאווא זי"ע בבית הכנסת של הרמ"א בקראקא, ולפני התיבה ירד הרה"ק רבי מענדל'ע מדעש זי"ע, והתפלל בנוסח ברהיטות, כאילו היה רגיל בנוסח זה כל ימיו. וכשהגר"ר פריינד עצמו היה בבית הכנסת של הרמ"א, ציוה להש"ץ להתפלל בנוסח אשכנז, אולם הוא לעצמו התפלל בנוסח ספרד (ע"כ נראה שההקפדה היא על נוסח התפילה בציבור ולא נוסח התפילה בלחש). ועוד סיפר הגר"ר פריינד, כי פעם התפלל הרה"ק המגיד מקאזניץ בבית הכנסת של המהרש"ל בלובלין, ותיכף כשהתחיל בנוסח ספרד, נרתע ונס לאחוריו, ואמר כי ראה את המהרש"ל בא עם חוטרא דנורא כנגדו, עבור ששינה מהמנהג להתפלל בנוסח אשכנז.

וגם ר' מענדל לנדא מלונדון סיפר בשם אביו ר' יהושע לנדא ז"ל שבעת שכ"ק אדמו"ק ר' איציקל מפשעווארסק זי"ע היה גר בקרקא התפלל בראש השנה ויום הכיפורים בבית הכנסת רמ"א, ואז התפללו כנהוג בנוסח אשכנז וראה ר' יהושע אצל העבודה איך שכ"ק אדמו"ר זי"ע אמר אז את נוסח העבודה לפי נוסח אשכנז (ספר בית פשעווארסק ח"א עמ' 36).

רעו. נסיעה למירון בל"ג בעומר

שאלה: האם עדיף לעלות לקבר של רשב"י בל"ג בעומר או ללמוד תורה?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "ללמוד תורה שהוא חובה ברורה".

ונשאל שוב: אבל האר"י עלה לקברו של רשב"י?

ענה הגר"ח ק: "אנו לא האר"י".

מעשה בכמה אברכים לומדי תורה מובהקים מכולל "אהל תורה" בירושלים שנסעו למירון בל"ג בעומר להשתטח על ציון התנא רשב"י, בחזרתם הם עברו דרך בני ברק ונכנסו אל החזון איש. הוא התעניין מה הם עושים אצלו באמצע ה"זמן" ... כשהשיבו שהיו במירון, הגיב בתמיהה: וכי סוגרים את הגמרא ונוסעים למירון?! (מעשה איש ח"ה עמ' סח-סט. ח"ז עמ' יב).

כאשר נשאל על כך הגר"ש אלישיב, הגיב מיד: רבי שמעון? הוא נמצא כאן! והראה בידו את הגמרא. כאומר בשביל להגיע לרבי שמעון לא צריך לנסוע לקברו. אדרבה יש ללמוד את תורתו ולא להתבטל (השקדן ח"ב עמ' 108-109).

פעם אחרת, נשאל הגר"ש אלישיב: האם מומלץ לעלות למירון בל"ג בעומר? השיב: אם רוצים ללמוד באותו בזמן, עדיף, אבל אם ממילא לא ילמד, יסע למירון. כאשר אחד מהגדולים שאל אותו בענין עליית הכהנים למירון, התבטא: איני מבין מה כל הרעש מסביב למירון, מירון אינו עגונה שצריכים להתיר אותה... (וישמע משה עמ' קסח והערה רל).

והגר"ר בן ציון הכהן קוק, ראש בית הוראה הכללי בירושלים ורב קהילת אבי"ע בפתח תקווה, סיפר: כאשר נשאל מרן הגר"ש אלישיב, מדוע אינו עולה להשתטח על הציון במירון בל"ג בעומר השיב כי הוא לומד בתורתו, ובזה הוא דבק בו.

כידוע מרן הגר"ש הידר לנענע לולב בכל יום מימי חול המועד סוכות ברחבת הכותל המערבי, בכדי לצאת בזה את דעת הרמב"ם, שאף בזמננו מקיימים מדאורייתא את המצווה בכל שבעת הימים כאשר מברכים על הלולב בתוככי ירושלים. לשם כך היה טורח רבות, ובשנים קדמוניות צעד בכל יום עד לרחבת הכותל. אך בשנים היותר מאוחרות, נסע ברכב. ובכדי לעקוף את עומסי הכבישים הרבים, סודר לו ליווי משטרה מכובד כאשר מלפנים ומאחור ליווהו ניידות משטרה, אשר פיזרו את התנועה וחצו את הצמתים המרומזרים לקראת בואו.

סידור זה נעשה ע"י מר לוי שאול, מפקד מחוז צפון במשטרה, שדאג לכבוד התורה כמלך פורץ גדר ו"מאן מלכי רבנן".

שנה אחת הוצעה למרן הרב אלישיב הצעה מפתיעה שסירב לה בכל תוקף. כמה שבועות קודם ל"ג בעומר עלה מפקד מחוז צפון לבית רבינו והצעתו בפיו: כבוד יהיה לי לסדר את עלייתו של הרב בל"ג בעומר למירון, ללא שיוטרד הרב בהמונים הרבים ובעומסי הדרכים. המפקד פרש את תכניתו המסודרת, כאשר הציע שהרב יוטס במסוק משטרי עד מקום סמוך למירון, ומשם יתלוו לרכבו ניידות משטרה שיפלוסו דרך בעומסי התנועה הכבדים. עם כניסת הרכב למירון, פלוגת שוטרים תאגוף את הרכב מכל צדדיו, ובריצה יפלוסו דרך בין ההמונים עד לציון עצמו. בתוך מתחם הציון ישהה הרב כחפצו, ובצאתו יסדרו את שובו באותה הדרך הזריזה. "ואני מבטיח", סיים את דבריו, "שכבוד הרב לא יצטרך לעצור אף לא לרגע קט, מצאתו מהבית עד בואו לציון, וכן בשובו לביתו במאה שערים".

אם לנו היו מציעים הצעה שכזו, הרי היינו מזדרזים להיענות לה בחיוב, שהרי רק מעלות יש בה, גם נוכל לעלות לציון הקדוש ולשפוף שיח בדבקות, גם נוכל ללמוד בדרכים ביישוב הדעת ללא טרדות וגם הכל ייעשה בצניעות מושלמת, ובזריזות מפליאה.

אך הרב אלישיב מתוך אותה תחושת רוגע אצילית ושמחה הנסוכה על פניו תדיר, נענה ואמר, ללא מחשבה יתירה וללא התלבטות כלל וכלל: ישר כח ישר כח, מעולם לא נסעתי למירון, ומסתמא גם אף פעם לא אהיה במירון, אני אמשיך להיות כמו תמיד עם הסטנדר והגמרא בבית.

בסיום השיחה שפורסמה צוטט הגרב"צ קוק: לא שחלילה יש היתר לזלזל במנהג רבבות ישראל לעלות למירון, אך צריך לזכור את העיקר. וכבר התבטא ראש ישיבת מיר הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל כי "מי שעולה על קברו נמצא ליד הרשב"י, אך המעיין באמרותיו הפזורות במרחבי הש"ס, לומד מתורתו וצועד בדרכיו הרי הוא נמצא עם הרשב"י ממש (עלון 'שואלין ודורשין' - פרשת אמור תש"ף).

ויש להוסיף על אלו שכן נוסעים למירון, מה שכתב הג"ר יצחק זילברשטיין בספר טובך יביעו (ח"ב עמ' שטז) שהאדמו"ר מצאנז-קלויזנבורג הקשה פעם ביום ל"ג בעומר: רבבות פוקדים ביום ל"ג בעומר את ציון הרשב"י אך מצד שני אינם לדבריו, למשל דברי רשב"י בגמרא (נדה יז א) המזהיר על כמה דברים שהעושה אותם מתחייב בנפשו ודמו בראשו. אחד מהם הוא מי שאוכל ביצים קלופות, שום קלוף ובצל קלוף שעבר עליהם הלילה.

וכדומה, מעשה בהאדמו"ר מצאנז-קלויזנבורג, שהתפלל פעם מנחה לאחר הפלג על קברו של רבי יהודה בר עילאי, שציונו נמצא בין מירון לצפת. לאחר התפילה לא נח ולא שקט לבו, מאחר שהרי רבי יהודה סובר שאסור להתפלל מנחה לאחר פלג

המנחה, ואם כן יש בכך משום המרת פיו. ביום שלאחר מכן לקח האדמו"ר מניין אנשים ועלה שוב על קברו של רבי יהודה בר עילאי והתפלל מנחה לפני פלג המנחה, וכל אותו יום עבר על האדמו"ר בתשובה ותפילה. וכן סיפר הג"ר זילברשטיין שכמה רבנים נהגו בהגיעם לקראקא, עירו של הרמ"א, שלא ללבוש בגדי שבת בשבת חזון, מפני שכך היא דעתו של הרמ"א (או"ח תקנא, א), ובעירו יש להקפיד שלא להמרות את פיו.

רעז. ביקור בקבר אחד פעמיים ביום אחד

שאלה: כתב הרמ"א (או"ח תקפא, ד), ויש נוהגין לילך על קברות וכו' ובמ"ב (ס"ק כז) כתב דאין לילך על קבר א' שתי פעמים ביום א' (והוא מצוואת ר' יהודה החסיד אות יב). האם זה גם בקברי צדיקים וכגון שרוצה להתפלל שחרית במירון ואח"כ לחזור שם גם למנחה וכדו'?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "אולי" (לבנימין אמר עמ' נב).

רעח. שמה של העיר באר שבע

שאלה: "על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה" (בראשית כו, לג). וצ"ב דלעיל (שם כא, לא) כתיב, "על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם"?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "עד היום השני" (ספר אריה שאג עמ' יח).
יעויין בכור שור (מובא בשערי אהרן) שכתב דבזמן אברהם היה רק המקום קרוי באר שבע (וכ"כ המלבי"ם דרך הבאר והאשל היה נקרא באר שבע) ובימי יצחק אף שם העיר נקרא באר שבע (הערת הרב אליהו דיסקין. שם הערה 35).

רעט. נפילת טילים בירושלים בני ברק ומודיעין

שאלה: הרב אמר שבבני ברק לא יפלו טילים, וכן במודיעין [בכמה פעמים בהם אויבנו ירו עלינו]. האם הוא הדין שבירושלים לא יפלו טילים?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "זה לא אמרתי".

שאל שוב: מדוע בירושלים הרב לא אמר, ובמודיעין עילית כן דמה גרע ירושלים ממודיעין עילית?

הגרח"ק ענה: "חשבתי שמודיעין קרובה לבני ברק" (ספר אריה שאג עמ' תשיט).

ויעויין מה שנכתב בזה משמיה הגרא"ל שטינמן בספר אפיקי איל (עמ' שו, שיח), שאולי הבטחת החזו"א שלא יפלו טילים בבני ברק היתה רק בחייו.

רפ. מערת רבי עקיבא בבני ברק

שאלה: האם יש בבני ברק מקום שנקרא מערת רבי עקיבא והוא מקום ראוי לתפילה ואם יש היכן הוא נמצא כיום?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "זה היה אבל בעוונותינו הרבים בנו מלון על גביו והרסוהו" (אשיחה ח"ב עמ' רפד).

בגליון 'נר לשולחן שבת' כתב בשם הגרח"ק שראש העיר היה אז בחו"ל ובאו ובנו בית מלון, ומסופר שהיה נוהג מרן הסטייפלער זצקו"ל להתפלל שם מידי פעם (שם הערה צא).

רפא. רחוב רפידים

שאלה: האם יש בעיה לגור ברחוב רפידים [יש רחוב בשם זה בתל אביב, ראשון לציון, אשקלון ועוד]? הרי כתוב בגמרא (בכורות ה, ב) שאמנם לפי רבי יהושע, עם ישראל רפו ידיהם מדברי תורה ולפיכך בא עליהם עמלק. כלומר, ע"פ מעשה ישראל יקרא את שם העיר רפידים. אבל לפי רבי אליעזר, רפידים היה שם העיר המקורי. ומסביר ב'עיון יעקב' (בביאור דברי ר' אליעזר), שמה של העיר גרם שישראל רפו ידיהם מדברי תורה. אם כן, אולי יש להימנע?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אין ממש במשוגעים".

ואחר כך ראיתי שאלה זו בס' והערב נא (ח"ג עמ' 142-143), והשיב הג"ר יצחק זילברשטיין: ונמצינו למידים מדברי העיון יעקב (בביאור דברי ר' אליעזר), שאין זה ראוי לגור במקום שהשם שלו מסמל חטא ועוון, אלא ראוי לברוח משם! ברם, עדיין יש מקום לומר, ששם המקום המוזכר בתורה, היה שם העצם של המקום, ואולי מחמת כן היה מסוגל

להשפיע, אך בזמננו שקוראים לרחוב על שם מקום או מאורע מסויים, ואין זה שם המקום בעצמותו, יתכן שאין בכוח שם זה להשפיע כל כך. ומביא בשם גיסו הגר"ח קניבסקי, שנראה מדברי ה'עיון יעקב', שהדבר תלוי במחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע, דהיינו, לדעת רבי יהושע לא השם השפיע על החטאים שנעשו במקום, אלא המקום נקרא על שם החטאים שנעשו בו, ורק לפי רבי אליעזר מצינו שיש להיזהר ממקום ששמו מסמל חטא. ומאחר ומבואר במסכת נדה (ז, ב) שכשנחלקו רבי יהושע ורבי אליעזר, ההלכה היא כרבי יהושע, אם כן ניתן לגור במקום שכזה.

איסור יציאה לחו"ל

רפב. והקב"ה מצילנו מידם - ארץ ישראל המקום הכי בטוח בעולם

שאלה: בתשרי תשע"ג, אברך חשוב, שיגר מכתב להגר"ח קניבסקי, ובו כתב שבאפשרותו להכין דרכונים אנגליים לבני משפחתו, בהיות ההורים אזרחי אנגליה. ושאלתו היא האם מפני החשש האיראני כדאי לעשות זאת, מפני הסכנה הנוראית הבאה מכיוון הישמעאליים?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו, והקב"ה מצילנו מידם".

שאלה: בחודש תמוז תשע"ד החלו שונאינו הרשעים ימ"ש מארגון החמאס לירות רקטות על מקומות רבים בארץ ישראל. ולאחר היום הראשון בו נשמעה אזעקה היה חשש גדול ופחד בלבם של רבים.

נשאל הגראי"ל שטיינמן: האם צריך לפחד והאם כדאי לטוס לחו"ל בשעה זו מפחד הטילים? הוא חייך ואמר: מה יהיה אם כל היהודים ילכו מארץ ישראל? והוסיף ואמר שאין צריך לעזוב וביך שהכל יעבור בשלום.

וכשנשאל הגר"ח קניבסקי, הוא אמר: תגיד להם (למי שחושש) שיבואו לבני ברק. אמרו לו: אבל אינם רוצים לבוא לבני ברק, רוצים להישאר בבית שמש או לטוס לאמריקה? ענה הגר"ח: במקום לאמריקה תבוא

לבני ברק (פותח את ידך ח"א עמ' תקטז. וזה ע"פ מה שאמר הגר"ח קניבסקי על העיר הקודש בני ברק ע"פ הבטחת החזו"א שלא יפלו בה טילים. וראיתי שהגר"ח גם אמר לרדת למקלט כדי להצטער עם שאר עם ישראל. עי' רש"י שמות יז יב. ובעניין הבטחת החזו"א, הגר"ח קרליץ נשאל ע"י אחד מנכדיו איך ראוי לנהוג כאשר נמצאים בשטח פתוח בבני ברק? השיב: "להיכנס למקום מוגן". כאשר נשאל האם החזו"א לא הבטיח שבבני ברק לא יפלו טילים? השיב: "ההבטחה ניתנה ובאזני שמעתי אותה ממנו ואולם מחובת ההשתדלות אין להימנע ויש לשמור על כללי הזהירות").

שאלה: ובכסלו תשע"ח, נשיא אמריקה דונלד טראמפ הכריז שארצות הברית מכירה בירושלים כעיר הבירה של מדינת ישראל, ההחלטה התקבלה ברגשות מעורבים, כאשר מצד השמחה הינה גדולה על כך שבעלת הברית החזקה בעולם מתייצבת בנאמנות מוחלטת לצד ישראל והעם היהודי היושב בציון, אולם מאידך גם בחשש מסויים מפני הבאות, זאת על רקע האיומים שנשמעים בימים אלו בעולם הערבי והמוסלמי על התנגדות ואף איומים במהומות. ארה"ב עצמה שיגרה ביממה האחרונה מסר לדיפלומטים שלה שלא יבקרו בישראל בימים מתוחים אלו, וכי עליהם להימנע מלבקר בשבועיים הקרובים בישראל ללא צורך. בשל החשש, פנו כמה בני תורה, אברכים ואנשי עסקים מחו"ל להגר"ח קניבסקי, בשאלה: האם הם יכולים להגיע לארץ הקודש או שעליהם להימנע מחשש למהומות?

השיב הגר"ח ק: "הם יכולים להיות רגועים ולהגיע ללא כל חשש לארץ הקודש".

רפג. לצאת לחו"ל ללמד תורה

שאלה: הציעו לראובן שהוא אברך מא"י לעבור לאיטליה עם משפחתו ולהיות שם ראש כולל, רוצים שהוא ילמד אותם תורה, האם יקבל את ההצעה ויסע?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "לא לצאת לחוץ לארץ" (פותח את ידך ח"ב עמ' תלט).

רפד. יציאה לחו"ל להשתטח על קברי צדיקים

שאלה: מי שפועל לחיזוק קדושת בית הכנסת, האם מותר לו לנסוע לחו"ל לקבר התוספות יום טוב, להתפלל לישועת הכלל והפרט, ובמיוחד לישועת המתחזקים בקדושת בית הכנסת?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "אסור לנסוע לחו"ל רק ללמד תורה ולישא אשה" (ספר דולה ומשקה עמ' שס. וכן בשו"ת ידון משה טז, ז).

ובהערה שם, בספר נזר החיים (תשובה קפב) כתב הגר"ח קניבסקי שלצאת לחו"ל לקברי צדיקים הוא היתר קלוש. ועוד שם בספר דולה ומשקה, נשאל, שיש ישיבה למתחזקים, שעושה "מבצע התמדה" שמי שיתמיד כל זמן חורף בלימוד, בתמורה יסע טיול לחו"ל למקומות הקדושים וקברי צדיקים, האם מותר לעשות כן, שנחשב כמו לצאת לחו"ל ללמוד תורה, שע"י הפרס מתחזקים בלימוד תורה? הגר"ח ק אסר, והגרא"ל שטינמן פסק להתיר. המחלוקת, שלהגרא"ק צריך ללמוד תורה ממש ולא סגי בעקיפין, ולהג"ר שטינמן סגי גם בעקיפין. וגם בקונטרס "מנחת תודה" (עמ' סט): שמעתי מרבינו (כלומר הגר"ח ק) שאומר לשואלים אותו על דבר לנסוע לחו"ל להתפלל בקברי רבותיהם, שאינו יודע היתר על כך, ואף לקיים מצוה מה"ת כחליצה איתא בירושלמי מועד קטן פ"ג ריש פ"א שלא יוצאים לחו"ל.

וכשנשאל הגר"ש אלישיב: האם מותר לצאת מארץ ישראל לחו"ל כדי להשתטח על קברי צדיקים? אמר: "איני מבין, הלא יש לך את הכותל המערבי כאן בסמוך, למה לך לנדוד לחו"ל כדי למצוא מקומות קדושים"? (גדולה שמושה להג"ר צבי ויספיש עמ' קמב).

ודומה לזה, בשו"ת אז נדברו (יב, כח), שכתב הג"ר בינימין זילבר על עניין יציאה לקברים בחו"ל, "זה עלבון לארץ ולאבות הקדושים, התנאים והאמוראים גדולי ישראל הטמונים כאן. והיה המנהג שהיו באים לארץ לבקר, ביחוד מארצות הסמוכים לארץ, ולא נסעו לארץ אחרת לבקר הטמונים שם. וכל שכן אנו שזכינו להסתופף בחצרות ד'. גם מבחינת ההלכה שאסור לצאת מהארץ לחו"ל, אין אני מוצא היתר לזה. וכל נסיעה קשור עם ביטול תורה הרבה, והוצאות כספיות, שאפשר להחיות בהם עניים. וכבר פירש ר' יהונתן אייבשיץ הא דאמרו 'הווי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה', מדובר בששתיהן הן מצוות. ובעידנא של יצר ותאוות התיירות, כל אחד יש לו לחשב נפשו אם כל כוונתו רק לשם שמים". ובס' אהלך באמיתך (עמ' תסב אות יד), הג"ר בצלאל שטרן, מח"ס שו"ת בצל החכמה, כתב על יציאה מא"י להשתטח על קברי צדיקים, המבלי אין קברי צדיקים מספיק בא"י, קברי נביאים תנאים

ואמוראים, ומי לנו גדול מהם בחו"ל שיצא להתפלל על קברם, ונראה אולי דמיירי בקברי צדיקים שהי' דבוק בהם בחייו, כי בוודאי באלו יש תועלת מיוחדת להיות על קברם דווקא (והובא בנטעי גבריאל - אבלות ח"ב פרק צ הערה ו).

רפה. חזרה לחו"ל משום קשיים בלימודים

שאלה: יהודי אחד עלה לארץ ישראל לפני כשבעה חודשים ומאז הילדים שלו מתקשים בלימודים ויש לו קשיים בחינוכם, ושאל האם יחזור לחו"ל או ישאר בארץ ישראל?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "להישאר בארץ ישראל". והוסיף לברכו שיצליחו ילדיו בלימודיהם והוא עם אשתו יצליחו בחינוכם (פותח את ידך ח"ב עמ' תמב-תמג).

רפו. האם יצא הת"ח מא"י לזכות במצות סנדקאות

שאלה: ת"ח אחד מא"י, שתלמידו גר בחו"ל וביקש ממנו לבוא להיות סנדק בברית של בנו, האם יצא לחו"ל לשם כך?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "לא כדאי" (פותח את ידך ח"ב עמ' תמ).

רפז. יציאה מארץ ישראל לחתונה של אח

שאלה: האם מותר לצאת לחו"ל לחתונה של אח?

תשובת הגר"ח קניבסקי: "לא כדאי" (פותח את ידך ח"ב עמ' תמ).

בחור ממשפחה רפורמית מאמריקה, עלה לארץ נעשה בעל תשובה ולמד בישיבה. אחותו שנשארה בחוץ לארץ הכירה אדם גוי. אמר לה אחיה: "לא אבוא לחתונה שלך אם תתחתני עם גוי, אלא רק עם יהודי". הדברים נגעו לליבה, התנתקה מן הגוי, ולאחר זמן הודיעה לאחיה שהיא עומדת להתחתן עם יהודי. כיוון שהאברך היה כהן, והוא שמע שבמטוסי אל על מביאים לארץ ארונות של מתים הבאים להיקבר בארץ, הוא פנה אל הגאון הרב יוסף שלום אלישיב, ושאל אותו: "מה עדיף, טיסה בחברה זרה בה אין בעיה של ארונות מתים או טיסה באל על שיש בה יותר ביטחון"? הגאון היה המום ואמר לו: "עד שאתה שואל אותי על ארונות מתים, שאל אותי על עצמך". שאל האברך: "וכי אין היתר לנסוע לחוץ לארץ לחתונת אחותו"?! השיב הגאון: "יש

לי בעיה, אל תשאל אותי. אמנם יש רבנים מתירים, אבל אינני מאלה" (ירחון עיטורי כהנים גליון מס' 232).

רפח. מניעת בעלה מלצאת לחו"ל

שאלה: אשה פתחה את המכתבים שקיבלה בדואר וראתה שבעלה זכה בהגרלה מסויימת שהם השתתפו בה, בכרטיס טיסה לחו"ל. מכיון ששמעה שדעת מרן שליט"א שאסור לצאת לחו"ל לטיול, שואלת כעת האשה, האם מותר לה לקרוע את כרטיס הטיסה, אם יש בידה יכולת לעשות כן מבלי שבעלה ידע על כך (ומדובר בשאין אפשרות לתת את הכרטיס למי שיש לו היתר לצאת לחו"ל, וגם אין אפשרות לקבל תמורתו את שווי הכספי)?

תשובת הגר"ח קניבסקי: כן, מותר לה לקרוע אותו (פותח את ידך ח"ב עמ' תמב).

רפט. מלחמה בירושלים בזמן ביאת המשיח

שאלה: אלמנה ובתה באנגליה מעוניינות למכור את נכסיהם ולעלות לארץ ישראל, אך שמעו שלפני ביאת המשיח תהיה מלחמה בירושלים, ולכן שואלים האם לבוא לארץ ישראל? האם לקנות בירושלים או להעדיף קניית דירה בעיר אחרת?

תשובת הגר"ח קניבסקי: יכולים לבוא לא"י ואין צריכים לפחד מלקנות בירושלים.

עוד שואלים: אם יקנו דירה למגורים בירושלים, ומעוניינות לקנות דירה נוספת להשקעה, האם יקנו בירושלים או בבני ברק?

השיב הגר"ח ק: יקנו בבני ברק (פותח את ידך ח"ב עמ' תמא).

רצ. כהנים ויציאה מא"י

שאלה: האם בזמן הזה יש איסור יותר חמור לכהן לצאת לחו"ל?

[מובא בגמרא עבודה זרה (יג א), שאסור לכהנים לצאת מא"י לארץ העמים מפני שהיו קוברים מתיהם בכל מקום. וכן נפסק ב'שולחן ערוך' (יו"ד ססט): "וכל ארץ העמים אסור לכהן ליטמא בהן". פירשו הט"ז (סק"ד) והש"ך (סק"ב) שזה קאי בזמן שהיו טהרות בארץ ישראל. ובחידושי רבי

עקיבא איגר כותב שעכשיו לא נהגו ליזהר, ואולי יש להקל מפני הפרנסה כי היכי דשרי להציל מיד עובד כוכבים, אי נמי מפני שכולנו טמאי מתים. וכ"כ ערוך השולחן (שם ס' יא). אבל הפתחי תשובה (סק"ה) מביא כמה פוסקים שאמרו שהלכה זו נוהגת גם בזמן הזה].

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא" [כלומר, אין איסור בזה"ז מלבד האיסור של יציאה מהארץ].

ובס' ויואל משה (מאמר ישוב א"י ס' קלב אות יא), כתב הרבי מסאטמאר: "כהן מותר עכשיו לצאת מא"י לחו"ל אף שיגזרו חז"ל טומאה על ארץ העמים מ"מ המהרש"ל והב"ח והפרישה והש"ך והט"ז המה כולם בדעה אחת לדבר פשוט שלא שייך איסור זה בזמנינו שאין מקום מוחזק בטהרה גם בא"י, ואין נ"מ עכשיו לענין זה בין א"י לחו"ל, וכדאי המה לסמוך עליהם, ק"ו במילתא דרבנן אף שלא בשעת הדחק" [הרבי מסאטמאר דן באריכות בעניין זה במאמר ישוב א"י ס' צד-ק והעיר שהראשונים מביאים את הדין שאסור לכהן לצאת לחו"ל, אבל רוב האחרונים כותבים שהדין הזה אינו נוהג בזמן הזה, ומסביר שבדורות האחרונים פסקה הבקיאות לבדוק אדמה ולוודא שהיא טהרה, ולכן אין חילוק בין א"י לחו"ל כעת].

וכ"כ הג"ר משה שטרנבוך בשו"ת תשובות והנהגות (ב, תקסה), שהיום המצב הפוך ממה שהיה בזמן הגמרא, שבונים הרבה כבישים על קברים, ומצויים קברי יהודים שבוודאי מטמאים באוהל (עיין עוד שם).

הגר"ר שלמה זלמן אויערבאך הקפיד שכהן לא יצא לחו"ל. מובא בס' הליכות שלמה (תפילה פ"י הערה 12) שהגרש"ז חכך הרבה להחמיר בעניין יציאת כהנים לחו"ל – מלבד האיסור הכללי של יציאה מארץ ישראל לחו"ל – שהרי בשו"ע (יו"ד ס' שסט) החמירו שגם בזה"ז אסור לכהן ליכנס לארץ העמים, והפתחי תשובה (שם סק"ה) הביא בשם השבות יעקב (ב צח) שכתב שהלוואי שכל שמועותינו יהיו נכונות כמו זה שלא קיי"ל כהרש"ל דס"ל שאין טומאה זו נוהגת בזה"ז. כתב עוד שצ"ע אם גם על כהן בן חו"ל יש חיוב להזדרז ולצאת משם אם אפשר.

רצא. עקב טיסה לחו"ל

שאלה: יהודי שחפץ למכור חפץ מסויים, ורוצה להוסיף בפרסום המכירה "עקב טיסה לחו"ל", בידועו שעל ידי מילים אלה ימהרו לבוא אצלו, ובאמת אין הוא מוציא שקר מפיו, מאחר ובנידון דידן למרות שאין הוא טס לחו"ל לצמיתות הוא טס לנסיעה קצרה, האם אין בזה

גזל דעת? שהרי באמת אין הוא כאדם שטס לחו"ל לצמיתות שמוכר הוא את חפציו במחיר מוזל מאוד.

תשובת הגר"ק קניבסקי: "ח"ו לנסוע לחו"ל" (שו"ת הגר"ק סי' קצח).

קבורה בארץ

רצב. מדוע רשע הקבור בארץ ישראל מתכפרים לו עוונותיו
שאלה: כתב ברמב"ם (הלכות מלכים פ"ה): "אמרו חכמים כל השוכן בארץ ישראל עוונותיו מחולין, וכן הקבור בה נתכפר לו". וצ"ב דבר זה, מדוע רשע שקבור בארץ ישראל נתכפר לו עוונותיו?
תשובת הגר"ח קניבסקי: "אחרי שיקבל עונשו" (ספר אריה שאג עמ' תשכג).

רצג. הבאת מתי חו"ל לקבורה בארץ
שאלה: האם יש מצווה להעלות לקבורה מת מחו"ל, ואפילו לפנותו, כיוון שהוא תיקון לנפש, או להיפך, הדבר אינו מועיל כלום, ואדרבה מועלים ופוגמים חס וחלילה בקדושת הארץ?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כן. מצווה".
 ושאלתי שוב: ואם הדבר כרוך בעלות כספית?
 והשיב הגר"ח ק: "מצווה".

רצד. קבורה בארץ ישראל או נתינת הכסף לצדקה
שאלה: מה עדיף, להביא מת להיקבר בארץ ישראל או לתת את הכסף לצדקה?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "להביא".

מצאתי בס' עלינו לשבח (שמות עמ' תקלז. וכן מובא במאיר עיני ישראל ח"ב עמ' 173-174) שמשפחתו של נפטר יהודי בעיר קלצק שיגרה שאלה אל הג"ר אהרן קוטלר האם כדאי להוביל את יקירם לארץ ישראל ולקבורו שם, או שמא עדיף לקבורו בקלצק ולתרום את דמי ההובלה והקבורה בארץ הקודש לשיבה. הגר"א קוטלר

ארץ חיים

קצג

השיב שלנפטר יהיה עליו נשמה גדול יותר אם יתרמו את הכסף לשיבות. בני המשפחה שדעתם עדיין לא היתה נוחה מכך שיגרו את השאלה גם אל הגרא"מ שך, שהיה אז אברך צעיר לימים, וביקשוהו שייכנס אל מרן קדוש ישראל ה'חפץ חיים'. כשהגיע הגרא"מ שך אל הכהן הגדול בראדין, שמע ממנו תשובה זהה לדבריו של הגר"א קוטלר. הח"ח נימק סיבה נוספת מדוע עדיף שהנפטר ייקבר בקלצק. ביום השנה, כשעולים לקברו של הנפטר, נהוג לתרום סכומי כסף לצדקה. אם יקברוהו בארץ ישראל, אמר ה'חפץ חיים', יגיעו הכספים לעניי ארץ ישראל, ולמרות שאין עוררין על גדולתם וצדקתם, אבל כיוון שהנפטר גדל בקלצק, אם כן כסף הצדקה הזה שייך במידה מסויימת לעניי עירו, עכ"ל.

אח"כ ראיתי שנשאל בשו"ת דברי חכמים (עמ' רכג-רכד): מה זכות טובה יותר לנפטר, להיקבר בא"י, או להיקבר במקומו, והממון [שהיה צריך לשלם בעד נסיעה לא"י] יתנו לצדקה לזכות הנפטר? והשיב: "הגרי"ש אלישיב פסק, שפשוט שצדקה הוי מפורש בתורה, ולהיקבר בא"י לא הוי מפורש בתורה, ממילא אם כשנקבר בחוץ לארץ יכול להיקבר עם משפחתו ובתוך בית הקברות של ישראל [באופן שלא יהיה גנאי למת] אז בודאי יקברוהו שם, ונותנין המעות לצדקה יותר טוב [אבל למעשה כל זה כשלא אמר בצוואה לעשות כן, רק סתמא היורשין חושבין מה לעשות, אבל אם היה לו ציווי לזה אז אפי' כבר נקבר שם, צריך להוציאו ולקבורו בא"י אח"כ. ואם אין יורשין, והקבורה תלויה על הציבור, לא צריך לשלוח אותו לא"י, אפי' כשהוא במפורש אמר בצוואה לעשות] וגם צריך לדעת אם זה הכסף של היורשין, או כסף של המת שמיוחד לזה, שאם כסף של המת, בודאי צריך לשלוח לו כשהוא רוצה, אפי' אחרים. והגר"ח פ' שיינברג פסק, שג"כ אם היה ציווי ליורשים, מחויבים להביאו לא"י, ואם לאו, היורשים יכולין לעשות כל מה שהם רוצים [שיש סברות לכאן ולכאן], אבל אח"כ אמר לי חכם א' שהיה מעשה רב עם הגר"ח פ' שך, ופסק שם שקבורה בא"י הוה ענין גדול, ויותר גדול מנתינת צדקה בעד המת [וטעמו, שצדקה הוא רק זכות לנפטר, וזה הוי ממש הטבה למת], וגם שמע מהגר"מ פיינשטיין, שלמעשה זה לא הוי ענין כ"כ גדול שצריך להקפיד בכך [ויכול לעשות מה שרוצה].

רצה. עדיפות לקבורה בירושלים

שאלה: האם קיימת עדיפות להיקבר דווקא בירושלים, או שאין הבדל משאר המקומות בארץ?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כן [אבל רק בעיר העתיקה]". [ונראה פשוט

שכוונתו סמוך ונראה לעיר העתיקה בהר הזיתים, כי כמובן אסור לקבור מתים בין החומות.]

רצו. הלנת המת בירושלים

שאלה: האם איסור הלנת המת בירושלים הוא בכל ירושלים או רק בירושלים בין החומות?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "המנהג בכל ירושלים".

כתוב בגמ' בבא קמא (פב, ב) שאין מלינים את המת בירושלים. וראה בשיטה מקובצת ובים של שלמה (שם) שאף אם זה לכבוד המת אין מלינין. ואף שנפסק בשולחן ערוך (י"ד שנו, א) שיכול להלינו לכבודו כמו להביא לו ארון ותכריכים, בירושלים אין המנהג כך. כך נקט במשך חכמה עה"ת (דברים כא) דכתוב דכ"מ דמשהין את המת לכבודו זהו בארץ ישראל שנתחלקה לשבטים, אבל בירושלים שלא נתחלקה לשבטים אסור להלינו אפילו לכבודו. והנה ברדב"ז (א, תרלג) כתב שבזמן הזה אין מנהג זה נוהג לפי שאיסור ההלנה בירושלים הוא כדי שלא להשהות בה טומאה והיום בלא"ה כולנו טמאי מתים, מ"מ המנהג בירושלים הוא אף כיום שלא להשהות את המת בלילה כמ"ש בגשר החיים (ח"א ז, ג. ועי' באריכות שם ח"ב פרק ב-ג). ואף יש דס"ל שכל הדינים שנאמרו בירושלים מחמת קדושתה, נוהגים בה אף בזמן הזה שקדושתה לעולם קיימת, וכמ"ש בכפתור ופרח (פ"ו) ובפאת השולחן (ג, כג). ועוד, רש"י (ב"ק שם) כתב על הא דאין מלינים את המת בירושלים "דאין טעם לדבר" ולפי"ז המנהג זה נוהג אף היום.

והגר"ר שמואל סלנט, רב ואב"ד ירושלים, הקפיד מאוד שלא להלין את המת בירושלים, ואף שמת קודם חצות הלילה, היה מקפיד שיקברוהו קודם אור היום. ואף ביום היה מקפיד שלא להשהות המת ללא נחיצות תוך ירושלים העתיקה. עוד אמר על פי הזהור (פ' אמור ד' פח), שישנו צער גדול לנשמה מהפטירה עד לקבורה ולכן יש להזדרז ככל שאפשר. וכמה פעמים אירע שבני הח"ק הלכו להר הזיתים בהובלת נפטר פעמיים או שלוש, ביום או בלילה, בקיץ בשרב, ובחורף בשלג וגשם (גשר החיים שם. אדרת שמואל עמ' שט-שנ ובהערות 398-399).

במקרה אחד התיר הגר"ש סלנט להלין את המת ולא לעשות את הלוייה במוצאי שבת, בפטירת מהרי"ל דיסקין מבריסק, מפני כבודו ומפני חשש פיקוח נפש באישון לילה ואפילה ודוחק עצום של אנשים רבים שיבואו לחלוק לו כבוד אחרון וגם חשש

ארץ חיים

קצה

לֹטֶף וְנָשִׁים הַנִּשְׁאָרִים בְּבֵיתָם שֶׁלֹא תֹאֲרַע תִּקְלָה (גִּשְׁר הַחַיִּים שֶׁם. וְכִ"כ הַגִּ"ר עֲקִיבָה יוֹסֵף שֶׁלְעִזְיָנְגֶּר בִּשְׁו"ת עֲקִיבָה יוֹסֵף יו"ד ב, רַעֲט).

וְאִףּ בַּעַת פְּטִירָתוֹ שֶׁל הַגִּר"ש סֶלֶנֶט, הַתִּיר הַגָּאוֹן רַבִּי חַיִּים בְּרִלִין לַהֲלִין אוֹתוֹ מֵהַסִּיבּוֹת הַנ"ל.

וְגַם הַתִּירוֹ גְּדוּלֵי יְרוּשָׁלַיִם אִףּ לְדַחוֹת אֶת הַלּוּיָהּ הָרֵאשׁוֹן לְצִיּוֹן, הַגָּאוֹן רַבִּי יַעֲקֹב שְׂאוּל אֱלִישֵׁר, בְּלִילָה וּמִפְנֵי כְבוֹד הַתּוֹרָה דָּחוּ אֶת הַלּוּיָהּ לְמַחֲרַת בְּבוֹקֶר. וְכֵן בַּעַת שֶׁהַגָּאוֹן רַבִּי זִלְמָן בַּהֲר"ן, אִףּ הָיָה בְּלִילָה וּלְפִי הוֹרָאָה בֵּית הַדִּין מִפְנֵי כְבוֹד הַתּוֹרָה דָּחוּ אֶת הַלּוּיָהּ לְמַחֲרַת בְּבוֹקֶר (אֲדַרְתָּ שְׂמוּאֵל עַמ' שְׁנָא הָעֵרוֹת 400-401. רֹאֵה אוֹרַח דּוֹד עַמ' תִּקְמָט).

אֲמַנָּם הַגִּר"מ חַרְל"פ סָבַר שֶׁהִלֵּנָה הַמֶּת שִׁיכַת גַּם בִּירוּשָׁלַיִם הַחֲדָשָׁה. בְּעִיצוּמוֹ שֶׁל חֹג הַשְּׁבֻעוֹת שֶׁל שְׁנַת תש"ח, נִפְטַר הָאֲדַמּו"ר מְגוּר בַּעַל ה"אֲמָרִי אֲמַת". הִרְזִיתִים לֹא הָיָה בִּידִינּוּ, וְלִכֵּן לֹא יָכְלוּ הַחֲסִידִים לְקַבֵּר אֶת רַבֵּם בַּחֲלֻקָּת הַקֶּבֶר שְׁבַהֲר. לְבֵית הַגִּר"מ חַרְל"פ הִגִּיעוּ נְצִיגִים מַחֲסִידוֹת גּוֹר, וּבִפְיָהֶם שְׂאֵלָה: הֲאֵם לְקַבֵּר אֶת הָאֲמָרִי אֲמַת מִיִּיד בְּמוֹצָאֵי שְׁבֻעוֹת, כִּי בִירוּשָׁלַיִם לֹא מְלִינִים אֶת הַמֶּת, אוֹ שְׂמָא מַחֲשֵׁשׁ הִירִי וְהַהִפְגָּזוֹת הָרַבּוֹת עֲדִיף לְהַמְתִּין עַד אוֹר הַבּוֹקֶר. הַגִּר"מ חַרְל"פ פִּסַּק שֶׁהַקְּבוּרָה תִּתְּקִיִּים מִיִּיד בְּמוֹצָאֵי הַחֹג, אֲבָל בִּיקֵּשׁ מֵהַנְּצִיגִים לִלְכַּת גַּם לְרַב הָרֵאשִׁי, הַגִּר"א הָרַצּוֹג, וְגַם לְהַגָּאוֹן מִטְשִׁיבִין, וּבִסוּף לְנַהוֹג עַל פִּי הָרֹב. שִׁמְעוּ נְצִיגֵי גּוֹר וְהִלְכוּ לְרַבָּנִים שֶׁהַזִּכִּיר. מִכּוּוֹן שְׁנֵי הָרַבָּנִים, הַגִּר"א הָרַצּוֹג וְהַגָּאוֹן מִטְשִׁיבִין, הִסְכִּימוּ לְדַעְתּוֹ שֶׁל הַגִּר"מ חַרְל"פ, נַעֲרַכָּה הַהֲלוּיָהּ שֶׁל הָרַבִּי מְגוּר מִיִּיד בְּאוֹתוֹ עֶרֶב. עַד הַיּוֹם מְקוֹם קְבוּרָתוֹ שֶׁל הָרַבִּי מְגוּר, בַּעַל הָאֲמָרִי אֲמַת, בַּחֲצַר יִשִּׁיבַת גּוֹר בִּירוּשָׁלַיִם (שִׁירַת הִ"ם עַמ' 108).

וְכַאֲמוֹר, כֵּן דַּעַתָּם שֶׁל הַגִּר"ש אוֹיֶרְבַּךְ וְהַגִּר"א נִבְנָצַל שְׂרָאוּי לְהַחֲמִיר שֶׁלֹא לַהֲלִין אֶת הַמֶּת גַּם בִּשְׁכּוֹנוֹת שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם, וְאִפִּילוֹ לְכַבּוֹדוֹ (יְרוּשָׁלַיִם בְּמוֹעֵדִיָּה – בֵּין הַמַּצְרִים עַמ' רַסֵּג).

וְגַם בְּלוּיֵית הַגִּר"ר מֹשֶׁה פִּינְשֵׁטִיין הֵייתָה שְׂאֵלָה עַל הַלֵּנָה הַמֶּת. הַגִּר"מ חַרְל"פ נִפְטַר בְּתַעֲנִית אֲסֵתֶר. אַחֲרֵי לְוִיָּיָהּ בְּנֵי יוֹרֵק, אֲרוֹנוֹ הוּבָא לְאַרְץ. אֲרוֹנוֹ אֲמוֹר הָיָה לְהַגִּיעַ בִּ"ד בְּאֲדָר בְּצַהֲרִים וְלִכֵּן הָיָה אֲפֻשֶׁר לְקַבֵּר אוֹתוֹ בְּלִיל שׁוֹשָׁן פּוֹרִים. יֵשׁ אֲמָרוֹ שִׁישׁ לְקַבֵּר אוֹתוֹ בְּלִילָה כְּמִנְהַג יְרוּשָׁלַיִם. אֲמַנָּם הַגִּר"מ שֶׁךְ וְעוֹד גְּדוּלִים חֲשִׁשׁוּ מִסְכַּנְתָּ נַפְשׁוֹת מִשּׁוֹם הַחוּשֶׁךְ. אַחֲרִים אֲמָרוּ שֶׁ"רַק" 50,000-60,000 אֲנָשִׁים יָגִיעוּ כִּי הָרֹב יִהְיוּ עֲסוּקִים בְּמַצּוֹת פּוֹרִים וְגַם מִשּׁוֹם שֶׁהַגִּר"מ לֹא הָיָה בְּאַרְץ מַעַל 20 שָׁנָה. בְּנוֹ שֶׁל הַגִּר"מ חַרְל"פ, הַגִּר"ר רֵאוּבֵן, אֲמָר: קֶשֶׁה לְחַשׁוֹב שְׁלוּיֵית מִי שֶׁפִּעַל כָּל חַיּוֹ לִיצוֹר שְׁלוֹם תִּגְרוֹם מַחֲלֻקָּת. בְּסוּף גָּזְרוּ מִן הַשָּׁמַיִם שֶׁהִיתָה בַּעִיָּה עִם הַמַּכ"ם שֶׁל הַמַּטּוֹס, וְהַמַּטּוֹס

חזר לנמל התעופה בניו יורק, לבסוף הטיסה יצאה מאוחר מן המשווער והגיעה לארץ אחרי חצות בשושן פורים, ולכן קברו אותו ביום. 250,000 אנשים הגיעו! (ס' "ר" משה" [באנגלית] עמ' 493-494).

אגב, החשש של סכנת נפשות משום החושך והדחק הוא חשש אמיתי לדאובננו. כידוע כאשר הלך לעולמו בכניסת חד הפסח תשע"ה, הג"ר שמואל הלוי וואזנר זצ"ל, בעל שו"ת שבט הלוי, קבורתו היתה במוצאי החג. הדוחק העצום עם יציאת מיטתו של הגר"ש מהיכל ישיבת חכמי לובלין ברחוב בבני ברק, הביאה למותם של שני אברכים שנמחצו למוות ר"ל ולפציעתם של עשרות. האירוע הזכיר את המסופר בגמרא במסכת פסחים (סד, ב): "תנו רבנן, מעולם לא נתמעך אדם בעזרה, חוץ מפסח אחד, שהיה בימי הלל, שנתמעך בו זקן אחד, והיו קוראין אותו פסח מעוכין", ופירש"י: "על שם שנתמעך". הגמרא מדגישה כמה קשה היה האירוע הזה שאותו פסח קיבל כינוי כזה וגם מוזכר בגמרא.

שו"ת השואל

תשובות שקיבלתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א
בד' חלקי שו"ע ועניינים שונים

[עיין בשו"ת השואל חלק א-ג ועוד תשובות נוספות מגדולי ישראל
בשאלות אלו והערות]

תוכן עניינים

אורח חיים

תפילין רג

א. כיבוד מי שתפילין מונחות עליו או בידו רג

ב. קרקפתא דלא מנח תפילין למי שמניח רק תפילין של יד רג

ג. רצועות תפילין של אלישע בעל כנפיים רג

תפילה רד

ד. שינוי מבטא ע"פ הנהגת הגאון רבי נתן אדלר רד

ה. אברהם תיקן תפילת שחרית ולא מעריב רד

ו. "ונשלמה פרים שפתינו" ולא "ונשלמה כבשים שפתינו" רד

ז. המתנת ברכת פוקח עוורים למי שעובר ניתוח קטרקט רד

ח. לבישת גארטל אצל חסידים רה

ט. מי שברך לגוי חולה רה

ברכת כהנים רה

י. ש"ץ או נשיאת כפיים רה

יא. אמירת אהרן הכהן "בקדושתו של אהרן" רה

יב. לויים רבים רה

יג. כהן שטעה וברך "אשר קדשנו במצוותיו" רו

יד. לברך את עמו ישראל באהבה - מהי האהבה? רו

טו. ברכת כהנים לרבה לאחר ששחט את רבי זירא רו

קריאת התורה רז

טז. תיקון המלך בקריאת התורה בהקהל רז

יז. הכשרת ספר תורה על ידי שאלת קטן גוי רז

ברכות - שונות רז

יח. הוצאת אחרים בתפילת הדרך רז

יט. יציאת ברכת התורה בעלייה לתורה רז

כ. ברכת המלך על יוסף הצדיק רז

ברכת המזון וברכה אחרונה רח

כא. אבי "מורי" לאב חילוני רח

מעריב רח

כב. אמן למתפלל נוסח אשכנז על "יצמח פורקניה" לפני שמו"ע

בחמעריב רח

שבת	רח
כג. הדלקת נרות שבת לפני פלג המנחה בטעות	רח
כד. עמידה באמירת מזמור שיר ליום השבת	רח
כה. תלמיד חכם וקידוש על מיץ ענבים	רט
כו. שבת שלום או שבוע טוב למי ששומר שבת לפי ר"ת	רט
כז. כלים חד-פעמיים בשבת	רט
כח. אסלה אוטומטית בשבת	רט
כט. ציות לרמזורים בשבת	רט
ל. מרא דאתרא שטעה בפסקו על עירוב	רי
לא. ברכה שנייה על כוס של הבדלה הנשפך	רי
פסח	רי
לב. ארבע כוסות בחלב – המעשה המפורסם של 'בית הלוי'	רי
לג. שאלה קודם בדיקת חמץ	רי
לד. הלל בליל פסח למי שלא נוהג לאמר בבית כנסת שאומרים	ריא
ספירת העומר	ריא
לה. רב ששכח ספירת העומר יום שלם	ריא
לו. הפסיד יום אחד בספירת העומר בארץ וטס מערבה	ריא
ט' באב	ריב
לז. שו"ת ממעמקים בט' באב	ריב
יום הכיפורים	ריב
לח. עבודת כהן גדול שנאלץ לאכול ביום הכיפורים	ריב
לט. ברכת הגומל לכהן הגדול היוצא מקודש הקודשים	ריב
סוכות	ריב
מ. לולב נאה לפני שופר נאה	ריב
מא. ד' מינים של רבו עם אתרוג חום מרוב שימוש או שלו נקי	ריג
מב. ד' מינים מהודרים וביטול תורה	ריג
מג. קניית אתרוג יותר מהודר בפחות כסף סמוך לחג	ריג
מד. אדם כדופן הסוכה	ריג
חנוכה	ריד
מה. המתנה למשפחה בהדלקת נרות חנוכה	ריד
פרשת זכור	ריד
מו. רשב"י במערה ופרשת זכור	ריד
מז. נמצא הספר תורה פסול אחרי פרשת זכור	ריד

מח. פרשת זכור בבית הכנסת אלכסנדריה במצרים ריד

פורים רטו

מט. משלוח מנות שנתכוון השולח לצאת בו יד"ח מתנות

רטו לאביונים רטו

נ. איים כמוקפות חומה מימות יהושע בן נון רטו

יורה דעה

כשרות רטז

נא. תפילין שנפלו ביורה של חלב רטז

נב. קפילא ספרדי לאשכנזי – מעשה בהגרצ"פ פרנק רטז

נג. מאכלים העולים על שולחן אדמו"רים אך לא על שולחן מלכים

ונשיאים ריז

נד. מן בטעם בשר בחלב ריז

עבודה זרה ריז

נה. הזכרת שמות ערים ששורשן בעבודה זרה ריז

קעקוע ריז

נו. פתרון לקעקוע מגונה ריז

סכנה ריח

נז. מים מגולים בשלג ריח

כיבוד תלמידי חכמים ריח

נח. נוסח "שלום עליך רבי ומורי" ריח

נט. בר יוחאי ריח

ס. רבי שמעון בר יוחאי ולא רבי שמעון בן יוחאי ריח

סא. עמידה בפני רבו כשמדבר בטלפון ריט

סב. רבב בבגדו מעשיית מצוה ריט

לימוד תורה ריט

סג. סיני ועוקר הרים – עדיפות בימינו ריט

סד. שיטת רבנו חיים הכהן בשוב ארץ ישראל ותלמיד טועה ריט

סה. סגנון חריף של הראב"ד רכ

סו. תוספות כדעת יחיד רכ

סז. אין מעבירין על המצוות בלימוד תורה רכ

סח. לימוד ספר מענה לאגרות המשיג על שו"ת אגרות משה רכ

- סט. גירסא דינקותא רכא
 ע. לימוד הרפואות שבגמרא רכא
 עא. מסכת ביצה או ביעא רכא
- בשם אומרו** רכב
 עב. שפתותיו דובבות בקבר על ידי ניגון רכב
 עג. בשם אומרו דווקא בשם האומר או אפשר בשם ספרו רכב
- שאלת רב** רכב
 עד. מו"ץ ששבר המצות כשהוציאם לבדקם או נפל אתרוג מידיו .. רכב
- גיור** רכב
 עה. זקן שנתגייר כקטן שנולד דמי רכב
- אבלות** רכג
 עו. דיני אבלות על ידי אברהם אבינו לו נשחט יצחק רכג
 עז. לימוד תורה לאבל רכג

אבן העזר

- עח. חליצה לאלמנה זקנה שאינה רוצה להתחתן שנית רכה
 עט. נישואין בסוף החודש רכה
 פ. שינוי מבטא בחופה למבטא של מסדר חו"ק גדול בישראל רכה
 פא. אזכרה לאישה ראשונה רכה

חושן משפט

- פב. נזק על שריפת העוף על ידי רבי יונתן בן עוזיאל רכו
 פג. לקיחת מעקה רכו

עניינים שונים

- עם ישראל** רכז
 פד. שם 'מתנגדים' רכז
- מצוות\הלכה** רכז
 פה. בת קול ולא בן קול רכז
 פו. הבדל בין 'בעל נפש יחמיר' ל'המחמיר תע"ב' רכז
 פז. תקופה חדשה בפסק הלכה אחרי השואה רכז

אורח חיים

תפילין

א. כיבוד מי שתפילין מונחות עליו או בידו

שאלה: מסופר בפסקי תשובה (ח"ב סי' קנז) שנזדמנו לפני הגרי"ד מבריסק (בעל בית הלוי) שני אנשים בדרך כניסתם לבית המדרש כאשר אחד מהם היה לבוש טלית ותפילין והשני נשא את הטלית והתפילין בידו. הייתה מבוכה בין הלומדים, למי מהם יש דין קדימה לכבדו להכנס ראשון. מה דעת הרב?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "הלבוש".

ב. קרקפתא דלא מנח תפילין למי שמניח רק תפילין של יד

שאלה: מי שלא הניח אלא תפילין של יד, כגון שיש בלורית שחוצצת או שחסר לו התפילין של ראש, האם הוא בכלל "קרקפתא דלא מנח תפילין", או קרקפתא לאו דווקא?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "הוא בכלל [קרקפתא דלא מנח תפילין]".

ג. רצועות תפילין של אלישע בעל כנפיים

שאלה: בני אהובי אהליאב נ"י שאל: כתוב בגמ' שבת (קל א) "שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה גזרה על ישראל שכל המניח תפילין על ראשו יקרו את מוחו, והיה אלישע מניח תפילין ויצא לשוק, וראהו קסדור אחד, רץ מלפניו ורץ אחריו, כיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו, א"ל: מה בידך? אמר לו: כנפי יונה פשט את ידו ונמצאו בה כנפי יונה. לפיכך היו קוראין אותו בעל כנפים". איך הצליח אלישע בעל כנפיים לגלגל את רצועות התפילין כל כך מהר?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "נתגלגלו מאליהן".

תפילה

ד. שינוי מבטא ע"פ הנהגת הגאון רבי נתן אדלר

שאלה: מדוע אין ללמוד מהגאון רבי נתן אדלר שיש לאשכנזי לשנות מבטאו למבטא ספרדי?

[כידוע רבי נתן אדלר הכניס לתוך ביתו את אחד מחכמי הספרדים של ירושלים, את הרב רבי חיים מודעי, בעל שו"ת חיים לעולם, ונתן לו את פרנסתו, די מחסורו, במשך שנתיים, ובלבד שידבר איתו רק עברית בהברה הספרדית].

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אז היה רוב ספרדים משא"כ היום".

ה. אברהם תיקן תפילת שחרית ולא מעריב

שאלה: מדוע אברהם אבינו תיקן את שחרית ולא מעריב (ברכות כו, ב), הרי היום הולך אחרי הלילה, יוצא שמעריב היא התפילה הראשונה? **הגר"ח קניבסקי** כתב לי: "ראשונה בבוקר".

ו. "ונשלמה פרים שפתינו" ולא "ונשלמה כבשים שפתינו"

שאלה: מ"ונשלמה פרים שפתינו" למדו רז"ל שע"י השפתיים כאילו הקריב. למה דווקא פרים ולא ונשלמה כבשים וכדומה? **הגר"ח קניבסקי** כתב לי: "בהמה גדולה". ופעם אחרת כתב לי: "פרים חשובים יותר". [אח"כ מצאתי שהשיב **הגר"ח ק:** "כי פר זה הכי חשוב" (ידון משה חלק י שאלה ל).]

ז. המתנת ברכת פוקח עוורים למי שעובר ניתוח קטרקט

שאלה: מי שיעבור את ניתוח הקטרקט, האם כדאי להמתין עם ברכת פוקח עוורים עד לאחר הניתוח ויראה הרבה יותר טוב? **הגר"ח קניבסקי** כתב לי: "מחלתא לא שכיחא" (נ"ל שהתכוון שלא פלוג ויש לברך כרגיל).

ח. לבישת גארטל אצל חסידים

שאלה: האם כשאחד מתפלל אצל חסידים צריך ללבוש גארטל משום אל תפרוש מן הציבור, או מותר כי הוא אורח? אמנם יתכן שלא יודעים שהוא אורח?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "החגורה של המכנסים גם גארטל".

ט. מי שברך לגוי חולה

שאלה: האם מותר לכלול גוי חולה במי שברך לחולים, הרי כתוב "עם כל ישראל אחיו"? אם לא, איפה אפשר להתפלל עליו?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אם עושה טובות לישראל".

ברכת כהנים

י. ש"ץ או נשיאת כפיים

שאלה: כהן שיש לו יארצייט והוא נוהג שלא לישא כפיו בעודו ש"ץ, מה עדיף – שיהיה ש"ץ או שישא כפיו?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מוותר" (כלומר לוותר להיות ש"ץ).

יא. אמירת אהרן הכהן "בקדושתו של אהרן"

שאלה: כהנים מברכים: "אשר קדשנו בקדושתו של אהרן", ומה בדרך אהרן הכהן בעצמו?

[שאלה זו ראיתי אצל הג"ר גמליאל הכהן רבינוביץ, מח"ס גם אני אודך (המאור סיון-תמוז תשס"ח עמ' מא).]

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "בלי אשר... אהרן".

[וראיתי אח"כ שבפעם אחרת השיב **הגר"ח ק:** ברכות תיקנו אנשי כנסת הגדולה (גם אני אודך ח"ב שאלה עג).]

יב. לויים רבים

שאלה: אני לוי ויש הרבה לויים בבית הכנסת, כך שלפעמים אני יוצא

על מנת ליטול את ידי הכהנים אך איני מספיק כיוון שיש הרבה לויים.
האם יש חובה לצאת ליטול את ידי הכהנים? מה עם חינוך לבני?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מצוה".

יג. כהן שטעה וברך "אשר קדשנו במצוותיו"
שאלה: כהן שבירך רק "אשר קדשנו במצוותיו" ושכח "בקדושתו של
אהרן" לפני ברכת כהנים, האם יצא ידי חובה?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "יצא".

יד. לברך את עמו ישראל באהבה - מהי האהבה?
שאלה: מהי האהבה בברכת כהנים: "לברך את עמו ישראל באהבה"?
כלומר, של מי למי?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לשאל".

טו. ברכת כהנים לרבה לאחר ששחט את רבי זירא
שאלה: מסופר בגמ' מגילה (ז, ב) שרבה ורבי זירא סעדו יחדיו סעודת
פורים והשתכרו. קם רבה ושחט את רבי זירא. למחרת ביקש עליו רבה
רחמים והקימו לתחיה. בחלוף שנה הציע לו רבה לבוא אליו ולערוך גם
הפעם ביחד את סעודת הפורים. סירב רבי זירא ואמר: לא בכל ושעה
ועת מתרחשים ניסים. כתוב בגמ' ראש השנה (יח א) שרבה נולד
למשפחת כהנים המיוחסים אחר עלי הכהן (עי' רש"י ותוס' שם). אחרי
שרבה שחט את רבי זירא, האם היה מותר לו לישא כפיים כי הרי הרג
בן אדם (שו"ע או"ח קכח, לה), או אפשר לומר שעשה רבה תשובה כשהחיה
לר' זירא, ולדעת היש אומרים המובא ברמ"א (שם) שאם הכהן עשה
תשובה נושא כפיו?
הגר"ח קניבסקי השיב לי: "חזר והחייהו".

קריאת התורה

טז. תיקון המלך בקריאת התורה בהקהל

שאלה: אם המלך טעה בקריאת התורה בהקהל, מי היה מתקנו?
הגר"ח קניבסקי השיב לי: "כל השומעין".

יז. הכשרת ספר תורה על ידי שאלת קטן גוי

שאלה: אם נמצא ספק באות בספר תורה, באופן שהדין שאם תינוק שאינו לא חכם ולא טיפש יודע לקרוא אותו כשר, ויש תינוק גוי שיודע לקרוא, האם מותר לסמוך עליו, או הכוונה דווקא לתינוק יהודי?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "חלילה לסמוך על גוי".

ברכות – שונות

יח. הוצאת אחרים בתפילת הדרך

שאלה: האם אחד יכול לברך תפילת הדרך להוציא אחרים או כל אחד חייב לברך?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "יכול, אבל יותר טוב שכל אחד יברך".

יט. יציאת ברכת התורה בעלייה לתורה

שאלה: מי שלא בירך ברכת התורה או מסופק יכול לצאת ידי חובתו בברכתו בעלייה לתורה. האם העולה לתורה יכול להוציא בברכתו את מי שלא בירך ברכת התורה – אם הוא מסופק?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כן".

כ. ברכת המלך על יוסף הצדיק

שאלה: האם יש לברך ברכת המלך על יהודי המולך על גויים, כמו יוסף שמלך על מצרים?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אולי".

ברכת המזון וברכה אחרונה

כא. אבי "מורי" לאב חילוני

שאלה: האם בעל תשובה שאביו חילוני יאמר בברכת המזון אבי "מורי"? הרי הוא המורה שלו בעניינים גשמיים, כש"כ בגמ' ב"ק לב "לענין שוליא דנגרא", או שהכוונה בברכה היא מורה בענייני התורה והמצוות?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אי אפשר".

מעריב

כב. אמן למתפלל נוסח אשכנז על "יצמח פורקניה" לפני שמו"ע במעריב

שאלה: מי שמתפלל נוסח אשכנז יכול לענות אמן על "יצמח פורקניה" לפני שמונה עשרה של מעריב או שזה הפסק?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "יכול".

שבת

כג. הדלקת נרות שבת לפני פלג המנחה בטעות

שאלה: נפסק בשו"ע שאישה שהדליקה נרות שבת לפני פלג המנחה לא יצאה ידי חובה (שו"ע אור"ח רסג, ד). מה דין אישה שבטעות הדליקה נרות שבת לפי פלג המנחה? האם בגלל זה חייבת להוסיף נר אחד כל שבוע?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".

כד. עמידה באמירת מזמור שיר ליום השבת

שאלה: האם חייבים לעמוד בשעת אמירת מזמור שיר ליום השבת

כדברי הרמב"ם (הלכות שבת ל, ב): "להקבלת פני השבת כמו שהוא יוצא לקראת המלך"?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא נהגו".

כה. תלמיד חכם וקידוש על מיץ ענבים

שאלה: האם יש מעלה לתלמיד חכם לקדש על מיץ ענבים בשבת ויו"ט כדי שיוכל לפסוק הלכה אם תגיע אליו שאלה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "המקדש על היין הו"ל בנים זכרים ראויין להוראה (שבועות יח ב)".

כו. שבת שלום או שבוע טוב למי ששומר שבת לפי ר"ת

שאלה: אחד שכבר התפלל ערבית במוצאי שבת וחוזר הביתה ופוגש מי שמתפלל במניין ר"ת בדרכו לבית הכנסת, איך לברך אותו: 'שבת שלום' (שהרי אצל המבורך עדיין שבת) או 'שבוע טוב' (שהרי אצל המברך כבר מוצאי שבת)?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כרצונו".

כז. כלים חד-פעמיים בשבת

שאלה: האם יש פגם בשימוש בכלים חד-פעמיים בשבת?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".

כח. אסלה אוטומטית בשבת

שאלה: במקרה שאין אפשרות אחרת, כגון בהליכה לכותל המערבי, האם מותר להיכנס בשבת לשירותים עם אסלה אוטומטית בעלת הדחה חשמלית המופעלת מעצמה על ידי עין אלקטרונית כשיוצא? אם כן, מותר לשטוף אח"כ את הידיים בכיור אוטומטי?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "חלילה וחס".

כט. ציות לרמזורים בשבת

שאלה: האם חייב בשבת לציית לרמזורים, אם אין רכבים?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".

ל. מרא דאתרא שטעה בפסקו על עירוב

שאלה: אם מרא דאתרא התיר את העירוב במקום שודאי לא רשות הרבים דאורייתא, ותלמיד חכם בעיר יודע שהוא טעה בפסקו, האם עליו להודיע לאחרים לא לטלטל, או לא להודיע, כי כבוד התורה הוא מדאורייתא ואיסור עירוב דרבנן?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "להודיע".

לא. ברכה שנייה על כוס של הבדלה הנשפך

שאלה: אם כוס של הבדלה נשפך, האם צריך לברך שוב?
תשובה:
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כן".

פסח

לב. ארבע כוסות בחלב - המעשה המפורסם של 'בית הלוי'

שאלה: שמעתי הרבה פעמים את הסיפור על בעל 'בית הלוי', שאישה שאלה אותו אם יוצאים ידי חובת ארבע כוסות בחלב, והוא נתן לה כסף לסעודת פסח, כי הבין שלא היה לה מספיק כסף לקנות יין. על כל פנים, מהי התשובה לשאלה – יוצאים בזה ידי חובה או לא (גם ראיתי מעשה זה בהגש"פ מבית לוי [בריסק] עמ' רצו)?

פעם שאלתי שאלה זו להג"ר גמליאל הכהן רבינוביץ, מחבר ספר 'גם אני אודך', וכתב לי בזה הלשון: "חיפשתי בהרבה ספרים ולא ראיתי מי שדן בזה, ושאלתי למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, האם יוצאין ד' כוסות בחלב, וענה לי: "חלילה".

לג. שאלה קודם בדיקת חמץ

שאלה: כשרב חוזר מבית הכנסת בליל בדיקת חמץ, ושואלים אותו

שאלה קודם הבדיקה, האם מותר לו לענות, הרי אסור ללמוד קודם הבדיקה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "ינענע בראשו".

לד. הלל בליל פסח למי שלא נוהג לאמר בבית כנסת שאומרים

שאלה: מי שלא נוהג לומר בליל פסח הלל ונמצא בבית כנסת שאומרים, מה יעשה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "גומר בלי ברכה".

ספירת העומר

לה. רב ששכח ספירת העומר יום שלם

שאלה: אם רב שכח לספור ספירת העומר, האם יש איזה היתר בשבילו לספור בברכה בציבור כדי לא להתבייש?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "ברכה לבטלה".

לו. הפסיד יום אחד בספירת העומר בארץ וטס מערבה

שאלה: אם אחד שכח לספור יום אחד ספירת העומר וכבר עבר צאת הכוכבים, ואח"כ עבר את קו התאריך, האם יכול להמשיך לספור בברכה?

לדוגמא: ביום י"ב לעומר שכח לספור והגיע כבר ליל י"ג לעומר, ובאותו ערב טס לאוסטרליה ונחת שם, ושם עדיין יום י"ב לעומר. האם יכול לספור שם י"ב לעומר ובערב להמשיך לספור בברכה, או שכיון שכבר החשיך עליו היום ולא ספר שוב אינו יכול לספור בברכה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "יכול".

ט' באב

לז. שו"ת ממעמקים בט' באב

שאלה: האם מותר ללמוד שו"ת ממעמקים - שו"ת מהשואה של הג"ר אפרים אושרי - בט' באב?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כן".

יום הכיפורים

לח. עבודת כהן גדול שנאלץ לאכול ביום הכיפורים

שאלה: כהן גדול שלא מתענה ביוה"כ בזמן שבהמ"ק היה קיים כגון שהוא חולה וכדומה ואסור לו להתענות, האם היה מותר לו לעשות את עבודת יום הכיפורים?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".

לט. ברכת הגומל לכהן הגדול היוצא מקודש הקודשים

שאלה: האם היה צריך הכהן הגדול לברך הגומל כשיצא מקודש הקודשים?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".

סוכות

מ. לולב נאה לפני שופר נאה

שאלה: כתוב גמרא שבת (קלג, ב): "זה קלי ואנוהו, התנאה לפניו במצות, עשה סוכה נאה לולב נאה שופר נאה ציצית נאה ס"ת נאה". מדוע הזכיר סוכה ולולב לפני שופר? הרי ראש השנה קודם לסוכות. וא"כ הסדר פה הפוך?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "שניכר יותר".

מא. ד' מינים של רבו עם אתרוג חום מרוב שימוש או שלו נקי שאלה: מה עדיף – נטילת ד' מינים של רבו עם אתרוג חום מרוב שימוש (כלומר, עם הידור החת"ס – חידושי חת"ס סוכה לו, א), או אתרוג נקי שלו?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "תלוי בכשרות".

מב. ד' מינים מהודרים וביטול תורה שאלה: מה עדיף – להקדיש זמן מתלמודו לחפש ולקנות ד' מינים מהודרים, או ללמוד תורה באותו זמן?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אם אין אחר מצוותו בכך".

מג. קניית אתרוג יותר מהודר בפחות כסף סמוך לחג שאלה: מה עדיף – לקנות אתרוג פחות מהודר אבל יותר יקר, או להמתין עד ערב החג כשהסוחרים דחוקים לסיים למכור את הסחורה שנותרה ברשותם, ומחיר האתרוגים אז נמוך ביותר, ואפשר לקנות אתרוג מהודר בפחות כסף?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "זריזין מקדימין".

מד. אדם כדופן הסוכה שאלה: אם אדם משמש כדופן הסוכה, האם מותר לו לאכול? כלומר, האם הוא דופן או יוצא דופן? [והסתפק בזה בס' צפנת פענח (הלכות סוכה ד, טז)].

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לחציו מותר".
[ואחר כך יצא ספר מועדי הגר"ח (ח"ב עמ' רעא), וראיתי שהגר"ח ק השיב: "אולי".]

חנוכה

מה. המתנה למשפחה בהדלקת נרות חנוכה

שאלה: האם להדליק נרות חנוכה מיד בזמן או שהבעל יחכה לאשתו או האשה לבעלה וכדומה?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לחכות".

פרשת זכור

מו. רשב"י במערה ופרשת זכור

שאלה: כשרשב"י היה במערה, כיצד קיים את מצוות פרשת זכור, שהיא מן התורה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "עם המלאכים".

[ואפשר להבין תשובתו ע"פ מה שראיתי בידון משה (ח"ט עמ' צו), שהגר"ח אמר שרשב"י קיים שלוש סעודות בשבת במערה שהביאו לו מהשמים יין (עיין שם בהערה).]

מז. נמצא הספר תורה פסול אחרי פרשת זכור

שאלה: אם נמצא פסול בס"ת באחת הפרשיות אחרי פרשת זכור, האם יש לחזור ולקרוא פרשת זכור?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "יכוין לצאת בפ' כי תצא".

[אמנם בשו"ת ידון משה (יג, ה) שיצא אחרי ששאלתי את הגר"ח ק, השיב לאותה שאלה שיש לחזור ולקרוא שנית].

מח. פרשת זכור בבית הכנסת אלכסנדריה במצרים

שאלה: איך יצאו ידי חובתם בשמיעת פרשת זכור בבית הכנסת אלכסנדריה במצרים, הרי הניפו דגל לענות אמן בשמונה עשרה, כי אפלו לא שמעו את הברכות (סוכה נא ב)?

הגר"ח חיים קניבסקי כתב לי: "עשו כמה מניינים".

פורים

מט. משלוח מנות שנתכוון השולח לצאת בו יד"ח מתנות לאביונים

שאלה: השולח לחבירו משלוח מנות כדי שלא לביישו והייתה באמת כוונתו בתורת מתנות לאביונים, האם יצא ידי חובת מתנות לאביונים? הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא יצא שניהם".

נ. איים כמוקפות חומה מימות יהושע בן נון

שאלה: כתוב בגמ' מגילה שים הכינרת של טבריה נחשב כחומה, ואם כן, מה הדין אי שמוקף ים כגון מנהטן, קפריסין וכל איי העולם? הגר"ח קניבסקי כתב לי: "תמיד כן".

יורה דעה

כשרות

נא. תפילין שנפלו ביורה של חלב

שאלה: סיפר הג"ר פנחס הירשפרונג – ששימש כאב"ד של מונטריאל – שהמהרש"ם הברעזאן רב, בשעה שהיה בוחן ביו"ד בהלכות בשר בחלב, היה שואל מה הדין אם נפל תפילין ביורה רותחת של חלב האם נעשה עי"ז החלב אסור משום בשר בחלב (ניצוצי אש פנחס עמ' קפו. אוצרות פנחס עמ' צט)?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אסור".

נב. קפילא ספרדי לאשכנזי - מעשה בהגרצ"פ פרנק

שאלה: שמעתי סיפור שפעם לפני שבת באה משפחה עניה אל הגאון רבי צבי פסח פרנק (יש מספרים זאת על רבי שמואל סלנט) וסיפרו שנפל להם חלב לצ'ולנט הבשרי ואי אפשר לברר אם יש שישים לבטלו ואין עוד אוכל לשבת. הם היו אשכנזים, ולפי הרמ"א (יו"ד צח, א) אין סומכים על קפילא (קפילא – נותנים לגוי המומחה בטעימה [אולי טבח וכד'] לטעום ולזהות אם יש טעם של חלב באוכל הבשרי. לספרדים מותר לאכול אם הגוי אומר שאין טעם של בשר בחלב). הגאון ר' צבי פסח פרנק נתן לגוי לטעום ואמר שאין טעם חלב. אח"כ נתן לספרדי, שלפי המחבר (שם) מותר לו לסמוך על קפילא, ואישר שאין טעם. מזה התיר למשפחה הענייה והציל את הסעודה, כי כותב הש"ך (צו סק"ה) ש"על טעימת ישראל אנו סומכין". האם באמת אפשר לסמוך על דבר כזה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "הכל לפי העניין".

נג. מאכלים העולים על שולחן אדמו"רים אך לא על שולחן מלכים ונשיאים

שאלה: האם מאכלים העולים על שולחן אדמו"רים אך לא על שולחן מלכים ונשיאים, כגון בוטנים וגרעיני חומוס, נחשבים כעולים על שולחן מלכים לגבי בישול עכו"ם?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".

נד. מן בטעם בשר בחלב

שאלה: במן טעמו את כל הטעמים. מה דין מן בטעם בשר בחלב?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא טעמו".

עבודה זרה

נה. הזכרת שמות ערים ששורשן בעבודה זרה

שאלה: האם מותר לומר שמות ערים ששורשם בעבודה זרה, או אסור משום שם אלוהים אחרים לא תזכירו (סנהדרין עג)? זאת ועוד, צריך לכנות לע"ז שם גנאי (תמורה כח). כידוע האדמו"ר מצאנז ה'דברי חיים' היה מקפיד שלא להגות בפה את שמות הערים שבחו"ל, כיון שנקראו בשמם של גלחים וכומרים אשר דרו במקומות אלו, אלא היה מזכיר שמות של אנשים אשר מקום מושבם בעיר פלוני ופלוני או נתן להם פירושים בלשון הקודש.

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אין ראוי".

קעקוע

נו. פתרון לקעקוע מגונה

שאלה: כתוב בשו"ת מנחת יצחק (ג, יא) על מי שקעקע בזרועו השמאלית צורת אישה ערומה, ועכשיו נעשה בעל תשובה ושאל אם הוא יכול להניח תפילין על הקעקוע. הגר"י וייס הזכיר בסוף שאולי

אפשר להוריד בלייזר. רופא עור אמר לי שאי אפשר להוריד לגמרי עם לייזר, ושאל אותי מדוע לא לקעקע בגדים צנועים עליה? עניתי שזו מצוה הבאה בעבירה, וגם אסור תמונה של אשה בכלל. מה עליו לעשות?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מותר" (ונראה כוונתו שמותר לקעקע עליו וצ"ע-מ"צ).

סכנה

נז. מים מגולים בשלג

שאלה: האם לשלג ששהה כל הלילה בחוץ, יש דין של מים מגולים לענין שתיה, מציצה וכדו' למי שמקפיד?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כן".

כיבוד תלמידי חכמים

נח. נוסח "שלום עליך רבי ומורי"

שאלה: 'תוך כדי דיבור' הוא זמן אמירת "שלום עליך רבי" או "שלום עליך רבי ומורי". למה איננו אומרים בגוף שלישי, כמו שאנו פונים אל רבנים: "שלום עליו"?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "בלשון הגמ'".

נט. בר יוחאי

שאלה: למה לפעמים קוראים לרשב"י בר יוחאי ולא רבי שמעון?
הגר"ר חיים קניבסקי כתב לי: "רבתי'".

ס. רבי שמעון בר יוחאי ולא רבי שמעון בן יוחאי

שאלה: מדוע רבי שמעון בר יוחאי נקרא "בר" יוחאי ולא "בן" יוחאי כשאר תנאים ואמוראים שנקראים בן ולא בר?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "בזהר ולא בגמרא".

סא. עמידה בפני רבו כשמדבר בטלפון

שאלה: האם אדם חייב לקום כשהוא מדבר עם רבו בטלפון?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "ראוי".

סב. רבב בבגדו מעשיית מצוה

שאלה: האם תלמיד חכם שיש לו כתם בבגדו מפני מצוה, כגון בדיקת העירוב או ביקור בשוק ירקות לבדוק תרומות ומעשרות, זה רבב שהוא לגנאי, כי הרי כתוב בגמרא שבת קיד א: כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה, או זה נקרה 'כתמי מצוה' ומותר?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אסור".

לימוד תורה

סג. סיני ועוקר הרים - עדיפות בימינו

שאלה: הגאון רבי שלמה קלוגר אמר שדברי חז"ל (ברכות סד, א) שסיני עדיף על עוקר הרים לא שייכים בימינו שהתפשטו הספרים (הגהותיו של הגרש"ק לפרי מגדים או"ח אשל אברהם סוף סימן קלו). האם כך להלכה?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "בלע הכי בהכי".

סד. שיטת רבנו חיים הכהן בישוב ארץ ישראל ותלמיד טועה

שאלה: תלמיד חכם סיפר לי שפעם הוא שאל את הג"ר יעקב יוסף בחשבו שישאל את אביו הג"ר עובדיה יוסף על מה שפסק רבנו חיים כהן (תוסי כתובות קי, ב ד"ה הוא אומר לעלות) דעכשיו אין מצוה לדור בא"י כי יש כמה מצות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולין להיזהר בהם ולעמוד עליהם. וכתב המהרי"ט (י"ד ס' כח ובחידושו לכתובות שם) שדברי רבנו חיים "אינן מיסוד התוספות... הגהת תלמיד היא, ולא דסמכא היא כלל". ובשו"ת מעיל צדקה (ס' כו) כשהביא את דברי המהרי"ט השתמש בביטוי "תלמיד טועה כתבו" (מובא בפתחי תשובה אה"ע

ע"ה סק"ו). האם יש עוד דוגמאות שיש מסבירים שיטה בתוס' כתלמיד טועה?

והגר"י יוסף אמר לו שיש לשאול את הגר"ר חיים קניבסקי. התלמיד חכם ביקש ממני לשאול את הגר"ח קניבסקי. הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אין ידוע לי".

סה. סגנון חריף של הראב"ד

שאלה: למה הראב"ד חולק על הרמב"ם בתקיפות כה גדולה ולא בנועם?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "שלא יסמכו עליו".

סו. תוספות כדעת יחיד

שאלה: האם כשעומדים למניין הראשונים תוספות נחשב כדעת יחיד? הלא היו הרבה בעלי תוס'?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כאחד".

סז. אין מעבירין על המצוות בלימוד תורה

שאלה: בישיבות לפעמים קובעים להתחיל בלימוד מס' כתובות מפרק אלו נערות או להתחיל בלימוד מס' ב"ב מפרק חזקת בתים. מדוע אין בזה חשש איסור של אין מעבירין על המצוות, שהרי כשפותחים הספר נתקלים תחילה בפרק ראשון?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אין קבע לתורה".

סח. לימוד ספר מענה לאגרות המשיג על שו"ת אגרות משה

שאלה: האם מותר ללמוד בספר מענה לאגרות שמשיג על שו"ת אגרות משה, או אסור משום שהמחבר מבזה את הגאון האדיר רבי משה פיינשטיין זצ"ל?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה".

סט. גירסא דינקותא

שאלה: עד איזה גיל יש גירסא דינקותא (שבת כא ב)?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "עד עשרים".

ע. לימוד הרפואות שבגמרא

שאלה: האם יש ללמוד את הגמרות על רפואות (כגון תחילת פרק מי שאחזו במס' גיטין), או יש לדלג עליהן, שהרי כתב הגרע"א (יו"ד שלו, א) בשם מהרי"ל שאין לעשות היום סגולות ורפואות שנזכרו והובאו בגמרא?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "חלילה לדלג".

עא. מסכת ביצה או ביעא

שאלה: כתב המג"א (או"ח סוף ס' קנו) בשם המהרש"ל (ים של שלמה ב"ק פ"ד) שאין לומר ביצה אלא 'ביעא', משום הדין ש'אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו'. וכן כתב ה'תפארת ישראל' (הקדמה למסכת ביצה) מהגמרא בסנהדרין (ה, ב), שתלמיד אחד דרש שמי ביצים אינם מכשירים לטומאה, וטעו, שסברו שאמר שמי בצעים אינם מכשירים ונכשלו בזה (ראה תוס' שם), וכיון שקרה קלקול בזה, הנהיגו לומר בלשון חכמים ביעא במקום ביצה כדי שלא יכשלו עוד. אמנם בליקוטים שנדפסו בגליון המשניות בריש משניות ביצה מובא שבוודאי עדיף להשתמש בלשון הקודש ולא בתרגום, וגם מובא בשם הגאון מווילנא שלא קיבל בזה את דעת המהרש"ל והמג"א (ראה עוד שם באריכות). והמ"ב (קנו, ד) לא מביא את כל דברי המהרש"ל והמג"א הנ"ל, אלא מביא: "אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו" (פסחים ג א. ועיין עוד בליקוטים הנדפס בצד המשניות). האם יש לומר ביצה או ביעא?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "ביצה".

בשם אומרו

עב. שפתותיו דובבות בקבר על ידי ניגון

שאלה: כשאחד הלחין ניגון ומנגנים את הניגון לאחר שכבר נסתלק מן העולם, האם יש בזה ענין של שפתותיו דובבות בקבר, כעין תלמיד חכם שאומרים שמועה מפיו (בכורות לא, ב)? [כך נשאל הגאון רבי חנה הלברשטאם, האדומ"ר מקאלאשיץ]
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "לא".

עג. בשם אומרו דווקא בשם האומר או אפשר בשם ספרו

שאלה: כתוב בגמ' מגילה (טו, א) שאמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם, האם צריך הזכיר דוקא שם האומר (ויש לדייק דברי הגמרא ב"שם" אומרו) או אפשר להזכיר רק את שם ספרו?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "היינו הך".

שאלת רב

עד. מו"ץ ששבר המצות כשהוציאם לבדקם או נפל אתרוג מידי

שאלה: מורה הוראה שבדק מצות ושבר אותם בטעות (ובכך הפחית את ערכם), או בדק אתרוג למישהו ובטעות הפילו על הרצפה והאתרוג נפסל. האם המורה הוראה חייב לשלם על כך?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "ראוי אבל אין חייב".

גיוור

עה. זקן שנתגייר כקטן שנולד דמי

שאלה: גוי זקן, שצריכים לכבדו (שו"ע יו"ד רמד ז), האם הוא הדין כשנתגייר, הרי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, והוא קטן?

תשובה:

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אם יש לו זקן צריך".

אבלות**עו. דיני אבלות על ידי אברהם אבינו לו נשחט יצחק**

שאלה: אם לא היה נגלה המלאך אל אברהם אבינו לאמר לו - 'אל תשלח ידך אל הנער', ויצחק בנו היה נשחט כציווי הבורא - 'והעלהו שם לעולה', האם היה אברהם חייב בדיני אבלות לישוב עליו שבעה כדין האב על בנו רח"ל?

הגר"ח קניבסקי השיב לי: "אולי".

עז. לימוד תורה לאבל

שאלה: מסופר בבן יהוידע ברכות (כד ב), שגאון אחד היה לו חשק נפלא ללמוד תורה, וכשאירעה לו אבלות, המשיך לעסוק בתורה בסתר, וחבריו הוכיחוהו ע"ז שהרי אבל אסור בד"ת, והשיב להם ידעתי כי אני עובר על דברי חכמים, ובודאי יקבל עונש ע"ז ביום הדין, אך מוכן הוא לסבול ולקבל העונש ברצון, כי לא יוכל להתאפק לסבול הצער מביטול תורה שקשה עליו כמוות. ויש עוד סיפורים דומים על הרוגצ'ובי ועל המלמד של הרבי מליובאוויטש. האם מותר לנהוג כן (אישים ושיטות להגרש"י זווין עמ' עה-עו)?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "חלילה (וגם הסיפורים אינם נכונים)".

[ואחרי שקיבלתי תשובתו, יצא ספר שיח הנחמה על בין המצרים, וכתוב שם (עמ' עג), שהגר"ח ק הזכיר הירושלמי הנ"ל והמעשה בהרוגצ'ובי הנ"ל, וביאר כי בודאי אסור לעבור שום איסור בשביל לימוד התורה, אלא שכנראה הטעם האמיתי שלו היה כי הרגיש שהוא להוט אחרי התורה, ומשום ענוותנותו הגדולה נקט לשואלים תירוץ אחר. וכשישב הגר"ח ק שבעה על אשתו הרבנית ע"ה הגיע לנחם אחד מגדולי הרבנים, ושאל את הגר"ח ק מדוע לא למד הגאון הנ"ל דברים המותרים

במסכת מועד קטן וכדומה, והשיב כי כנראה היה עסוק בסוגיות אחרות והיה קשה לו הדבר, עכ"ל.

במרחשון תשע"ח, בעת ניחום אבלים של האדמו"ר מצאנז אצל הג"ר יגאל רוזן, ראש ישיבת אור ישראל בפתח תקווה, על אחיו הרב ישראל, שהיה ראש מכון צומת, האדמו"ר מצאנז הזכיר את הירושלמי על מי שלהוט על תלמודו ומה שעשה הרוגוצ'ובי, ואמר: "ושאלתי פעם את הגר"ח קניבסקי שליט"א אמא התירו בלהוט אחר לימודו, הרי יש די דברים המותרים ללמוד ויכולים לעסוק בדברים אלו, ואמר לי על פי המשנה ברורה (תקנ"ג, ח) דאין אדם לומד אלא מה שלבו חפץ, והיינו אותה סוגיא שעוסק בה עכשיו, ולפיכך זה הלהוט מותר לו לעסוק באותה סוגיא ולא רק בדברים שאמרם... אמר הגר"י רוזן: ראויים הדברים למי שאמרם... (עלון 'בצילא דמהמנותא' - פרשת תולדות תשע"ח).

אבן העזר

עח. חליצה לאלמנה זקנה שאינה רוצה להתחתן שנית

שאלה: אישה זקנה שהתאלמנה, לא היו לה ילדים ואינה רוצה להתחתן שנית, האם אע"פ כן צריכה חליצה מגיסה, או שמא רק אם תרצה להתחתן יחלוץ לה? כלומר, האם חליצה היא "מתיר" או מצווה בפני עצמה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מצווה דאורייתא".

[אחר כך מצאתי שהשיב **הגר"ח ק** שהיא צריכה חליצה אף אם אינה רוצה להתחתן שנית (בזאת יבא אהרן עמ' תמט).]

עט. נישואין בסוף החודש

שאלה: לפי המנהג להתחתן בחצי הראשון של חודש, האם שייך להתחתן ביום ל' לחודש שהוא ראש חודש?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אולי".

פ. שינוי מבטא בחופה למבטא של מסדר חו"ק גדול בישראל

שאלה: אם מסדר הקידושין הוא רב גדול המברך במבטא שלו, האם אדם שמברך אחת משבע ברכות גם חייב לברך באותו מבטא כדי לא לבזות אותו רב?

הג"ר חיים קניבסקי כתב לי: "לפי הענין".

[וואח"כ יצא ספר פותח את ידך (ח"ב עמ' שפ), ונשאל שאלה זו, והשיב: "לא מחוייב".]

פא. אזכרה לאישה ראשונה

שאלה: האם מותר לבן זוג (או בת זוג) שהתחתן בנישואים שניים אחרי פטירת בת זוגו (בן זוגו) ללכת לאזכרה לאישתו הראשונה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מותר".

חושן משפט

פב. נזק על שריפת העוף על ידי רבי יונתן בן עוזיאל

שאלה: הגה"צ רבי יהושע בוקסביום אבק"ק גאלאנטע זצ"ל הי"ד היה אומר בשם הגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל ר"י חכמי לובלין: מה ההבדל בין בחור חסידי מפולין לבין בחור מליטא? אם שני הבחורים האלו היו לומדים יחד, כשהיו מגיעים לגמרא בבא בתרא (קלד, א) "אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל, בשעה שהיה יושב ועוסק בתורה, כל עוף שפורח עליו נשרף", מההבל של תורה. הבחור מפולין היה מתפעל ביותר מקדושת תורתו של התנא, והסיפור הזה היה עושה עליו רושם עצום, אבל הבחור מליטא היה נכנס לאסתפקתא האם רבי יונתן בן עוזיאל היה מחויב לשלם ההפסד לבעל העוף, הרי הוא מזיק... עכ"ל (מובא בספר החסידות על העליונה ח"ב עמ' רצ-רצא. גם בספר רבי מאיר אומר עמ' קיב-קיג). ומה באמת התשובה, האם רבי יונתן בן עוזיאל חייב על הנזק שגרם? **הגר"ח קניבסקי השיב לי:** "גרמא דנזיקין פטור".

פג. לקיחת מעקה

שאלה: המשכיר דירה עם גג שחייב במעקה והקים מעקה, האם מותר להורידו כשהוא עובר, או אסור כמו שאסור להוריד את המזוזות וגם משום סכנה?

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "חלילה להוריד".

עניינים שונים

עם ישראל

פד. שם 'מתנגדים'

שאלה: למה קוראים ליהודים אשר מתנגדים לשיטת החסידות בשם 'מתנגדים', הרי הם היו לפני הבעש"ט, וא"כ היו צריכים לקרוא לחסידים בשם 'מתנגדים'?

תשובה:

הגר"ח קניבסקי כתב לי: "מתנגדים לחסידות".

מצוות\הלכה

פה. בת קול ולא בן קול

שאלה: מדוע זה נקרא "בת קול" ולא "בן קול"?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "כי הוא קול חלש כנקבה".

פו. הבדל בין 'בעל נפש יחמיר' ל'המחמיר תע"ב'

שאלה: מה כוונת השולחן ערוך שכותב בעל נפש יחמיר/יחוש? ומה זה שונה ממה שכותב המחמיר תע"ב?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "בעל נפש חייב".

פז. תקופה חדשה בפסק הלכה אחרי השואה

שאלה: ראיתי רעיון שאולי יש מקום לומר שלאחר השואה האיומה בה נכחדו ארזי הלבנון ואדירי התורה של אותו דור, והושמדו הישיבות באירופה, הרי שהחלה תקופה חדשה של גדולי ישראל. ועד שואה הם

אולי יקראו "אמצעיים", ומהשואה יקראו "אחרונים" (מקראי קודש -
הלכות ארבעת המינים לג"ר משה הררי עמ' שיז). מה דעת הרב?
הגר"ח קניבסקי כתב לי: "אולי".